KRISTINA AMBRAZEVIČIŪTĖ
EGLĖ KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ
PETRAS RAGAUSKAS

KORUPCIJA PRIVAČIAME SEKTORIUJE

KORUPCIJA PRIVAČIAME SEKTORIUJE.

Monografija

Autoriai:
Kristina AMBRAZEVIČIŪTĖ
Eglė KAVOLIŪNAITĖ-RAGAUSKIENĖ
Petras RAGAUSKAS

Recenzentai:
Prof. dr. Aurelijus GUTAUSKAS, Vilniaus universiteto Teisės fakultetas
Doc. dr. Dalia VASARIENĖ, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokykla

Kalbos redaktorė Dalia Gedzevičienė
Maketuotojas Rimantas Junevičius
Viršelio autorė Monika Šukytė
Leidinio viršeliui panaudota nuotrauka iš *https://www.stockfreeimages.com/*
Nuotraukos autorius *Oha*

LIETUVOS
TEISĖS INSTITUTAS
Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius
info@teise.org, https://www.teise.org

eISBN 978-9986-704-71-3

© Kristina Ambrazevičiūtė, 2020
© Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, 2020
© Petras Ragauskas, 2020
© Lietuvos teisės institutas, 2020

TURINYS

ĮVADAS **4**

1. KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE PROBLEMA **6**
1.1. Sąvokos apsibrėžimas 6
1.2. Kitoniškumas lyginant su viešuoju sektoriumi: ar esminis? 20
1.3. Atskyrimas nuo gretutinių reiškinių 27
1.3.1. Korupcija ir konkurencija *27*
1.3.2. Korupcija ir lobistinė veikla *30*
1.3.3. Korupcija ir dovanų teikimas *40*
1.4. Keliamų grėsmių (potencialios žalos) konkretizavimas 54

2. KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE PROBLEMOS SPRENDIMAS LIETUVOJE **66**
2.1. Baudžiamosios teisės priemonės 66
2.2. Darbo teisės priemonės 94
2.3. Civilinės teisės priemonės 106
2.4. Civilinis turto konfiskavimas 135
2.5. Savireguliavimas 147

IŠVADOS **161**

REFERUOJAMŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS **169**

SUMMARY **185**

ĮVADAS

Korupcija privačiame sektoriuje – įvairiuose diskursuose pastaruoju metu vis daugiau dėmesio sulaukiantis fenomenas, kuris tapo ne tik aktualia socialine tema, bet ir įvairių tyrimų (įskaitant mokslinius) bei teisinio reguliavimo objektu. Vis dėlto šios temos aktualizavimas nėra visuotinis ir juo labiau visa apimantis[1]. Dar visai neseniai apie korupciją privačiame sektoriuje apskritai nebuvo kalbama arba kalbama tik nedaug ir gerokai labiau rezervuotai nei apie korupciją viešajame sektoriuje. Iki šiol daugumos žmonių sąmonėje bei ją išreiškiančioje kalboje korupcija ir ypač kyšininkavimas asocijuojasi su valdžios įgaliojimais piktnaudžiaujančiu pareigūnu[2].

Tačiau Lietuvoje dar 1994 m. situacija imta suvokti kitaip ir itin plačiai kriminalizuodami korupciją privačiame sektoriuje anuomet tapome lyderiais, pirmeiviais. Netrukus problema aktualizavosi Europos Sąjungos ir pasauliniame kontekste, o tuo pat metu Lietuva šioje srityje neišlaikė ne tik lyderystės, bet ir padarė tam tikrą atžangą. Todėl tolydžiai vis gausėjančios tarptautinių ir supranacionalinių organizacijų iniciatyvos sprendžiant su korupcija privačiame sektoriuje susijusias problemas mums ėmė kelti toli gražu nebe lyderiams būdingų klausimų.

Būtent šiame kontekste buvo inicijuota ir Lietuvos valstybės finansuota speciali mokslinių tyrimų programa „Naujas požiūris į korupciją: iššūkiai ir galimybės peržengiant viešojo sektoriaus ribas“, kurią 2016–2020 m. vykdė Lietuvos teisės instituto mokslininkai.

Ši monografija yra savotiška dalies vykdant minėtą programą atliktų tyrimų kvintesencija, o jos tikslas – apibendrintas korupcijos privačiame sektoriuje problemiškumo įvertinimas Lietuvos kontekste.

Tikslui įgyvendinti užsibrėžti du uždaviniai, kurie gana aiškiai atspindimi ir monografijos struktūroje: (a) korupcijos privačiame sektoriuje problemos suformulavimas (įskaitant šio reiškinio sąvokos apibrėžimą, santykio su viešojo sektoriaus korupcija įvertinimą, atskyrimą nuo gretutinių reiškinių ir daromos

[1] Šią tiesą patvirtina faktas, kad iki šiol yra nemažai korupcijos privačiame sektoriuje nekriminalizavusių šalių, o ten, kur ji kriminalizuota – tai padaryta gerokai siauriau nei viešojo sektoriaus korupcijos atveju. O vos prieš kelis dešimtmečius bemaž visuotinai (išskyrus kelias negausias išimtis) buvo tikima baudžiamosios politikos nuostata, kad korupcija privačiame sektoriuje savo pavojingumu apskritai neatitinka kriminalizavimui būtino pavojingumo lygio.

[2] Žr. *Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne* pateikiamą apibūdinimą: „korùpcija (1) neteisėtas pelnymasis naudojantis pareigomis; pareigūno ar veikėjo papirkinėjimas“.

žalos konkretizavimą); (b) pagrindinių priemonių, skirtų spręsti korupcijos privačiame sektoriuje problemą Lietuvoje, analizė (apimant baudžiamąją teisę, darbo teisę, civilinę teisę ir privataus sektoriaus savireguliaciją).

Atliekant tyrimą bene reikšmingiausi naudoti metodai buvo analizė ir sintezė. Analizuojant Lietuvos Respublikos, Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktus ir jų taikymo praktiką, naudotasi įvairiais teisės aiškinimo metodais (gramatiniu, istoriniu, sisteminiu *etc*.). Analizuojant korupcijos privačiame sektoriuje žalos bei kitus klausimus naudotasi turinio (*content*) analizės metodu; kadangi apie korupciją privačiame sektoriuje sisteminių duomenų labai trūksta, buvo renkama bei sisteminama informacija, kuri pateikiama Pasaulio banko, Europos bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos, „Transparency International“ ir kitų autoritetingų organizacijų ekspertinėse ataskaitose, Lietuvos, užsienio šalių bei tarptautiniuose dokumentuose. Tiriant korupcijos privačiame sektoriuje žalingas apraiškas pasinaudota modeliavimo teikiamomis galimybėmis.

1. KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE PROBLEMA

1.1. Sąvokos apsibrėžimas

Nepaisant aplinkybės, kad *korupcija privačiame sektoriuje* minima ne viename teisės akte, ir to, kad tiek teoriniu, tiek ir praktiniu požiūriu teisė turėtų būti apibrėžta (priešingu atveju ji nebūtų maksimaliai pritaikyta savo socialinių tikslų pasiekimui), *korupcijos privačiame sektoriuje sąvokai* Lietuvoje iki šiol būdingas ganėtinai ryškus teisinis neapibrėžtumas. Nėra jokios oficialios šio reiškinio sąvokos, kurią atskleistų Lietuvos Respublikos nacionalinio lygmens, supranacionaliniai (ES) arba tarptautinės teisės aktai (atitinkamai nėra net ir konkuruojančių sąvokų). Deja, tai iš esmės liečia abi šio reiškinio dedamąsias dalis, t. y. tiek pirminę „korupcijos“[3], tiek ir „privataus sektoriaus“ kategorijas.

Tenka pažymėti, kad ši su nepakankamu teisiniu reguliavimu ir jo nulemta teisinio aiškumo stoka susijusi padėtis trunka (bent šiuolaikinei visuomenei būdingų teisėkūros tempų kontekste) jau ištįes ilgą laiką. Kadangi *korupcijos privačiame sektoriuje* teisinio apibrėžtumo srityje per pastaruosius kelerius metus jokių reikšmingesnių pokyčių neįvyko, tebelieka teisingas ir aktualus anksčiau pateiktas apibendrinantis paradoksalios situacijos apibūdinimas: „Neturime ne tik teisės akto, bet ir bendro sutarimo, kas yra korupcija privačiame sektoriuje, ar bent aiškumo, ką šiam reiškiniui derėtų priskirti. Susidaro įspūdis, kad kalbame apie kiekvienam individualiai suprantamą dalyką kaip „šalta“ arba „skanu“, kurį visi puikiai pažįstame, tad kokie nors verbaline forma išreikšti loginiai apribojimai ir išsamesnis apibūdinimas yra pertekliniai arba nefunkcionalūs. Tačiau turint omenyje su šio reiškinio kontrole (įskaitant jos regionalizavimą bei internacionalizavimą) siejamus teisinius instrumentus, šis neapibrėžtumas vargu ar vertas netgi pasyvaus pritarimo“[4].

Verčiantis su tuo, ką turime, ir interpretuojant esamą teisinį reglamentavimą bei juo operuojant, taigi prie šiuo metu įtvirtintos korupcijos teisinės sąvokos bandant logiškai jungti niekur teisiniu požiūriu nedetalizuojamą privataus sektoriaus kategoriją, plačiausia prasme korupcijai privačiame sektoriuje techniškai galbūt galėtų būti priskirtas praktiškai kiekvienas korupcijos atvejis, kaip

[3] Tiesa, pačios *korupcijos* sąvoka formaliai apibrėžiama, tačiau, kaip netrukus bus parodyta, tas apibrėžimas menkai suderinamas su *privačiu sektoriumi*.
[4] *Ragauskas P., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Vitkutė E. A.* Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse. Vilnius: Justitia, 2014, p. 7.

antai situacija, kuomet privačios įmonės vadovas duoda kyšį nelegalius jo įmonės darbuotojus aptikusiam Valstybinės darbo inspekcijos pareigūnui (*praktiškai kiekvienas*, nes tokių atvejų, kai viešajam sektoriui atstovaujantis valstybės pareigūnas arba tarnautojas dalyvauja korupciniame santykyje su kitu valstybės pareigūnu arba tarnautoju ir jie šiam korupciniam santykiui suteikia visišką „teisinę pilnatvę“, sugalvoti galime (tarkime, pažeidimų padaręs pareigūnas arba tarnautojas siekia paveikti jį persekioti turintį pareigūną), bet puikiai suprantame, kad šių atvejų procentinė dalis yra pakankamai kukli). Tačiau toks korupcijos privačiame sektoriuje supratimas vargu ar būtų funkcionalus (ypač atsižvelgiant į oficialiuose tarptautiniuose bei Europos Sąjungos dokumentuose esantį kontekstą).

Tačiau korupciją privačiame sektoriuje galima būtų suprasti itin siaurai – siejant tik su situacijomis, kai į korupcines veikas (tiek vienašalio, tiek ir dvišalio ar daugiašalio pobūdžio) viešosios valdžios įgaliojimus turintys asmenys apskritai neįtraukiami.

Galimas ir tarpinis variantas – korupcijai privačiame sektoriuje priskirti atvejus, kai į korupcines veikas įtraukiami ne tik viešosios valdžios įgaliojimų neturintys asmenys, bet ir tokius įgaliojimus turintys asmenys (su sąlyga, kad pastarieji dalyvauja tik kaip paperkantys ar kitaip korumpuojantys subjektai arba korupcinės veikos vykdymo talkininkai; pavyzdžiui, neteisėtomis priemonėmis žiniasklaidos palankumą bandantys įgyti valstybės tarnautojai ar politikai arba priemonių užkirsti kelio korupciniais santykiais pagrįstam banko paskolų išdavimui nesiimantys valstybinės bankų priežiūros funkcijas atliekantys valstybės tarnautojai).

Šiame kontekste papildomų sunkumų kelia ir tai, kad neaišku, kurie konkretūs subjektai laikytini *privataus sektoriaus* atstovais (vėliau ši problema bus aptarta kiek detaliau).

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos norminiuose teisės aktuose terminas „korupcija privačiame sektoriuje“ ne tik nėra apibrėžtas, bet *teisinio reguliavimo tikslais* niekur nėra netgi minimas (kitaip sakant, nėra jokios elgesio taisyklės, kurios taikymo kontekste potencialiai kiltų oficialios teisminės šio termino interpretacijos, t. y. teismo precedento, poreikis). Ir nors pats aptariamasis terminas norminio pobūdžio teisės aktuose yra vartojamas, vienintelis atvejis, kai šią žodžių konstrukciją aptinkame norminio pobūdžio teisės akte, sietinas ne su elgesio taisyklės (teisės normos) nustatymu, o su nuoroda į 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimą 2003/568/TVR dėl kovos su korup-

cija privačiame sektoriuje[5]. Atitinkamų nuorodų galima rasti dviejuose nacionaliniuose teisės aktuose: Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) priede „Įgyvendinami Europos Sąjungos teisės aktai“ ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. sausio 11 d. nutarime Nr. 23 „Dėl Tarybos pagrindų sprendimo 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje 7 straipsnio 1 dalies c punkto nuostatos netaikymo Lietuvos Respublikai“.

Strateginio ir programinio pobūdžio dokumentuose terminas „korupcija privačiame sektoriuje“ minimas šiek tiek platesniame kontekste, tačiau nėra pateikiamas nei jo apibrėžimas, nei kitaip apibūdinama jo samprata, nei (dėl jau minėto normatyvumo nebuvimo) sukuriamas potencialas oficialiai šio termino interpretacijai teismuose.

Tokia esama padėtis atrodo dar paradoksaliau, kai įvertiname tai, jog poreikis pateikti korupcijos apibrėžimą, apimantį ir korupciją privačiame sektoriuje, suvoktas ir nedviprasmiškai postuluotas dar prieš du dešimtmečius Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintoje Lietuvos Respublikos nacionalinėje kovos su korupcija strategijoje (toliau vadinama – Strategija)[6]. Tiesa, sąvokos tikslinimo poreikis Strategijoje buvo siejamas ne su savarankiško *korupcijos privačiame sektoriuje* apibrėžimo pateikimu, o su korupcijos sąvokos performulavimu aptariamą fenomeną inkorporuojant į bendrąją sąvoką. Vis dėlto, nors po metų ir buvo priimtas 2002 m. Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas (t. y. „antikorupcinis įstatymas“, apie kurį kalbama Strategijoje), jame korupcija privačiame sektoriuje visiškai neminima. Dar daugiau. Šiame įstatyme neapibrėžiama netgi korupcijos sąvoka (nors jau pats pavadinimas nedviprasmiškai nurodo jį reglamentuojant su korupcija ir specifiškai jos prevencija susijusius santykius, tad teisėkūros funkcijų kontekste paties prevencijos dalyko neatskleidimas laikytinas sunkiai pateisinamu sprendimu).

---

[5] Žr.: Tarybos pagrindų sprendimą 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.

[6] Plg.: *„Valstybė siekia kovoti su korupcijos apraiškomis ne tik valstybiniame, bet ir privačiame sektoriuje. Korupcijos apibrėžimas (apimantis tik valstybės tarnybą), pateiktas Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo <...> 2 straipsnyje, neatitinka šių dienų realijų, kai korupcija privačiame sektoriuje kelia rimtą pavojų, nes veikia valstybinį sektorių. Būtina parengti aiškų ir tikslų teisinį korupcijos apibrėžimą. Tiksliai paaiškintą sąvoką būtų lengviau taikyti teisėkūroje, viešojo administravimo institucijų praktikoje, ją geriau suvoktų visuomenė, lengviau būtų deramai taikyti antikorupcinius įstatymus. Ši sąvoka turėtų būti apibrėžta Lietuvos Respublikos antikorupciniame įstatyme, suvienodinta su vartojamomis Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir kituose teisės aktuose.*“ Žr.: Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimo Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos“ 8 punktą.

Tiesa, bendra korupcijos sąvoka nuo 2000 m. buvo ir tebėra įtvirtinta Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje. Tačiau iki 2003 m. gegužės 1 d. redakcijos įsigaliojimo korupcija šiame įstatyme buvo siejama išimtinai su valstybės politikų, pareigūnų ar tarnautojų arba į juos nukreiptomis veikomis ir šiuo požiūriu privatų sektorių iš korupcijos sampratos eliminavo aiškiai, nedviprasmiškai ir kategoriškai: „Korupcija – asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio valstybės politikui, pareigūnui ar tarnautojui, taip pat valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto atlygio sau ar kitam asmeniui arba priėmimas pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio už tam tikrų funkcijų vykdymą ar nevykdymą, taip pat asmens pažadėjimas, siūlymas ar davimas bet kokio neteisėto atlygio bet kuriam asmeniui, kuris teigia galįs daryti įtaką valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo sprendimams, taip pat asmens, kuris teigia galįs daryti įtaką valstybės politiko, pareigūno ar tarnautojo sprendimams, tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio neteisėto atlygio arba priėmimas pasiūlymo ar pažado dėl tokio atlygio, taip pat bendrininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas.“

Kaip minėta, nuo 2003 m. gegužės 1 d. korupcijos sąvoka Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme pakeista ir įvedant alternatyvią „[valstybės tarnautojui] prilyginto asmens“ kategoriją bent jau per korupcijos subjekto įvardijimą privataus sektoriaus nebeeliminuoja: „Korupcija – valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens tiesioginis ar netiesioginis siekimas, reikalavimas arba priėmimas turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) sau ar kitam asmeniui už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas, taip pat valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens veiksmai arba neveikimas siekiant, reikalaujant turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau arba kitam asmeniui ar šią naudą priimant, taip pat tiesioginis ar netiesioginis siūlymas ar suteikimas valstybės tarnautojui, jam prilygintam asmeniui turtinės ar kitokios asmeninės naudos (dovanos, paslaugos, pažado, privilegijos) už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens einamas pareigas, taip pat tarpininkavimas darant šioje dalyje nurodytas veikas.“

Tačiau ir „naujoji“ sąvoka tebėra ydinga, nes eliminuoja ištisas kategorijas vienašalių korupcinių veikų arba korupcinių veikų, kuriose nėra dviejų šioje sąvokoje išskiriamų būtinųjų elementų: (a) valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens turtinės ar kitokios asmeninės *naudos sau ar kitam asmeniui po-*

tencialaus siekio, reikalavimo arba priėmimo (iš vienos pusės) ir, (b) minėtos *naudos gavimo už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas* (iš kitos pusės). Kitaip sakant, jei, pavyzdžiui, įmonės arba įstaigos vadovas arba kitas asmuo, kuriam yra patikėtos tai įmonei ar įstaigai priklausančios vertybės, pasinaudodamas savo turimais įgaliojimais pagrįstomis galimybėmis be deramo teisinio pagrindo naudojasi atitinkamomis vertybėmis arba jas netgi savinasi, Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme pateikiamos korupcijos sąvokos kontekste tokių veiksmų negalėtume vertinti kaip korupcinių. Nes toks vienas veikiantis asmuo nedalyvauja neteisėtuose *mainuose, kuriuose nauda* sau arba kitam asmeniui realiai gaunama arba jos siekiama ar reikalaujama *už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas.*

Pažymėtina ir tai, kad tiek Korupcijos prevencijos įstatymo 2 straipsnio 2 dalis, tiek ir Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnio 3 dalis įtvirtina identišką *korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų* sąvoką: „Korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos – kyšininkavimas, prekyba poveikiu, papirkimas, kitos nusikalstamos veikos, jeigu jos padarytos viešojo administravimo sektoriuje arba teikiant viešąsias paslaugas siekiant sau ar kitiems asmenims naudos: piktnaudžiavimas tarnybine padėtimi arba įgaliojimų viršijimas, piktnaudžiavimas oficialiais įgaliojimais, dokumentų ar matavimo priemonių suklastojimas, sukčiavimas, turto pasisavinimas ar iššvaistymas, tarnybos paslapties ir komercinės paslapties atskleidimas, neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas, nusikalstamu būdu įgytų pinigų ar turto legalizavimas, kišimasis į valstybės tarnautojo ar viešojo administravimo funkcijas atliekančio asmens veiklą ar kitos nusikalstamos veikos, kai tokių veikų padarymu siekiama ar reikalaujama kyšio, papirkimo arba nuslėpti ar užmaskuoti kyšininkavimą ar papirkimą.“

Aptariamos problematikos kontekste minėta sąvoka (jos turinys) keistai atrodo jau vien todėl, kad ji korupcinio pobūdžio nusikalstamoms veikoms priskiria ir kai kurias vienašalio pobūdžio veikas (turto pasisavinimas ar iššvaistymas *etc*.), kurios, kaip ką tik buvo minėta, apskritai nepatenka į Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje suformuluotą loginiu požiūriu subordinuojančią korupcijos sąvoką, nes neapima būtinosios *mainų gaunant naudą gavimo už atlikimą arba neatlikimą veiksmų pagal einamas pareigas* sąlygos.

Korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos sąvoką analizuojant įdėmiau, klausimų kyla dar daugiau. Antai tenka daryti išvadą, kad korupcija privačiame sektoriuje korupcinio pobūdžio nusikalstamoms veikoms tegali būti priskiriama

tik kai reiškiasi kyšininkavimo, prekybos poveikiu, taip pat papirkimo forma arba kai atitinkama veika padaryta teikiant viešąsias paslaugas (nes kita alternatyva – kai veikos padarytos viešojo administravimo sektoriuje – loginiu požiūriu absoliučiai nesuderinama su privačiu sektoriumi; nors čia galima būtų pridurti ir tai, kad viešųjų paslaugų teikimas privačiam sektoriui taip pat įprastai nėra būdingas). Vadinasi, griežtai juridine prasme, privačiame sektoriuje padaromos veikos, kurių negalima susieti su kyšio davimu ar ėmimu, prekyba poveikiu arba viešųjų paslaugų teikimu, formaliuoju teisiniu požiūriu net negalėtų būti įvardijamos korupcijos atvejais (taigi, nebūtų apimamos tokios veikos kaip klasikiniu piktnaudžiavimu įgaliojimais laikytini įmonės didžiųjų akcininkų arba vadovų veiksmai, kuomet siekiant naudos sau ar savo artimiesiems per nesąžiningus sandorius su savo pačių arba savo artimųjų kontroliuojamomis kitomis įmonėmis dirbtinai sumažinamos įmonės pajamos kitų subjektų sąskaita).

Žinoma, galima būtų sakyti, kad apskritai klausimas, kas priskiriama *korupcinio pobūdžio nusikalstamoms veikoms*, nėra itin reikšmingas: juk jei BK numato baudžiamąją atsakomybę už atitinkamas veikas, klausimas, ar tos veikos kituose įstatymuose nominaliai priskiriamos korupcinėms veikoms, toli gražu nėra svarbiausias. Kita vertus, turint omenyje mūsų įstatymuose įtvirtintus su nubaudimu už korupcines veikas taikomus prevencinio ar kardomojo pobūdžio apribojimus, šis klausimas jokiu būdu nėra nereikšmingas (antai pagal Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymo 2 straipsnio 8 dalies 5 punktą „*nepriekaištingos reputacijos asmenimis nelaikomi asmenys, kurie įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu yra pripažinti padarę korupcinius nusikaltimus*“, o pagal to paties įstatymo 13 straipsnio 3 dalį „*[viešojo pirkimo komisijos] pirmininku ir nariais skiriami tik nepriekaištingos reputacijos asmenys*“).

Nors buvo minėta, kad korupcijos privačiame sektoriuje sąvoka dėl jos nenaudojimo norminiame kontekste neturi oficialaus teisminio aiškinimo potencialo, netiesiogiai (per susijusias teisines kategorijas) jos turinį itin reikšmingai pakoregavo ir precedento reikšmę turintys Lietuvos Aukščiausiojo Teismo oficialūs išaiškinimai, susiję su BK numatyta baudžiamąja atsakomybe už korupciją privačiame sektoriuje.

Šiuo požiūriu ypač svarbi kasacinio teismo pozicija dėl to, kokius kriterijus atitinkantys asmenys apskritai laikytini korupcijos subjektais (šiame kontekste verta priminti, kad minėta Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje apibrėžiama korupcijos sąvoka, kurioje vartojama raktinė korupcijos

subjektą apibūdinanti kategorija „valstybės tarnautojas ar jam prilygintas asmuo“ pagal to paties straipsnio 9 dalį yra atskleistina BK: „[š]iame straipsnyje vartojama „valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens“ sąvoka atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintą šios sąvokos išaiškinimą“).

Remiantis BK 230 straipsnio 3 dalies nuostata, „valstybės tarnautojui prilyginamas asmuo, kuris dirba arba kitais įstatyme numatytais pagrindais eina pareigas viešajame arba privačiajame juridiniame asmenyje ar kitoje organizacijoje arba verčiasi profesine veikla ir turi atitinkamus administracinius įgaliojimus, arba turi teisę veikti šio juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu, arba teikia viešąsias paslaugas, taip pat arbitras arba prisiekusysis“, buvo galima samprotauti (ir tokius samprotavimus grindė tegu ir negausūs, bet realūs teismų nuosprendžiai), jog galiojantis BK sudaro pakankamas sąlygas privačių juridinių asmenų darbuotojus ar profesine veikla besiverčiančius asmenis (pavyzdžiui, advokatus) prilyginti valstybės tarnautojams ir taip sudaryti prielaidas juos patraukti baudžiamojon atsakomybėn už kyšininkavimą ir kitas BK XXXIII skyriuje numatytas nusikalstamas veikas. Tačiau 2014 m. kovo 13 d. nutartimi Lietuvos Aukščiausiasis Teismas tokį vertinimą eksplicitiškai pripažino netinkamu ir sykiu iš esmės revizavo korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimą, įvesdamas papildomą kriterijų – *baudžiamojon atsakomybėn už korupcines veikas traukiamo asmens atitinkamos veiklos susiejimą su viešojo intereso užtikrinimu ir šios veiklos nevykdymu ar netinkamu vykdymu daromą specifinį viešojo intereso pažeidimą*[7].

Tokia kasacinio teismo praktika, *inter alia*, sukūrė prielaidas, kad Lietuva nebevykdo iš tarptautinės bei Europos Sąjungos teisės kylančių savo įsipareigojimų kriminalizuoti gerokai platesnį su korupcija privačiame sektoriuje siejamų veikų ratą (apie tai detaliau bus rašoma kituose skyriuose).

Grįžtant prie teisės aktuose formuluojamos korupcijos sampratos klausimų tenka reziumuoti, kad šiuo metu Lietuvos nacionalinėje teisėje pateikiama korupcijos sąvoka gali būti apibūdinta kaip loginiu ir funkciniu požiūriais nenuosekli, susidvejinusi ir prieštaringa, kitaip sakant – neadekvati (ypač ją gretinant su jau minėta *korupcinių nusikalstamų veikų* sąvoka). Vargu ar padėtį bent kiek pataiso tai, kad oficialiu norminiu lygmeniu šis ydingas korupcijos sąvokos apibrėžimas pateikiamas tik viename akte – Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme. Juk ta aplinkybė, kad sąvokos neadekvatumas įtvirtinamas viename ir tame pa-

[7] Plačiau apie tai žr. *2.1 skyriuje*, kuris skirtas baudžiamajai teisei.

čiame įstatyme ir, negana to, to paties įstatymo straipsnyje, skatina įžvelgti ne eilinį jos kūrėjų neapsižiūrėjimą, o kažką panašaus į visišką teisinę trumparegystę. Kitaip būtų neįmanoma nepastebėti, jog Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje *korupciją* apibūdinus kaip kelių subjektų interakcijos reikalaujantį valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens neteisėto atlygio ar kitokios naudos siekimą, reikalavimą ar priėmimą bei atitinkamo atlygio ar naudos jam siūlymą ar suteikimą ir tarpininkavimą darant dvi minėtas veikas (pažymėtina, kad šiame apibrėžime korupcija nesiejama su minėtų veikų kriminalizavimu), to paties įstatymo straipsnio kitoje dalyje visiškai nelogiška siauresne korupcijos reiškinio dalimi esantiems kvalifikuotiems jos atvejams – korupcinio pobūdžio nusikalstamoms veikoms – potencialiai priskirti ir daugelį kitų, be kita ko, potencialiai vienasmeniškai (tad be jokios interakcijos su kitu asmeniu) atliekamų, veikų: piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi, įgaliojimų viršijimo, sukčiavimo, turto pasisavinimo ar iššvaistymo ir t. t.[8]

Aiškumo ir nuoseklumo kaip teisėkūros principų kontekste[9] absoliučiai neįmanoma pateisinti loginį subordinacijos santykį ignoruojančio ir jį pažeidžiančio teisinio reguliavimo, lemiančio, kad dalis korupcinių nusikalstamų veikų, kurios yra visuomenei žalingiausios korupcijos apraiškos (nes remiantis baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* samprata tik tokios veikos turi ir gali būti kriminalizuojamos)[10], apskritai nepatenka į įstatymu formuluojamą korupcijos

[8] Dar sykį pažymėtina, kad ši nuostata identiška tai, kuri formuluojama Korupcijos prevencijos įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje.

[9] „Teisėkūroje vadovaujamasi šiais principais <...> aiškumo, reiškiančiu, kad teisės aktuose nustatytas teisinis reguliavimas turi būti logiškas, nuoseklus <...> sistemiškumo, reiškiančiu, kad teisės normos turi derėti tarpusavyje <...>“ (žr. Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 6 ir 7 punktus).

[10] Antai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2020 m. gruodžio 15 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-303/2020 nurodoma: „*Ultima ratio* yra vienas esminių ir dažniausiai analizuojamų baudžiamosios teisės principų. Šio principo esmė – racionalus ir proporcingas baudžiamosios atsakomybės taikymas tiek įstatymų leidyboje, tiek taikant baudžiamąjį įstatymą. Aiškindamas baudžiamosios teisės, kaip kraštutinės priemonės, turinį ir paskirtį, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad nustatant teisinius apribojimus bei atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, tai minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas). Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms, ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – krimi-

kategoriją. Čia būtų galima konstatuoti, jog atitinkamo reguliavimo ydingumui pagrįsti netgi nebūtina, kad jis savaime taptų didele kliūtimi taikant įstatymais numatytas priemones. Juolab kad taip akivaizdžiai išreiškiama preciziškumo (ir deramo dėmesio) stoka bei atsainumas teisėkūros ir korupcijos prevencijos srityse.

Dar daugiau. Nors oficialiu norminiu lygmeniu korupcijos sąvoka pateikiama tik Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme, tam tikru metu (nuo 2011 iki 2014 metų) buvo oficialiai naudojamas ir iš esmės (ar bent jau *reikšmingai*) kitoks minėtam įstatymui prieštaraujantis apibrėžimas, pateikiamas programinio pobūdžio dokumente – Lietuvos Respublikos nacionalinėje kovos su korupcija programos (toliau – Programa) 2.1 punkte[11]: „Korupcija – bet koks valstybės tarnautojo ar jam prilyginto asmens elgesys, neatitinkantis jiems suteiktų įgaliojimų ar nustatytų elgesio standartų, ar tokio elgesio skatinimas siekiant naudos sau ar kitiems asmenims ir taip pakenkiant asmenų ir valstybės interesams“ (vėliau jis nežymiai modifikuotas). Beje, Programos 2.2 punkte buvo pateikiamas ir kitas aktualus (tiesa, šį sykį su įstatymais nekonkuruojantis) apibrėžimas: „Korupcinio pobūdžio teisės pažeidimai – korupcinio pobūdžio nusikalstama veika ir jai tapatūs pagal pobūdį, tačiau mažiau pavojingi teisės pažeidimai, už kuriuos numatyta administracinė, drausminė ar kitokia teisinė atsakomybė. “

Toks pasirinkimas buvo tam tikras teisėkūros akibrokštas[12]. Tuo tarpu Programos 3 punkte minėta ganėtinai keista padėtis buvo savotiškai išryškinama pabrėžtinai nurodant, kad „[k]itos Programoje vartojamos sąvokos atitinka Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatyme <…> ir kituose teisės aktuose apibrėžtas sąvokas“. Turbūt jau vien dėl šios priežasties nestebina tai, jog naujojoje Programos versijoje, dedikuotoje 2015–2025 metams[13], konkuruojančio korupcijos apibrėžimo paprasčiausiai neliko (nėra apibrėžiama ir tai, kas

---

nalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.) (Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d., 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimai).“

[11] Programa originaliai patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimu Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“, bet korupcijos sąvoka apibrėžta tik 2009 m. gegužės 14 d. redakcijoje.

[12] Teisėkūros pagrindų įstatymo 3 straipsnio 2 dalies 7 punkte įtvirtintas sistemiškumo principas, reiškiantis, kad „teisės normos turi derėti tarpusavyje, žemesnės teisinės galios teisės aktai neturi prieštarauti aukštesnės teisinės galios teisės aktams“.

[13] Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimą Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015-2025 metų programos patvirtinimo“.

laikytina *korupcija privačiame sektoriuje* arba *privačiu sektoriumi*, nors šiai problematikai skiriama itin daug dėmesio).

Kita vertus, reikia pripažinti, kad Programoje pateikiamas korupcijos apibrėžimas buvo daug logiškesnis ir nuoseklesnis, nes apėmė ne tik kyšininkavimą (aktyvųjį, pasyvųjį bei tarpininko), bet ir atvejus, kai kaltininkas veikia tiek sąveikaudamas su kitu asmeniu santykyje „duodu–imu“, tiek ir kitais būdais, įskaitant veikimą individualiai (vienasmeniškai). Negana to, Programoje formuluojama korupcijos sąvoka nesusieta su jokių atsakomybės priemonių taikymu (ką jau kalbėti apie apribojimą vien tais atvejais, kai už atitinkamą veiką numatoma baudžiamoji atsakomybė) ir ją sudaro šie esminiai elementai: (a) tam tikri asmens turimi įgaliojimai ar veiklos pobūdis; (b) su atitinkamais įgaliojimais ar veiklos pobūdžiu siejamos asmens veikos neatitiktis suteiktiems įgaliojimams ar teisės aktuose įtvirtintiems elgesio standartams; (c) naudos sau ar kitiems asmenims siekimas; (d) žala (pakenkimas) asmenų ir valstybės interesams.

Nors pati Programa neatrodė nepakankamai vientisa (apie korupciją privačiame sektoriuje joje buvo kalbama, nors pagal pateikiamą apibrėžimą korupcija laikomos tik valstybinėje tarnyboje, t. y. viešajame sektoriuje, dirbančių asmenų veikos, moksline analize grįstų sąvokų kontekste[14] šis Programoje pateiktas apibrėžimas tapo pakankamai geru atsparos tašku oficialiajai korupcijos sampratai (pateiktąjį Specialiųjų tyrimų tarnybos įstatyme pripažįstant kaip siaurą ir nefunkcionalų). Dėl šios priežasties konstruojant mokslinę korupcijos sampratą buvo siūlyta remtis minėtais keturiais kriterijais pasižyminčio korup-

[14] Apie lietuviškus bandymus žr., pavyzdžiui: *Burda R*. Korupcija privačiame sektoriuje: apibrėžties ir teisinio reguliavimo galimybės // Verslo ir teisės aktualijos, 2012, Nr. 7 (1), p. 201–220; *Gavelytė I*. Kyšininkavimas kaip korupcinė nusikalstama veika // Teisė, 2004, t. 53, p. 80–101; *Michailovič I.* Korupcijos apibrėžimo problematika // Teisė, 2005, t. 54, p. 110–121; *Palidauskaitė J.* Korupcijos ir atsakomybės problema viešojo administravimo sistemoje // Viešoji politika ir administravimas, 2005, Nr. 13, p. 25–38; *Piliponytė J*. Korupcijos konstravimas: pokomunistinių šalių praktika. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006; *Piliponytė J.* Korupcija: teoriniai bandymai apibrėžti ir paaiškinti // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2004, Nr. 2, p. 83–95; *Raudonienė A*. Modernėjanti klasikinio korupcijos apibrėžimo Lietuvoje kaita // Jurisprudencija, 2002, Nr. 32 (24), p. 114–121; *Šatienė G.* Kriminalistinio korupcijos apibūdinimo ypatumai // Jurisprudencija, 2005, Nr. 65 (57), p. 113–121; *Zaksaitė S*. Korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo, kvalifikavimo ir įrodinėjimo problemos: kai kurių praktinių pavyzdžių analizė // Teisės apžvalga, 2012, Nr. 2 (9), p. 36–54; *Zaksaitė S.* Korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo problemos // Verslo ir teisės aktualijos, 2012, Nr. 7 (2), p. 333–350. Platesniame kontekste paminėtinas žinomiausios tarptautiniu mastu antikorupcijos srityje specializuotos NVO – „Transparency International“ – pateikiamas korupcijos apibrėžimas: korupcija – tai piktnaudžiavimas patikėta galia, siekiant privačios naudos (angl. *the abuse of entrusted power for private gain*). Žr.: http://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption.

cijos fenomeno apibūdinimu. Tiesa, kadangi šis apibūdinimas korupciją siejo išimtinai su valstybinėje tarnyboje dirbančiais arba jiems prilygintais asmenimis (bet, kaip matėme, teismų praktika šį požymį ėmė aiškinti itin ribojančiai), apibrėžimas iš korupcijos sampratos privatų sektorių vis tiek praktiškai eliminavo. Todėl šiuo aspektu jis koreguotas atsisakant atitinkamos sąsajos (ir deramai kvalifikuojant „privačiam sektoriui“ priskirtinus subjektus): tai reiškia, kad pirmasis požymis – tam tikri asmens turimi įgaliojimai ar veiklos pobūdis – interpretuotinas kaip tam tikro viešosios valdžios priimto teisės norminio ar administracinio akto arba civilinės sutarties pagrindu atsiradę įgaliojimai ar veikla, leidžiantys priimti kito asmens teisėms, pareigoms ar interesams įtaką darančius sprendimus (todėl atitinkamu subjektu bus laikomi, pavyzdžiui, santykiuose su darbdaviais ar jų organizacijomis darbuotojų interesams turintys atstovauti profesinės sąjungos atstovai arba pacientų (per sutartis) ir valstybės (per licencijavimo procedūrą) pasitikėjimą bei įgaliojimus teikti atitinkamas paslaugas gavęs gydytojas)[15].

Tiesa, šią Programoje formuluojamą bendrą korupcijos sąvoką ir joje užkoduotus požymius priėmus kaip bazinius (atsisakius tik ribojančios valstybės tarnautojui prilyginto asmens sampratos, kuri kyla iš minėtos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos), išlieka klausimas, kas gi apskritai yra tas privatus sektorius (bei susijęs klausimas – ar kiekvienas atvejis, kai į korupciją įtraukiamas privataus sektoriaus atstovas, specifiškai priskirtinas korupcijai privačiame sektoriuje)?

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK) iš dalies galėtų atsakyti į šį klausimą. Antai CK 2.34 straipsnis nustato, kad juridiniai asmenys skirstomi į viešuosius ir privačiuosius. Šiame kontekste viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudos sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus (valstybės ir savivaldybės įmonės, valstybės ir savivaldybės įstaigos, viešosios įstaigos, religinės bendruomenės ir t. t.). Tuo tarpu privatieji juridiniai asmenys yra juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti privačius interesus.

Tačiau šis išskyrimas ir jo diktuojamas atsakymas aiškus ir tinkamas korupcijos privačiame sektoriuje kontekste yra tik sąlygiškai. Tiksliau – tol, kol nepradedame gilintis į konkrečius atvejus (įskaitant atitinkamas CK nuostatas kon-

[15] Plačiau žr.: *Ragauskas P., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Vitkutė E. A*. Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse. Vilnius: Justitia, 2014, p. 16–17.

kretizuojančius įstatymus). Kartais aikštėn iškyla netgi konceptualių konstitucinių prieštaravimų potencialas. Antai remiantis CK 2.34 straipsnio 2 dalimi religinės bendruomenės *expressis verbi* priskiriamos viešiesiems juridiniams asmenims. Bet ką konstitucinio bažnyčios ir valstybės atskirumo principo bei viešosios valdžios pasaulietiškumo kontekste[16] reikštų vienos ar kitos religinės bendruomenės arba bendrijos (bažnyčios) priskyrimas viešajam sektoriui? Taigi, jau vien iš šio pavyzdžio akivaizdu, kad *viešojo juridinio asmens* ir *viešojo sektoriaus* sutapatinimas kelia tam tikrų sunkumų.

Kita vertus, vien CK akcentuojamas *privačių interesų tenkinimas* (kaip išskirtinis privačiojo juridinio asmens požymis) bei *viešųjų interesų tenkinimas* (kaip išskirtinis viešojo juridinio asmens požymis) funkciniu požiūriu nėra tinkami griežtam ir tiksliam šių dviejų asmenų tipų atskyrimui. Taip yra jau vien todėl, kad privačiųjų asmenų steigiami nominaliai viešieji juridiniai asmenys dažnai steigiami siekiant tenkinti ne vien viešuosius, bet ir privačius interesus (o kartais netgi vien tik pastaruosius). Ir tai netgi gali anaiptol nebūti jokiu praktiniu nukrypimu nuo teisinio idealaus modelio. Štai, tarkime, Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo 2 straipsnyje numatyta, kad asociacija (kurios pavadinime gali būti vartojami žodžiai *asociacija, visuomeninė organizacija, susivienijimas, konfederacija, sąjunga, draugija etc*.) yra savo pavadinimą turintis ribotos civilinės atsakomybės viešasis juridinis asmuo, kurio *tikslas – koordinuoti asociacijos narių veiklą, atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti ar tenkinti kitus viešuosius interesus*. Taigi matome, kad pats įstatymas (asociacijas vienareikšmiškai ir be išlygų priskirdamas viešiesiems juridiniams asmenims) nustato ir tai, jog asociacijos tikslas gali būti (ir tai pats pirmas įstatyme įvardijamas tikslas!) *atstovauti asociacijos narių interesams ir juos ginti*. Šiame kontekste dar keisčiau atrodo nuoroda, kad asociacija gali tenkinti ir *kitus viešuosius interesus* (suprask – atstovavimas privačių asmenų (asociacijos narių) intere-

[16] „Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 43 straipsnio 7 dalyje įtvirtintą normą, kad Lietuvoje nėra valstybinės religijos, šio straipsnio 4 dalies normą, kad bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statutus, 40 straipsnio 1 dalyje suformuluotą normą, kad valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, taip pat kitas Konstitucijos nuostatas darytina išvada, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas; konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas yra Lietuvos valstybės, jos institucijų ir jų veiklos pasaulietiškumo pamatas; konstitucinis valstybės ir bažnyčios atskirumo principas, taip pat Konstitucijoje įtvirtinta įsitikinimų, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, konstitucinis asmenų lygybės principas kartu su kitomis konstitucinėmis nuostatomis lemia valstybės pasaulėžiūrinį ir religinį neutralumą“ (žr. Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimą).

sams ir jų gynimas savaime tenkina viešąjį interesą…). Panaši situacija yra ir su viešaisiais juridiniais asmenimis oficialiai laikomomis viešosiomis įstaigomis arba profesinėmis sąjungomis, kurių steigimas ir veikla taip pat (jei ne visada, tai bent labai dažnai) susiję su jų steigėjų asmeninių (privačių) interesų tenkinimu.

Taigi viešojo ir privataus sektorių atskyrimo negalime mechaniškai grįsti viešojo arba privataus juridinio asmens (juo labiau – iš esmės teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą srityje naudojamu privataus ir viešojo fizinio asmens) atskyrimu. Juo labiau kad keliolikos asmenų įkurtą „Mūsų Viešpaties Katino Vasilijaus Ivanyčiaus Tikrųjų Garbintojų Bažnyčią“ arba aktyvaus piliečio vienasmeniškai įsteigtą ir jo paties vadovaujamą viešąją įstaigą „Lietuvai Išgelbėti“ ne tik sieti su viešųjų interesų tenkinimu (bendrojo gėrio siekimu), bet netgi laikyti *viešuoju sektoriumi* gali nebūti nė menkiausio pagrindo.

Vadinasi, atsakymai į klausimą, kas yra privatus sektorius, pirmiausia priklauso nuo apibrėžiamos sąvokos vartojimo konteksto – šio socialinio reiškinio (korupcijos) kontrolės ir jo prevencijos. Šiuo požiūriu tam tikrų korupcijos apraiškų priskyrimo privačiam sektoriui klausimas, pirmiausia sietinas su tuo ar ta apraiška, reikalauja specifinio (kitokio) su antikorupcine politika susijusio požiūrio ir poveikio, kuriuos bene labiausiai lemia du esminiai požymiai: (a) *atitinkamo subjekto sisteminio pobūdžio subordinacija viešosios valdžios įstaigoms ir su tuo susijęs veiksmingos administravimo kontrolės potencialas* (įprastai tai grindžiama steigėjo, savininko arba kontrolinio akcijų paketo valdytojo statusu, kuomet subjektas arba jo vadovas yra atskaitingas, pavaldus, kontroliuojamas ir tai, be kita ko, reiškia, kad jo veikloje pasireiškianti vidinė korupcinė rizika gali būti valdoma viešosios valdžios turimais administravimo instrumentais: tokio subjekto veikla gali būti nuolat prižiūrima ir teikiamos jo vadovybę varžančios rekomendacijos, jis gali būti verčiamas laikytis tam tikrų veiklos standartų ar procedūrų arba teikti tam tikrų sprendimų paaiškinimą arba pagrindimą), ir (b) *subjekto teisinį statusą ir jo veiklos laisvę apibūdinantis jam taikomas teisinio reguliavimo režimas* (vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalyje įtvirtintu asmens ūkinės laisvės ir iniciatyvos principu ir mūsų kitų šiuolaikinių demokratijų teisėje bei praktikoje pripažįstama pozicija, jog privatiems subjektams galioja principas *leidžiama viskas, kas neuždrausta*[17] ir, atvirkščiai, viešojo sektoriaus subjektams galioja principas

[17] Žr., pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimą ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimą; taip pat Lietuvos

draudžiama viskas, jei tai nėra konkrečiai leidžiama[18], privatus sektorius natūraliai priskiriamas kokybiškai skirtingam teisinio reguliavimo režimui nei viešasis).

Tad *korupcijos kontrolės ir prevencijos kontekste* konkretų subjektą derėtų priskirti privačiam sektoriui, jei jis atitinka tris požymius: (a) jis nėra valdingus įgaliojimus nepavaldžių subjektų atžvilgiu turinti viešosios valdžios įstaiga; (b) jam nebūdinga sisteminio pobūdžio subordinacija viešosios valdžios įstaigoms bei su tuo susijęs veiksmingos administravimo kontrolės potencialas, (c) jam taikomas bendrojo leidimo teisinio reguliavimo režimas (leidžiama viskas, kas neuždrausta).

Tokiu atveju viešosios įstaigos, labdaros ir paramos fondai, asociacijos, profesinės sąjungos, religinės organizacijos ir politinės partijos, nepaisant jų nominaliai turimo viešojo juridinio asmens statuso, priskirtinos privačiam sektoriui (nebent šie juridiniai asmenys įsteigti[19] ir veiksmingai kontroliuojami viešosios valdžios institucijų ir jiems taikomas bendrojo draudimo režimas)[20].

Deja, netgi atribojus pačių subjektų tipus, korupcijai privačiame sektoriuje plačiausia prasme galėtų būti priskiriamas praktiškai kiekvienas papirkimo, kaip neatskiriamo kyšininkavimo elemento, atvejis (pavyzdžiui, įmonės vadovui duodant darbo inspektoriui arba mokesčių inspektoriui). Todėl ieškant atsakymo į klausimą, ką ir kaip tikslingiausia priskirti korupcijai privačiame sektoriuje, pragmatizmas (kurį diktuoja minėta sąvokos išskyrimo paskirtis – t. y. specifiniai kontrolės ir prevencijos poreikiai) ir sisteminis aiškinimas skatintų korupcijai privačiame sektoriuje nepriskirti atvejų, kai piktnaudžiaujama (taisyklės pažeidžiamos) ne privačiame, o viešajame sektoriuje. Juolab kad priskyrus šias veikas, praktiškai visi mums žinomi korupcijos atvejai turėtų būti laikomi korupcija privačiame sektoriuje (taigi terminas taptų nefunkcionalus).

---

vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. balandžio 15 d. sprendimą administracinėje byloje Nr. A-552-629-14.

[18] Žr., pavyzdžiui: Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 4 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A-858-1830-12 arba Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. sausio 4 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A-63-1728/2010 21.

[19] Viešosios valdžios institucijos gali steigti tik viešąsias įstaigas ir asociacijas.

[20] Pažymėtina, kad kai kuriais labai svarbiais požiūriais, pavyzdžiui, perkant prekes, darbus ir paslaugas, šie subjektai gali būti subordinuoti bendrosioms viešajam sektoriui taikomoms taisyklėms (t. y. Viešųjų pirkimų įstatymo požiūriu jos gali būti laikomos perkančiosiomis organizacijomis, tad jų vykdomi pirkimai traktuojami kaip viešieji ir aiškiai reglamentuojami). Lygiai taip pat į Viešųjų pirkimų įstatymo veikimo sritį gali patekti ir kai kurie akivaizdžiai privatūs juridiniai asmenys (pavyzdžiui, energiją ar vandenį tiekiančios įmonės). Tačiau šis įtraukimas yra tik fragmentiškas, ne visa apimantis, todėl priskirti tokius asmenis viešajam sektoriui neverta (nebent konkrečios – pirkimų ar kt. – problematikos aspektu).

Apibendrinant korupcija privačiame sektoriuje apibūdintina kaip ***privataus sektoriaus subjektui suteiktų įgaliojimų arba iš jų kylančių elgesio standartų neatitinkantis elgesys siekiant naudos sau arba kitiems asmenims ir suvokiant, kad tai gali daryti žalos (pakenkti) trečiųjų asmenų arba visuomenės interesams***.

1.2. Kitoniškumas lyginant su viešuoju sektoriumi: ar esminis?

Nepaisant istoriškai susiklosčiusios pasaulėžiūros, nebūtų teisinga sakyti, kad dabar vis didesnį pagreitį įgyjantis korupcijos privačiame sektoriuje pasmerkimas (ją suprantant ne vien kaip moralinį sugedimą, bet ir teisei aiškiai prieštaraujančią veiką) – visiškai naujas visuomenės gyvenimo reguliavimo fenomenas. Už tam tikras korupcijai privačiame sektoriuje priskirtinas veikas smerkiama ir teisinė atsakomybė taikoma išties seniai. Tačiau tai savaime dar nereiškia galimybės kalbėti apie tokį korupcijos privačiame sektoriuje suvokimą, su kuriuo susiduriame dabartiniu metu. Antai už turto pasisavinimą arba iššvaistymą baudžiama jau seniai (biblinė „suktojo prievaizdo“ istorija – šio tipo nusikalstamų veikų prototipas). Kodėl? – Greičiausiai dėl to, kad pati veika savo pobūdžiu gana artima vagystei. Kita vertus, kyšio priėmimas arba piktnaudžiavimas tarnyba net ir XX a. pabaigoje neretai buvo laikomi privačiame sektoriuje sunkiai pritaikomomis sąvokomis. Taip atsitiko, tikėtina, todėl, jog ankstyvuoju visuomenės išsivystymo tarpsniu nebuvo arba, nors ir buvo, bet gerokai mažiau, korporatyvinių subjektų (juridinių asmenų). O reikšmingesni į juos daugiau ar mažiau panašūs subjektai buvo traktuojami kaip mini valstybės (kuriose siuzerenas arba senjoras už jo interesus pažeidžiančias veikas pats galėjo bausti kaip už valstybinį, ne privatų, interesą pažeidžiantį nusikaltimą). Dar daugiau. Viešajame sektoriuje korupcija neišvengiamai turi didesnį raiškos potencialą. Nes jame yra gerokai daugiau gėrybių, kurių atidavimas už „mažesnę kainą“ nuolat gresia. Be to, toks atidavimas paprastai yra iš šalies dar sunkiau pastebimas (pavyzdžiui, kai tam tikri leidimai ar licencijos išduodami nesilaikant reikalavimų)[21].

[21] Ypač ši viešųjų įgaliojimų sritis išsiplėtė valstybei ėmus masiškai kontroliuoti įvairius verslo aspektus. Akis atveriančiame 1964 m. *Yale Law Journal* paskelbtame straipsnyje „The new property“ Charles’as A. Reich’as labai raiškiai parodė, kaip masiškai reguliuoti ir licencijuoti netgi smulkiausias su verslu susijusias veiklas ėmusi valstybė tapo milžiniškos apimties naujas gėrybes (turtą, tam tikrą *sui generis* nuosavybę) iš nieko kuriančiu subjektu. Su šia XX a. išplitusia „kūrimo galia“ valstybė proporcingai (o galbūt netgi eksponentiškai) išaugino ir korupcijai tinkamą aplinką.

Tiesa, kartais tenka susidurti ir su itin radikaliu požiūriu, kad privačiame sektoriuje korupcija apskritai negali egzistuoti[22] (kaip bakterijos gryname spirite). Ir tam tikrais atvejais tokia pozicija gali atrodyti teisinga. (Būtent dėl to ji tampa pavojinga, nes specifinėms sąlygoms tinkantis vertinimas gali būti ekstrapoliuojamas nepateisinamai plačiam veikų ratui.) Antai turbūt galima tikėtis nesunkiai sutarti, kad *korupcijos nėra, kai asmuo, dėl kurio veikų keliamas klausimas, dirba pats sau (t. y. kai jis yra verslo savininkas visu šimtu procentų)*. Tačiau netgi toks siauras apibendrinimas ir specifiniais požymiais pasižyminčių asmenų kategorijos išskyrimas gali kelti klausimų. Išties šios dienos korupcijos sampratos kontekste privačios kepyklos savininką būtų absurdiška kaltinti tuo, kad savo veikloje jis nevengia nepotizmo ir klientelizmo, mat vyriausiuoju technologu arba pamainos vadovu paskiria vidutinius ar netgi mažesnius gebėjimus ir minimalią patirtį turinčią savo arba savo gero bičiulio dukrą. Bet… Ar situacijos vertinimo tikrai nekeistų tai, jei darbuotojus priimant į darbą jiems pateikiamuose arba (juo labiau) siekiant gerinti įmonės reputaciją jos skelbiamuose dokumentuose būtų oficialiai nurodoma, kad karjera įmonėje grindžiama vien tik asmens žiniomis, gebėjimais ir patirtimi? Ar lūkesčių kitiems darbuotojams ar pretendentams sukėlimas ir jų ciniškas paneigimas samdant aukštesnio rango arba naujus darbuotojus (nes reali galia priimti sprendimą dėl paskyrimo yra vadovo rankose) tikrai negali būti laikomas korupcine veika? Nejau tai visiškai aiškiai ir neabejotinai nėra laikytina piktnaudžiavimu suteikta galia? Matyt, kad bent jau abejonių kilti turėtų. Arba dar. Įmonė, kurios akcinis kapitalas šimtu procentų priklauso jos vadovui, tiekia šilumos energiją miesto gyventojams. Ši įmonė yra natūrali monopolija. Šilumos energiją tiekiančios įmonės savininkas susitaria su savo svainio įmone, kad biokurą pirks iš jos. Kaina tokia pat kaip ir kitų tiekėjų. Tik svainio tiekiamas biokuras prastesnis, tad jo reikia daugiau. Todėl, su svainiu sutaręs gauti dovanų namą, šilumos energiją tiekiančios privačios įmonės savininkas perka prastesnį kurą ir šilumos energijos gamyba jam kainuoja daugiau. Bet šį kainų skirtumą apmoka miesto gyventojai. Ar tikrai čia viskas gerai ir nėra net pagrindo kalbėti apie korupciją? Žinoma, jei kuro kaina būtų nepakitusi – kaltinti už paslaugą svainio verslui būtų drastiška ir turbūt visiškai nepagrįsta.

Situacija dar aiškesnė kalbant apie akcininkų interesų naudai privačiai įmonei vadovaujantį samdomą direktorių (netgi jei jis pats turi akcijų, tegu ir abso-

[22] Ir tai ne teorinis šio teksto autoriaus sukurtas konstruktas. Tokį požiūrį Lietuvos teisės institute vykusioje mokslinėje diskusijoje viešai išsakė vienas laisvosios rinkos apologetas.

liučią daugumą). Šiuo atveju padėtis iš esmės nesiskiria nuo viešojo sektoriaus. Nes įmonės turtą naudodamas savo naudai arba jos interesus aukodamas dėl savanaudiškų tikslų (pavyzdžiui, kad savas vaikas turėtų prestižinį darbą), jis išduoda akcininkų interesus. Ar akcininkai du, ar dvidešimt tūkstančių (standartinis rajono savivaldybės rinkėjų skaičius) – esmės nekeičiantis skirtumas.

Juo labiau kad korupcija privačiame sektoriuje gali būti žalinga ne vien verslui (arba būti išvedama per privačiam verslui daromą žalą), bet ir tiesiogiai piliečiams. Pabandykime pažiūrėti į kelis konkrečius pavyzdžius, aiškiai iliustruojančius, kaip gali realiai reikštis korupcija privačiame sektoriuje.

Įsivaizduokime šeimą, kurioje sutuoktiniai labai rūpinasi savo ir auginamų vaikų sveikata. Todėl jie daug ką aukoja, atiduoda visus turimus pinigus ir dar skolinasi tam, kad pasistatytų „sveiką“ namą, jame užaugintų sveikus vaikus ir patys džiaugtųsi geresne sveikata senatvėje. Kadangi, kaip dauguma statistinių piliečių, apie statybines medžiagas ir statybos darbus jie patys ne kažin ką išmano, o ir laiko statybos priežiūrai neturi, nusisamdo statinio statybos techninį prižiūrėtoją. Tačiau gavęs kyšį už tai, kad nebūtų pernelyg pastabus, prižiūrėtojas leidžia rangovui naudoti nekokybiškas medžiagas. Praeina dešimt ar penkiolika metų ir per tą laiką šeimos nariai suserga sunkia lėtine liga. Nejau tokiu atveju galima pagrįstai laikytis nuomonės ir tvirtinti, esą privačiai samdytas statinio statybos techninis prižiūrėtojas padarė mažesnę žalą, o sykiu ir mažiau pavojingą nusikaltimą, nei dėl kaimyninio pastato aukštingumo reikalavimų pažeidimo už kyšį akis „užmerkęs“ viešajam sektoriui atstovaujantis Valstybinės teritorijų planavimo ir statybų inspekcijos pareigūnas?

Kitas pavyzdys. Klientas kreipiasi į teisines paslaugas teikiantį advokatą. Jis turi bylą, kurioje tiek jam, tiek ir jo priešininkui pergalės reikia taip, kad abu pasirengę neskaičiuoti pinigų. Klientas advokatui gerai sumoka už paslaugas. Tačiau priešininkas paslapčiomis ateina pas jo advokatą ir pasiūlo įspūdingą sumą už tai, kad šis atskleistų bylos strategiją, nenaudotų veiksmingiausių teisinių priemonių (apie kurias pats klientas menkai teišmano) arba paprasčiausiai praleistų svarbų procesinį terminą. Klientas pralaimi bylą. Vargu ar patirtos žalos aspektu būtų esminis skirtumas tarp priežasčių, dėl kurių klientas pralaimėjo bylą: ar tai įvyko papirkus teisėją, ar papirkus advokatą ir paskatinus jį kliento išdavystei.

Taigi galima drąsiai tvirtinti, kad korupcijos žalos dydžio iš esmės negalima sieti su tuo, ar ji reiškiasi viešajame, ar privačiame sektoriuje. Ši praktika naudinga tik tiems, kas ja užsiima. Visi kiti didelę žalą patiria abiem atvejais. Kuriuo atveju patiriama didesnė žala, daugiausia priklauso ne nuo sektoriaus, kuriame

reiškiasi korupcija, o nuo sektoriaus kontekste praktiškai atsitiktinės konkrečių pažeidžiamų interesų svarbos arba žalos masto (be kita ko – įtraukiamų asmenų skaičiaus). Kitaip sakant, *apskritai korupcija privačiame sektoriuje negali būti a priori laikoma „mažesniu blogiu“.*

Nors reikia pripažinti, jog tam tikrais aspektais abi sritys išties skiriasi. Tarkim, tuo, kad privačiame sektoriuje paprastai ar dažniausiai nėra galios monopolio. Tačiau netgi pripažįstant, kad skirtumas tarp abiejų sričių yra, aptariamos problematikos kontekste jis neesminis. Bene reikšmingiausias skirtingo vertinimo šalininkų argumentas tas, kad korumpuoti viešojo sektoriaus tarnautojai įprastai piktnaudžiauja visos politinės bendruomenės vardu suteiktais įgaliojimais (todėl jie pažeidžia kiekvieno atitinkamos bendruomenės nario interesus, o korupcija privačiame sektoriuje dažniausiai žalinga tik konkretaus atitinkamus įgaliojimus suteikusio privataus subjekto arba įmonės akcininkų interesams). Viena vertus, šis vertinimas grindžiamas toli gražu ne šimtaprocentine prielaida, kad bendrasis valstybės tarnybos prestižas rūpi kiekvienam piliečiui. Kita vertus, jei laikome, kad Zarasų savivaldybės administracijos tarnautojo korupcija žalinga Vilniaus arba Kauno gyventojui, turėtume pripažinti ir tai, jog vertinimas, kad privataus savininko arba akcininko patirta žala yra skriauda tik jiems – taip pat nenuoseklus. Juk iš esmės kiekvienas esamas ir netgi potencialus savininkas arba akcininkas yra suinteresuotas, kad tokia situacija nebūtų toleruojama ir su korupcija privačiame sektoriuje būtų kovojama. Ką jau kalbėti apie tokius absoliučiai kiekvieną asmenį paliečiančius neigiamus korupcijos privačiame sektoriuje kaštus kaip laisvos konkurencijos (sykiu ir efektyviausio prekių ir paslaugų gamybos bei teikimo) sutrikdymas.

Vis dėlto su sisteminiu korupcijos (plačiąja prasme, o ne vien atskirų jos pasireiškimų, kaip antai patikėto svetimo turto pasisavinimas ar iššvaistymas) privačiame sektoriuje kriminalizavimu ir aktyviu valstybės vaidmeniu siekiant ją pažaboti mes susiduriame tik nuo XX a. pabaigos[23]. Tačiau ir šiuo metu, esant išvystytai korporatyvinei ekonomikai, kuriai korupcija privačiame sektoriuje daro milžinišką žalą, su šiuo ekonomikos tipu susijusių tiesiogiai nukentėjusių privačių įmonių specifinių interesų trukdžiai daro įtaką tiek atitinkamų veikų

[23] Kai kuriose šalyse ši tendencija tik įgyja pagreitį. Antai Filipinuose baudžiamoji atsakomybė už korupciją privačiame sektoriuje nenumatyta iki šiol, o 2014 m. dviejų politinės organizacijos „Citizens' Battle Against Corruption“ parlamentarų pateikta įstatymų leidybos iniciatyva taip ir nesulaukė sėkmės. Žr.: Solons seek punishment of corruption in private sector. Philippine Daily Inquirer, December 26, 2014. Prieiga per internetą: *http://newsinfo.inquirer.net/659633/solons-seek-punishment-of-corruption-in-private-sector.*

kriminalizavimui, tiek ir veiksmingam teisiniam persekiojimui. Pagrindinis iš šių trukdžių – bendrovių vangumas, o kartais netgi aktyvus nenoras ir priešinimasis, kad jose buvę komercinio kyšininkavimo, piktnaudžiavimo ar kiti korupcijos atvejai būtų viešinami (o tai sudaro prielaidas išvengti teisinės atsakomybės netgi kai galiojantys įstatymai sukuria tam reikiamas prielaidas). Nes toks viešumas, net jei įmonė arba jos akcininkai yra (bent tam tikru požiūriu) laikytini auka (o kartais, kad ir kaip būtų keista, būtent dėl to – nes liudija tam tikrą korporatyvinį silpnumą), daro neigiamą įtaką bendrovės reputacijai ir todėl yra nepageidaujamas. Vengdamos viešumo bendrovės bando pačios, vidinėmis priemonėmis, išspręsti problemą ir kilusias pasekmes. Be kita ko, tai trukdo pamatyti ir realų problemos mastą[24].

Ekspertai be didesnių dvejonių pripažįsta, kad kliovimasis vien konkurencijos pažeidimams bei klasikiniam sukčiavimui apriboti skirtais įstatymais ir nebuvimas tiesioginio korupcijos privačiame sektoriuje draudimo bei aiškių taisyklių, nustatančių teisinę atsakomybę už tokias veikas, gali palikti didelių spragų ir neleisti tinkamai įvertinti visos socialinės korupcijos žalos[25]. Dar daugiau. Nenoras arba nesugebėjimas privatų sektorių susieti su bendrąja antikorupcine politika sukuria tam tikrą praktinį netikrumą ir moralinių abejonių, trukdančių verslui suformuoti nuoseklią antikorupcinę politiką ir, be kita ko, veiksmingai veikti formuojant deramą viešųjų pirkimų praktiką: juk, viena vertus, verslui draudžiama papirkinėti viešojo sektoriaus subjektams atstovaujančius asmenis (šiuolaikiniame pasaulyje bent jau formaliai tai yra universali taisyklė); tuo tarpu analogiška praktika privačiam subjektui perkant prekes, darbus arba paslaugas iš kito privataus subjekto patenka į tam tikrą pilkąją zoną, o kartais netgi laikoma teisėta[26] (bent jau su sąlyga, kad nepadaroma aiški žala įmonei arba sąžiningai konkurencijai rinkoje; radikalesniais atvejais, pavyzdžiui, laikantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo plenarinės sesijos požiūrio, kad netgi konkrečiai įmonei patyrus žalos atitinkama veika nelaikytina korupcija, jei įmonės nėra kažkuo išskirtinės ir todėl (*sic!*) atitinkamos veikos tuo pat metu nepadaro specifinės žalos viešiesiems interesams būtent dėl tokių įmonių išskirtinumo)[27].

[24] Plg., pavyzdžiui: Global Corruption Report 2009: corruption and the private sector. Transparency International. Cambridge University Press, 2009, p. 21. Prieiga per internetą: *http://die-presse.com/images/mediadb/pdf/TransparencyInternational2009.pdf.*

[25] *Ibid.*

[26] *Ibid.*

[27] Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2014 m. kovo 13 d. nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014.

Natūralu, kad esant tokiems dvejopiems standartams ne tik nėra ta pačia kryptimi veikiančių prielaidų veiksmingai mažinti šios ydingos praktikos pasireiškimus. Patys įmonių vadybininkai savotiškai pasimeta tarp dviprasmiškumų. Taip, teisinis atskyrimas lieka. Bet kadangi moraliniu požiūriu veikos iš esmės tapačios, dalį tokių veikų laikant priimtinomis ir pateisinamomis, moraliniai korupcijos privačiame sektoriuje stabdžiai gerokai susilpnėja.

Žinoma, pripažindami prieštaringumą turime suprasti, kad jokio totalaus „pasimetimo" šiuo klausimu nėra ir neigiamas korupcijos privačiame sektoriuje poveikis labai gerai suvokiamas paties verslo lyderių. Antai dar daugiau nei prieš dešimtmetį „Transparency International" atlikto autoritetingo tyrimo *2008 Bribe Payers Survey*[28] duomenimis, vienas iš keturių respondentų nurodė, kad korupcija privačiame sektoriuje kliudo *jų verslo* veiklai ir augimui (t. y. vertinta ne nuomonė apie korupcijos poveikį kažkur ir kažkam, o numanomas poveikis tiesiogiai pačių respondentų veiklai, apie kurią jie puikiai išmano). Taigi, minėto tyrimo duomenimis, korupcija privačiame sektoriuje nurodoma kaip didesnė kliūtis nei infrastruktūros klausimai arba teisingumo sistemos funkcionavimo ydos. Kitų, ne tokio plataus pobūdžio, tyrimų duomenys gali būti dar labiau neraminantys. Antai remiantis pora metų anksčiau atliktu tyrimu, netgi ne ketvirtadalis, o apie 40 proc. apklaustų 600 įmonių atstovų nurodė, kad korupcija privačiame sektoriuje trukdo jų veiklai ir augimo galimybėms[29].

Galiausiai įmonių patiriama žala yra tik vienas, tegu ir akivaizdžiausiai į akis krentantis, korupcijos privačiame sektoriuje sukeliamos žalos aspektas. Imkime kaip pavyzdį bene tipiškiausią korupcijos privačiame sektoriuje pasireiškimą – įmonės turto iššvaistymą ar pasisavinimą pasinaudojant užimamomis pareigomis. Taip, be abejo, tokie veiksmai pirmiausia sukelia žalą įmonės savininkams arba akcininkams. Bet juk nesunku pastebėti, kad žalą patiria ne tik jie. Iššvaistyto ar pasisavinto turto dalimi neišvengiamai sumažėja įmonės pajamos ir pelnas. Ką tai reiškia? Pirmiausia tai, kad įmonė turi mažiau išteklių, iš kurių gali didinti darbo užmokestį savo darbuotojams. Todėl darbuotojai ir jų šeimos nariai taip pat nuo to potencialiai nukenčia (susiklosčius itin nepalankiam scenarijui, įmonei tokiu atveju gresia netgi bankrotas ir darbuotojų atleidimas,

[28] Tyrimo metu dvidešimt šešiose didžiausiose tiesiogines užsienio investicijas gaunančiose šalyse buvo apklausta 2700 verslo vadovų, žr.: Transparency International Bribe Payers Index 2008. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.org/files/content/pressrelease/2008_BPI_-report_final_08_12.pdf.*

[29] *Werve J*. Global Integrity. The Corruption Notebooks 2006: Stories From the Worldwide Struggle Against Abuses of Power. Global Integrity, 2006, p. 76.

o tai, be kita ko, yra našta ir pašalpas bedarbiams mokančiai valstybei, jos biudžetui). Antra, į nacionalinį biudžetą sumokamas mažesnis pelno mokestis (jei apskritai pelno lieka ir tas mokestis mokėtinas). Vadinasi, dėl korupcijos privačiose įmonėse patiriamas poveikis valstybės biudžetui, o sykiu ir kiekvienam Lietuvos gyventojui.

Reikia įvertinti ir tai, kad pastaruoju metu viešojo sektoriaus stigma tapusi „x procentų atkato“ taisyklė, kai kuriais vertinimais, yra raktažodis ir privačioms įmonėms, pirkimus atliekančioms iš kitų privačių įmonių[30]. Tačiau, Pasaulio banko ekspertų vertinimu, pats faktas, kad apie tai žmonės kalba mažiau nei apie viešojo sektoriaus korupciją, tik už verslo pasaulio ribų esančius žmones gali paskatinti manyti, jog ši korupcija nereikšminga[31]. Iš tiesų jau dabar nemažai žmonių tiki, kad korupcija privačiame sektoriuje stipriai veikia jų gyvenimus.

Didėjantį susirūpinimą korupcija privačiame sektoriuje liudija ne vien nevyriausybinių organizacijų, žiniasklaidos, visuomenės bei atskirų politikų reakcija į išskirtines situacijas, bet ir įvairių valstybių teisėkūros iniciatyvos sistemiškai keičiant korupcijai privačiame sektoriuje teisiškai pasmerkti dažnai vis dar nepakankamas baudžiamųjų įstatymų nuostatas[32] (beje, Lietuvoje įsigaliojus naujajam Baudžiamajam kodeksui, kuris suliejo baudžiamąją atsakomybę už kyšininkavimą, papirkimą ir piktnaudžiavimą tiek viešajame, tiek ir privačiame sektoriuose, šiuo požiūriu galima tam tikra prasme įžvelgti netgi atžangą; nors dabartinės normos techniniu požiūriu gali būti vertinamos kaip tobulesnės, nes universalesnės, praktikoje kyla klausimų, abejonių ir neaiškumų dėl jų paskirties bei turinio, o senajame Baudžiamajame kodekse buvo aišku, kad privačiam sektoriui jos taikomos visa apimtimi, nes tik jam ir buvo skirtos[33]).

Keičiasi ir baudžiamojo persekiojimo tendencijos: antai Belgijoje 2015 m. už kyšininkavimą privačiame sektoriuje buvo nuteista 14, o viešajame sektoriuje – 56 asmenys[34] (2010 m. disproporcija buvo gerokai ryškesnė: už kyšinin-

[30] *Ibid.*, p. 75.
[31] *Ibid.*
[32] New Rules on Private-to-Private Corruption Adopted in Italy. Prieiga per internetą: *https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1674b31b-ae64-4939-8a13-ec99f9c4d9e7.* Taip pat (dėl Kroatijos ir Jungtinės Karalystės) žiūrėti: Transparency International. Anti-Corruption helpdesk. Regulating private-to-private corruption. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.org/files/content/corruptionqas/Regulating_private_to_private_corruption_2014.pdf.*
[33] Šis klausimas detaliau analizuojamas *2.3 skyriuje*.
[34] *Barratt P. and Pasewaldt D.* (Eds.). Anti Bribery and Corruption Review, 2017, p. 8. Prieiga per internetą: *https://financialmarketstoolkit.cliffordchance.com/content/micro-facm/en/financial-markets-resources/resources-by-type/guides/anti-bribery-and-corruption-review--june2017/_jcr_content/parsys/download/file.res/Anti_Bribery_and_Corruption_Review__June_2017_6035860.pdf.*

kavimą privačiame sektoriuje nuteisti vos 2 asmenys, o viešajame – 47)[35]. O štai Honkonge korupcijos privačiame sektoriuje nepriimtinumo samprata nuosekliai kito nuo pat 1974 m., kuomet buvo įkurta Nepriklausoma komisija prieš korupciją: iki 1984 m. apie 87 proc. šios institucijos gaunamų skundų vis dar buvo susiję su korupcija viešajame sektoriuje, 1983 m. šis skaičius sumažėjo iki 65 proc., o nuo 1989 m. skundų dėl korupcijos privačiame sektoriuje jau buvo daugiau nei dėl korupcijos viešajame sektoriuje; 2008 m. pasiekta nauja riba – skundų dėl korupcijos privačiame sektoriuje dalis pasiekė net 65 proc. (t. y. tik vienas skundas iš trijų siejamas su korupcija viešajame sektoriuje)[36]. Tačiau apskritai su pasaulinės statistikos palyginimais sudėtinga, nes toli gražu ne visur viešasis ir privatus sektoriai atskiriami ne tik kvalifikuojant veiką, bet ir vedant statistiką (šią problemą turime ir Lietuvoje).

„Transparency International Bribe Payers Index 2011“ taip pat suteikia empirinių įrodymų, kad korupcija – įprasta praktika verslo bendruomenės viduje, o suvokiama jos tikimybė ne kažin kiek skiriasi nuo korupcijos viešajame sektoriuje[37]. Vis dėlto korupcija viešajame sektoriuje dažniausiai buvo matoma kaip žalingesnė, nes pakerta pasitikėjimą viešosios valdžios institucijomis[38].

1.3. Atskyrimas nuo gretutinių reiškinių

1.3.1. Korupcija ir konkurencija

Pastaraisiais metais korupcijos samprata kinta – šis reiškinys suprantamas vis plačiau. Prieš trisdešimt metų buvo kalbama apie korupciją kaip reiškinį išimtinai viešajame sektoriuje, o dabar jau kriminalizuoti ir tam tikri korupcijos privačiame sektoriuje atvejai. Taip pat vis plačiau suvokiami „įgaliojimai“ – prieš tai jie apimdavo tik valstybinės valdžios suteiktus įgaliojimus, o vėliau į „įgaliojimų“ sampratą įtraukti ir kitokiu būdu įgyti įgaliojimai, galiausiai ir paties sub-

[35] *Pickworth J. and Williams D.* (Eds.). Bribery & Corruption. Second edition, p. 41. Prieiga per internetą: *http://www.allenovery.com/SiteCollectionDocuments/Bribery%20and%20Corruption%20in%20Belgium.pdf.*

[36] Strategies For Business, Government And Civil Society To Fight Corruption In Asia And The Pacific: ADB/OECD Anti-Corruption Initiative For Asia And The Pacific. Organization For Economic Co-Operation & Development, Asian Developement Bank, 2010, p. 165.

[37] Transparency International. Bribe payers index 2011, p. 19. Prieiga per internetą: *http://files.transparency.org/content/download/98/395/file/2011_BPI_EN.pdf.*

[38] *Schoor B.* Fighting Corruption Collectively: How Successful are Sector-Specific Coordinated Governance Initiatives in Curbing Corruption? Springer, 2017, p. 16.

jekto įgyta galia, kuri jį daro pranašesnį kitų subjektų atžvilgiu ir sudaro galimybes daryti poveikį kitiems.

Korupciją matant plačiai, šiam reiškiniui artimi konkurencijos pažeidimai. Pavyzdžiui, konkurenciją ribojančių susitarimų atveju egzistuoja visi būtinieji korupcijos elementai: yra piktnaudžiaujama turimais (įgytais) įgaliojimais siekiant sau naudos ir tuo daroma žala. Tiesa, remiantis Konkurencijos įstatymo nuostatomis, faktinė žala nebūtinai turi atsirasti – pavyzdžiui, pakanka, kad didelės, poveikį rinkai galinčios turėti įmonės susitartų dėl kainų nustatymo – tai automatiškai laikoma pavojumi rinkos struktūrai. Teismų praktikoje yra laikomasi pozicijos, kad ūkio subjektų konkurentų susitarimas nekonkuruoti vienam su kitu – žalingiausia konkurenciją ribojančių veiksmų forma, ar tai būtų susitarimas dėl gamybos apimčių, kainų, nuolaidų, kreditavimo terminų, vartotojų, teritorijos, ar kita. Draudžiami susitarimai taip pat daro žalą visai šalies ekonomikai, nes eliminuoja susitarimo dalyvių iniciatyvą efektyviai panaudoti ribotus išteklius.

Dar aiškiau su piktnaudžiavimu dominuojančia padėtimi. Korupcijos elementą – piktnaudžiavimą – nusako pats veikos pavadinimas. Kai ūkio subjektas yra įgiję tokią galią, kad gali „skriausti“ kitus rinkos dalyvius, iš to gaudamas asmeninės naudos, veika taip pat atitinka korupcijos apibrėžimą. Specifiškai mažmeninės prekybos rinkoje draudžiamas piktnaudžiavimas rinkos galia. Remdamasi įstatymuose nustatytais kriterijais, Konkurencijos taryba yra įvertinusi, kad pastaraisiais metais Lietuvoje egzistuoja keturios prekybos įmonės (UAB „Maxima LT“, UAB „Palink“, UAB „Rimi Lietuva“ bei UAB „Norfos mažmena“), kurios tenkina šiuos kriterijus. Laikomasi pozicijos, kad šios įmonės turi potencialo piktnaudžiauti kitų rinkos dalyvių atžvilgiu nebūtinai tarpusavyje sudaromais susitarimais, bet ir engdamos, ir pasinaudodamos silpnesnėmis tiekėjų ar gamintojų galimybėmis. Įstatymu draudžiami veiksmai, kada mažmeninės prekybos įmonių veiklos rizika perkeliama tiekėjams ar jiems primetami papildomi įsipareigojimai arba kurie varžo tiekėjų galimybes laisvai veikti rinkoje ir kurie išreiškiami kaip reikalavimai tiekėjui. Tokie reikalavimai apima reikalavimą mokėti tiesiogiai ar netiesiogiai arba kitokiu būdu atlyginti už sutikimą pradėti prekiauti tiekėjo prekėmis („įėjimo“ mokesčiai); kompensuoti mažmeninės prekybos įmonės negautą ar gautą mažesnį, negu tikėtasi gauti, pelną už prekių, gautų iš tiekėjo, pardavimą; kompensuoti mažmeninės prekybos įmonės patiriamas veiklos išlaidas, susijusias su naujų parduotuvių įrengimu ar senų atnaujinimu ir t. t.

Teoriškai atrodytų, nieko tokio, kad korupcijos ir konkurencijos pažeidimai yra panašūs savo elementais. Tačiau svarbu ne vien teoriniai svarstymai, bet ir tokių pažeidimų užkardymas, realios ar potencialios žalos visuomenei ir asmenims mažinimas, konkrečių asmenų nubaudimas.

Korupcijos ir konkurencijos pažeidimų turinio sąsajos perša mintį, kad tiek konkurencinių pažeidimų tyrimas, tiek ir atsakomybė, kylanti už padaromas veikas, būtų taikoma analogiškais pagrindais. Pavyzdžiui, šiuo metu nagrinėdama konkurencijos pažeidimus Konkurencijos taryba neturi tokių plačių galimybių, kurias turi ikiteisminio tyrimo įstaigos, nagrinėdamos Baudžiamajame kodekse numatytas korupcines veikas. Be to, korupcinių pažeidimų, numatytų baudžiamajame kodekse, atveju atsakomybė kyla fiziniams ir juridiniams asmenims. Tiesa, tam, kad atsakomybė kiltų juridiniam asmeniui, turi būti taikomos tam tikros sąlygos: būtina, kad nusikalstamą veiką juridinio asmens interesais būtų padaręs asmuo, turintis teisę atstovauti juridiniam asmeniui; arba priimti sprendimus juridinio asmens vardu; arba kontroliuoti juridinio asmens veiklą. Be to, juridiniam asmeniui kyla atsakomybė tuo atveju, jeigu dėl juridinį asmenį kontroliuojančio asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės nusikalstamą veiką padaro juridinio asmens darbuotojas ir jeigu veika buvo padaryta juridinio asmens naudai. Tiesa, juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė kyla tik privatiems juridiniams asmenims. Fiziniams asmenims, padariusiems konkrečias korupcines veikas, atsakomybė kyla bet kuriuo atveju.

Tuo tarpu už konkurencijos teisės pažeidimus kylanti atsakomybė nėra baudžiamosios prigimties. Tai – ekonominės sankcijos, taikomos verslo subjektams. Kitaip tariant, egzistuojant visiems korupcinio pobūdžio pažeidimų elementams atsakomybė kyla ne konkretiems tokius veiksmus sumaniusiems asmenims, kurie galimai siekė naudos ne tiek pačiam verslo subjektui, kiek sau pačiam arba savo artimiesiems, o pačiai įmonei. Taigi, pažeidimo, kuris gali sukelti didelę žalą rinkos struktūrai, konkretiems gamintojams, tiekėjams ar vartotojams, iniciatorius iš esmės visais atvejais lieka nenubaustas.

Reziumuojant teigtina, kad kintanti korupcinių pažeidimų samprata savo turinio elementais apima ir konkurencijos pažeidimus. Siekiant didesnio tokio pobūdžio pažeidimų užkardymo efektyvumo būtų tikslinga svarstyti ir korupcinių pažeidimų tyrimo ir atsakomybės taikymo principų perėmimą nagrinėjant konkurencijos pažeidimus ir taikant atsakomybę už jų atlikimą.

1.3.2. Korupcija ir lobistinė veikla

Nepaisant to, kad lobistinė veikla yra vienas iš esminių liberaliosios demokratijos bruožų, kaip vienas iš piliečių dalyvavimo valdant savo šalį elementų, netinkamas lobistinės veiklos reguliavimas gali būti korupcinių veikų, ypač papirkimo ir prekybos poveikiu, atsiradimo rizikos veiksnys. Lobistinė veikla, tinkamai jos nesureguliavus, gali sukelti interesų konflikto situacijas ir politikams bei kitiems sprendimų priėmėjams.

Tai, kad visuomenėje egzistuoja interesų grupės, kurios daro ar siekia daryti įtaką politikos sprendimams, savaime nėra neigiamas dalykas. Interesų grupių ir politikų bei kitų sprendimus priimančių asmenų bendravimas gali vykti įvairiomis formomis – tiek teisėtomis, tiek neteisėtomis. Teisės aktų leidybos proceso sudėtingumas lemia, kad yra įvairių įtakos darymo kanalų. Dar daugiau – neretai patys sprendimų priėmėjai nėra tikri dėl tinkamo reguliavimo ir dėl to jie pasikliauja išorės patarėjais, kurie gali būti interesų grupių atstovai.

Neretai visuomenėje lobistinė veikla vertinama neigiamai dėl galimų sąsajų su neteisėtomis korupcinėmis veikomis. Tai patvirtina, kad nuo teisėtos lobistinės veiklos, kaip vienos iš visuomenės dalyvavimo sprendžiant viešuosius reikalus formų, iki korupcinių veikų – vienas žingsnis. Išties lobistinė veikla turi daug sąsajų su prekyba poveikiu ir papirkimu – tiek lobistinės veiklos, tiek papirkimo ar prekybos poveikiu atveju siekiama daryti įtaką politikams ar kitiems sprendimų priėmėjams. Vienintelis skirtumas – kad vykdant lobistinę veiklą siekiama adresatus paveikti argumentais, o papirkimo ir prekybos poveikiu atvejais – pinigais.

Prekybos poveikiu sudėtis artimesnė lobistinei veiklai tuo atveju, kai lobistinę veiklą vykdo kitas asmuo nei naudos gavėjas – tokiu atveju egzistuoja tarpininkas, kuris bendrauja su politiku ar kitu sprendimų priėmėju ir daro įtaką savo užsakovo interesais. Tokios sąsajos būdingos Jungtinių Amerikos Valstijų teisės sistemos tradicijai, kurioje lobistinę veiklą paprastai vykdo samdomi lobistai. Šiuo atveju prekybos poveikiu subjektai būtų asmuo, kuris užsako daryti poveikį ir tam samdo tarpininką, bei tarpininkas, kuris atstovauja užsakovo interesams ir tiesiogiai daro poveikį už tam tikrą atlygį politikui ar kitam sprendimus priimančiam asmeniui. Tačiau Europos valstybėse dažnai lobistinę veiklą vykdo pats lobistinės veiklos naudos gavėjas, t. y. tas asmuo, kuriam politiko ar kito sprendimus priimančio asmens sprendimas yra tiesiogiai naudingas. Šiuo atveju didesnė rizika kyla, kad bus vykdomas papirkimas. Kitaip tariant, asmuo,

kuris ketina daryti įtaką politikui ar sprendimų priėmėjui, tiesiogiai kreipiasi į šį asmenį ir už tai jam atsilygina ar ketina atsilyginti.

2015 m. „Transparency International“ atliko ir publikavo studiją apie lobistinę veiklą Europoje, kurioje keliamos abejonės dėl lobistinės veiklos skaidrumo, integralumo ir vienodų galimybių visiems suinteresuotiems subjektams dalyvauti lobistinėje veikloje šiame regione. Tyrimo rezultatai atskleidžia, kad bandymai skatinti atvirumo ir etikos standartus lobistinėje veikloje tiek iš vyriausybių, tiek iš pačių lobistų pusės yra neefektyvūs, kadangi dauguma lobistinės veiklos lieka neskaidri ir vykdoma neformaliai, egzistuoja interesų konfliktai, o tam tikros privilegijuotos grupės turi geresnę prieigą prie sprendimų priėmėjų. Tokia situacija veda prie ilgalaikių pasekmių ekonomikos, aplinkos, socialinės sanglaudos, visuomenės saugumo ir žmogaus teisių srityse. Šioje studijoje pabrėžiama, kad Europoje plačiai paplitusi paslėpta ir neformali įtaka, egzistuoja lobistinės veiklos technologijų įvairovė, tarp kurių yra ir tokių, kurios skirtos specialiai supainioti ir nuslėpti tikrąją įtakos kilmę ir jos inicijuotojus tiek nuo pačių sprendimų priėmėjų, tiek nuo visuomenės. Tokie būdai susiję su specialių nevyriausybinių organizacijų steigimu ar net sudarant įspūdį, kad visuomenė palaiko šias idėjas, nors realiai tai yra „nupirktos nuomonės“ (vadinamasis astroturfingas)[39]. Europos Sąjungos lygmeniu tik maždaug pusė valstybių turi lobistinę veiklą reguliuojančius įstatymus[40]. Kroatija, Čekijos Respublika, Italija, Latvija, Rumunija ir Ispanija svarsto tokius įstatymus priimti, o Skandinavijos valstybės (Danija, Suomija ir Švedija) tokio poreikio nemato. Tačiau net ir valstybės, turinčios ilgalaikį lobistinės veiklos reguliavimą, susiduria su tokio reguliavimo efektyvumo problema, kadangi daug įtakos darymo atvejų vyksta už teisinio reguliavimo ribų, per neformalų bendravimą ir įvairius socialinius santykius[41]. Atsižvelgiant į tai, kad santykiai tarp valdžios atstovų ir privataus verslo vis intensyvėja, tarp viešojo ir privataus sektoriaus cirkuliuoja vis didesnės pinigų sumos, vis didesnė pinigų dalis yra skiriama lobistinei veiklai. Dėl to kyla pavojus, kad bus supainioti viešieji ir privatūs interesai, bus vykdomas neteisėtas ar slaptas poveikis sprendimų priėmėjams ir pan.

[39] Lobbying in Europe. Hidden Influence, Privileged Access. Transparency International, 2015, p. 6–7. Prieiga per internetą: *http://www.transparency.org/whatwedo/publication/lobbying_in_europe.*

[40] Lobbying Regulation in the EU Member States. European Parliamentary Research Service Blog (April 27, 2016). Prieiga per internetą: *https://epthinktank.eu/2016/04/26/eu-transparency-register/lobbying-regulation-in-the-eu-member-states/.*

[41] Transparency International, 2015, p. 7.

Tiek lobistinė veikla, tiek prekyba poveikiu yra susijusios su įtaka politikams ar kitiems sprendimų priėmėjams. Viešojoje erdvėje šios sąvokos dažnai painiojamos, dėl to žiniasklaidoje ir kitose viešosiose erdvėse lobizmo sąvoka dažnai vartojama apibūdinant neteisėtus poveikio darymo veiksmus, paprastai – už atlygį sprendimų priėmėjui.

Pagal Europos Tarybos pateiktą apibrėžimą, prekyba poveikiu yra tyčiniai veiksmai, kai bet kuriam asmeniui, kuris teigia arba patvirtina galįs mainais už nepagrįstą atlygį daryti netinkamą poveikį pareigūnui, vietos viešojo susirinkimo, turinčio įstatymų leidimo arba administracinius įgaliojimus, nariams, teisėjams ar teismines pareigas einantiems asmenims, bet kurios viešosios tarptautinės ar supranacionalinės organizacijos ar institucijos pareigūnams ar kitiems pagal pareiginius nuostatus samdomiems darbuotojams ir bet kuriems į tą organizaciją paskirtiems asmenims, vykdantiems funkcijas, atitinkančias tas, kurias vykdo minėti pareigūnai ar samdomi darbuotojai, taip pat tarptautinių ar supranacionalinių organizacijų, kurių narė yra Šalis, bet kuriems parlamentinių asamblėjų nariams, tiesiogiai ar netiesiogiai yra žadamas, duodamas ar siūlomas bet koks nepagrįstas atlygis, neatsižvelgiant į tai, ar tas atlygis yra skirtas jam pačiam ar bet kuriam kitam asmeniui, taip pat kai mainais už poveikį yra prašomas, gaunamas ar priimamas pasiūlymas ar pažadas dėl tokio atlygio, nesvarbu, ar tas poveikis padaromas ir ar tariamu poveikiu pasiekiamas norimas rezultatas. Šios konvencijos aiškinamajame rašte nurodoma, kad ši veika skiriasi nuo kitų konvencijoje nurodytų korupcinių veikų, tačiau ja saugomi teisiniai interesai yra tie patys – sprendimų priėmimo viešojo valdymo institucijose skaidrumas ir nešališkumas. Pabrėžiama, kad šios nuostatos įtraukimas į Baudžiamosios teisės konvenciją dėl korupcijos iliustruoja visapusišką požiūrį į kovą prieš korupciją, kai korupcija matoma turinti daug formų ir kelianti grėsmę teisinės valstybės principui ir demokratinių institucijų stabilumui. Kriminalizuojant prekybą poveikiu siekiama sudaryti galimybes prieiti prie siauro rato asmenų, kurie yra glaudžiai susiję su sprendimų priėmėjais ir gali gauti naudos pasinaudodami savo pareigomis ar turima įtaka, taip didindami korupcijos lygį. Ši nuostata leidžia baudžiamąsias priemones nukreipti į „užkulisinę korupciją“, kurios pasekmės – piliečių nepasitikėjimas valdžios institucijų ir pareigūnų sąžiningumu. Konvencija siekiama patobulinti valstybių turimas baudžiamosios teisės priemones siekiant apčiuopti korupcijos apraiškas visose visuomenės gyvenimo srityse. Daugeliui valstybių Europos Tarybos narių ši nuostata buvo

nauja ir iki tol nenaudota jų teisinėse sistemose. Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos esanti prekybos poveikiu nuostata kriminalizuoja trišalį santykį, kur asmuo, turintis tikrą ar menamą įtaką valdžios atstovams, šią įtaką panaudoja ar žada panaudoti kitų asmenų interesais gaudamas iš šių neteisėtą atlyginimą. Šios veikos skirtumas nuo papirkimo yra toks, kad prekiautojas poveikiu neprivalo „veikti ar susilaikyti nuo veikimo“, kaip to būtų reikalaujama iš valstybės pareigūno ar kito asmens, kurį siekiama papirkti. Neteisėtos naudos gavėjas padeda asmeniui, kuris jam teikia neteisėtą atlygį, atlikdamas ar siūlydamas atlikti netinkamą įtaką trečiajam asmeniui, kuris gali atlikti tam tikrus veiksmus (ar susilaikyti nuo jų atlikimo). „Netinkama“ įtaka turi būti susijusi su prekiautojo poveikiu korupciniais ketinimais – būtent šis požymis yra skiriamasis bruožas tarp prekybos poveikiu ir teisėtos lobistinės veiklos. Konvencijoje įtvirtinta prekybos poveikiu nuostata apima dvipusį ryšį – aktyvią ir pasyvią prekybą poveikiu. Pasyvi prekyba poveikiu reiškia, kad asmuo, kuris pasinaudoja realia ar apsimestine įtaka tretiesiems asmenims, prašo, gauna ar priima neteisėtą atlygį ir ketina padėti asmeniui, kuris jam suteikė neteisėtą atlygį, įvykdyti neteisėtą poveikį. O štai aktyvi prekyba poveikiu laikoma, kai asmuo žada, duoda ar siūlo neteisėtą atlygį asmeniui, kuris tvirtina ar įtikina, kad jis gali daryti neteisėtą poveikį tretiesiems asmenims. Taigi Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos prekyba poveikiu iš esmės kriminalizuoja dvi veikas – prekiautojo poveikiu „samdymo“ veiksmus ir tokių paslaugų teikimą ar susitarimą teikti. Aktyvioji prekyba poveikiu yra labai panaši į aktyvų kyšininkavimą, tačiau egzistuoja keli skirtumai – asmuo duoda neteisėtą naudą kitam asmeniui („prekiautojas poveikiu“), kuris teigia, kad dėl savo užimamos padėties, socialinio statuso ar kitokio pobūdžio ryšių neteisėtais būdais gali daryti poveikį sprendimų priėmėjams, atstovaujamųjų institucijų nariams, teismo darbuotojams ar kitiems pareigūnams. O pasyvioji prekyba poveikiu yra panaši į kyšininkavimo veiką, tačiau ir šiuo atveju prekiautojas poveikiu yra asmuo, kuris gauna neteisėtą atlygį, bet ne pareigūnas ar kitas viešojo sektoriaus atstovas. Svarbu tai, kad prekiautojas poveikiu neturi jokių galimybių pats priimti sprendimą ar pasiekti tą rezultatą, kurio nori jį samdantis asmuo – jis tik gali daryti (ar dedasi galintis daryti) įtaką sprendimų priėmėjui. Taip pat svarbu, kad prekiautojas poveikiu neprivalo turėti galimybę daryti įtaką, jis gali tik toks apsimesti[42].

[42] Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption. Prieiga per internetą: *https://rm.coe.int/16800cce441999.*

Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvenciją dėl korupcijos ratifikavo 48 valstybės. Beveik ketvirtadalis jų (Vokietija, Belgija, Bulgarija, Danija, Nyderlandai, Azerbaidžanas, Švedija, Jungtinė Karalystė ir kitos)[43] padarė išimtį dėl šios konvencijos 12 straipsnio, reguliuojančio prekybą poveikiu. Galima pastebėti, kad daugelis Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau – EBPO) Stambulo veiksmų plano valstybių nėra kriminalizavusios prekybos poveikiu. EBPO aiškinimu, taip galėjo nutikti dėl to, kad valstybės nemato galimybių atskirti teisėtą įtakos sprendimų priėmėjams darymo veiklą nuo prekybos poveikiu[44]. Išties, vertinant Valstybių prieš korupciją grupės (toliau ir – GRECO) Trečiojo vertinimo etapo ataskaitas ir rekomendacijas valstybėms, galima pastebėti, kad daugeliui jų kyla sunkumų tinkamai ir efektyviai įdiegti prekybos poveikiu sudėtį nacionalinėse teisinėse sistemose[45]. Deja, bet ir pati Europos Taryba nedėjo didelių pastangų, siekdama išaiškinti valstybėms Konvencijos dalyvėms šios sudėties turinį, dėl to valstybėms liko daug neaiškumų. Savo atsisakymą kriminalizuoti prekybą poveikiu jos dažniausiai grindžia vienu iš keturių pagrindinių argumentų.

Pirma, valstybės teigia, kad jų nacionalinėse teisės sistemose jau egzistuoja panašios nuostatos, skirtos kovai su prekyba poveikiu, kaip ji apibrėžta Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos. Pavyzdžiui, Vokietijos atstovai paaiškino, kad kitos uždraustos veikos, pavyzdžiui, „įmonės patikimumo praradimas“, apima ir veikas, numatytas minėtos konvencijos 12 straipsnyje. Jungtinės Karalystės atstovai nurodė, kad 1906 metų Korupcijos prevencijos aktu yra uždrausta veika, kai egzistuoja santykis tarp asmens, kuris prekiauja įtaka, ar asmens, kurio atžvilgiu jis daro įtaką. Nyderlandų valdžios institucijos nurodė, kad šioje šalyje jau egzistuojantis papirkimo apibrėžimas apima ir prekybos poveikiu atvejus (kai asmuo yra paperkamas ar ketinamas papirkti per tarpininką), ir dėl to atskiros šį santykį reguliuojančios nuostatos visiškai nereikia. Danijos institucijų teigimu, prekyba poveikiu iš dalies padengta bendromis korupcijos veikas draudžiančiomis taisyklėmis kartu su taisyklėmis, draudžiančiomis korupciją privačiame sektoriuje. Švedijos institucijos pažymėjo, kad dau-

[43] Council of Europe. Chart of signatures and ratifications of Treaty 173. Prieiga per internetą: *https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173/signatures?desktop=true.*
[44] Istanbul Anti-corruption Action Plan country reports. Prieiga per internetą: *https://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplancountryreports.htm.*
[45] GRECO Third Evaluation Round. Evaluation and Compliance Reports. Prieiga per internetą: *https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/round-3.*

gelis prekybos poveikiu atvejų yra kriminalizuoti bendromis kyšininkavimo ir papirkimo draudimo nuostatomis.

Antra grupė argumentų susijusi su tuo, kad tai paveiktų teisėtos ir visuotinai pripažintos lobistinės veiklos įgyvendinimą, ribotų saviraiškos laisvę ir galimybę piliečiams dalyvauti valdant savo šalį. Pavyzdžiui, Jungtinės Karalystės atstovai paminėjo, kad prekybos poveikiu draudimas tiesiogiai neįtvirtintas Jungtinės Karalystės teisės aktuose dėl to, kad tokios veikos kriminalizavimas paveiktų lobistinės veiklos pripažinimo ir skatinimo apimtį. Nyderlandų atsakingos institucijos nurodė, kad tam tikros poveikio formos politikams ar sprendimų priėmėjams gali būti priimtinos ir net turėtų būti skatintinos, net ir tais atvejais, kai ši veikla vykdoma už pinigus, pavyzdžiui, kai vykdoma lobistinė veikla samdant profesionalų lobistą. Čia lobistinė veikla gali būti neteisėta tik tuo atveju, jei politikas ar sprendimų priėmėjas gauna atlygį, kurio neturėtų gauti vykdydamas tokią veiklą. Todėl, Nyderlandų institucijų nuomone, tokios veiklos reguliavimas pakirstų lobistinės veiklos ir žodžio laisvės galimybes šalyje. Švedijos institucijų atstovai nurodė, kad Švedijoje lobistinė veikla nėra neteisėta, tačiau suteikianti galimybę nevyriausybinėms organizacijoms ir kitiems piliečių atstovams pasiekti politikus ir kitus sprendimų priėmėjus ir išsakyti jiems savo rūpimus klausimus. Todėl prekybos poveikiu kriminalizavimas gali pažeisti vieną pagrindinių piliečių teisių demokratinėje visuomenėje daryti įtaką valdžioje esantiems politikams ir pareigūnams įgyvendinant saviraiškos teisę.

Trečiasis argumentas yra susijęs su prekybos poveikiu nuostatos struktūros ir turinio neaiškumais. Pavyzdžiui, Danijos valdžios institucijų atstovai nurodė, kad pagrindinė priežastis, dėl ko Danijoje nebuvo kriminalizuota prekyba poveikiu, yra ta, kad, šią nuostatą numačius kaip atskirą, iškiltų keblumų dėl taikymo ir persidengimų su kitomis nuostatomis. Švedijos atstovai nurodė, kad nei pačioje Baudžiamosios teisės konvencijoje dėl korupcijos, nei jos aiškinamajame rašte nėra aiškiai išaiškinta, ką reiškia „netinkama įtaka“, ir dėl to Švedijos atsakingos institucijos negali to aiškiai apibrėžti nacionaliniuose teisės aktuose.

Galiausiai ketvirta priežastis, dėl ko valstybės daro išlygą dėl Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos 12 straipsnio taikymo, pateikta Prancūzijos paaiškinime ir yra susijusi su galiojimo atgal klausimu. Valstybių, kurios padarė šią išlygą, verslo atstovai ir piliečiai, lyginant su kitų valstybių, kurios šios išimties nepadarė, piliečiais ir organizacijomis, turi pranašesnę padėtį konkurencijos srityje. Siekdama sumažinti šią „nesąžiningą lengvatą“, Prancūzija

norėjo išlaikyti išlygą sudarydama galimybę Prancūzijos atstovams daryti įtaką užsienio valstybių politikams ar kitų sprendimų priėmėjams. Tačiau Prancūzija kriminalizavo aktyvią ir pasyvią prekybą poveikiu nacionaliniu lygmeniu.

Išties prekyba poveikiu ir teisėta lobistinė veikla iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti panašios. Abiejų jų atveju daroma ar siekiama daryti įtaka sprendimų priėmėjams, ir paprastai tai atliekama per tarpininką. Kaip jau buvo minėta, vykdant lobistinę veiklą, nėra būtina veikti per tarpininką, tačiau kai asmuo pats tiesiogiai siekia daryti poveikį sprendimų priėmėjui, yra galimybė, kad tokie veiksmai gali būti laikomi papirkimu. Prekybos poveikiu ir lobistinės veiklos vykdymo per tarpininką situacija yra keblesnė dėl to, kad abiem atvejais tarpininkas yra samdomas – t. y. jam už jo veiksmų atlikimą mokamas atlygis. Tačiau prekybos poveikiu atveju tikimasi, kad šis tarpininkas bandys paveikti sprendimų priėmėją neteisėtais būdais, o lobistinės veiklos atveju tikimasi, kad tarpininkas (lobistas) vykdys teisėtą įtakos darymo veiklą. Taigi pagrindinis šių koncepcijų skirtumas – daromo poveikio politikams ar kitiems sprendimų priėmėjams „netinkamumas“. Į klausimą apie tai, kas laikytina „netinkamu“ poveikiu, padeda atsakyti veiksniai, susiję su šio santykio dalyviais, jų elgesiu ir veikimo būdais. Pavyzdžiui, Liebert, apibrėždama skirtumus tarp lobistinės veiklos ir prekybos poveikiu, akcentuoja tris momentus: pirma, lobistinė veikla gali būti išskaidrinta; antra, lobistinė veikla grindžiama profesionalumu; trečia, lobistinė veikla gali būti deleguota[46]. Tačiau toks atskyrimas labai kritikuotinas. Pirmiausia, išskaidrinta gali būti ne tik lobistinė veikla, bet ir neteisėta įtaka. Būtent tai ir siekiama atlikti kriminalizuojant prekybą poveikiu. Antra, lobistinė veikla profesionalumu grindžiama iš esmės tik anglosaksų teisinės tradicijos valstybėse. Lygiai taip pat lobistinę veiklą gali vykdyti ir ne profesionalai, o tam tikros organizacijos atstovai (jos darbuotojai), tokią veiklą atlikdami šalia savo įprastų darbo funkcijų. Taip pat daugelyje Europos valstybių pripažįstama, kad lobistinę veiklą gali vykdyti bet kuris asmuo ar organizacija įgyvendindami savo teisę tiesiogiai valdyti savo šalį. Todėl antrasis punktas taip pat negali būti laikomas reikšmingu atribojant lobistinę veiklą nuo prekybos poveikiu. Galiausiai lieka trečiasis punktas – išties galima sutikti, kad prekybą poveikiu deleguoti būtų sudėtinga pirmiausia dėl to, kad šią veiką ir nulemia ypatinga asmens (prekybininko poveikiu) padėtis, atsiradusi dėl jo vykdomų funkcijų, socialinio statu-

[46] *Liebert U.* Parliamentary lobby regimes // *Döring H.* (Ed.) Parliaments and majority rule in Western Europe. Frankfurt, Germany: Campus Verlag, 1995, p. 407–447.

so, pažįstamų asmenų rato, giminystės ar svainystės ryšių ar kitokių santykių, ir dėl to toks statusas negali būti deleguotas kitiems asmenims. Tačiau labai abejotina, ar lobistinė veikla visais atvejais gali būti deleguota – šiuo atveju taip pat yra svarbu asmens žinios ir veiklos įgūdžiai – t. y. kai poveikį siekiama daryti argumentuojant, viena iš sėkmės prielaidų yra tinkamas politiko ar sprendimų priėmėjo įtikinimas apie tai, koks sprendimas turėtų būti priimtas. Žinių turėjimas yra svarbus veiksnys tais atvejais, kai asmuo pats siekia daryti įtaką – jis eina pas politikus ar kitus sprendimų priėmėjus ir teikia savo argumentus, išdėsto reikalo esmę, gali patikslinti ir atsakyti į kylančius klausimus. O tais atvejais, kai veikia profesionalus lobistas, svarbesnė tampa veiklos strategija – svarbu žinoti, su kuo ir kada apie kokius reikalus reikia kalbėti. Tai irgi yra profesinė vertybė, kurią tinkamai deleguoti būtų išties sudėtinga. Todėl tik labai teoriškai galima svarstyti galimybę lobistinę veiklą deleguoti atlikti kitiems asmenims.

Kiti autoriai, pavyzdžiui, Sousa, Coroado ir Lang, siūlo prekybą poveikiu atskirti nuo lobistinės veiklos įvertinant du aspektus – pirma, procedūrinius mechanizmus ir santykį tarp susijusių dalyvių ir, antra, per šio santykio pagrindu priimto sprendimo pasekmes.

Taigi įtaka vyksta tarp 1) pasyvaus veikėjo, kuris turi tam tikrą statusą viešosios valdžios institucijose (tai yra sprendimų priėmėjas, reguliuotojas, pareigūnas, teisėjas ir pan.), 2) aktyvaus veikėjo, kuris nori, kad būtų priimtas sprendimas ar padarytas kitas veiksmas, kuris būtų jam naudingas (tai gali būti asmenys, verslo subjektai, interesų grupės ir pan.), ir galiausiai 3) profesionalaus tarpininko, kuris palengvina susitarimą tarp savo kliento ir asmens, kuriam siekiama daryti poveikį (pasyvaus veikėjo) už tai gaunant tam tikrą kompensaciją.

Šiuo atveju pasyvus veikėjas yra aktyvaus veikėjo taikinys, kadangi tik jis dėl savo užimamų pareigų gali priimti tokį sprendimą, kuris tenkintų privačius aktyvaus veikėjo interesus. Paprastai laikoma, kad tokie pasyvūs veikėjai yra parlamento nariai, ministrai, aukštas pareigas užimantys valstybės tarnautojai, partijų vadovybė ir pan. asmenys. Įtakos darymo objektais gali tapti ir aukštas pareigas užimančių valstybės politikų ir pareigūnų patarėjai – nors šie asmenys patys tiesiogiai ir nepriima sprendimų, jie gali būti pakankamai įtakingi, kad tokie sprendimai būtų priimti.

Tuo tarpu interesų grupės aktyviai veikia siekdamos, kad tam tikri sprendimai būtų priimti arba nepriimti. Kitaip tariant, šios grupės siekia apginti savo privačius interesus viešojoje politikoje ar teisėkūros procese. Paprastai tai būna

verslo atstovai – gamintojai, darbdaviai, didžiosios verslo bendrovės ir pan. Kitos interesų grupės – nevyriausybinės organizacijos, bažnyčia ir kitos pelno nesiekiančios organizacijos ir asociacijos – kartais nepriskiriamos prie lobistinę veiklą vykdančių asmenų arba laikomos „viešojo intereso lobistais“ ar asmenimis, vykdančiais advokatavimo veiklą viešajam interesui ginti. Tačiau šie subjektai ne mažiau nei verslo subjektai gali būti suinteresuoti siekti daryti įtaką sprendimų priėmėjams. Todėl šiuo atveju prieiga prie sprendimus priimančių asmenų yra sąlyga, svarbi tiek verslo subjektams, tiek ir smulkesniems potencialiems įtakos darytojams. Taigi asmenys ir organizacijos, tiek verslo subjektai, tiek ir mažosios nevyriausybinės organizacijos ir panašūs subjektai, gali pasirinkti – ar patiems savo veiksmais ir parengta strategija, pasinaudojant turimomis žiniomis, bandyti pasiekti politikus ar kitus sprendimų priėmėjus, ar šiuo tikslu samdyti profesionalų lobistą, teikiantį tokio pobūdžio paslaugas.

Lobisto paslaugos gali būti įvairaus pobūdžio, pavyzdžiui, tiesioginis kontaktavimas su politikais ar kitais sprendimų priėmėjais, viešosios politikos, teisėkūros ir (arba) Vyriausybės veiklos monitoringas, konsultavimas dėl politinės strategijos ir taktikos, galiausiai organizacijos lobistinės veiklos strategijos parengimas, konkrečių etapų nustatymas ir derinimas. Profesionalių lobistų veikla įgauna vis didesnį poreikį – ir nors tai nevadinama lobistine veikla, išties daugelis minėtų funkcijų atliekama tą įvardijant „viešųjų ryšių“ ar „politikos srities viešųjų ryšių“ veiklomis. Visuomenė, ekonomika ir politika įgyja vis daugiau sąlyčio taškų ir persidengiančių veiklų, sprendimų priėmimo lygmenys išaugo ir pasidarė kompleksiniai, dėl to atsirado sudėtingesnių veiklos strategijų poreikis. Antra vertus, atsiradus tarpininkui, mažėja rizika santykių dalyviams – įtaką siekianti daryti grupė ar politikai, ar sprendimų priėmėjai – tais atvejais, kai santykis nebus sukurtas tinkamai ir kažkuriai jo pusei grės būti apkaltintai. Čia tarpininkas gali sušvelninti riziką prarasti reputaciją tiek politikams ar kitiems sprendimų priėmėjams, tiek ir interesų grupei, kuri siekia išlikti patraukli visuomenės akyse[47].

O štai prekybos poveikiu atveju įtakos darytojo „profesija“ yra kitokio pobūdžio – čia yra svarbu, kokioje aplinkoje šis asmuo veikia ir kokią įtaką turi. Kitaip tariant, tai nėra 1) konkrečių dalykinių žinių toje srityje turintis asmuo (veikiantis kaip tiesiogiai savo ar savo organizacijos interesams atstovaujantis

[47] *Sousa L., Coroado S., Lag B.* Lobbying Regulation: beyond Trading in Influence. Conference draft, First Annual Conference 27-28 August 2015, University of Sussex, Brighton.

asmuo); 2) profesionalus lobistas, žinantis, kaip prieiti prie bet kurios srities, partijos ar pažiūrų politiko ar sprendimų priėmėjo, tačiau tai yra asmuo, galintis veikti ir galimai daryti įtaką labai konkrečiame kontekste ir ribotų asmenų atžvilgiu. Šio asmens galimybės daryti įtaką priklauso nuo konkretaus konteksto, kuriame jis turi asmeninių ryšių. Šis asmuo neturi galimybių daryti įtaką politikams ir sprendimų priėmėjams kitose aplinkose, kurios nėra susijusios su jų statusu.

Politikai ir sprendimų priėmėjai vykdo veiklą, kuri pirmiausia skirta siekiant apsaugoti viešąjį interesą. Tačiau jie gali pasiduoti galimybei pasinaudodami savo turima galia tenkinti privačius interesus (kartu paminant viešuosius interesus), ypač tais atvejais, kai už tai gauna tam tikrą atlygį. Taigi jie gali savo veiklą pakreipti kita linkme, nei iš jų tikimasi – „parduoti“ sprendimus privačių interesų siekiančioms grupėms. Dar ne mažiau svarbu yra tai, kad politikas ar kitas sprendimų priėmėjas, ypač svarbius visuomenei sprendimus priimantis asmuo gali net neturėti laiko susitikti su visais pas jį norinčiais patekti lobistais. Tada svarbu nustatyti, pagal kokius kriterijus asmenys pas jį patenka. Pavyzdžiui, 2013 metais buvo atliktas Burson-Marsteller tyrimas[48], kurio rezultatai atskleidė, kad politikai atsižvelgia į tai, dėl kokių klausimų su jais ketina susitikti potencialūs įtakos darytojai. Antra, svarbu tai, kokia nauda iš šio susitikimo bus pačiam politikui ar sprendimų priėmėjui. Tai gali būti gauta informacija, kurią politikas panaudos teikdamas siūlymus viešai ir tuo gerindamas savo reputaciją visuomenės akyse, tačiau tai gali būti ir pinigai ar pažadai gauti atlygį ateityje. Tai gali būti ir pažadas paremti asmenį ar jo partiją kituose rinkimuose, reklama žiniasklaidos priemonėse arba grasinimas, kad jei tam tikras sprendimas nebus priimtas, politikas bus viešai sukompromituotas. Todėl dar vienas svarbus lobistinės veiklos ir prekybos poveikiu panašumas yra tai, kad ir vienu, ir kitu atveju politikas ar kitas sprendimų priėmėjas gauna naudos dėl santykio su įtakos darytoju. Iš esmės čia svarbu tai, ar priimtas sprendimas buvo teisėtas, teikiantis prioritetą viešajam interesui, o ne privačiam interesui. Tačiau gali būti ir situacija, kad poveikis politikui buvo toks įtaigus, kad šis patikėjo, jog įsiūlytas sprendimas yra geriausia alternatyva iš visų galimų, ir toks įspūdis jam susidarė iškreipus tam tikrą informaciją, faktus. Galiausiai gali būti, kad politikas ar kitas sprendimų priėmėjas tiesiog suklysta vertindamas pateiktą objektyvią informaciją, ypač tais atvejais, kai buvo pateikta tik dalis informacijos, kuri yra svarbi objektyviam sprendimo priėmimui.

[48] Burson Marsteller. A Guide to Effective Lobbying in Europe. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Lobbying-in-Europe.pdf.*

Taigi apibendrinant galima teigti, kad pagrindiniai aspektai, lemiantys skirtumą tarp lobistinės veiklos ir prekybos poveikiu, yra:

a) asmens galimybės daryti poveikį tik konkretiems politikams ar sprendimų priėmėjams yra būdingos prekybos poveikiu atveju – t. y. egzistuojant situacijai, kai asmens galimybes daryti poveikį politikams ar sprendimų priėmėjams nulemia šio asmens profesinė padėtis, socialiniai ryšiai, giminystės ar svainystės ryšiai ir pan. Šiame kontekste svarbu tai, kad kuo svarbesnes pareigas asmuo užima, tuo jo galimybės daryti poveikį yra didesnės, t. y. apima platesnį asmenų ratą;
b) nauda, kurią gauna politikas ar sprendimų priėmėjas, yra neteisėta. Tuo atveju, jei politikas gauna naudą kaip reikalingą informaciją (pavyzdžiui, sužino apie negeroves ar teisinio reguliavimo spragas, kurios vyksta, pavyzdžiui, aplinkosaugos srityje) ir pasinaudoja šia informacija registruodamas teisės akto projektą ir skatindamas jį priimti, dalyvaudamas viešose diskusijose ir gindamas viešąjį interesą, jis didina savo politinį kapitalą, gerina savo reputaciją ir potencialiai didina savo šansus būti perrinktas ar atveria sau kitas karjeros galimybes. Tačiau jei tai tiesioginė asmeninė nauda – pinigai, pažadas gauti pinigus sau ar savo partijai ateityje, pažadas, kad bus priimtas palankus sprendimas šio politiko ar sprendimų priėmėjo giminaičių ar artimų žmonių atžvilgiu, arba pažadas neviešinti šį politiką ar sprendimų priėmėją kompromituojančios informacijos – tokiu atveju galima įžvelgti prekybos poveikiu elementus.

1.3.3. Korupcija ir dovanų teikimas

Viešajame diskurse dovana ir kyšis yra visiškai skirtingos kategorijos. Iš esmės bekompromisiškai visuomenės požiūris į dovanojimą yra teigiamas. Socialiniams santykiams būdingas nuolatinis žmonių keitimasis dovanomis, dovanos sukelia geras emocijas, atskleidžia asmenų dosnumą. Ir tuo pačiu metu bene vieningai visi smerkia kyšius – juos laiko nepageidautinais ir žalingais. Laikomasi nuomonės, kad kyšiai duodami siekiant daryti įtaką politiniams, administraciniams, verslo ar sektoriaus sprendimams. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų aišku, kad dovanos yra teisėtos, o kyšiai – neteisėti. Kalbant abstrakčiai, kyšininkavimas ir korupcija paprastai siejami su amoraliu ir netinkamu elgesiu, o dovanojimas susijęs su gėriu ir aukojimusi[49]. Tačiau viskas nėra taip paprasta, ypač

[49] *Rose-Ackerman S.* Bribes and gifts // *Ben-Ner A. & Putterman L.* (Ed.). Economics, values, and organization. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998, p. 296–328.

kai kalba pakrypsta apie konkrečius smulkiojo kyšininkavimo atvejus ir kitas smulkiosios korupcijos apraiškas. Ar mokytojui mokinio nešama dovanėlė Mokytojo dienos proga laikytina dovana? Ar gydytojui paciento nešama dovanėlė, kad ir sveikinant su Medikų diena ar tradicinėmis šventėmis, laikytina dovana? Ar teisėjui bylos dalyvio teikiama kalėdinė dovanėlė laikytina dovana? Ar tarnybiniu automobiliu vykdamas į darbą valstybės tarnautojas gali pavežti sutuoktinę, jei dėl to jam nė kiek nereikia išsukti iš kelio? Ar galima pavežti į mokyklą kaimynystėje gyvenančią vaiko mokytoją, jei atstumas iki mokyklos yra 10 km?

Atsakymai į šiuos klausimus būna skirtingi – paprastai mažesnėse bendruomenėse, regionuose gyvenantys žmonės neformalius santykius linkę laikyti „elementariu žmoniškumu“, o didesnių miestų gyventojai tokio elgesio teigia netoleruojantys[50]. Dažniausiai pokalbis nukrypsta į tai, kad egzistuoja „tam tikros ribos“, kur yra kyšininkavimas ir nesąžininga veikla ir kur yra „elementarus žmoniškumas“. Tačiau, kaip matyti, tos ribos dažnai suvokiamos skirtingai.

Ieškodami atsakymo į klausimą, kur yra riba tarp kyšio ir dovanos, kai kurie autoriai, pavyzdžiui, Torsello ir Venard'as, siūlo „dovaną“ ir „kyšį“ apibrėžti ne per aiškius universalius požymius, bet kiekvienu atskiru atveju vertinti šias kategorijas iš vietinių žmonių perspektyvos[51]. Werner, Torsello ir Venard'o teigimu, dovana ir kyšis yra tai, ką vietos gyventojai apibrėžia šiomis kategorijomis[52]. Tai, ką vietos gyventojai laiko įprastine bendruomenės praktika, stebėtojui iš šalies gali pasirodyti kaip tam tikri nepriimtini, korupciniai santykiai.

Antropologai pripažįsta, kad dovanojimo ir kyšininkavimo ištakų ir galimo paaiškinimo reikėtų ieškoti primityviose visuomenėse. Tiek dovanos, tiek kyšiai atlieka socialinę funkciją ir egzistuoja kaip taisyklių sistemos. Antropologų teigimu, dovanos ir kyšiai yra neformalaus apsikeitimo procesai[53]. Šalia instrumentinių privalumų, abu šie institutai atlieka svarbią socialinę funkciją, kuri stiprina socialinių grupių ryšius tarp įvairių visuomenės lygmenų. Teigiama,

[50] Autorės pastebėjimai diskusijų vykdant mokymus pagal projektus „Viešojo sektoriaus įstaigų darbuotojų kvalifikacijos tobulinimas antikorupcinės aplinkos kūrimo ir korupcijos prevencijos priemonių vykdymo srityse“ (Nr. 10.1.2-ESFA-V-916-01-0003) ir „Korupcijos prevencijos didinimas sveikatos apsaugos sektoriuje“ (Nr. 10.1.2-ESFA-V-916-01-0013) metu.

[51] *Torsello D., Venard B.* The Anthropology of Corruption // Journal of Management Inquiry, SAGE Publications (UK and US), 2015, No 25(1), p. 34–54.

[52] *Werner C.* Gifts, bribes, and development in post-soviet Kazakstan // Human Organization, 2000, No 59, p. 11–22; *Anders G. & Nuijten M.* Corruption and the secret of law: An introduction // *Nuijten M. & Anders G.* (Ed.). Corruption and the secret of law: A legal anthropological perspective. Abingdon, UK: Ashgate Publishing Group, 2008, p. 1–26.

[53] *Anders & Nuijten,* 2008; 28; *Graycar A., Jancsics D*. Gift Giving and Corruption // International Journal of Public Ad-ministration, 2017, Vol 40, NO. 12, p. 4.

kad kyšiai ir dovanos yra panašūs tuo, kad abiem atvejais egzistuoja abipusiškumas, t. y. asmenys bendrauja tarpusavyje ir kiekvienas turi savo vaidmenį procese, ir tuo, kad abiem atvejais veiksmai susiję su apsikeitimo procesu. Be to, normatyvinis panašumas lemia, kad kyšio davimas / gavimas ir dovana yra to paties tipo socialinis elgesys[54].

Kai kurių autorių teigimu, stipriausias apsikeitimo dovanomis akstinas yra abipusiškumas – tai universali norma, randama beveik visose kultūrose. Šios normos ištakos – senoviniai ritualai, kai buvo aukojama dievams, kad šie atitinkamai atsilygintų[55]. Tačiau nepaisant alternatyvių vėliau aptariamų nuostatų, toks supratimas vyrauja ir dabartinėse visuomenėse, pavyzdžiui, Britanijos enciklopedijoje nurodoma, kad „apsikeitimas dovanomis yra daiktų ar paslaugų perdavimas, kuris, nors visuomenėje ir laikomas savanorišku, iš tiesų yra laukiamas socialinis elgesys. Kitaip tariant, apsikeitimas reiškia, kad kažkas atiduodama gaunant kažką kita[56].

Dovana yra nebūtinai materialinė vertybė ar fizines savybes turintis objektas – tai gali būti įvairaus pobūdžio darbas, pavyzdžiui, maisto gaminimas. Tarpusavio paslaugos (pvz., lytiniai santykiai) taip pat gali būti laikomi dovana[57]. Nematerialias dovanas gali teikti nebūtinai individualūs asmenys, tai gali būti ir kolektyvinis pripažinimas, garbė, prestižas ir pan.[58]. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, pagal egzistuojantį teisinį reguliavimą, kyšio objektas taip pat gali būti ne tik materialinė nauda, bet ir nematerialus atlygis[59].

Nors antropologai daugiausia studijavo dovanas senovės kultūrose, jie taip pat tvirtina, kad dovanojimas yra vienas pagrindinių neformalių dabartinių vi-

---

[54] *Shore C. & Haller D.* Introduction - Sharp practice: Anthropology and the study of corruption // *Haller D., Shore C.* (Ed.). Corruption: Anthropological perspectives. London, UK: Pluto Press, 2005, p. 1–26; *Smart A. & Hsu C. L.* Corruption or social capital? Tact and the performance of guanxi in market socialist China // *Nuijten M. & Anders G.* (Ed.). Corruption and the secret of law: A legal anthropological perspective. Abingdon, UK: Ashgate Publishing Group, 2008, p. 167–191; *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4.

[55] *Mauss M.* The gift: The form and reason for exchange in archaic societies. London, UK: Routledge, 2002; *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4.

[56] *Macneil I. R.* Exchange revisited // Ethics, 1986, No 96, p. 567.

[57] *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4; *Larsen D., Watson J. J.* A guide map to the terrain of gift value // Psychology & Marketing, 1983, 18, p. 889–906; *Carrier J.* Gifts, commodities, and social relations: A Maussian view of exchange // Sociological Forum, 1991, No 6, p. 7.

[58] *Bourdieu P.* Marginalia - Some additional notes of the gift // *Schrift A. D.* (Ed.). The Logic of the Gift. New York, NY: Routledge, 1997, p. 231–241.

[59] Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (i. k. 1001010ISTAIII-1968) 230 straipsnio 4 dalimi, kyšis yra bet kokios turtinės ar kitokios asmeninės naudos sau ar kitam asmeniui (materialios ar nematerialios, turinčios ekonominę vertę rinkoje ar tokios vertės neturinčios) forma išreikštas atlygis.

suomenių institutų[60]. Šalia įprastinių dovanojimo situacijų, tokių, kaip gimimo diena, santuoka ar kalėdinės dovanos, ir dabartinėse visuomenėse apstu simbolinių ir materialinių mainų. Pavyzdžiui, kai viena kaimynų šeima ilgai dirba, kita šeima paima jų vaikus iš darželio, o pirmieji, atsilygindami už tai, pavedžioja jų šunį. Dovanos išsprendžia tuos gyvenimo netobulumus, kuriems nėra formalių taisyklių. Tai, ką įprastomis rinkos sąlygomis būtų galima atlikti žymiai brangiau, neformalūs santykiai padeda išspręsti kur kas mažesniais kaštais. Be to, skirtingai nei toliau išsamiai aptariamoje biurokratinio valdymo koncepcijoje ar ekonominių santykių kontekste, kur asmenys (tarnautojai) yra nuasmeninami, neformaliuose bendruomeniškumu grįstuose santykiuose yra būtinas pasitikėjimas konkrečiais asmenimis[61]. Kaip bus matyti iš tolesnės analizės, pasitikėjimo elementas socialinių mainų kultūroje yra ypač svarbus.

Taigi dovanojimas dažnai turi simbolinę reikšmę, susijusią su asmenų tapatumu socialinėje grupėje[62]. Taip pat dovana nulemia šiame santykyje dalyvaujančių žmonių ateities lūkesčius ir elgesį[63]. Dovana ir kyšis atlieka svarbią komunikacinę funkciją[64]. Dovanos gali būti naudojamos kaip signalai siekiant užmegzti santykius ir sumažinti socialinį atstumą[65]. Pavyzdžiui, vizitai pas naujai įsikūrusius kaimynus nunešant jiems pyragą ir taip įtraukiant į susiformavusią kaimynų bendruomenę yra plačiai paplitusi tradicija Jungtinėse Amerikos Valstijose. Žiūrint dar giliau – pasisveikinimas su kaimynais, palinkėjimas geros dienos taip pat yra pasitikėjimo rodymas kitam. Tai yra tradicinis veiksmas, neturintis materialios išraiškos, tačiau išreiškiantis draugiškumą ir palankumą kitam asmeniui. Bet juk vien dėl to, kad asmuo yra, pavyzdžiui, teisėjas, kaimynai nenustoja su juo sveikintis ar per bendruomenės šventę vaišinti sausainiais ar kava. Tai jau yra santykis virš „tam tikros ribos“, kuris turbūt visose visuomenėse yra pateisinamas.

---

[60] *Lemmergaard J. & Muhr S. L.* Regarding gifts - On Christmas gift exchange and asymmetrical business Relations // Organization, 2011, No 18, p. 763–777.
[61] *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4.
[62] *Betteridge A. H.* Gift exchange in Iran: The locus of self-identity in social interaction // Anthropological Quarterly, 1985, No 58, p. 190–202; *Sherry Jr. J. F.* Gift giving in anthropological perspective // Journal of Consumer Research, 1983, No 10, p. 157–168.
[63] *Komter A.* Gifts and social relations: The mechanisms of reciprocity // International Sociology, 2007, No 22, p. 93–107.
[64] *Schieffelin E. L.* Reciprocity and the construction of reality // Man, 1980, No 15, p. 502–517.
[65] *Camerer C*. Gifts as economic signals and social symbols // The American Journal of Sociology, 1988, No 94 (Suppl), p. S180–S214; *Otnes C. & Beltramini R. F.* Gift giving: An overview // *Otnes C. & Beltramini R. F.* (Ed.). Gift giving: A research anthology. Bowling Green, OH: Bowling Green State University Popular Press, 1996; *Sahlins M. D*. On the sociology of primitive exchange // *Banton M*. (Ed.). The relevance of models for social anthropology. New York, NY: Praeger, 1965, p. 142.

Žvelgiant dar giliau, socialinėje struktūroje, kur asmens tapatybė glaudžiai susijusi su kitų asmenų tapatybėmis, abipusiškumas yra ne tiek „darymas dėl kitų“, kiek „darymas dėl savęs“. Be to, net ir su sandoriais susiję terminai gali turėti visiškai kitokią reikšmę atskirose bendruomenėse – ir tai įrodo santykio kolektyviškumą. Pavyzdžiui, kai kuriose primityviose bendruomenėse dar iki šiol vartojamas tas pats žodis apibūdinant pirkimą ir pardavimą, skolinimą ir skolinimąsi[66].

Kai kurių autorių (Fort, Malinowski) teigimu, dovanojimas nėra įmanomas be savanaudiškumo elemento. Antropologai nurodo svarbų momentą – dovaną priėmęs asmuo jaučiasi menkesnis, turintis įsiskolinimą ir siekia šio jausmo atsikratyti atlikdamas pareigą atsilyginti[67]. Negalima teigti, kad dovanojimas neįmanomas, nesitikint abipusiškumo. Kaip nurodo Fort'as, atviras altruizmas, dosnumas visada yra susiję su asmens socialiniu statusu. Tai, kad asmuo turi daugiau nei kiti visuomenėje, gali būti parodyta dalinantis – taip atskleidžiama šio asmens viršenybė kitų atžvilgiu. Antra vertus, bendruomenėse formuojasi moralinis spaudimas, kad tie, kas turi daugiau, turėtų dalytis su turinčiaisiais mažiau. Glaudžiose bendruomenėse turtingumas parodomas ne per pasigyrimą, bet per dosnumą. Taigi atviras dosnumas paprastai reiškia savo socialinio statuso parodymą[68]. Toliau plėtojant tokią argumentaciją, peršasi išvada, kad tikrasis vienašalis besąlygiškas dosnumas įmanomas tik tada, kai dovanojama anonimiškai. Kitu atveju – arba apdovanotasis jaučiasi įsipareigojęs dovanotojui, arba jaučiasi socialiai žemesnis. Išties, žiūrint tiek fizinių asmenų, tiek verslo praktiką mecenuoti, remti įvairius asmenis, projektus, matyti, kad tokiais metodais jie užsitarnauja žinomumą ir prielankumą visuomenėje.

Taigi, teisinis reguliavimas nebūtinai sutampa su visuomenės savireguliacinėmis taisyklėmis. Pavyzdžiui, remiantis Maxo Weberio racionaliosios teisinės sistemos idėja, visi valstybės tarnautojai yra nuasmeninti ir jų vaidmenys valstybės tarnyboje visiškai atskirti nuo socialinių vaidmenų – asmeninių interesų, šeimos ar draugystės santykių. Kiekvieną klientą jie turėtų traktuoti nešališkai

[66] *Fort T. L., Noone J. L*. Gifts, Bribes, and Exchange: Relationships in Non-Market Economies and Lessons for Pax E-Commercia // Cornell International Law Journal, 2000, No 3(33), p. 535–536.
[67] *Ferraro E*. Owing and being in debt. A contribution from the Northern Andes of Ecuador // Social Anthropology, 2004, No 12, p. 90–94; *Malinowski B.* Argonauts of the Western Pacific: An account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea. New York, NY: Dutton, 1961; *Mauss M.,* 2002; *Strathern M.* Gifts money cannot buy // Social Anthropology, 2012, No 20, p. 397–410; *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4.
[68] *Fort T.L., Noone J. L.,* 2000, p. 536.

ir lygiateisiškai, ignoruodami socialinius ir asmeninius ryšius[69]. Kaip nurodo Marcus'as Felson'as[70], visose valstybės tarnybos sistemose siekiama atskleisti ir atskirti asmeninius interesus nuo užimamų pareigų, kad tinkamai ir nešališkai būtų vykdomos tarnybinės pareigos. Korupcijos rizika būtent ir atsiranda tada, kai privatūs interesai nėra aiškūs, ir visuomenė nežino, kad tarnautojas naudojasi savo diskrecija priimdamas sprendimus būtent savo naudai, o ne visuomenės.

Weberio biurokratinio valdymo koncepcijoje daugiausia dėmesio valstybės valdymo sistemoje skiriama valstybės tarnybai. Valstybės tarnautojai už atliekamas funkcijas gauna atlyginimą, ir už tų pačių pareigų atlikimą neturėtų gauti daugiau nei šis nustatytas atlygis. Žvelgiant iš teisinio reguliavimo perspektyvos, praktikoje, tais atvejais, kai valstybės tarnautojo darbo užmokestis yra labai mažas lyginant su tarnautojo kompetencija, išsilavinimu, pareigų svarba ir pan., atsiranda rizika, kad tarnautojui bus mokami kyšiai. Kitaip tariant, jei nustatyta viešojo sektoriaus darbo apmokėjimo sistema neatitinka visuomenės realijų, kuriasi sistema, alternatyvi oficialiajai, kur veikia kiti apmokėjimo už darbą principai, paprastai grindžiami neformaliais papildomais primokėjimais už teikiamas paslaugas. Neformalių mokėjimų iniciatyva gali atsirasti tiek iš visuomenės pusės (siekis, kad su šiais tarnautojais būtų atsiskaitoma „socialiai atsakingai"), tiek iš tarnautojų pusės (pavyzdžiui, jei tarnautojas kontroliuoja ribotus išteklius ar išduoda leidimus, licencijas ir pan., o paslaugos gavėjas yra akivaizdžiai labiau pasiturintis nei paslaugos teikėjas, nepriklausančio atlygio gavimas, pasinaudojimas tarnyba, ypač su paslaugos gavėjo palankumu, gali būti nesunkiai įgyvendinamas. Neretai valstybės, atsižvelgdamos į tarnautojų darbo krūvį, valstybės galimus išteklius teikti konkrečias paslaugas ir pan., legitimuoja iš prigimties neformalius mokėjimus už pirmenybę gauti paslaugą. Pavyzdžiui, ir Lietuvoje įteisinti mokėjimai norint paslaugą gauti greičiau – tiek migracijos dokumentų, leidimų, pažymų išdavimo, net ir asmens sveikatos priežiūros srityse. Skirtumas tas, kad įteisinus tokius mokėjimus darbo apmokėjimo sistema tarnautojams nesikeičia (papildomai sumokėti pinigai paprastai tenka bendram sistemos finansavimui), o paslaugų gavėjui tampa nebeaišku – kodėl vienais atvejais šie „pagreitinimo mokesčiai" yra teisėti, kitais atvejais – ne, nors subjektyvūs mokėtojo tikslai yra tapatūs abiejose situacijose – tai pageidavimas paslaugą gauti greičiau. Taigi nesąžiningas naudos siekimas tampa standartu, ir tai

[69] *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 2.
[70] *Felson M.* Corruption in the broad sweep of history // *Graycar A., Smith R. G.* (Ed.). Handbook of global research and practice in corruption. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2011, p. 12–17.

gali vesti prie reikšmingų sistemos trūkumų, taip pat mažinti visuomenės pasitikėjimą valdžios institucijomis[71].

Grįžtant prie ankstesnių svarstymų socialinės savireguliacijos perspektyvoje, tiek kyšininkavimą, tiek dovanojimą šalia formalių taisyklių reguliuoja universalios neformalios normos. Kaip jau minėta, teisėtų ir neteisėtų santykių neformalumas daro kyšį tam tikrais atvejais pateisinamą. Atsižvelgiant į tai, kad „dovana“ pirmiausia apibrėžiama kaip socialinė kategorija, socialinio elgesio dalis, o kiekvienoje visuomenėje socialinis elgesys skiriasi, universalūs teisės įrankiai yra bejėgiai apibrėžti kiekvienos visuomenės socialinio elgesio principus.

Išties tose visuomenėse, kur vyrauja glaudūs bendruomeniniai santykiai, grįsti pasitikėjimu vieni kitais, gyvenimas be dovanojimo ir natūrinių mainų yra sunkiai įsivaizduojamas. Kuo glaudesnė visuomenė, tuo svarbesnis pasitikėjimas vienas kitu, tuo didesnę reikšmę turi socialiniai ryšiai[72]. Net ir dabartinis visuomenės gyvenimas nėra biurokratinė teisinė sistema, kurioje visi dalyviai yra nuasmeninti ir jų privatūs interesai aiškiai atskirti nuo viešųjų. Griežtas visuomenės ir asmeninio gyvenimo atskyrimas, siekiant užkirsti kelią viešųjų ir privačių interesų konflikto regimybei, realiame gyvenime vargiai įmanomas. Kaip jau buvo užsiminta, toks atskyrimas reikalautų nesisveikinti su kaimynu, kuris yra policininkas, gydytojas ar teisėjas – nes juk sveikinimasis gali būti suprastas kaip ryšio užmezgimas, palankumo ateityje priimant sprendimus paieška.

Taigi dovanos ir kyšiai atlieka svarbią socialinę funkciją, jie padeda stiprinti socialines grupes sumažinant rizikas ir socialinių santykių neatitiktis, kylančias iš netinkamai organizuotų valstybės institucinių struktūrų. Dovana, taip pat kyšis išeina už valstybės formalių taisyklių ribų ir yra susiję su asmenų socialiniais ir asmeniniais ryšiais[73].

Nepaisant didelių pastangų[74] sumažinti smulkiąją korupciją sveikatos priežiūros įstaigose, visuomenėje yra įsivyravusios nuostatos, kad gydytojui reikia atsilyginti, net jei šis ir neteikia jokių papildomų paslaugų be tų, kurios turi būti suteiktos. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad gydytojai dėl tokio visuomenės požiūrio patenka į keblią situaciją. Kaip apibūdinta anksčiau – socialiniams santykiams būdinga, kad dovanos didina abipusį pasitikėjimą, kuria socialinį ryšį ir

[71] *Klitgaard R*. Controlling corruption. Berkeley, CA: University of California Press, 1988.
[72] *Mauss M.,* 2002, p. 3–4.
[73] *Alexander C*. Legal and binding: Time, change and long-term transactions // Journal of the Royal Anthropological Institute, 2001, No 7, p. 467–485; *Carrier J.,* 1991, p. 119–136.
[74] Pvz., žr. Sveikatos apsaugos ministerijos korupcijos prevencijos projektus. Prieiga per internetą: *https://sam.lrv.lt/lt/korupcijos-prevencija/korupcijos-prevencijos-projektai.*

gerina asmens emocinę būseną. Kai kurių gydytojų teigimu, tam tikra dalis pacientų įsivaizduoja, kad jei gydytojas nepaima kyšio, „dovanos“ ar „padėkos“, paciento būklė yra tokia sunki, kad gydytojas nemato galimybių jam padėti. Neurologai nurodo, kad susirgimo atveju egzistuoja trys dalyviai – gydytojas, pacientas ir liga. Norint įveikti ligą, labai svarbu yra emocinė paciento būsena, t. y. jis turi pasitikėti gydytoju ir tikėti savo jėgomis išgyti[75]. Kitaip tariant, tarp gydytojo ir paciento turi būti glaudus socialinis ryšys ir abipusis pasitikėjimas. Ir tuo atveju, kai sąžiningas gydytojas atsisako priimti dovaną ar kyšį, socialinis ryšys ir pasitikėjimas vienas kitu sumažėja.

Kalbant apie paslaugų teikimą Lietuvoje galima pastebėti, kad dovanų „pavojingumas“ suvokiamas skirtingai. Pavyzdžiui, sveikatos apsaugos sektoriuje dovanos apskritai yra netoleruojamos – kyšiu laikoma šokoladas, saldainiai, tortas, kiaušiniai, obuoliai ir pan. Antai baudžiamuoju įsakymu buvo nubausta paciento sutuoktinė, gydytojai atsilyginusi tortu ir saldainiais[76]. O štai dovanos mokytojams nelaikomos kyšiais – egzistuoja įprasta praktika, kad mokytojams dovanojami tortai, šokoladai, dovanos per tradicines ir asmenines šventes bei mokslo metų pabaigoje. Internete gausu pasiūlymų, ką dovanoti mokytojams įvairiomis progomis, ir dovanų kainos kai kuriais atvejais beveik siekia 300 eurų[77]. Šie svarstymai perša klausimą – jei „dovanų“ tolerancija asmens sveikatos priežiūros paslaugų sektoriuje būtų tokia pat kaip ir švietimo paslaugų sektoriuje (t. y. „smulkios“ dovanos nebūtų laikomos kyšiu), galbūt Lietuvos ko-

[75] Autorės pastebėjimai diskusijų vykdant mokymus pagal projektą „Korupcijos prevencijos didinimas sveikatos apsaugos sektoriuje“ Nr. 10.1.2-ESFA-V-916-01-0013 metu.

[76] Kauno apylinkės teismo 2017 m. gruodžio 29 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-3025-813/2017. Šiame įsakyme teismas nustatė: „Kaltinamoji padarė nusikalstamą veiką – baudžiamąjį nusižengimą, numatytą BK 227 straipsnio 4 dalyje, o būtent: 2017 m. gegužės 24 d., apie 14 val., viešosios įstaigos LSMUL Kauno Klinikos Akių ligų klinikos patalpose, esančiose <...>, kabinete Nr. 185, tiesiogiai davė 27,40 Eur vertės kyšį – tortą „Mocartas“ ir sausainius „Alfa Chores II“ valstybės tarnautojui prilygintam asmeniui – LSMUL Kauno Klinikos Akių ligų klinikos gydytojai oftalmologei <...> už teisėtą veikimą vykdant įgaliojimus, tai yra už tai, kad gydytoja <...>, teikdama viešąsias medicinos paslaugas, suteikė jai konsultaciją dėl galimybės sutuoktiniui <...> gauti siuntimą į Neįgalumo ir darbingumo nustatymo tarnybą dėl specialiųjų poreikių nustatymo, bei gydytojos <...> kitokį palankumą teikiant <...> medicinines paslaugas ateityje.“

[77] Pvz., žr. Dovana mokytojui. Prieiga per internetą: *https://dovanumeistrai.lt/2018/09/29/dovana-mokytojui/*; Dovana mokytojai. Prieiga per internetą: *https://www.laisvalaikiodovanos.lt/-dovana-mokytojai*; Mokytojų dienos dovanos. Prieiga per internetą: *https://www.dovanusala.lt/lt/289-mokytoju-dienos-dovanos?gclid=Cj0KCQjw2IrmBRCJARIsAJZDdxDI2xwMXqyeDY6rTK4zYTP2ZkwrjlCdVMeS9O0ddM1Hg7Nj32Z-nqwaAtZSEALw_wcB*; *https://www.dovanusala.lt/-lt/289-mokytoju-dienos-dovanos?gclid=Cj0KCQjw2IrmBRCJARIsAJZDdxDI2xwMXqyeDY6rTK4z-YTP2ZkwrjlCdVMeS9O0ddM1Hg7Nj32Z-nqwaAtZSEALw_wcB.*

rupcijos žemėlapio rezultatai dėl kyšio davimo per pastaruosius 12 mėnesių būtų kur kas mažesni?

Tai, kad socialinė aplinka kuria taisykles, alternatyvias teisinei sistemai, yra susiklosčiusių santykių ir pažiūrų paaiškinimas, bet ne pateisinimas. Toks paaiškinimas reikalingas tam, kad būtų įmanoma įsivaizduoti, į kokias egzistuojančios nepriimtinos situacijos priežastis reikia nukreipti korekcines priemones, kad socialinė sistema būtų priartinta prie idealiomis idėjomis grindžiamos teisinės sistemos. Svarbu atpažinti situacijas, kada visuomenėje toleruojami smulkiosios korupcijos, susijusios su dovanų teikimu, atvejai kelia grėsmę pagrindiniams teisės principams.

Pirma, svarbu atpažinti, kada bendrieji gėriai atiduodami mainais už asmeninę naudą. Būtent šis aspektas ir buvo pirminis akstinas, kuriuo grindžiamos antikorupcinės taisyklės. Čia svarbu tai, kad privatus asmuo (pavyzdžiui, valstybės tarnautojas) už naudą sau ar sau artimiems asmenims mainais atiduoda naudą, kuri jam nepriklauso. Kitaip tariant, jis daro žalą visuomenei ar tam tikrai grupei asmenų. Grįžtant prie valstybės tarnautojų ir jiems prilygintų asmenų diskrecijos, svarbu tai, kad ši diskrecija nesudarytų galimybės švaistyti ar atiduoti visuomenės gėrius už privačią naudą, priimti sprendimus, kurie naudingi sau arba privatiems asmenims, su kuriais sudaromi mainai, darant žalą kitiems. Tačiau čia svarbus žalos momentas – jei žala nėra padaroma, kodėl turėtų egzistuoti draudimas priimti ar teikti dovanas? Pavyzdžiui, jei asmuo laisva valia atsidėkoja gydytojui kiaušiniais, savo keptu pyragu ar šokoladu, kam daroma žala?

Antra, mokslininkai pripažįsta, kad kyšio ir dovanos santykio funkcinis aspektas dažnai yra problemiškas. Kaip buvo minėta, tai, kas išorės stebėtojams atrodo socialiai žalingas elgesys, praktikuojančioms grupėms gali atrodyti įprasta dovanojimo praktika, pasižyminti svarbiomis socialinėmis ir simbolinėmis funkcijomis[78]. Pasitikėjimu grįstos neformalios mainų sistemos, dažnai išorinių stebėtojų vadinamos korupcija, neretai užglaisto neatitiktis tarp socialinės realybės ir institucinių struktūrų. Tokios neformalios taisyklės egzistuoja daugelyje šalių. Pavyzdžiui, daugelyje socialistinių valstybių egzistavo aforizmas, kad *tie, kurie nevagia iš valdžios, vagia iš savo šeimų*. Toks elgesys, kad iš valdžios vogti galima, vis dar pateisinamas kai kuriose posovietinėse valstybėse[79]. Tačiau

[78] *Smith D. J.* A culture of corruption: Everyday deception and popular discontent in Nigeria. Princeton, NJ: Princeton University Press., 2007.

[79] *Misangyi V. F., Weaver G. R., & Elms H.* Ending corruption: The interplay among institutional logics, resources, and institutional entrepreneurs // Academy of Management Review, 2008, No 33, p. 753; *Jancsics D.* Imperatives in informal organizational resource exchange in Central Europe // Journal of Eurasian Studies, 2015, No 6, p. 59–68.

skirtumai tarp kyšininkavimo tradicijų tarp valstybių skiriasi. Mokslininkai nurodo, kad kai kuriose valstybėse, pavyzdžiui, Rusijoje ar Vengrijoje, nors ir neteisėti, papildomi mokėjimai gydytojams yra iš esmės privalomi, norint gauti kokybišką paslaugą[80]. O štai Kazachstane valstybės tarnautojai ir pareigūnai kyšius paprastai ima tik iš pažįstamų asmenų – dažniausiai perduodamas vokas ir sakoma, kad *tai jūsų vaikams*[81].

Tarp geriausiai žinomų ir ištyrinėtų mokslininkai mini „compadrazgo“ Lotynų Amerikoje, „blatą“ Rusijoje ir „guanxi“ Kinijoje[82]. Visos šios normos grindžiamos atidėtu abipusiškumu. Mokslininkų nuomonės dėl šių normų yra skirtingos – vieni tai laiko korupcijos apraiškomis, kiti akcentuoja teigiamą šių taisyklių vaidmenį nurodydami, kad šios kompensuoja vyriausybės ir kitų formalių institucijų netobulumus. Lotynų Amerikoje „compadrazgo“ santykiai įgalina socialines grupes fiziškai egzistuoti ir leidžia vidurinei ir aukštesniajai visuomenės klasėms išlaikyti savo statusą ir privilegijas[83]. Pavyzdžiui, besinaudodami „compadrazgo“ ryšiais, Čilės vidurinės klasės miestiečiai vienas kitą remia politikoje, priimant į mokyklas, darbą ar gaunant banko paskolas[84]. „Blatas“ buvo neformalus įrankis Rusijoje ir kitose sovietinėse valstybėse, padedantis kompensuoti nepriteklių komunistinės santvarkos laikotarpiu. Žmonės naudojosi „blatu“ kaip specialia mainų forma, nepiniginiais mainais, kadangi socialistinėje planinėje ekonomikoje pinigai nebuvo būtinas elementas ekonominiams sandoriams[85]. Kinijoje naudojama atidėtų mainų sistema „guanxi“, grindžiama dovanomis ir „draugyste“ siekiant gauti leidimus, nebrangias paskolas, įsigyjant nekilnojamąjį turtą ar kviečiant naujus klientus. Panašios sistemos veikia ir kitose kultūrose.

Trečia, bendruomenių formuojamos taisyklės ir įpareigojimas jų laikytis kelia iššūkių tiek konkrečiam asmeniui, tiek valstybės ir globaliu lygmeniu.

---

[80] *Gaál P.* Gift, fee or bribe? Informal payments in Hungary // *Kotalik J. & Rodriguez D.* (Ed.). Global Corruption Report 2006. Berlin, Germany: Transparency International, 2006, p. 71–74; *Rivkin-Fish D.* Bribes, gifts and unofficial payments: Rethinking corruption in post-Soviet Russian health care // *Haller D. & Shore C.* (Ed.). Corruption: Anthropological perspectives. London, UK: Pluto Press, 2005, p. 47–64; *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 4.

[81] *Werner C*. Gifts, bribes, and development in post-soviet Kazakstan // Human Organization, 2000, No 59, p. 11–22.

[82] *Lomnitz L. A*. Informal exchange networks in formal systems: A theoretical model // American Anthropologist, 1998, No 90, p. 45–50.

[83] *Ibid*., p. 52.

[84] *Lomnitz L. A. & Sheinbaum D.* Trust, social networks and the informal economy: A comparative analysis // Review of Sociology, 2004, No 10, p. 5–26.

[85] *Ledeneva A. V*. Russia's economy of favours: Blat, networking and informal exchange. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.

Kiekvienas bendruomenėje gyvenantis asmuo susiduria su poreikiu laikytis bendruomenės taisyklių. Konformistai greitai gali prisitaikyti, tačiau kritinis mąstymas gali lemti iššūkius prisitaikant prie egzistuojančių taisyklių. Pavyzdžių toli ieškoti nereikia – ir mūsų visuomenėje egzistuoja spaudimas atlikti tam tikrus ne visai su teise suderinamus veiksmus, prieštaraujančius teisei. Pavyzdžiui, kaip jau minėta, švietimo sistemoje yra labai įprasta mokslo metų baigimo proga mokytojams teikti brangias dovanas, ir visas klasės kolektyvas priverstas dalyvauti rinkliavose – neprisidėjimas, labai tikėtina, reikštų kolektyvo pasmerkimą. Dar daugiau. Jei sveikatos priežiūros sistemoje egzistuoja tradicija papildomai mokėti už suteikiamas sveikatos priežiūros paslaugas, nenuostabu, kad gydytojai turi lūkestį gauti papildomą neformalų mokėjimą, ir tai lemia kyšio prievartavimo atsiradimą. Remiantis Lietuvos korupcijos žemėlapiu, kyšio prievartavimo indeksas[86] didžiausias miestų ir rajonų ligoninėse (kyšio prievartavimo – 0,32, palyginimui, davimo – 0,21) bei respublikinėse ligoninėse / klinikose (kyšio prievartavimo – 0,35, davimo – 0,26)[87].

Svarbu ir tai, kad globalizacijos kontekste skirtingų visuomenių vietos taisyklės kliudo tarpvalstybinei ekonomikai ir bendradarbiavimui. Tai nulėmė bendrų pastangų poreikį valstybėse ieškant bendro vardiklio, kada neformalių mainų santykiai tampa nepriimtini. Šiuo tikslu priimami tarptautiniai antikorupcijos standartai[88], iš kurių bene svarbiausias šioje srityje – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencija prieš užsienio pareigūnų papirkinėjimą. Pagal šią konvenciją, jei vienos valstybės asmuo paperka kitos valstybės pareigūną (pavyzdžiui, siekdamas šioje valstybėje įsteigti verslą), jis gali būti teisiamas savo valstybėje už korupcinius pažeidimus. Tai įgalina korupciją interpretuoti vienodai skirtingose valstybėse.

Socialiniame kontekste Thomas'as Donaldson'as ir Thomas'as Dunfee pateikia hipernormų, t. y. nuostatų, kurios yra viršesnės už korupciją apibrėžiančias ir reguliuojančias teisines taisykles. Hipernorma – tai transkultūrinis moralinis minimumas, kuris turi būti tenkinamas, kad įvairių kultūrų normos taptų

[86] Prievartavimo indeksas skaičiuojamas pagal formulę Ip=Sp/Si, kur Sp – procentas respondentų, teigiančių, kad iš jų buvo reikalaujama kyšio, Si – procentas respondentų, teigiančių, kad jie tvarkė reikalus toje įstaigoje.

[87] Lietuvos korupcijos žemėlapis 2018.

[88] 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Valstybės žinios, 2006, Nr. 136-5145; 1999 m. sausio 27 d. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-853; 1997 m. lapkričio 21 d. Konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius // TAR, 2017-06-30, Nr. 11183.

suderinamos. Viena tokių hipernormų yra „būtinas socialinis efektyvumas“. Tai veiksmas ar politika, kuri prisideda teikiant bendrąsias socialines paslaugas ar prekes, kurios yra būtinos palaikyti bent pasiturinčius visuomenės narius, susijusios su laisve, sveikata, maisto ištekliais, apgyvendinimu. Tam, kad būtų įmanoma pasinaudoti šiais gėriais, visuomenė turėtų egzistuojančius išteklius paskirstyti efektyviai. Taigi visuomenė turėtų būti taip struktūruota ir ištekliai joje turėtų būti paskirstyti taip, kad asmenys galėtų adekvačiai atlikti savo vaidmenis ir už tai jiems būtų efektyviai atlyginta[89]. Grįžtant prie jau anksčiau minėtos minties, kai visuomenės išteklių padalinimo sistema veikia netinkamai, atsiranda neformalios taisyklės netolygumams ištaisyti. Donaldson'as ir Dunfee to nevadina kyšininkavimu, tai – būtinybė. Tačiau tie atvejai, kai įsivyravus neformalioms taisyklėms piktnaudžiaujama galia siekiant gauti naudos sau, bet neištaisant visuomenės sandaros netobulumų, šių autorių nuomone, laikytini korupcija. Kyšininkavimas pažeidžia būtinojo socialinio efektyvumo hipernormą, nes jis nesusijęs su efektyviu išteklių perskirstymu. Remiantis autorių atlikta analize, išteklių padalinimas kaip kyšininkavimo pasekmė gali ir paprastai dar labiau pablogina pačių nepasiturinčiųjų padėtį. Nors konkretūs kyšiai gali būti nedideli lyginant su valstybės BVP, finansų perskirstymas gali turėti didelį neigiamą poveikį ekonomikai[90].

Kuo remiantis būtų galima atskirti kyšį nuo dovanos? Vienas iš bruožų, pagal ką atskiriamas kyšis nuo dovanos, yra iš kito asmens laukiamo elgesio konkretumas. Paprastai laikoma, kad jei dovaną ar kitą naudą teikdamas asmuo laukia konkretaus ir paprastai greito neformalaus su pareigų vykdymu susijusio rezultato iš kitos santykio šalies, tai yra laikoma kyšiu. Taigi teikiant kyšį laukiama konkretaus atlygio. Pavyzdžiui, kyšis duodamas kelių eismo pareigūnui, asmeniui, prižiūrinčiam automobilių stovėjimo apmokėjimo tvarką, kitos srities inspektoriui, muitinės pareigūnui ar kitam atsakingam asmeniui už tai, kad jis nefiksuotų daromo pažeidimo. Paprastai tai vyksta įvykio vietoje, ir pareigūnas ar kitas asmuo nėra asmeniškai pažįstamas ir yra labai maža tikimybė, kad ateityje šie žmonės dar susitiks[91]. Tai paprastai piniginiai mokėjimai, vykdomi, kai šalys turi labai konkrečius skirtingus ekonominius ir socialinius interesus[92].

[89] *Donaldson T., Dunfee T. W.* Ties that Bind: A Social Contracts Approach to business Ethics // Harvard Business Review Press, 1999; *Fort T. L., Noon J. L.,* 2000, p. 521.
[90] *Donaldson T., Dunfee T. W.*, 1999; *Fort T. L., Noon J. L.,* 2000, p. 522.
[91] *Jancsics D*. Petty corruption in Central and Eastern Europe: The client's perspective // Crime, Law and Social Change, 2013, No 60, p. 319–341.
[92] *Gregory C. A.* Gifts and commodities. London and New York, NY: Academic Press, 1982; *Sahlins M., D.,* 1965, p. 230.

O dovanojimo atveju nors ir atsiranda santykis ir įsipareigojimas atsilyginti ateityje, jis yra mažai konkretizuotas. Tačiau, kaip minėta, dovanos paprastai nėra altruizmo apraiškos – tiesiog įpareigojimas atsilyginti yra daugiau užmaskuotas ir mažiau skaidrus[93].

Antras, jau minėtas skirtumas tarp net ir neformaliomis ir teisės nepripažįstamomis taisyklėmis pateisinamo socialinio elgesio ir net socialiniuose santykiuose nepageidaujamo neformalaus atlygintinumo yra tai, kad tam tikrais atvejais atliekant šiuos mokėjimus viena santykių dalyvių pusė lobsta kitų skurdinimo sąskaita. Tokios tradicijos, dažnai turinčios archajinę kilmę, dabartiniuose socialiniuose santykiuose nesprendžia nei visuomenės savireguliacijos funkcijos, nei turi pridėtinę psichologinę vertę.

Galiausiai, veikos pasekmes apibūdinantis požymis, atskiriantis korupcinę veiką kaip neigiamą ir nepageidautiną kitų socialinių veikų atžvilgiu, yra taip pat jau minėtas žalos ar grėsmės jai buvimas. Išties šis požymis sukelia šiek tiek keblumų teisinėje perspektyvoje. Remiantis teisės teorijos pagrindais, draudžiamas turėtų būti tik toks veikimas, kuris apskritai gali sukelti grėsmę žalos atsiradimui. Juk jei veika yra visuotinai naudinga ir niekam nekelia grėsmės, toks elgesys vargu ar turėtų būti baudžiamas. Tačiau teisėje „grėsmė“ gali būti vertinama tiek siaurąja prasme (tiesiogiai kylanti grėsmė), tiek plačiąja prasme (netiesioginė grėsmė). Kaip bus matyti analizuojant korupcinių nusikalstamų veikų atvejus teismų praktikoje, tam tikrais atvejais grėsmė kokiai nors žalai atsirasti yra labai maža, arba ryšys tarp veikos ir žalos grėsmės yra labai netiesioginis.

Žala gali būti įvairaus pobūdžio ir dydžio – tai nebūtinai visais atvejais finansinė žala. Viename tyrime buvo nustatyta, kad Niujorko pareigūnams mokėti kyšiai pinigų prasme buvo labai nedideli, tačiau buvo padaryta didelė pasitikėjimo, reputacijos žala ir iškilo grėsmė tinkamam miesto valdymui[94].

Mokslinėje literatūroje pateikiami ir kitokie galimi kyšio ir dovanos atskyrimo kriterijai. Pavyzdžiui, Graycar'as ir Jancsics'as pagal tam tikrus požymius išskiria atitinkamas dovanų, susijusių su kyšiais, grupes – jie daro skirtumą tarp socialinės dovanos, socialinio kyšio, biurokratinės dovanos ir biurokratinio kyšio[95]. Visos šios santykių grupės nėra susijusios su kyšiu įprastine prasme (pa-

[93] *Rose-Ackerman S*. Corruption and government. Causes, consequences and reform. Cambridge university press, 1999, p. 92.
[94] *Graycar A., Villa D*. The loss of governance capacity through corruption // Governance, 2011, No 24, p. 419–438.
[95] *Graycar A., Jancsics D.,* 2017, p. 9.

vyzdžiui, policijos pareigūno papirkimas, kad šis nefiksuotų administracinio teisės pažeidimo). Santykių grupės skiriasi pagal šiuos požymius: kokia yra pagrindinė mainų paskirtis? Kas yra mainų objektas? Ką tikimasi už tai gauti? Ar yra svarbi dalyvių darbovietė, socialinė padėtis? Ar jie keičiasi sau, ar kam nors kitam priklausančiomis prekėmis, paslaugomis ar kita nauda? Ar apsikeitimas vykdomas skaidriai ir atvirai, ar slaptai? Kas iš apsikeitimo gauna naudą, kas – žalą? Koks yra šių mainų teisinis reguliavimas?

Remiantis šiais autoriais, socialinė dovana yra privačių išteklių apsikeitimas tarp asmenų ar socialinės grupės narių, kurio pagrindinė funkcija yra socialinių santykių palengvinimas (kūrimas, išlaikymas, derybos ir pan.) bei socialinių ryšių stiprinimas. Šiuo atveju formali organizacinė dalyvio afiliacija nėra svarbi. Nors socialinės dovanos ir vykdomos neformaliai, paprastai tai yra atviras veiksmas, kurį mato kiti grupės nariai ir pašaliniai asmenys. Šios rūšies mainai nesukelia niekam žalos.

Socialinis papirkimas ar kyšininkavimas yra labai panašus santykis, išskyrus tai, kad bent vienas dalyvių mainams teikia ne sau, bet organizacijai priklausančias prekes, paslaugas ar kitą naudą. Pagrindinė mainų funkcija vis tiek yra socialinė. Šiuo atveju pareigos ir neformalios taisyklės, atsirandančios iš bendruomenės susikurtų taisyklių, yra stipresnės už teisės normas. Dėl to dalyviai mato „vagystę“ iš savo bendruomenės kaip pateisinamą ar net pageidautiną. Kai bendruomenės ir individai gauna naudą stiprindami socialinius ryšius, pati organizacija praranda savo išteklius. Socialinis papirkimas ar kyšininkavimas paprastai nėra atviras ir skaidrus, kadangi asmenys tai siekia nuslėpti nuo savo bendruomenės ar organizacijos. Pavyzdžiui, saugos sistemas diegiančios privačios bendrovės darbuotojas darbo metu ir naudodamas darbo įrangą įdiegia signalizacijos sistemą savo vaiko lopšelyje-darželyje, rūpindamasis savo vaiku, arba autoserviso darbuotojas už užmokestį suremontuoja savo draugo motociklą[96]. Biurokratinė dovana yra skaidrus ir formaliai reguliuojamas veiksmas, kai tam skiriami biurokratiniai ištekliai. Tai yra formalizuotas socialinės dovanos atitikmuo. Pagrindinis dovanojimo tikslas yra gauti naudą organizacijai ar bendruomenei palengvinant santykius su kitomis organizacijomis. Tačiau dėl jau minėtų psichologinių priežasčių fiziniai asmenys abipusiškumą ir pareigą atsilyginti už gautą dovaną jaučia stipriau nei organizacijos ar ben-

[96] Atkreiptinas dėmesys, kad tokia veika pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą greičiausiai būtų kvalifikuota kaip turto iššvaistymas (184 straipsnis).

druomenės[97]. Biurokratinės dovanos pavyzdys – verslininkų apsikeitimai simbolinėmis kalėdinėmis dovanėlėmis. Tuo tarpu biurokratinis papirkimas ar kyšininkavimas yra santykis, kada pagrindinis naudos gavėjas, kaip ir biurokratinės dovanos atveju, yra organizacija. Čia pažeidžiamos formalios taisyklės dėl organizacijos korupcinės kultūros. Pavyzdžiui, gynybos srities tiekėjas, kuriame dirba anksčiau buvę karo vadai, laimi stambius pirkimus dėl savo ryšių su dabartine karine vadovybe – dėl to žalą patiria tiek visuomenė, tiek kiti tiekėjai, kurie, tikėtina, būtų pasiūlę geresnį pirkimo objekto kainos ir kokybės santykį.

Kaip matyti, šie autoriai šalia jau minėtų kriterijų atribodami kyšį nuo dovanos (žalos elemento, atsilyginimo konkretumo ir socialiai teisingos santvarkos iškreipimo) pastebėjo, kad kyšininkavimas ar papirkimas yra smerkiami tiek visuomenėje, tiek bendruomenėje, dėl to jie paprastai vykdomi slaptai ir siekiant, kad niekas daugiau apie tai nesužinotų. O dovanos paprastai teikiamos atvirai, nes tai yra visuomenei priimtinas ir pageidautinas reiškinys.

1.4. Keliamų grėsmių (potencialios žalos) konkretizavimas

Iš anksčiau pateikto apibrėžimo[98] matyti, kad korupcijos privačiame sektoriuje keliama grėsmė (potenciali žala) yra ne šiaip koks nors lydintis reiškinys, o esminis jos bruožas.

Turbūt todėl korupcijos privačiame sektoriuje keliamos grėsmės (potenciali žala) įvardijamos net keliuose teisės aktuose. Šiuo aspektu vienas išraiškingiausių yra *Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje* (toliau ir – Pagrindų sprendimas).

Pagrindų sprendime įtvirtintas teisinis reguliavimas ir jame įvardijama korupcijos privačiame sektoriuje žala ypatingi visų pirma tuo požiūriu, kad pačios Europos Sąjungos kompetencija yra specifinė, ribota ir, be kita ko, pagrįsta subsidiarumo[99] principu. Tai reiškia, kad toli gražu ne visos žalingos korupcijos ir

[97] *Belmi P., Pfeffer J.* How "organization" can weaken the norm of reciprocity: The effects of attributions for favors and a calculative mindset // Academy of Management Discoveries, 2015, Nr. 1, p. 36–57.

[98] Priminsime, kad korupcija privačiame sektoriuje apibūdinta kaip *privataus sektoriaus subjektui suteiktų įgaliojimų arba iš jų kylančių elgesio standartų neatitinkantis elgesys siekiant naudos sau arba kitiems asmenims ir suvokiant, kad tai gali daryti žalos (pakenkti) trečiųjų asmenų arba visuomenės interesams.*

[99] Teisinis šio principo pagrindas yra Europos Sąjungos sutarties 5 straipsnio 3 dalis ir Protokolas Nr. 2 dėl subsidiarumo ir proporcingumo principų taikymo. Įvairiose srityse, išskyrus priklausančias Europos Sąjungos išimtinei kompetencijai (o kova su korupcija tokia savaime

korupcijos privačiame sektoriuje apraiškos potencialiai susijusios su Europos Sąjungos institucijų teisinio reguliavimo ir kitokios aktyvesnės veiklos sritimis.

Vienas esminių Europos Sąjungos tikslų – bendrosios rinkos, konkurencijos ir laisvo prekių, paslaugų bei asmenų judėjimo principų puoselėjimas. Todėl neatsitiktinai šis vien tik korupcijai privačiame sektoriuje skirtas teisės aktas (nei tarptautinėje, nei Europos Sąjungos teisėje daugiau tokių specializuotų teisės aktų nėra!) kaip instrumentas yra orientuotas ne į bet kokią korupciją privačiame sektoriuje, o tik į tokią, kuri daro įtaką konkurencijai ir laisvam prekių, paslaugų bei asmenų judėjimui. Ir nors ES teisė, be abejo, reguliuoja ir kai kurias „kitas“ sritis, kurios vienaip ar kitaip susijusios su korupcija privačiame sektoriuje, įskaitant viešuosius pirkimus arba įmonių vadovų ir juridinių asmenų atsakomybę[100], jos iš esmės taip pat kildinamos iš konkurencijos ir minėtų laisvių apsaugos. Šiuo požiūriu natūralu, kad remiantis Pagrindų sprendimu tik konkurenciją ir laisvą prekių, paslaugų bei asmenų judėjimą ribojanti korupcija privačiame sektoriuje privalo būti kriminalizuota ir jei tokio poveikio nėra – valstybės narės laisvos elgtis kaip tinkamos (nors neprimygtinis raginimas netoleruoti ir tokios korupcijos yra nesunkiai juntamas). Tiesa, vos trys valstybės narės – Italija, Lenkija ir Vokietija – pasinaudojo Pagrindų sprendime numatyta galimybe ir pareiškė apie atitinkamas kriminalizavimo išlygas[101].

Todėl natūralu, kad argumentuojant šio Pagrindų sprendimo priėmimą bei aptariant korupcijos privačiame sektoriuje žalą, būtent ir yra eksplicitiškai akcentuojama, jog vienodai žalingos yra tiek korupcija viešajame, tiek korupcija privačiame sektoriuje ir abi jos kelia grėsmę įstatymus gerbiančiai visuomenei, iškreipia sąžiningą konkurenciją ir trukdo patikimai ekonomikos plėtrai[102].

Taigi Pagrindų sprendime turime įvardintas tris konkrečias korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo formas: grėsmė įstatymus gerbiančiai visuomenei, sąžiningos konkurencijos iškreipimas ir trukdymas patikimai ekonomikos plėtrai.

---

nelaikytina), taikant subsidiarumo principą siekiama ne tik išsaugoti valstybių narių teisę priimti sprendimus ir imtis veiksmų, bet ir įteisinti tik tokius Sąjungos veiksmus, jei „dėl numatomų veiksmų masto arba poveikio“ valstybės narės negali deramai įgyvendinti užsibrėžtų tikslų ir tų tikslų būtų geriau siekti Sąjungos lygmeniu. Šis principas į Europos Sąjungos sutartis buvo įtrauktas siekiant užtikrinti, kad įgaliojimai būtų vykdomi kuo artimesniu piliečiams lygmeniu, vadovaujantis ES sutarties 10 straipsnio 3 dalyje įtvirtintu artumo principu.

[100] *Szarek-Mason P.* The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge University Press, 2010, p. 107.

[101] *Ibid.*, p. 106.

[102] Žr. Pagrindų sprendimo preambulę (9 punktas).

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad tokia žalos apraiška kaip „grėsmė įstatymus gerbiančiai visuomenei“ yra labai nekonkretus dalykas ir tėra tik tam tikras apibendrinimas. Tačiau į tai galima pažvelgti ir kitaip.

Vienas esminių teisėto elgesio motyvų – asmens ar asmenų grupės suvokimas, kad atitinkama teisinė tvarka yra teisinga, sąžininga ir naudinga jiems bei visai visuomenei. Žinoma, galima remtis represijomis ir bausmių grėsme, tačiau dažniausiai tai nebus pakankamai veiksminga (ypač kai susiduriame su tokiais latentiniais teisės pažeidimais kaip korupciniai, apie kuriuos nuo jų nukentėję asmenys (aukos) dažniausiai nieko nė nežino, nes nemato jokių aiškių išorinių jiems padarytos žalos požymių).

Šiuo požiūriu galima preziumuoti, kad žalos patyrę asmenys, nesvarbu, kad jų patiriama žala įstatymais tinkamai nereglamentuota (*inter alia*, nekriminalizuota), jei tik vertina tokį elgesį kaip prieštaraujantį bendriesiems teisingumo ir sąžiningumo principams, atitinkamus įstatymus laikys neteisingais ir nesąžiningais. Todėl tais įstatymais ir jų kūrėjais bent iš dalies nepasitikės, bus linkę juos vertinti kritiškai ir lengvai pasmerkti. Tokiame fone, jei tik nepatenkintų asmenų atsiranda gana daug (ir net nesvarbu, ar dėl to, kad jie skriaudą patyrė patys, ar dėl to, kad visuomenės informavimo priemonės dėl vieno ar kelių įvykių sugebėjo sukelti didelę nepasitenkinimo bangą), sunku įsivaizduoti bendros kokybinės „įstatymus gerbiančios visuomenės“ kriterijų išsaugojimą. Kitaip tariant, tokiu atveju visuomenė natūraliai transformuojasi teisinio nihilizmo linkme.

Antroji Pagrindų sprendime įvardinta korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo forma – sąžiningos konkurencijos iškreipimas – kaip jau minėta, visų pirma sietina su Europos Sąjungos ir ją grindžiančių prekių ir paslaugų laisvo judėjimo reikalavimais (pagal kilmę ir reguliavimo pateisinimą). Tačiau būtų klaidinga manyti, kad vien tik su ja. Išties reguliavimo įgaliojimų kontekste šis aspektas (ir atitinkamai argumentas) yra labai svarbus. Tačiau platesniu požiūriu (t. y. vertinant pačią žalą) apsiriboti vien juo nėra nei jokio pagrindo, nei prasmės.

Nors minėtame dokumente tai niekaip nedetalizuojama, nesunku suprasti, kad sąžininga konkurencija yra tiek vertybė savaime (nes grindžiama fundamentaliomis socialinėmis vertybėmis, tokiomis kaip teisingumas ir sąžiningumas), tiek ir specifinė Europos Sąjungos teisės ir visos eurointegracijos kreipiančioji idėja.

Vis dėlto sąžininga konkurencija leidžia visuomenei, *inter alia*, siekti efektyviausio ribotų išteklių panaudojimo (skatina jį tuo požiūriu, kad geriausią kaštų

ir kokybės santykį randantis prekės ar paslaugos teikėjas, įskaitant netgi ir įvairiausių darbo funkcijų atlikimą siūlančius asmenis, gaus galimybę tą prekę ar paslaugą teikti vartotojams). Taigi šiuo aspektu Pagrindų sprendime nurodoma trečioji korupcijos privačiame sektoriuje keliamos žalos pasireiškimo forma – trukdymas patikimai ekonomikos plėtrai – be kita ko, glaudžiai susijusi ir su sąžiningos konkurencijos iškreipimu: jei prekių arba paslaugų realizavimas vartotojui grindžiamas ne sąžininga konkurencija ir joje įprastinėmis sąlygomis laimančiu ekonomiškai labiausiai subalansuotu verslo modeliu, o tam tikromis manipuliacijomis, žala sykiu padaroma ir ekonominei sistemai. Kuo tokie atvejai labiau paplitę (dažnesni), tuo ir bendra žala ekonominei sistemai yra didesnė.

Pereinant prie Lietuvos nacionalinių teisės aktų, verta paminėti, kad dar 2001 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintos *Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos* (toliau – Strategija)[103] 8 punkte, argumentuojant poreikį pateikti korupcijos apibrėžimą, apimantį ir korupciją privačiame sektoriuje, suformuluota svarbi, *inter alia*, specifinę korupcijos privačiame sektoriuje žalą išreiškianti, „susisiekiančių indų“ koncepcija, kuri perteikiama Strategijos teze *korupcija privačiame sektoriuje kelia rimtą pavojų, nes veikia valstybinį sektorių.*

Nors pati tezė tam tikru aspektu gali atrodyti kaip nepelnytas korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos susiaurinimas, ją siūlytina vertinti kaip kitų grėsmių neatmetantį dėmesio atkreipimą į tam tikrą specifinį papildomą mechanizmą. Ir pirmiausia šis mechanizmas veikia moraliniu lygmeniu[104]: kadangi tiek korupcija privačiame sektoriuje, tiek ir korupcija viešajame sektoriuje remiasi principine moralinio integralumo kategorija, draudžiančia aukoti trečiųjų asmenų interesus siekiant savo asmeninės naudos (ypač kai tai daroma tiems asmenims šito nė nežinant), iš esmės neįmanoma šią kategoriją veiksmingai palaikyti tik viešajame sektoriuje ir ją ignoruoti privačiame sektoriuje. Pasmerkimas turi būti universalus, kitaip jis nebus veiksmingas: jei norime, kad nekeltų abejonės taisyklė, jog negalima iš darbuotojo reikalauti atiduoti savo pirmąjį atlyginimą jį į darbą priėmusiam asmeniui, tai turi būti taikoma ne tik politinio pasitikėjimo tarnautoją priimančiam politikui, bet ir privačios įmonės direktoriui. Kitaip bus pernelyg daug moralinio reliatyvizmo skatinamų pasiteisinimų.

[103] Patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimu Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos“.
[104] Kita vertus, jis, be abejo, veikia ir per, pavyzdžiui, toliau aptariamas korupcijos privačiame sektoriuje keliamas grėsmes demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai.

Strategijos 2 punkte, be kita ko, remiamasi ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją preambulėje formuluojamą idėją atitinkančia nuostata[105], kad: „Korupcijos požymiai valstybės tarnyboje, kituose valstybės ir privačiame sektoriuose kenkia demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai.“[106] Tiesa, nors iš vartojamos formuluotės galima daryti išvadą, kad Strategijos autoriai mano, jog kenksmingas poveikis demokratijai, ekonomikai ir teisinei sistemai būdingas abiem korupcijos sritims, sunku susidaryti aiškų vaizdą, ar jis laikomas *vienodai* kenksmingu.

Strategijoje minimą korupcijos privačiame sektoriuje keliamą *žalą demokratijai* iš esmės reikėtų vertinti kaip tam tikrų valstybės ir visuomenės demokratinių-vertybinių pamatų griovimą. Kitaip sakant, nepasitikėjimą ar nepasitenkinimą demokratijos veikimu. Tad realiai atitinkama žala gali reikštis tik jei korupcija privačiame sektoriuje yra masiškai išplitusi (bent tam tikrose srityse) ir nėra valstybės veiksmingai kontroliuojama (demokratinės institucijos to nepajėgia padaryti) arba žmonės nepasitiki, kad valdžios institucijos realiai nori kontroliuoti korupciją privačiame sektoriuje.

Žinoma, šiuo požiūriu galima guostis, jog kadangi Lietuvoje korupcija privačiame sektoriuje plačiosios visuomenės nėra suvokiama kaip reikšmingai išplitusi ir rimta problema, bent jau jos keliama žala demokratijai daugiau potenciali nei reali (juk įprastai korupcija mūsų visuomenei asocijuojasi su daugiausia valstybei ir savivaldybėms priklausančia sveikatos apsaugos institucijų sistema bei politinėmis partijomis, taip pat valstybės tarnyba (įvairiais pareigūnais) ir teismais)[107]. Įdomu ir tai, kad, „Eurobarometro“ duomenimis (vertinant Lietuvos bei visos Europos Sąjungos gyventojų nuomonių vidurkį, integruojantį netgi visas korupcijos suvokimo problemų turinčias posovietines valstybes nares), Lietuvos gyventojų požiūris į korupcijos išplitimą yra gerokai negatyvesnis absoliučiai visuose viešojo sektoriaus segmentuose. Tuo tarpu abi „Eurobaro-

[105] Iš esmės neįtikėtina, kad ji būtų Strategijos autorių perimta iš Konvencijos, nes Strategija patvirtinta pora metų anksčiau nei Konvencija. Netgi pirmasis neformalus *Ad Hoc* komiteto deryboms dėl konvencijos prieš korupciją posėdis įvyko tik 2001 m. gruodžio 4–7 dienomis Buenos Airėse, Argentinoje (žr.: General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. United Nations Convention against Corruption, p. 1. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf*).

[106] Plg. su Konvencijos preambulės formuluote: *„įsitikinusios, kad neteisėtas asmeninės naudos gavimas gali ypač pakenkti demokratinėms institucijoms, šalies ūkiui ir teisinei valstybei* <...>“.

[107] Žr.: Europos Komisija. Specialusis Eurobarometras 470. Korupcija. 2017 m. spalis, p. 2. Prieiga per internetą: *https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/82028.*

metre“ eksplicitiškai įvardijamos su privačiu sektoriumi siejamos sritys – privačios įmonės bei bankai ir finansinės institucijos – Lietuvos gyventojų požiūriu yra gerokai (bankai ir finansinės institucijos – net perpus) mažiau korumpuotos nei apibendrintu Europos Sąjungos gyventojų vertinimu[108].

Nors viešojoje sąmonėje korupcijos privačiame sektoriuje daromas neigiamas *poveikis šalies ekonomikai* paprastai neakcentuojamas, pats mechanizmas nekelia didesnių abejonių. Natūralu, kad didžiausią žalą šalies ūkiui daro jo teikiamų galimybių „pardavimas“ už asmeninę naudą, taigi ir ši žala labiausiai sietina su viešojo sektoriaus korupcija. Vis dėlto galima numanyti, kad, klestint bent kai kurioms korupcijos privačiame sektoriuje atmainoms (pavyzdžiui, patikėto turto iššvaistymui arba pasisavinimui), neišvengiamai didėja gamybos sąnaudos ir mažėja galimybės konkuruoti su užsienio tiekėjais (tai ypač aktualu mažesnėse rinkose arba didelius atstumus lengviau transportuojamų prekių gamybos atveju). Tokiu atveju nacionalinis ūkis praranda konkurencinį potencialą tiek šalies viduje, tiek ir užsienyje. Kitais atvejais (pavyzdžiui, išplitus korupcijai bankų ir draudimo sektoriuose) dėl korupcijos daromos žalos vartotojams nepagrįstai brangsta atitinkami produktai, nes didėjanti jų savikaina dėl apribotos konkurencijos gali būti perkeliama ant jų pečių. Platesniame kontekste galima konstatuoti, kad žalingas korupcijos privačiame sektoriuje poveikis ekonomikai kyla pirmiausia dėl to, kad nerandama ekonomiškai racionaliausio gamybos būdo. Taigi korupcijos paveiktas verslas merdi arba net bankrutuoja, o konkurencinėje kovoje išsilaiko toli gražu nebūtinai tas gamintojas, kuris geriausiai patenkina vartotojų lūkesčius, kuris naudoja efektyviausią technologiją arba pasiekia palankiausią gamybos kaštų ir naudos santykį. Taigi ekonominiu požiūriu nukenčia tiek atskiri vartotojai, tiek ir visa visuomenė (jau vien dėl to, kad netinkamai korupcinei kultūrai paskatinus įmonių veiklos neefektyvumą, jis savo ruožtu skatina darbo vietų mažėjimą ir ekonominę stagnaciją).

Verta akcentuoti ir Strategijoje originaliai minimą dėl korupcijos privačiame sektoriuje žalą patiriantį objektą – teisinę sistemą. Iš pirmo žvilgsnio toks žalos objekto įvardijimas gali kelti klausimų ir abejonių bei skatinti mintį, kad atitinkamą žalą kelia tik korupcija viešajame sektoriuje (nes nepaisoma galiojančios teisinės tvarkos, pažeidžiamas teisėsaugos, teisėtvarkos bei kitų valdžios institucijų integralumas). Tačiau tokios abejonės būtų nepagrįstos.

[108] *Ibid*.

Tam pakaktų priminti, kad teisinė sistema – labai talpi kategorija, be kita ko, apimanti ir teisinę sąmonę bei teisinę kultūrą, kitaip sakant, fundamentalius psichologinius, ideologinius bei kultūrinius tam tikroje politinėje bendruomenėje veikiančią konkrečią teisinę tvarką determinuojančius pamatus. Minėtos teisinė sąmonė bei teisinė kultūra, kaip fundamentalūs teisinės sistemos elementai, tiesiogiai susiję ir su teisės veiksmingumu bei sykiu teisėtumo režimu. Taigi, tiek korupcijos privačiame sektoriuje išplitimo laipsnis, tiek ir valstybės bei visuomenės reakcija į ją (ypač viešojo ir privataus sektorių kaip „susisiekiančių indų“ idėjos kontekste) daro tiek tiesioginį, tiek ir netiesioginį poveikį teisinei sistemai. Jei korupcijos privačiame sektoriuje išplitimas didelis, o valstybės bei visuomenės reakcija į tai neadekvačiai menka – teisinė sistema patiria papildomų neigiamų deformacijų, *inter alia*, vis labiau mažinančių jos galimybes susidoroti su korupcija (abiejuose sektoriuose).

Kitas su korupcijos privačiame sektoriuje žalos apibūdinimu susijęs dokumentas (ar tiksliau – dokumentų grupė) – Lietuvos Respublikos Seimo patvirtintos Nacionalinės kovos su korupcija programos žalos suvokimo aspektu praktiškai nieko vertingo nepridėjo. Iki šio meto buvo dvi tokios programos: 2002 m. sausio 17 d. patvirtinta Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija programa[109] ir 2015 m. kovo 10 d. patvirtinta Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija 2015–2025 metų programa[110]. Tiesa, šie dokumentai žalos įvardijimo požiūriu nebuvo originalūs ir iš esmės kartojo jau minėtus dalykus.

Kalbant apie korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos pobūdį kiek nuosekliau ir ją siejant su apibrėžime minimais žalą galinčiais patirti subjektais, pažymėtina, kad atitinkamą žalą gali patirti tiek *konkretūs tretieji asmenys* (kuriems būdingas teisinis subjektiškumas), tiek ir su konkrečiais asmenimis nesiejama tipinius arba numanomus asmenis reprezentuojanti *visuomenė*. Šiuo požiūriu galima išskirti tokius subjektus kaip:

---

[109] Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimą Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ // Žin., 2002, Nr. 10-355. Pažymėtina, kad buvo net devynios šios programos redakcijos, o nuo 2011 m. birželio 16 d. Seimo nutarimu Nr. XI-1457 patvirtintos aštuntosios redakcijos įsigaliojimo revizuotas ir pats programos pavadinimas (atsirado nuoroda į jos galiojimo metus: „Lietuvos Respublikos nacionalinė kovos su korupcija 2011–2014 metų programa“).

[110] Žr.: Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimą Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015-03-16, Nr. 3856.

1) nekokybišką paslaugą iš išorinio tiekėjo gaunantys (arba potencialūs) *privataus sektoriaus subjekto klientai* (pavyzdžiui, advokatas už atlygį nutekina su klientu susijusią konfidencialią informaciją jo procesiniams priešininkams arba, siekdamas asmeninės naudos iš užsakymo vykdymo, įkalba įsitraukti į perspektyvos neturintį procesą; statinyje panaudojamos prastesnės kokybės paslėptos statybinės medžiagos; netinkamai teikiamos statybos priežiūros, audito ar pan. paslaugos); žalos patiria netgi ir iš pirmo žvilgsnio savo noru palengvinančius mokėjimus (angl. *facilitating payments*) mokantys klientai, kuriems baiminantis dėl paslaugos atlikimo laiko ar kokybės uždedama papildoma nepagrįsta našta;
2) *privačios įmonės, įstaigos ar organizacijos* (kaip savarankiški teisės subjektai) *arba individualia veikla užsiimantys asmenys*, kurių darbuotojai (ar kiti organizaciškai susiję vidiniai subjektai – akcininkai, stebėtojų tarybos nariai ar pan.) padaro korupcinę veiką (pavyzdžiui, pasisavina, iššvaisto ar netinkamai naudoja jam patikėtą turtą; iš kliento išsireikalauja dalį įmonės sąskaita suteiktos nuolaidos; papirktasis tiekėjo įmonei nuperka netinkamos kokybės prekes, pažeisdamas garantijos suteikimo sąlygas už kyšį leidžia klientui sugrąžinti jų neatitinkantį pirkinį);
3) įmonių, įstaigų arba organizacijų *steigėjai arba akcininkai* (paprastai visi šie asmenys žalą patiria kartu su atitinkama įmone, įstaiga ar organizacija, tačiau tam tikrais atvejais, ypač piktnaudžiaujant balsų daugumos teikiamomis galimybėmis, realiai žalos gali patirti tik „mažieji“ akcininkai, ypač paskiriant daugumai lojalų ir mažumos teises ir teisėtus interesus ignoruojantį vadovą, kuris daugumos interesus tenkina mažumos sąskaita, pavyzdžiui, perka prekes ar paslaugas iš įmonių, kurios tiesiogiai arba netiesiogiai susijusios su „didžiaisiais“ akcininkais, arba nepateisinamai pigiai įmonės turtą parduoda su „didžiaisiais“ akcininkais susijusiems asmenims);
4) įmonių, įstaigų arba organizacijų potencialūs ir esami *darbuotojai bei jų šeimų nariai arba išlaikytiniai* (pavyzdžiui, dėl įmonės bankroto arba pablogėjusios jos finansinės padėties jie gali netekti visų arba dalies savo pajamų arba dėl nesąžiningos karjeros politikos jos verti darbuotojai gali likti tinkamai neįvertinti ir dėl to negauti jiems objektyviai priklausančių paskatinimų);

5) *tretieji asmenys*, prieš kuriuos nukreipiamas papirkimu ar kita korupcine veika inicijuojamas arba skatinamas elgesys (pavyzdžiui, susitariama, kad bus nutraukta sutartis ir konkurentui nebebus tiekiamos jo produkcijos gamybai būtinos detalės, arba per žiniasklaidos priemones imama vykdyti konkurentą arba dėl kitų priežasčių priešiškai vertinamą asmenį menkinanti šmeižto kampanija) arba kurie patiria žalos dėl nesąžiningos konkurencijos;
6) *valstybė* (pavyzdžiui, dėl korupcijos privačiame sektoriuje sąlygojamo mažesnio jo efektyvumo surinkusi mažesnius mokesčius arba prireikus iš biudžeto padengti nuostolius dėl korupcijos iki bankroto ribos atvestų įmonių, kurios, kaip paaiškėjo per praeitą dešimtmetį prasidėjusią globalinę ekonomikos krizę, netgi tokiose šalyse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos gali būti pernelyg svarbios krašto ekonomikai (angl. *too big to fail*)[111], kad valstybė galėtų leisti joms bankrutuoti);
7) *visuomenė*, t. y. neapibrėžtas arba sunkiai apibrėžiamas asmenų ratas (pavyzdžiui, sportininkas už neteisėtą atlygį manipuliuoja varžybų rezultatais, arba visuomenės informavimo priemonė ar jos atstovas už tai, kad gautų užsakymų arba tiesioginį ar netiesioginį atlygį, nutyli politikams ar verslo subjektams nenaudingą informaciją arba teikia jiems naudingą klaidinančią informaciją); korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos visuomenei apraiškos tampa dar akivaizdesnės ne tik esmines ekonomines transformacijas išgyvenusiuose posovietiniuose kraštuose, bet ir Vakarų demokratijose, kuriose pastaraisiais dešimtmečiais buvo ryškios viešųjų paslaugų teikimo ir net kertinių ekonomikos sektorių (mokslo, sveikatos apsaugos, transporto, telekomunikacijų ir kitų) perdavimo privačiam verslui tendencijos; šių viešųjų funkcijų perdavimą privačiam sektoriui, dažnai susijusį su masinės privatizacijos procesais, lydi reikšmingų finansinių išteklių kontrolės ir reguliacinių galių perdavimas.

Kalbant apie konkrečią korupcijos privačiame sektoriuje daromos žalos išraišką ir ją įdedant į tam tikrus įprastinius teisinius rėmus, derėtų išskirti *turtinę ir neturtinę žalą*.

[111] Žr., pavyzdžiui, *Stern G., Feldman R.* Too Big To Fail: The Hazards of Bank Bailouts. Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.

Teisiniame kontekste *turtinė žala* gali pasireikšti kaip dėl korupcinės veikos privačiame sektoriuje kurio nors minėto subjekto:

1) *patirti nuostoliai dėl* jam priklausančio ar jo teisėtai naudojamo turto netekimo arba jo naudingųjų savybių ar kitokio *vertės sumažėjimo*;
2) *turėtos išlaidos* (be kita ko, įskaitant: protingas išlaidas, skirtas žalos prevencijai ar jai sumažinti; protingas išlaidas, susijusias su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu; protingas išlaidas, susijusias su nuostolių išieškojimu; taip pat nepagrįstas išlaidas vartotojui ar kitam asmeniui įsigijus prekes ar paslaugas, kurios rinkoje objektyviai nėra vertos už jas sumokėtos kainos);
3) *negautos pajamos*, kurias atitinkamas subjektas būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę korupcinės veikos (arba nauda, kurią iš atitinkamų pajamų būtų turėjęs tokio subjekto išlaikomas asmuo); šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad korupcijos (taip pat ir korupcijos privačiame sektoriuje) lygis daro įtaką investicijoms viešajame ir privačiame sektoriuose, o sykiu ir bendrajam vidaus produktui; o štai atbaidant užsienio investuotojus arba nacionalinius investuotojus skatinant ieškoti galimybių kitur, prarandamas itin svarbus ekonomikos ir darbo vietų generavimo šaltinis;
4) *patirti nuostoliai, atitinkantys* korupcinę veiką atlikusio asmens iš šios veikos *neteisėtai gautą naudą* (kuri galėjo būti gauta, apskaityta ir panaudota ją gauti turinčio teisę asmens).

Neturtinė žala gali pasireikšti kaip:

1) sveikų ir visuomenei naudingų socialinių bei ekonominių santykių pagrindu esančių pasitikėjimo, lojalumo ir pan. *vertybių erozija*;
2) *moralinės ir teisinės tvarkos bei integralumo (sykiu – teisinės kultūros bei teisinės sąmonės, taigi ir teisinės sistemos) griovimas*: netgi menki pažeidimai, tokie kaip su teisėtai atliekamos procedūros pagreitinimu susiję palengvinantys mokėjimai (angl. *facilitating payments*), sukelia žalingas pasekmes ne tik viešajame, bet ir privačiame sektoriuje; dažnai jie tampa savotiška moralinius užtvarus sugriaunančia įžanga į sunkesnes korupcijos formas, o išplitę arba gana ilgą laiką toleruojami ilgainiui gali sukelti visos organizacijos etinių pamatų eroziją;
3) *įmonės* (dėl to dažnai jos nė nenori atitinkamų faktų viešinti), tam tikro *ūkinės veiklos sektoriaus* (tokiu atveju žalą patiria netgi dėl korupcijos

nekalti kolegos ar kiti to paties sektoriaus veikėjai) *arba valstybės* (kaip tam tikros teisinės tvarkos, kuri laiku neužkardžius neteisėtų veiksmų vertinama kaip neefektyvi) *reputacijos pablogėjimas*, nes informacija apie korupciją blogina įvaizdį. Dėl to gali kilti ir antrinė žala – *verslo ryšių praradimas ir/arba kitoks verslui palankios aplinkos suardymas*, be kita ko, sukeliantis jau ir turtines pasekmes (dėl reputacijos pablogėjimo gali nuvertėti įmonės akcijos, sumažėti investicijos ir pasekmės gali būti juntamos ne tik individualiu arba mikrolygmeniu, bet ir vidutiniu arba netgi makrolygmeniu, t. y. atitinkamame sektoriuje arba netgi visoje valstybėje);

4) *šešėlinės ekonomikos skatinimas* ir/arba jos veikimui palankių sąlygų sudarymas, kuris savo ruožtu gali nulemti biudžeto įplaukų mažėjimą ar sukelti kitų žalingų pasekmių;
5) korupcijos atvejų atskleidimą dažnai lydinti *griežtesnė viso privataus sektoriaus ar tam tikro jo segmento kontrolė*, be kita ko, reikalaujanti papildomų valstybės bei verslo sąnaudų bei neišvengiamai *trikdanti optimaliausią verslo funkcionavimą ir sukelianti nepatogumų*;
6) *socialinio teisingumo pajautimo ir pasitikėjimo socialine tvarka sumažėjimas* (jį sąlygoja, pavyzdžiui, nevienodos karjeros ir verslo plėtros galimybės, taip pat situacijos, kuomet korupcinėmis veikomis siekiama paslėpti kitus pažeidimus ir kaltininkai lieka už juos nenubaudžiami (įkalbant suklastoti finansinius dokumentus ir pan.));
7) *pasitikėjimo valstybe* (jos veiksmingumu, įskaitant ir teisinės valstybės idėją) *sumažėjimas*;
8) *grėsmė juridinių asmenų teisiniam saugumui* bei visų su jomis susijusių asmenų (akcininkų ar steigėjų, darbuotojų ir jų šeimos narių, netgi klientų) teisėtiems interesams, kuomet korupcinės veikos atliekamos jų interesais (tokiu atveju galimas įmonių patraukimas civilinėn ir netgi baudžiamojon atsakomybėn už nepakankamą priežiūrą; tai ypač aktualu, kai kalbama apie papirkimą įmonės interesais, kurie buvo susieti su darbuotojo ar vadovo asmeniniais rezultatais ir, pavyzdžiui, premijomis);
9) *grėsmė visuomenei ir jos saugumui* (pavyzdžiui, susijusi su netinkamomis statybomis arba kitų su daugeliu asmenų susijusių nesaugių prekių ir paslaugų gamyba bei platinimu);
10) *sąžiningos konkurencijos iškreipimas*; o sąžiningos konkurencijos iškreipimas reiškia, kad net jei tavo siūlomas produktas geresnis, tikėtina,

kad nebūsi pajėgus konkuruoti (nes perkamas produktas, kurio tiekėjas asmeniškai suinteresuoja už įsigijimus atsakingus asmenis, arba dėl įmonės vidinių spragų jo kaštai neproporcingai išauga);

11) *neigiamas poveikis gamybiniam, technologiniam, ekonominiam progresui* (skatinamas „apsukriausias“, o ne išsenkančių išteklių panaudojimo požiūriu efektyviausias), sykiu ir viešiesiems finansams, bei *prastėjanti rinkoje esančių prekių ir paslaugų kokybė*. Na, o jeigu viešuosiuose pirkimuose dalyvauja mažiau efektyvūs tiekėjai ir siūlomos prastesnės kokybės prekės, pralaimi ne tik individualūs vartotojai, bet ir valstybė bei visuomenė;
12) dėl korupcijos neigiamos įtakos rinkai *mažėjantis šalies ūkio efektyvumas, trikdoma ekonomikos plėtra,* dirbtinai pridedant nebūtinus kaštus *trikdomi tarptautiniai verslo mainai*;
13) *kitų visuomenei svarbių problemų sprendimui skiriami menkesni ištekliai*, nes dalis šių neišvengiamai ribotų išteklių nukreipiama kovai su korupcija privačiame sektoriuje; sykiu sudaromos palankios sąlygos tų problemų tinkamam neišsprendimui;
14) kadangi pati korupcija yra suvokiama kaip asmens nederamas pasinaudojimas savo užimama padėtimi, korupcija privačiame sektoriuje praktiškai visuomet yra *neskaidrus ir neteisingas pinigų bei kitų vertybių perskirstymas*, dėl kurio bent tam tikru mastu *didėja asmenų nelygybė*;
15) atskirais atvejais dėl korupcijos privačiame sektoriuje fizinių asmenų gali būti patiriamas netgi *fizinis skausmas, sveikatos pablogėjimas, dvasiniai išgyvenimai ar dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, bendravimo galimybių sumažėjimas* (pavyzdžiui, asmeniui patyrus sveikatos sutrikimų dėl jo įsigytų nekokybiškų prekių ar paslaugų);
16) *etc*.

2. KORUPCIJOS PRIVAČIAME SEKTORIUJE PROBLEMOS SPRENDIMAS LIETUVOJE

2.1. Baudžiamosios teisės priemonės

Kalbą apie korupcijos privačiame sektoriuje problemos sprendimą (visų pirma jos prevenciją) baudžiamosios teisės priemonėmis norėtųsi pradėti nuo akcentavimo, kad savo laiku (ir palyginti ne taip seniai – vos prieš ketvirtį amžiaus) korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo srityje Lietuva buvo lyderė.

Šiuo požiūriu nacionalinę savivertę išties kelia ir netgi savotiškai stebina (ypač turint omenyje paplitusią ir kitais aspektais, atrodo, visiškai teisingą poziciją, kad kovos su korupcija srityje Lietuva iš esmės vykdė su naryste Europos Sąjungoje susijusį veiksmų planą ir dažniausiai buvo ne tiek kūrybiška iniciatorė, kiek kruopšti vykdytoja) tai, jog korupciją privačiame sektoriuje kriminalizuojančios generalinės baudžiamųjų įstatymų nuostatos, kuriomis atsisakyta iki tol buvusios korupciją tik su viešuoju sektoriumi siejusios paradigmos, Lietuvoje atsirado dar iki bet kokių atitinkamų tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktų ne tik įsigaliojimo, bet ir sukūrimo. Antai Lietuvos narystei Europos Sąjungoje (tuo metu Europos Bendrijose) teisinius reikalavimus pirmą sykį suformulavo 1993 m. nustatyti vadinamieji Kopenhagos kriterijai. Tačiau šiuose kriterijuose apie korupciją (ką jau ten kalbėti apie korupciją privačiame sektoriuje, kuri Vakarų Europoje tuo metu apskritai dar toli gražu nebuvo tema „ant bangos“) nebuvo jokios kalbos. Kova su korupcija kaip narystės Europos Bendrijose elementas ir atitinkama tema (bet tik bendroji, o ne korupcija privačiame sektoriuje) atsirado tik 1997 m., tad jau gerokai po minėtų senojo Baudžiamojo kodekso pakeitimų[112].

Minėtas Lietuvos lyderystę šioje srityje savo laiku išreiškęs generalinio korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimas sietinas su 1994 m. liepos 19 d. Seimo priimtu įstatymu, senąjį BK papildžiusiu *novelomis* – 15-ojo skirsnio „Nusikaltimai ūkininkavimo tvarkai“ nuostatomis, numačiusiomis baudžiamąją atsakomybę už tokias veikas kaip „Komercinis papirkimas“ (319 str.), „Neteisėto atlyginimo priėmimas“ (320 str.) ir „Piktnaudžiavimas pasitikėjimu komercinėje, ūkinėje ar finansinėje veikloje“ (321 str.).

[112] Plačiau žr.: *Szarek-Mason P.* The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge University Press, 2010, p. 143.

Šios BK nuostatos buvo neabejotinas viešajame sektoriuje dirbančių asmenų padarytų tradicinių papirkimo, kyšio priėmimo ir piktnaudžiavimo nusikaltimų sudėčių veidrodinis atspindys privačiame sektoriuje. Žinoma, siekiant tikslumo reikėtų pažymėti, kad pats terminas „korupcija“ tuo metu galiojusiame senajame BK vartojamas nebuvo, o buvo įtvirtintos minėtos korupciniams priskiriamų nusikaltimų sudėtys (šiuo požiūriu situacija nepakito ir priėmus šiuo metu galiojantį BK, kurio pagrindiniame tekste šis terminas taip pat niekur nevartojamas, nors tai daroma BK priede pateikiamame įgyvendinamų Europos Sąjungos teisės aktų sąraše vienuoliktu numeriu įvardijant: „2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje“).

Atitinkamas nusikaltimų sudėtis įtvirtinusios senojo BK nuostatos galiojo iki 2002 m. vasario 13 d. (dauguma sudėčių) bei 2003 m. balandžio 30 d. (likusi dalis sudėčių), kuomet įsigaliojus privačiam sektoriui atskirų nuostatų nenumačiusiam naujam BK senasis BK neteko galios.

Iš privačiam sektoriui skirtas atskiras nuostatas panaikinusių Įstatymų projektų Nr. IXP-1311, IXP-1312 aiškinamojo rašto akivaizdu, kad senojo BK 319 straipsnis bei 320 straipsnis buvo panaikinti ne kokia nors forma siaurinant baudžiamosios atsakomybės ribas, įvedant papildomą specifinės žalos sąlygą ir t. t., o pripažįstant, kad naujai reglamentuotos bendrosios nusikaltimų sudėtys visiškai apima tas, kurios įtvirtintos panaikinamuose 319 bei 320 straipsniuose (pažymėtina, kad analogiška idėja atsisakyti atitinkamų specialiųjų normų nesiaurinant baudžiamosios atsakomybės už korupcines veikas privačiame sektoriuje buvo iš esmės išdiskutuota ir aprobuota dar 2000 m. rengiant naujojo BK projekto paskutinę redakciją[113] bei priimant naująjį BK, kuris įsigaliojo tik 2003 m. gegužės 1 d.).

Praėjus daugiau nei dešimtmečiui nuo naujojo BK įsigaliojimo, šį teisinį reguliavimą bei korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimą, nuo sankcijų apsaugant praktiškai visus „eilinėse“ privačiose įmonėse, įstaigose bei organizacijose dirbančius darbuotojus, taip pat beveik visus „eilinius“ bet kuriose privačiose įmonėse, įstaigose bei organizacijose dirbančius darbuotojus, iš esmės

[113] Šią aplinkybę autorius grindžia asmeniniais atsiminimais dalyvaujant galutinę naujojo Baudžiamojo kodekso redakciją rengusios darbo grupės darbe, žr. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos 2000 m. kovo 22 d. sprendimą Nr. 1966 „Dėl darbo grupės sudarymo“. Prieiga per internetą: *https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.97588?positionInSearchResults=-51&searchModelUUID=ab4a3c76-5ac7-425c-bf9b-dfcb7d3f0860.*

revizavo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika tokio tipo baudžiamosiose bylose, apie kurią jau buvo užsiminta.

Pagal LAT precedentinę reikšmę turinčiomis nutartimis patvirtintą revizuotą kyšininkavimo, piktnaudžiavimo tarnyba ir kitų korupcinių veikų privačiame sektoriuje kriminalizavimo doktriną, esminis vaidmuo sprendžiant, ar konkreti veika atitinka korupcinių nusikalstamų veikų požymius, tenka specifiniam žalos patiriančiam objektui (teisiniam gėriui) – t. y. viešiesiems interesams. LAT suformulavo reikalavimą[114] nustatyti *itin specifiškai interpretuoto viešojo intereso* pažeidimo faktą (įpareigojant apkaltinamajame teismo nuosprendyje detalizuoti šio intereso įvardijimą bei žalos jam pagrindimą)[115].

---

[114] Tiesa, pats LAT šio 2014 m. kovo 13 d. nutartimi baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014 suformuluoto reikalavimo laikėsi ne itin nuosekliai: vėliau jis nagrinėjo dar kelias su privačiame sektoriuje dirbančių asmenų korupcinėmis veikomis susijusias bylas ir vienoje jų asmenį pripažino kaltu visiškai *neanalizuodamas* to, ar atitinkama veika buvo padaryta žala būtent *viešiesiems interesams* (2014 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-328/2014), o dar vienoje byloje (2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424-696/2016) asmenį pripažino bandžius papirkti bankrutuojančios įmonės administratorių, taip pat nevertindamas to, ar paperkamasis subjektas buvo prilygintinas valstybės tarnautojui (pažymėtina, kad kasaciniame skunde šie klausimai kelti nebuvo); o štai dviejose kitose bylose šis klausimas buvo vertinamas pakankamai įdėmiai (2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-648/2015 ir 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548-699/-2015, kurioje LAT, aiškiai palaikydamas savo ankstesnę praktiką, nurodė: „*Bendrovės įstatuose taip pat nurodyta, kad bendrovė vykdo valstybei gyvybiškai būtinas funkcijas (Įstatų 2 straipsnio 1 dalis). Taigi nekyla abejonių, kad privataus juridinio asmens UAB „A.“ teikiamos paslaugos Panevėžio mieste ir rajone buvo viešo pobūdžio, susijusios su viešojo intereso – tinkamai, laikantis teisės aktų nustatytos tvarkos aptarnaujamoje teritorijoje spręsti geriamojo ir gamybinio vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo klausimus – įgyvendinimu; atitinkamo pobūdžio bei reikšmingumo buvo ir šiai bendrovei vadovavusio, jai atstovavusio ir jos vardu veikusio, bendrovės ūkinę veiklą organizavusio ir ją vykdžiusio generalinio direktoriaus R. L. pareigos*“).

[115] Plg.: „<...> sprendžiant klausimą dėl to, ar asmuo BK 230 straipsnio prasme laikytinas valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu nepakanka vien tik to, kad toks asmuo formaliai atitinka BK 230 straipsnio 3 dalyje įvardytus požymius – dirba juridiniame asmenyje (kitoje organizacijoje) ar verčiasi profesine veikla ir turi administracinius įgaliojimus, arba turi teisę veikti šio juridinio asmens (kitos organizacijos) vardu, arba teikia viešąsias paslaugas. Taip pat turi būti nustatyta, kad tokia asmens veikla yra susijusi su viešojo intereso užtikrinimu ir šios veiklos nevykdymas ar netinkamas vykdymas (pvz., piktnaudžiaujant savo padėtimi, viršijant suteiktus įgaliojimus) reikštų viešojo intereso pažeidimą. <...> Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės, <...> Minėta, kad viešuosius interesus gali įgyvendinti ne tik asmenys, dirbantys valstybės tarnyboje, bet ir asmenys, dirbantys privačiuose juridiniuose asmenyse ar užsiimantys profesine veikla. Taigi viešieji interesai, kaip įstatymo saugoma vertybė, gali būti suprantami ir kaip visuomenės

Analizuojant šią precedentinę reikšmę įgijusią bylą[116], neišeina nepaminėti loginio LAT nenuoseklumo. Mat nors dėstydamas argumentus LAT suformulavo vienokį nustatytino kaltininko pažeisto viešojo intereso apibūdinimą[117], netgi toje pačioje byloje taikyti šį apibūdinimą ir iš jo išplaukiančius kriterijus *de facto* atsisakė, o *atspirties tašku ėmė įmonių, kuriose dirbo kaltinamasis, (t. y. tipinės ūkio subjekto veiklos) pobūdį ir iš to kildinamą nominalią jos veiklos svarbą[118],*

---

suinteresuotumas, kad ne tik valstybės tarnautojai, bet ir kiti viešojo ar net privataus sektorių darbuotojai, įgalioti spręsti įvairius visuomenei svarbius klausimus (valstybės tarnautojui prilyginti asmenys), darytų tai nešališkai, teisingai, įstatymų nustatyta tvarka. Nagrinėjamoje byloje piktnaudžiavimu buvo kaltinamas ir pagal BK 228 straipsnio 2 dalį nuteistas privataus ūkio subjekto vadovas – UAB direktorius. Tačiau iš teismų priimtų nuosprendžių nenustatyta, kad UAB direktoriaus M. M. veikla būtų susijusi su viešojo intereso įgyvendinimu. Antai iš bylos medžiagos matyti, kad UAB „A“ direktorius M. M., veikdamas pagal išankstinį susitarimą su UAB „B“ finansų direktore G. P., klastodamas dokumentus, padėjo jai iššvaistyti ir pasisavino svetimą UAB „B“ priklausantį didelės vertės turtą. Šiame kontekste pažymėtina, kad UAB „B“ vykdė didmeninę prekybą langų ir durų furnitūra, o UAB „A“ teikė automobilių remonto ir patalpų nuomos paslaugas. Taigi minėtų bendrovių veikla nelaikytina tokia, kuri reikštų viešojo intereso įgyvendinimą. M. M. nusikalstamais veiksmais turtinė žala buvo padaryta privačiam ūkio subjektui ir tai irgi savaime nereiškia, kad taip buvo pažeisti viešieji interesai <...>).“ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014).

[116] Tokią šios bylos reikšmę patvirtina ne tik formalus LAT sprendimų statusas (pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33 straipsnio 4 dalį, „teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose. Žemesnės instancijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos teismų teisės aiškinimo taisyklių, suformuluotų analogiškose ar iš esmės panašiose bylose“, ir, pagal 2 dalį, „nagrinėdami bylas, teismai taip pat <...> atsižvelgia į Aukščiausiojo Teismo biuletenyje paskelbtas šio teismo nutartis“), bet ir jos nevienkartinis citavimas žemesnių teismų (įskaitant Lietuvos apeliacinį teismą) praktikoje.

[117] Plg.: „Turi būti nustatyta, kad tokia asmens veikla yra susijusi su viešojo intereso užtikrinimu ir šios veiklos nevykdymas ar netinkamas vykdymas (pvz., piktnaudžiaujant savo padėtimi, viršijant suteiktus įgaliojimus) reikštų viešojo intereso pažeidimą <...> privataus ūkio subjekto vadovas ar kitas darbuotojas gali būti prilygintas valstybės tarnautojui, tačiau tokia išvada turi būti daroma įvertinus ne tik formalų einamų pareigų atitikimą BK 230 straipsnyje nurodytiems požymiams, bet ir jo padarytų veiksmų reikšmingumą valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams <...> nevertinant jo veiklos reikšmingumo užtikrinant viešuosius interesus ar valstybės tarnybai, būtų iškreipta nusikalstamų veikų valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams esmė, BK XXXIII skyriuje įtvirtintų normų paskirtis. <...> Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės“ (pabraukimai pateikiamoje ištraukoje – šio teksto autoriaus).

[118] Plg.: „Nenustatyta, kad UAB direktoriaus M. M. veikla būtų susijusi su viešojo intereso įgyvendinimu. Antai iš bylos medžiagos matyti, kad UAB „A“ direktorius M. M., veikdamas pagal

o net ne kaltinamajam inkriminuojamomis veikomis sukeltas pasekmes (*inter alia,* konstitucinėms) vertybėms.

Vertinant tokią LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos nutartį galima stebėtis ir tuo, kad buvo ignoruota tiek ką tik minėta istorinė baudžiamojo įstatymo raida (galiojančio BK XXXIII skyrius kurtas kaip apimantis senojo BK veikas, numatytas tryliktojo skirsnio 282–290 straipsniuose, reglamentuojančiuose baudžiamąją atsakomybę už nusikaltimus valstybės tarnybai, bei 15-ojo skirsnio 319–321 straipsniuose, reglamentuojančiuose atsakomybę už kyšininkavimą ir piktnaudžiavimą komercinėje, ūkinėje ir finansinėje veikloje), tiek ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje ne sykį akcentuoti iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos kylantys imperatyvai nacionalinę teisę aiškinti taip, kad nebūtų pažeisti Lietuvos Respublikos tarptautiniai įsipareigojimai bei Europos Sąjungos teisės reikalavimai (priminsime, kad korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimui taikomi atitinkami įsipareigojimai bei reikalavimai nepalieka Lietuvos Respublikai iš esmės jokios erdvės manipuliuoti vertinimu, esą dėl neypatingais laikomų įmonės veiklos pobūdžio ar darbuotojo užimamų pareigų nebuvo padaryta specifinė žala „viešiesiems interesams“).

Užuot panaudojęs teleologinį[119], istorinį bei sisteminį teisės aiškinimo metodus, Teismas sukoncentravo dėmesį į BK XXXIII skyriaus pavadinimą ir iš jo išvedė (net prieštaraudamas savo paties pateikiamiems bendro pobūdžio samprotavimams) neįtikinamą tezę, esą viešojo intereso (ne)buvimo klausimą lemia tai, kokia konkrečia ūkine veikla užsiima subjektas, kuriame tam tikras funkcijas atlieka konkretus asmuo, ir kokius (t. y. ar „visuomenei svarbius“) klausimus įgalioti spręsti atitinkami darbuotojai.

Kalbant apie konkrečią precedentinę bylą, galima dar sykį priminti, jog įvertinęs, kad įmonių ūkinė veikla susijusi su didmenine prekyba langų ir durų furnitūra bei automobilių remonto ir patalpų nuomos sutartimis, viešojo intereso pažeidimo LAT neidentifikavo. Matant tokį sprendimą galima pamanyti, jog,

---

išankstinį susitarimą su UAB „B“ finansų direktore G. P., klastodamas dokumentus, padėjo jai iššvaistyti ir pasisavino svetimą UAB „B“ priklausantį didelės vertės turtą. Šiame kontekste pažymėtina, kad UAB „B“ vykdė didmeninę prekybą langų ir durų furnitūra, o UAB „A“ teikė automobilių remonto ir patalpų nuomos paslaugas. Taigi minėtų bendrovių veikla nelaikytina tokia, kuri reikštų viešojo intereso įgyvendinimą. M. M. nusikalstamais veiksmais turtinė žala buvo padaryta privačiam ūkio subjektui ir tai irgi savaime nereiškia, kad taip buvo pažeisti viešieji interesai“ (pabraukimai pateikiamoje ištraukoje – šio teksto autoriaus).

[119] Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso priedo 11 punkte tiesiai nurodyta, kad šiuo teisės aktu yra *įgyvendinamas* čia aptariamas „2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje“!

LAT vertinimu, viešajam interesui nekenkia tai, kad pasitikėjimo pagrindu veikiantys ir fiduciarinių pareigų turintys įmonių vadovai nepaiso akcininkų interesų ir jiems tyčia kenkia[120], o valstybei atsisakant suteikti adekvačias atgrasymo priemones, ateityje tai galės daryti dar drąsiau. Taip pat ir tai, kad Lietuvos įmonių akcininkai (ne tik vienoje privačioje įmonėje, bet ir absoliučioje daugumoje kitų eilinių Lietuvos įmonių, kurios nėra „įgaliotos spręsti įvairius visuomenei svarbius klausimus“) ateityje gyvens labai neramiai, o tai (be kita ko) potencialiai atgraso nuo investavimo Lietuvoje bei taip potencialiai kenkia šalies ekonominei plėtrai ir (sykiu) visuomenės bei valstybės gerovei. Aptartoje *nutartyje iš esmės pristatyta paradoksali ir ydinga kasacinio teismo pozicija, jog akcinio kapitalo savininkų pasitikėjimą pažeidžiantis įmonių vadovų korupcinis elgesys ir nebaudžiamumo jausmo skatinamas jo potencialus išplitimas nekenkia viešajam interesui*. Ką jau kalbėti apie tai, kad interpretuodamas baudžiamąjį įstatymą Teismas prioritetą teikė ne už įstatymą aukštesnę galią turinčioms Europos Sąjungos teisės aktų ir tarptautinių sutarčių nuostatoms, o netgi gramatiniu požiūriu susiaurintai paprasto įstatymo raidei.

Taigi, praėjus ketvirčiui amžiaus galima konstatuoti, kad šiuo metu ta lyderystė yra prarasta ir, nors nebebūdami pirmeiviais stengiamės neatsilikti nuo tarptautinės bendruomenės iniciatyvų, ne itin sekasi pasiekti netgi šio gerokai kuklesnio tikslo. Tiesa, nėra pagrindo teigti, kad kažkokios pavojingos korupcinio pobūdžio veikos privačiame sektoriuje Lietuvoje *apskritai* nekriminalizuotos. Tačiau yra veikų, kurių subjektų ratas atrodo nepagrįstai susiaurintas arba reikalaujama itin specifinės žalos.

Prieš bemaž du dešimtmečius Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje suformulavo vėliau ne sykį pakartotą teisinės valstybės principą interpretuojančią tezę: „Teisinėje valstybėje įstatymų leidėjas turi teisę ir kartu pareigą įstatymais uždrausti veikas, kuriomis daroma esminė žala asmenų, visuomenės ar valstybės interesams arba keliama grėsmė, kad tokia žala atsiras; įstatymuose apibrėžiama, kokios veikos pripažįstamos nusikalstamomis, ir nustatomos bausmės už jų padarymą; jais asmenys ir visuomenė saugomi nuo nusikalstamų kėsinimųsi grasinant bausmėmis.“[121]

[120] Plg. su šiuo, toje pačioje byloje LAT suformuluotu, teiginiu: „Viešuoju interesu yra laikytinas teisėtas asmens ar grupės asmenų interesas, atspindintis ir išreiškiantis pamatines visuomenės vertybes, kurias paprastai įtvirtina ir saugo Konstitucija. Kiekvienąkart, kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, būtina nustatyti aplinkybę, kad, nepatenkinus tam tikro asmens, grupės asmenų intereso, būtų pažeistos esminės šių asmenų teisės ir laisvės.“
[121] Žr. Konstitucinio Teismo 2003 m. birželio 10 d. nutarimą.

Aiškindamas Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies nuostatas ir konstitucinį teisinės valstybės principą vėliau šis teismas pažymėjo ir tai, kad „pagal Konstituciją valstybė, kaip visos visuomenės organizacija, privalanti garantuoti viešąjį interesą, *inter alia* Konstitucijos saugomų ir ginamų vertybių, kiekvieno asmens ir visos visuomenės veiksmingą apsaugą nuo nusikalstamų kėsinimųsi, turi priedermę imtis įvairių teisėtų priemonių, užkertančių kelią nusikaltimams, ribojančių ir mažinančių nusikalstamumą; ji tai turi daryti veiksmingai; jeigu valstybė nesiimtų deramų veiksmų, kuriais būtų siekiama užkirsti kelią nusikaltimams, būtų griaunamas pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais, didėtų nepagarba teisinei tvarkai, įvairiems socialiniams institutams.“[122]

Seimo ratifikuota Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, kitos tarptautinės sutartys, taip pat Lietuvos narystė Europos Sąjungoje ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje mūsų šaliai taip pat sukuria tam tikrų su atsakomybe už korupciją privačiame sektoriuje susijusių išorinių teisinių įpareigojimų, kurie šiuo požiūriu organiškai papildo minėtas Konstitucijos nuostatas.

Taigi, derama baudžiamoji atsakomybė (taip pat ir už korupciją privačiame sektoriuje) tik sąlygiškai gali būti laikoma valstybės ir jos vardu baudžiamuosius įstatymus priimančio Seimo diskrecijos klausimu. Jei atitinkamos veikos yra gana žalingos ir (arba) jei jų kriminalizavimas susijęs su Lietuvos valstybės įsipareigojimų vykdymu, jų įtraukimas į BK ir aktyvus persekiojimas už jas yra Lietuvos valstybės pareiga.

Vis dėlto korupcija privačiame sektoriuje nėra tokia vienareikšmiška problema, su kuria kovojant būtų galima pernelyg nesvarstyti įsikišimo proporcingumo ir remtis vien tik tokiomis veikomis padaromos žalos kriterijumi (kaip yra su korupcija viešajame sektoriuje). Jau nekalbant apie tai, kad ir pačios žalos vertinimas gali kelti daug sudėtingų klausimų. Viena tokio skirtingumo priežasčių – asmens ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, kuria pagal Konstitucijos 46 straipsnio 1 dalį yra grindžiamas Lietuvos ūkis. Šiuo požiūriu klausimai – kiek, kada ir ką derėtų reguliuoti valstybei ir juo labiau imperatyviomis normomis – situaciją gerokai supainioja (o labai skirtinga užsienio šalių praktika liudija, kad vieno atsakymo į šiuos klausimus bent jau kol kas nėra).

Pereinant prie Lietuvos baudžiamajai teisei imperatyvus korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo srityje nustatančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų, verta nuosekliai aptarti potencialias galiojančio BK neati-

[122] Žr. Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimą.

tiktis šiems aktams (sykiu pažymint, kad kriminalizavimo pakankamumo atitiktis Konstitucijai atskirai čia nebus nagrinėjama, nes, viena vertus, Konstitucija jį lemia tik labai abstrakčiai, todėl bet kokia išsamesnė jo analizė užimtų neproporcingai daug vietos, kita vertus, ypač remiantis konstituciniu principu *pacta sunt servanta* ir nesant jokio konkretaus su korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimu susijusio konstitucinio reglamentavimo, Europos Sąjungos ir tarptautinės bendruomenės oficiali pozicija savaime gali būti laikoma legitimiu kriminalizavimo pakankamumo testu).

Nepaisant to, kad galima diskutuoti dėl to, ar esamiems teisiniams instrumentams pakanka detalumo, taip pat dėl to, ar į(si)pareigojimai yra pakankami, tarptautinis ir supranacionalinis teisinis reguliavimas korupcijos srityje šiuo metu vargu ar galėtų būti pavadintas skurdžiu. Vis dėlto išskiriant korupciją viešajame ir privačiame sektoriuose ir vertinant vien su privačiu sektoriumi susijusį reguliavimą, padėtis keičiasi: nemaža dalis atitinkamų teisinių instrumentų apskritai nebegali būti taikomi arba su privačiu sektoriumi dažnai sieja gerokai nuosaikesnius standartus.

Simptomiška, kad netgi „Transparency International“ Lietuvos skyriaus iniciatyva 2011 m. parengtoje Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją įgyvendinimo paralelinėje ataskaitoje buvo „pamiršti“ atsakomybei už korupciją privačiame sektoriuje skirti Konvencijos 21 ir 22 straipsniai[123]. Žinoma, tai galima teisinti ta aplinkybe, jog minėti straipsniai nenustato griežto valstybių dalyvių įsipareigojimo kriminalizuoti, tad jų įgyvendinimo vertinimas ne toks vienareikšmiškas. Tačiau pripažinkime: tai, kad nebuvo skirta dėmesio bent įvertinimui, ar valstybė apskritai ką nors daro šiame sektoriuje – irgi nemažai pasako apie problemos vertinimą ir prioritetų pasirinkimą.

Esamą tarptautinį reguliavimą (ir jo perspektyvas) prieš keletą metų vertinę keli belgų mokslininkai taip pat pastebėjo, kad tarptautinė teisė korupcijai privačiame sektoriuje skiria gerokai mažiau dėmesio. Tačiau sykiu jie atkreipė dėmesį į reguliavimo (tegu ir ne maksimaliai apibrėžto ir griežto) svarbą antikorupcinės politikos vystymosi perspektyvoms: „Antikorupciniai instrumentai siunčia stiprų signalą visuomenei ir pralaužia pralaimėtojišką požiūrį, jog korupcija yra tiesiog *status quo*. Jei korupcijos privačiame sektoriuje formos iš-

[123] „Transparency International“ Lietuvos skyrius (TILS). Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją įgyvendinimo peržiūros paralelinė ataskaita: Lietuva, 2011. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2015/10/jt_konvencija_pries_korupcija_paraleline_ataskaita_final-1.pdf.*

vengtų iššūkio, tai būtų susitaikymas su tuo, kad šie instrumentai nepasieks tikslo. Tolydžiai kyla spaudimas skirti daugiau dėmesio korupcijai privačiame sektoriuje, ypač korporatyvinei korupcijai. Pastaroji finansų krizė ir po jos kilęs visuomenės įtarumas korporatyviniam goduliui gali tapti akstinu išplėsti antikorupcinius instrumentus į privatų sektorių.“[124]

Reikia pažymėti, kad korupcijos privačiame sektoriuje suvokimas ir vertinimas kaip aktualios problemos (taip pat ir aiškiai išreikšta valia su ja nesitaikstyti) ryškiausias yra būtent Europoje ir ypač Europos Sąjungoje bei Europos ekonominei erdvei priskiriamose valstybėse. Turint omenyje šį praktiniu ir geopolitinės orientacijos požiūriu Lietuvai visiškai pakankamą išorinį impulsą, be kita ko, susijusį su šiuo metu pasaulyje solidžiausiais instituciniais Europos Tarybos (įskaitant Valstybių grupės prieš korupciją arba GRECO) ir Europos Sąjungos mechanizmais, o ir šioje erdvėje aiškiai vyraujančią politinę bei etinę aplinką, nebėra taip svarbu, kad universalieji instrumentai atrodo skurdžiau. Antra vertus, labai tikėtina, kad Europos lyderystė šiuo klausimu tolydžiai skatins aukštesnius standartus ir visoje tarptautinėje bendruomenėje.

Teisinių įpareigojimų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už korupciją privačiame sektoriuje, turi vos keli tarptautiniai ir supranacionaliniai teisės aktai, tai:

1) *Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje*, priimtas 2003 m. liepos 22 d.;
2) *Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją*, priimta 2005 m. spalio 31 d.;
3) *Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos*, priimta 1999 m. sausio 27 d.;
4) *Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos Papildomas protokolas*, priimtas 2003 m. gegužės 15 d.;
5) *Europos Tarybos konvencija dėl manipuliacijų sporto varžybomis,* priimta 2014 m. rugsėjo 18 d.

Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje (toliau – Pamatinis sprendimas) laikytinas svarbiausiu teisės aktu, sukuriančiu su korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimu susijusias teisines pareigas Lietuvai. Vis dėlto Pamatinis sprendimas yra labai ribotas ir jame vartojama bendroji terminija gerokai klaidina dėl įpareigojimų

[124] *Wouters J., Ryngaert C., Cloots A. S.* The International Legal Framework against Corruption // Melbourne Journal of International Law, 2013, Vol 14, p. 75. Prieiga per internetą: *https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/1687445/08Wouters,-Ryngaert-and-Cloots1.pdf.*

apimties: nepaisant plataus apibendrinančio įvardijimo „korupcija“, konkretus kriminalizuotinų veikų turinio apibūdinimas rodo, kad šiame teisės akte kalbama išimtinai tik apie kyšininkavimą, t. y. į Pamatinio sprendimo veikimo sritį nepatenka ne tik jokie vienašaliai korupciniai aktai (pavyzdžiui, patikėto turto pasisavinimas), bet ir korupcinės veikos, kuriomis siekiama kitokios naudos nei atlygis (pavyzdžiui, kai konkurentams perduodant jautrią informaciją žala darbdaviui padaroma asmeninio kerštо motyvais).

Pamatiniu sprendimu visų pirma siekiama užtikrinti, kad aktyvioji ir pasyvioji korupcija (tiksliau – kyšininkavimas) privačiame sektoriuje būtų laikomos nusikaltimais visose valstybėse narėse, kad juridinis asmuo taip pat galėtų būti laikomas atsakingu už tokius nusikaltimus ir kad už šiuos nusikaltimus būtų skiriamos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios bausmės.

Deja, tenka pripažinti, kad netgi ribotame Pamatiniame sprendime numatyti įpareigojimai Lietuvoje įgyvendinami netinkamai. Beje, Europos Komisijai 2011 m. rengiant Pamatinio sprendimo įgyvendinimo ataskaitą, Lietuva net nepateikė duomenų[125]. Žinoma, tai iš esmės nieko nepakeitė ir Europos Komisija abstrakčiai (nedetalizuodama spragų) pripažino, kad Lietuva nėra įvykdžiusi Pamatinio sprendimo 2 straipsnyje numatytos aktyviosios ir pasyviosios korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo pareigos[126].

Reikia pasakyti, kad sunkumų dėl kriminalizavimo kilo ne mums vieniems: Europos Komisijos teigimu, 2007 m. minėtą straipsnį tinkamai įgyvendino vos dvi valstybės narės (Belgija ir Jungtinė Karalystė), o 2011 m. – tik devynios (prie dviejų minėtų prisidėjo dar septynios: Airija, Bulgarija, Čekija, Kipras, Portugalija, Prancūzija ir Suomija).

Iš viso yra septyni veidrodiniai aktyviosios ir pasyviosios korupcijos elementai, kuriuos įtvirtina 2 straipsnio „a“ ir „b“ punktai:

a) žadėjimas, siūlymas ar davimas // prašymas ar priėmimas arba priėmimas pažado;
b) bet kokio nepagrįsto atlygio;
c) jam pačiam arba bet kuriam trečiajam asmeniui;
d) tiesiogiai arba per tarpininkus;

[125] Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Based on Article 9 of Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on Combating Corruption in the Private Sector. COM(2011) 309 final. Brussels, 6.6.2011, p. 2.
[126] *Ibid.*

e) asmeniui, kuris, eidamas bet kurias pareigas, vadovauja ar dirba // einant bet kurias pareigas vadovaujant ar dirbant;
f) privataus sektoriaus subjekte;
g) kad tas asmuo atliktų kokį nors veiksmą arba jo neatliktų pažeisdamas savo pareigas // kad būtų atliktas arba neatliktas koks nors veiksmas nusižengiant savo pareigoms.

Sunkiausiai valstybėms narėms sekasi visa apimtimi užtikrinti atsakomybę dėl veikų, atliekamų „tiesiogiai ar per tarpininkus“ (Lietuva dėl tarpininkų sunkumų nebeturi) bei „asmens, kuris, eidamas bet kokias pareigas, vadovauja ar dirba privataus sektoriaus įmonėje [subjekte]“[127]. Pastarasis Lietuvai vis dar neįveikiamas.

Pamatinio sprendimo 1 bei 2 straipsniuose pasyviosios korupcijos subjektas apibūdinamas kaip tas, kuris „eidamas bet kokias pareigas, vadovauja ar dirba privataus sektoriaus įmonėje“ (veidrodiniu principu tie patys kriterijai taikomi aktyviosios korupcijos subjekto veikiamam adresatui). Žiūrint į kitomis kalbomis pateikiamus subjektą apibūdinančius požymius[128], akivaizdžiai matyti, kad jis siejamas su: (i) „*bet kokiu statusu*“ arba „*bet kokiu / kad ir koks būtų įvardijimu*“ (plg.: angl. „*in any capacity*“ ir pranc. „*à quelque titre que ce soit*“), t. y. netgi nekeliant reikalavimo formaliai „eiti pareigas“ (kaip gali pasirodyti iš lietuviško vertimo), ir (ii) bet kokia galimybe nustatyti įmonės veiklos kryptį (plg. „*who in any capacity directs <…> entity*“ ir „*qui exerce une fonction de direction <…> pour une entité*“), pavyzdžiui, būnant realią įtaką įmonės sprendimams galinčiu daryti akcijų paketo valdytoju[129] (netgi ne tik savininku!) arba

[127] *Ibid.*
[128] Plg.: „*person who in any capacity directs or works for a private-sector entity*“ (angl. k.) arba „*une personne qui exerce une fonction de direction ou un travail, à quelque titre que ce soit, pour une entité du secteur privé*“ (pranc. k.).
[129] Tokį interpretavimą skatina sisteminis ir teleologinis aiškinimas. Antai jei dominuojantis akcininkas, pavyzdžiui, įkalba įmonės direktorių (mainais į pareigų išsaugojimą arba su jomis susijusios naudos padidinimą) iš minėto akcininko šeimos nario, giminaičio, bičiulio ar jiems priklausančios įmonės nekonkurencinėmis kainomis pirkti prekes arba paslaugas, jis padaro žalos ne tik įmonei, kurios akcijų turi, bet ir kitiems tos įmonės akcininkams ir / arba jos kreditoriams. Taigi tokia veika yra ir žalinga, ir savanaudiška (jei naudą dėl kainų skirtumo pasisavina atitinkamas akcininkas ar jam artimi asmenys), ir padaryta pasinaudojant užimama valdinga padėtimi (galimybe tiesiogiai ar netiesiogiai nulemti įmonės direktoriaus išlikimą pareigose, atlyginimą *etc.*). Kitaip sakant, tokia veika atitinka visus klasikinius korupcinės veikos požymius ir nepriskirti jos korupcinėms veikoms nėra jokio pagrindo. Šiuo požiūriu kito tarptautinio instrumento – Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos – oficioziniame komentare pateikiama pozicija (žr.: Council of Europe. Explanatory Report to the Criminal Law Convention

bet kokių darbinių funkcijų atlikimu toje įmonėje (tas aiškiai matyti netgi vien iš lietuviškos Pamatinio sprendimo versijos).

Taigi Pamatinis sprendimas pasyviosios korupcijos subjektams reikalauja priskirti visus be išimties privačioje įmonėje *dirbančius* (pavyzdžiui, valytoją ar apsauginininką), taip pat jai *vadovaujančius* (kaip jau minėta, iš esmės tai turėtų liesti ne tik direktorių arba valdybos narį, bet ir, pavyzdžiui, lemiamą poveikį įmonei darantį[130], didelę įtaką reguliuojamos rinkos valdymui darantį[131], su įmone glaudžius ryšius turintį[132], emitentą kontroliuojantį[133] ar kitą įmonės priimamų sprendimų kontekste panašioje padėtyje esantį asmenį) arba tam tikras kitas funkcijas, susijusias su įmonės krypties nustatymu, vykdančius asmenis (pavyzdžiui, ne valdymo, o priežiūros órgano – stebėtojų tarybos – narį).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 230 straipsnio 3 dalyje numatomi alternatyvūs požymiai, kurių neatitinkantys subjektai baudžiamojon atsakomybėn negali būti patraukti:

a) asmuo, kuris dirba arba kitais įstatyme numatytais pagrindais eina pareigas viešajame arba privačiajame juridiniame asmenyje ar kitoje organizacijoje arba verčiasi profesine veikla ir *turi tam tikrus administracinius įgaliojimus*[134];

---

on Corruption. European Treaty Series - No. 173. Strasbourg, 27.I.1999. 54 punktas. Prieiga per internetą: *https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce44*) akcininkus eliminuoti iš pasyviosios korupcijos privačiame sektoriuje subjektų rato, nepaisant panašių formuluočių vartojimo apibrėžiant šią veiką, vertintina ne tik kaip nelogiška bei nenuosekli, bet ir kaip skirta būtent šiai konvencijai ir išreiškianti Europos Taryboje esantį konsensuso lygį bei siekį į signatarų tarpą pritraukti gerokai margesnes vertybes išpažįstančias valstybes (įprasta manyti, kad Pamatinio sprendimo turinį nulėmusios Europos Sąjungos valstybės laikosi aukštesnių standartų nei kitos šiam klubui nepriklausančios Europos Tarybos narės).

[130] Žr. Lietuvos Respublikos įmonių grupių konsoliduotosios finansinės atskaitomybės įstatymo 3 straipsnio 7 ir 10 dalis.

[131] Žr. Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymo 60 straipsnį.

[132] Žr. Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymo 3 straipsnio 22 dalį.

[133] Žr. Lietuvos Respublikos alternatyviųjų kolektyvinio investavimo subjektų valdytojų įstatymo 3 straipsnio 15 dalį.

[134] Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad BK 230 straipsnio 3 dalyje minimi „administraciniai įgaliojimai apima viešojo administravimo įgaliojimus, taip pat fizinio asmens įgaliojimus, kuriais užtikrinama juridinio asmens savarankiška veikla, kad jis galėtų tinkamai atlikti savo funkcijas. Pagal Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymą viešasis administravimas – įstatymų ir kitų teisės aktų reglamentuojama viešojo administravimo subjektų veikla, skirta įstatymams ir kitiems norminiams teisės aktams įgyvendinti priimant administracinius sprendimus, teikiant įstatymų nustatytas administracines paslaugas, administruojant viešųjų paslaugų teikimą ir atliekant viešojo administravimo subjekto vidaus administravimą. <...>

b) asmuo, kuris dirba arba kitais įstatyme numatytais pagrindais eina pareigas viešajame arba privačiajame juridiniame asmenyje ar kitoje organizacijoje arba verčiasi profesine veikla ir *turi teisę veikti juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu*[135];

c) asmuo, kuris dirba arba kitais įstatyme numatytais pagrindais eina pareigas viešajame arba privačiajame juridiniame asmenyje ar kitoje organizacijoje arba verčiasi profesine veikla ir *teikia viešąsias paslaugas*[136];

Įstatymų leidėjas gali nevalstybinėms institucijoms, atitinkamų profesijų asmenims suteikti tam tikrus įgaliojimus atlikti vykdomųjų dokumentų įgyvendinimo, faktinių aplinkybių konstatavimo, dokumentų perdavimo funkcijas ir tokie asmenys (pvz., notarai, antstoliai, institucijų, išduodančių teisiškai reikšmingus dokumentus, darbuotojai), piktnaudžiavę tarnyba, padarę kitas nusikalstamas veikas valstybės tarnybai ar viešiesiems interesams, gali būti pripažinti šių nusikalstamų veikų subjektais (pvz., kasacinės nutartys baudžiamosiose bylose Nr. 2K-243/2007, 2K-660/2007). Taigi administracinių įgaliojimų turėjimas pagal BK 230 straipsnio 3 dalį iš esmės reiškia tai, kad asmuo, dirbdamas juridiniame asmenyje ar versdamasis profesine veikla, turi tam tikrus įgaliojimus jam nepavaldiems asmenims ar kitokius administracinius įgaliojimus, susijusius su viešojo administravimo veikla. Tokiais įgaliojimais gali būti ir tie įgaliojimai, kurie padeda užtikrinti juridinio asmens savarankišką veiklą (struktūros tvarkymas, dokumentų, personalo, turimų materialinių ir finansinių išteklių valdymas), kad jis galėtų tinkamai atlikti savo funkcijas“ (citatoje esantys pabraukimai – šio teksto autoriaus). Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014.

[135] Teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad BK 230 straipsnio 3 dalyje minima „teisė veikti juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu iš esmės reiškia tai, kad fizinis asmuo turi įgaliojimus spręsti klausimus, susijusius su juridinio asmens veikla, santykiais su trečiaisiais asmenimis. Kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, kad teisė veikti juridinio asmens ar organizacijos vardu, tai teisė įstatymo ar atskiro įgaliojimo pagrindu sudaryti sandorius, atlikti kitokius teisinę reikšmę turinčius veiksmus, sukuriančius, keičiančius ar naikinančius juridinio asmens teises ir pareigas (kasacinė nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5/2012). Ši teisė taip pat gali apimti tiek kompetenciją spręsti juridinio asmens struktūros, personalo klausimus (priimti ir atleisti darbuotojus, apibrėžti jų funkcijas, nustatyti atlyginimo už darbą, įskaitant darbuotojų skatinimo priemones, sistemą, skirti drausmines nuobaudas darbuotojams ir pan.), tiek klausimus, susijusius su juridinio asmens veiklos strategija (pvz., verslo planų sudarymas), tiek finansų valdymo klausimus. Teisė veikti juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu paprastai siejama su atitinkamo fizinio asmens vadovaujančiomis pareigomis“ (citatoje esantys pabraukimai – šio teksto autoriaus). *Ibid*.

[136] Teismų praktikoje iš esmės laikomasi pozicijos, kad viešosios paslaugos apibrėžtinos pagal galiojančiuose įstatymuose šiai sąvokai priskiriamą turinį, o ne kokius nors teorinius ar doktrininius požymius: „pagal Viešojo administravimo įstatymą viešoji paslauga – valstybės ar savivaldybių kontroliuojamų juridinių asmenų veikla teikiant asmenims socialines, švietimo, mokslo, kultūros, sporto ir kitas įstatymų numatytas paslaugas; įstatymų nustatytais atvejais ir tvarka viešąsias paslaugas gali teikti ir kiti asmenys. Viešųjų paslaugų teikimo administravimas – viešojo administravimo subjektų veikla nustatant viešųjų paslaugų teikimo taisykles ir režimą, steigiant viešąsias įstaigas arba išduodant leidimus teikti viešąsias paslaugas kitiems asmenims, taip pat viešųjų paslaugų teikimo priežiūra ir kontrolė. Taigi pagal minėtas įstatymo nuostatas viešąsias paslaugas gali teikti ne tik valstybės ar savivaldybės įsteigti subjektai, bet ir privatūs asmenys, tačiau tik įstatymų nustatytais atvejais. Viena vertus, paslaugų rūšių sąrašas nėra

d) asmuo yra arbitras ar prisiekusysis.

Vertinant tokį skirtingą Pamatinio sprendimo ir BK reguliavimą, galima nesunkiai identifikuoti bent kelis tipinius atvejus, kuomet pagal Pamatinį sprendimą veika turėtų būti kriminalizuota, bet pagal BK ji neužtraukia baudžiamosios atsakomybės:

a) sprendimo galių formaliai neturintis, tačiau tam tikrų sprendimų formavimo procese dalyvaujantis ir faktinį poveikį jiems efektyviai darantis (pavyzdžiui, atsakingas už įmonės veiklai užtikrinti būtinų prekių, gamybai reikalingų medžiagų ar paslaugų paiešką bei pirminę atranką (bet ne jų įsigijimą sudarant teisines pareigas sukuriantį pirkimo–pardavimo sandorį), už kreditavimo riziką apibūdinančių duomenų surinkimą ir preliminarų įvertinimą arba už personalo atranką bei kandidatų siūlymą įmonės vadovybei (bet nepriimantis galutinio sprendimo ir nepasirašantis sutarties)) darbuotojas priima nepagrįstą atlygį už tam tikrus veiksmus davėjo ar trečiojo asmens naudai (siūlymą pirkti konkretaus tiekėjo prekes ar paslaugas; pateikimą ne visos su kreditavimo rizika susijusios informacijos ir / arba preliminarų siūlymą suteikti kreditą; siūlymą į pokalbį dėl darbo pas įmonės vadovą kviesti du iš dvidešimties pretendentų);
b) techninis darbuotojas (valytojas, sargas, ūkvedys *etc.*), piktnaudžiaudamas suteiktu pasitikėjimu ir naudodamasis turimu priėjimu prie paperkantį asmenį dominančių dalykų, už kyšį sunaikina tam tikrus dokumentus;
c) darbuotojas, veikiantis kaip darbuotojų (bet ne „juridinio asmens ar kitos organizacijos“!) atstovas (pavyzdžiui, Darbo kodekse numatytos darbo tarybos narys) priima nepagrįstą atlygį iš darbdavio ar jo atstovo už pritarimą arba neprieštaravimą darbuotojų interesams prieštaraujantiems sprendimams, arba už susilaikymą nuo darbuotojų interesus atitinkančių, bet darbdaviui nenaudingų iniciatyvų bei jų palaikymo, taip pat iš darbuotojo – už aktyvesnį jo interesų gynimą.

---

baigtinis, o kita vertus, konkreti paslaugų rūšis turi būti numatyta įstatyme. Tačiau valstybės tarnautojui BK 230 str. 3 d. prasme gali būti prilyginamas ne bet kuris asmuo, kurio darbas ar profesinė veikla reiškia viešųjų paslaugų (kaip tai suprantama pagal Viešojo administravimo įstatymą) teikimą. Šis darbas ar profesinė veikla turi būti susijusi su teisiškai reikšmingų veiksmų atlikimu, t. y. iš esmės tokių, kuriais būtų siekiama užtikrinti viešąjį interesą ir kurių neatlikimas ar netinkamas atlikimas reikštų viešojo intereso pažeidimą. Pavyzdžiui, teismų praktikoje valstybės tarnautojui prilygintu asmeniu, kuris verčiasi profesine veikla ir teikia viešąsias paslaugas, yra pripažįstamas advokatas“ (citatoje esantys pabraukimai – šio teksto autoriaus). *Ibid*.

Dar daugiau. Netgi šį BK įtvirtintą nepakankamą teisinį reguliavimą bei jo pagrindu ir taip gan reikšmingai apribotą korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimą nuo BK sankcijų apsaugant „eilinius“ darbuotojus praktikoje dar labiau susiaurino anksčiau aptarta LAT praktika šio tipo baudžiamosiose bylose.

Kitos iš Pamatinio sprendimo kylančios pareigos vykdomos tinkamai ir dėl BK turinio problemų nekyla. Tiesa, Pamatinio sprendimo įgyvendinimo ataskaitoje nurodoma, kad, be 2 straipsnio, problemų Lietuvai dar kyla dėl 7 straipsnio įgyvendinimo[137], tačiau tai susiję ne tiek su faktine padėtimi, kiek su informacijos trūkumu – kaip minėta, Lietuva net nepateikė duomenų 2011 m. vykusiam vertinimui. Tuo tarpu BK 7 straipsnyje nuo 2011 m. liepos 1 d. įvesta universali (t. y. maksimali įmanoma) baudžiamoji jurisdikcija kyšininkavimo (BK 225 straipsnis), prekybos poveikiu (BK 226 straipsnis) ir papirkimo (BK 227 straipsnis) atvejams.

Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją yra vienintelis teisiškai įpareigojantis universalus tarptautinis dokumentas, kuriame eksplicitiškai pasisakoma apie atsakomybę už korupciją privačiame sektoriuje.

Paminėtina, kad kiti bandymai korupciją privačiame sektoriuje įtraukti į universalius teisinius instrumentus buvo nesėkmingi. Antai 2006 m. rugsėjo mėnesį Tarptautiniai prekybos rūmai (angl. *International Chamber of Commerce, ICC*) išleido memorandumą, skirtą Darbo grupei dėl kyšininkavimo, kuriame rekomendavo papildyti Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvenciją dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu tarptautiniuose verslo sandoriuose ir į ją įtraukti korupciją privačiame sektoriuje[138]. Praėjus tuzinui metų matome, kad sutelkti paramą minėtai konvencijai papildyti nepavyko.

Šiame kontekste nesunku suprasti, kad tai, jog Konvencija šiuo požiūriu buvo sėkmingesnė, yra laimėjimas. Tik, deja, vargu ar labai reikšmingas, nes joje privatus sektorius traktuojamas kitaip nei viešasis. Iš formuluočių bei (ypač) Konvencijos parengiamųjų dokumentų (pranc. *travoux préparatoires*) turinio akivaizdu, kad tai rodo ne tiek bendrą sutarimą dėl skirtingo jų pavojingumo laipsnio, kiek niekaip nesugebėtą įveikti skirtingą požiūrį į tai, ar į korupcijos privačiame sektoriuje persekiojimą valstybėms apskritai derėtų įsitraukti, ar palikti tai patiems privatiems subjektams[139].

---

[137] Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Based on Article 9 of Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on Combating Corruption in the Private Sector. COM(2011) 309 final. Brussels, 6.6.2011, p. 7–8.

[138] *Op. cit*., p. 74.

[139] Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Corruption, p. 201. Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/-UNCAC/Publications/Travaux/Travaux_Preparatoires_-_UNCAC_E.pdf.*

Vykstant deryboms dėl Konvencijos nuostatų, klausimas dėl korupcijos privačiame sektoriuje įtraukimo ir reglamentavimo buvo viena iš daugiausia ginčų kėlusių temų. Europos Sąjunga ėmėsi lyderystės siekdama įtraukti korupciją privačiame sektoriuje į Konvenciją, bet Jungtinės Amerikos Valstijos šią iniciatyvą atmetė (nes Jungtinių Amerikos Valstijų verslas bijojo, kad tai gali paskatinti dideliais nuostoliais gresiančius ieškinius užsienio valstybių teismuose)[140]. Galiausiai nuspręsta į Konvenciją įtraukti nuostatas dėl korupcijos privačiame sektoriuje, bet tik kaip neprivalomas.

Atsakomybės (civilinės, administracinės, baudžiamosios) už korupciją privačiame sektoriuje aspektu svarbių nuostatų formuluoja Konvencijos 21, 22, 25 bei 26 straipsniai ir iš dalies 12 straipsnis. Susijusių nuostatų yra ir daugiau (pavyzdžiui, dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų plovimo pagal 23 straipsnį arba nuslėpimo pagal 24 straipsnį). Tačiau, siekiant išlaikyti koncentraciją į atsakomybę būtent už korupciją privačiame sektoriuje, čia jos neanalizuojamos.

Konvencijos 12 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad prie jos prisijungusios šalys narės turi imtis įvairių prevencinių priemonių korupcijai užkardyti. Bet ne tik tai. Specifiškai yra įtvirtinta ir pareiga nustatyti „veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias civilines, administracines ar baudžiamąsias sankcijas už tokių priemonių nesilaikymą“. Tiesa, maža to, jog neapribota valstybių laisvė rinktis, kurią konkrečią atsakomybės rūšį taikyti, netgi ir nustatyti atitinkamas sankcijas privalu tik „prireikus“. Be to, atsakomybė čia siejama ne tiesiogiai su pačia korupcija privačiame sektoriuje (t. y. ne už jos „praktikavimą“), o už susijusius pažeidimus, kurie trukdo užkirsti kelią korupcijai privačiame sektoriuje arba ją veiksmingai ištirti, kaip antai neužtikrinimą, kad „privačios įmonės, atsižvelgiant į jų struktūrą ir dydį, turėtų pakankamą vidaus audito kontrolės mechanizmą, kuris padėtų užkirsti kelią korupcijai ir nustatytų korupcijos atvejus, ir kad tokių privačių įmonių sąskaitoms ir reikiamoms finansinėms ataskaitoms bus taikomos tinkamos audito ir sertifikavimo procedūros“.

Vertinant tai, kad minėtą 12 straipsnio 1 dalį konkretizuojanti 2 dalis vardija ne privalomas priemones, o tik tokias, kurios „gali apimti“ vieną ar kitą dalyką, visų šių nuostatų reikšmė iš esmės galėtų būti prilyginama metodologinio pobūdžio rekomendacijai. Vis dėlto svarbu pabrėžti, jog tai nėra nuo korupcijos privačiame sektoriuje atsieta atsakomybė. Antai Jungtinių Tautų konvencijos prieš ko-

[140] *Webb P.* The *United Nations Convention against Corruption*: Global Achievement or Missed Opportunity? // Journal of International Economic Law, 2005, Vol. 8, p. 213–214.

rupciją techniniame gide aiškiai nurodoma[141], kad „teismams ir kitiems reguliatoriams turėtų būti suteikti įgaliojimai skirti spektrą kitų sankcijų, kurios gali apimti finansines baudas, kompensavimo ir konfiskavimo priemones, draudimus, įmonių priežiūrą ar uždarymą, vadovų diskvalifikavimą arba, pavyzdžiui, įmonės apskaitininkų ir teisininkų profesinės akreditacijos sustabdymą“.

Kita vertus, 12 straipsnio 3 dalis yra griežtesnė ir jau imperatyviai nurodo, kad „siekdama užkirsti kelią korupcijai, kiekviena valstybė <...> imasi reikiamų priemonių pagal savo vidaus įstatymus ir teisės aktus, reglamentuojančius buhalterinės apskaitos tvarkymą, finansinės atskaitomybės teikimą ir apskaitos ir audito standartus, kad būtų uždrausti toliau išvardyti veiksmai, kuriais siekiama padaryti bet kurį iš šioje Konvencijoje nustatytų nusikaltimų:

a) neoficialios apskaitos sukūrimas;
b) neoficialių ar netinkamai įformintų sandorių vykdymas;
c) fiktyvių išlaidų apskaita;
d) įsiskolinimų registravimas klaidingai nurodant jų objektus;
e) suklastotų dokumentų naudojimas; ir
f) sąmoningas apskaitos dokumentų sunaikinimas nepasibaigus įstatymo nustatytam terminui“.

Nustatant atsakomybę už korupciją privačiame sektoriuje vienareikšmiškai reikšmingiausias yra Konvencijos 21 straipsnis, kuriame suformuluoti standartai valstybių Konvencijos šalių baudžiamajai teisei vienais aspektais yra platūs, o kitais – siauri: „Kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi šie tyčiniai veiksmai, įvykdyti ekonominės, finansinės ar komercinės veiklos metu: a) pažadas, siūlymas ar davimas tiesiogiai ar netiesiogiai bet kokiam asmeniui, vadovaujančiam privataus sektoriaus subjektui arba einančiam jame bet kokias pareigas, bet kokio nepagrįsto atlygio, skirto jam pačiam ar kitam asmeniui, siekiant jo veikimo ar neveikimo netinkamai vykdant savo pareigas; b) bet kokio asmens, vadovaujančio privataus sektoriaus subjektui arba einančio jame bet kokias pareigas, tiesioginis ar netiesioginis prašymas arba priėmimas bet kokio nepagrįsto atlygio, skirto jam pačiam ar kuriam kitam asmeniui, siekiant jo veikimo ar neveikimo netinkamai vykdant savo pareigas.“

[141] Technical Guide to the United Nations Convention Against Corruption, p. 57. Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/09-84395_Ebook.pdf.*

Šalia to, kad Konvencijos 21 straipsnis ne universalus, o skirtas tik vienai galimų korupcijos formų – kyšininkavimui (bet ne korupcijai apskritai), jo santykinį siaurumą apibūdina dar bent du aspektai.

Pirma, jau minėta aplinkybė, jog prie Konvencijos prisijungusios valstybės neturi apibrėžtos pareigos kriminalizuoti netgi vien kyšininkavimą privačiame sektoriuje, o tik „svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių kyšininkavimui privačiame sektoriuje kriminalizuoti“.

Antra, pareiga apsvarstyti galimybę taikyti baudžiamąją atsakomybę apribojama tik neteisėtomis kyšio gavėjo veikomis, kurias paskatinti arba už kurias atsidėkoti yra skirtas kyšis („siekiant [paperkamo asmens] veikimo ar neveikimo netinkamai vykdant savo pareigas“), t. y. baudžiamosios atsakomybės klausimo nėra pareigos netgi svarstyti, jei kyšis imamas ir duodamas už tai, kad jo gavėjas tinkamai įvykdo savo pareigas (pavyzdžiui, gydytojas ima atlygį iš paciento už tai, kad laiku ir kokybiškai atlieka operaciją; įmonės pirkimų vadybininkas ima atlygį iš tiekėjo už tai, kad prekes įmonei įgyja iš tiekėjo, siūlančio geriausią kainos ir kokybės santykį; *etc*.).

Standartų santykinį platumą lemia trys aspektai.

Pirma, tai, kad kyšį privačiame sektoriuje priimančio subjekto statusas pripažįstamas neįvardijant jokio specifinio tokio asmens vaidmens, t. y. kiekvienam „asmeniui, vadovaujančiam privataus sektoriaus subjektui arba einančiam jame bet kokias pareigas“.

Antra, atrodo, kad Konvencijos 21 straipsnio požiūriu visiškai nesvarbu, ar kyšiu neteisėta veika yra inicijuojama, ar „tik“ atsidėkojama už tai, kas jau atlikta (vis dėlto ši aplinkybė gali kelti tam tikrų abejonių, kurios susijusios ne tiek su pačioje Konvencijoje vartojamomis konstrukcijomis, o su ją santykinai „papildančiais“ techniniais dokumentais: antai Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją Įgyvendinimo teisėkūros gide nurodoma, kad „[Pasyviojo kyšininkavimo] privalomieji elementai yra kyšio prašymas arba priėmimas. Būtina nustatyti įtaką asmens, vadovaujančio privataus sektoriaus subjektui arba einančiam jame bet kokias pareigas, elgesiui“[142]; bet juk jei kyšiu tėra atsidėkojama, labai tikėtina, kad asmens elgesiui kyšis jokios įtakos nepadarė).

Trečia, būtina paminėti, kad pagal Konvencijos 21 straipsnį kyšininkavimu laikomas ne tik kyšio davimas ar priėmimas, bet ir jo pažadas, siūlymas arba prašymas (tiek tiesioginis, tiek ir netiesioginis).

[142] Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Corruption, p. 86 (par. 304). Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/-UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_E.pdf.*

Kita vertus, šiame kontekste kiek keistai atrodo tai, jog valstybėms nesiūloma netgi svarstyti galimybės, kad vien sutikimas priimti kyšį būtų laikomas (baigtu) nusikaltimu. Juo labiau kad pagal Konvencijos 27 straipsnio 2 ir 3 dalių nuostatas kėsinimosi ir rengimosi daryti bet kurias korupcines veikas kriminalizavimas aiškiai įvardintas ne tik kaip valstybių Konvencijos šalių diskrecinė teisė, bet netgi neįtvirtinta pareiga nacionaliniu lygmeniu apsvarstyti atsakomybės už šias korupcinių veikų stadijas numatymo tikslingumą bei galimybes.

Kyšininkavimo privačiame sektoriuje kriminalizavimą apsvarstyti raginančias Konvencijos 21 straipsnio nuostatas papildo ir 22 straipsnis, kuris skirtas specifinei veikai – asmens žinioje esančio turto pasisavinimui privačiame sektoriuje[143]: „Kiekviena valstybė, šios Konvencijos Šalis, svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomas bet kokio asmens, vadovaujančio privataus sektoriaus subjektui arba einančio jame bet kokias pareigas, tyčinis bet kokio turto, privačių lėšų ar vertybinių popierių, ar bet kokių kitų jo žinioje esančių vertingų daiktų grobstymas ekonominės, finansinės ar komercinės veiklos metu.“

Kaip ir anksčiau aptartame, šiame straipsnyje suformuluoti standartai valstybių Konvencijos šalių baudžiamajai teisei taip pat vienais aspektais yra platūs, o kitais – siauri.

Siaurumą atspindi tai, jog prie Konvencijos prisijungusios valstybės kaip ir kyšininkavimo privačiame sektoriuje atveju neturi apibrėžtos pareigos kriminalizuoti turto pasisavinimą privačiame sektoriuje, tik „svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų būtinų priemonių“ šioms veikoms kriminalizuoti.

Standartų santykinį platumą liudija du aspektai.

Pirma, tai, kad turto pasisavinimą privačiame sektoriuje atliekančio subjekto statusas pripažįstamas neįvardijant jokio specifinio tokio asmens vaidmens, t. y. kiekvienam „asmeniui, vadovaujančiam privataus sektoriaus subjektui arba einančiam jame bet kokias pareigas“.

Antra, veika apima bet kokio turto ar kitų vertingų dalykų[144] grobstymą.

---

[143] Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Konvencijos 22 straipsnyje pateikiamas oficialus šią veiką apibūdinančio termino (angl. *embezzelement*, rus. *хищение имущества*, pranc. s*oustraction de biens*) vertimas į lietuvių kalbą terminu „turto iššvaistymas“ neatitinka originalios jo prasmės ir keistinas terminu „turto pasisavinimas“.

[144] Pažymėtina, kad ir šiuo atveju Konvencijos vertimas vartojant terminą „vertingų daiktų“ kelia abejonių (ypač siejant su Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse terminui „daiktas“ priskiriama prasme). Tikslesnis dviprasmiško angliško termino „thing of value“ vertimas būtų „vertę turinčių dalykų“ (pranc. *chose de valeur*, rus. *ценного предмета*).

Konvencijos 25 straipsnyje numatytos specifinės veikos, kuriomis kliudoma vykdyti teisingumą. Dalis minėto straipsnio „a“ punkte numatytų veikų, o būtent nepagrįsto atlygio žadėjimas, siūlymas ar davimas siekiant išgauti melagingus parodymus ar sutrukdyti parodymų davimui arba įrodymų pateikimui vykstant bylos dėl šios Konvencijos nustatytų nusikaltimų įvykdymo nagrinėjimui, taip pat priskirtina korupcijai privačiame sektoriuje.

Pažymėtina, kad šios veikos kriminalizavimo pareigos aspektu yra išskirtinės, mat valstybės Konvencijos šalys neturi teisės svarstyti ir rinktis ar bei kokiomis priemonėmis persekioti už atitinkamas veikas: pagal Konvenciją jos yra privalomai kriminalizuotinos.

Konvencijos 26 straipsnyje numatyta kiekvienos valstybės Konvencijos šalies pareiga imtis „būtinų priemonių pagal jos teisės principus, kad nustatytų juridinių asmenų atsakomybę už dalyvavimą šios Konvencijos nustatytuose nusikaltimuose“.

Vertinant sąsajas su privačiu sektoriumi tai turėtų reikšti, kad jei jau valstybė kriminalizavo visas ar dalį Konvencijos 21 bei 22 straipsniuose minimų veikų (nors, kaip minėta, šių veikų kriminalizavimas nėra privalomas), juridinių asmenų atsakomybės mechanizmo sukūrimas yra nebe galimybė, o pareiga. Tiesa, galioja išlyga: juridinių asmenų atsakomybė gali būti ne tik baudžiamoji, bet ir civilinė ar administracinė (tais atvejais, kai valstybių nacionalinėje teisėje vadovaujasi principu *societas delinquere non potest*)[145]. Tačiau bet kuriuo atveju svarbu užtikrinti, kad atsakomybėn patrauktiems juridiniams asmenims būtų taikomos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios (baudžiamosios arba nebaudžiamosios) sankcijos, įskaitant pinigines baudas.

Vertinant BK santykį su Konvencija, formaliai nėra pagrindo daryti išvadą, kad tam tikros pagal Konvenciją kriminalizuotinos su korupcija privačiame sektoriuje siejamos veikos būtų nenumatytos arba netinkamai reglamentuotos mūsų BK. Tačiau mūsų BK trūkumai, susiję su kyšininkavimo (pasyviosios korupcijos) privačiame sektoriuje subjektu, įvardinti aptariant Tarybos pamatinį sprendimą 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje, reikšmingi ir Konvencijos dvasios prasme. Mat Konvencijoje numatyta, kad valstybės Konvencijos narės „svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus ir imtis kitų

[145] Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Corruption, p. 88–92 (ypač par. 98). Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/-treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_E.pdf.*

būtinų priemonių, kad baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi“, *inter alia*, ir tokie „bet kokio asmens, vadovaujančio privataus sektoriaus subjektui arba einančio jame bet kokias pareigas, veiksmai“, kurie atitinka Konvencijos 21 straipsnyje įvardintą kyšininkavimą privačiame sektoriuje (arba Konvencijos 22 straipsnyje įvardintą turto iššvaistymą privačiame sektoriuje, tačiau pastarasis, atrodo, ne tik teoriniu požiūriu, bet ir praktikoje gana efektyviai kvalifikuojamas pagal BK 183, 184 ir 178 arba kitus straipsnius, juolab kad šiuo atveju galima taikyti netgi Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekso 108 straipsnį).

Reikia pasakyti, kad remiantis Konvencijoje vartojama terminija išskiriami trys prieš korupciją nukreiptų priemonių tipai: (a) *privalomi reikalavimai* (įpareigojimai imtis įstatymų leidybos ar kitų priemonių); (b) *sąlyginiai reikalavimai* (pareiga apsvarstyti tam tikrų priemonių įdiegimą); (c) sąlyginės priemonės (priemonės, kurias šalys narės gali būti linkusios / norėti apsvarstyti)[146]. Taigi Konvencijos 21 straipsnyje nurodomas reikalavimas „svarsto galimybę“ šalims Konvencijos dalyvėms sukuria minėtą sąlyginį reikalavimą – pareigą apsvarstyti jame numatytos veikos įdiegimą visa apimtimi.

Vargu ar šiuo metu Lietuvos institucijos galėtų dokumentais, faktais bei įvykių chronologija pagrįsti, jog valstybės lygiu buvo „svarstoma galimybė“ priimti reikiamus aktus ir imtis kitų būtinų priemonių, kad už korupciją privačiame sektoriuje atsakomybėn galėtų būti traukiami visi privačių subjektų darbuotojai (o ne tik turintys administracinius įgaliojimus arba teisę veikti šio juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu arba teikiantys viešąsias paslaugas). Neturime ir oficialaus kliūčių (konstitucinių, grindžiamų teisės tradicija ar pan.), apribojančių mūsų galimybes ar keliančių reikšmingų sunkumų diegiant atitinkamas priemones, konstatavimo. Taigi galima manyti, kad *Lietuva neįvykdė Konvencijos 21 straipsnyje numatyto reikalavimo* apsvarstyti visų jame numatomų subjektų atliktų veikų kriminalizavimo galimybę (ir ne žinybiniu – Teisingumo ministrui pasitariant su specialistais, ekspertiniu – teisės mokslininkams ir kitiems ekspertams pasidalijant įžvalgomis seminare, konferencijoje ar panašaus pobūdžio renginyje ir pan., bet valstybiniu lygmeniu, nes tarptautinius įsipareigojimus prisiėmė Lietuvos valstybė, o ne Teisingumo ministras arba mokslininkai, tad ir svarstymai turėtų būti valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų lygmens).

Beje, turint omenyje tai, jog kai kuriomis kitomis tarptautinėmis sutartimis (jos bus aptariamos toliau) Lietuva yra prisiėmusi įsipareigojimą kriminalizuoti

[146] *Ibid*., p. 1.

bet kokio darbuotojo korupciją privačiame sektoriuje, galima netgi teigti, esą Lietuva jau yra apsvarsčiusi šią galimybę ir oficialiai (ratifikuodama kitas tarptautines sutartis) įsipareigojusi šias veikas kriminalizuoti.

Šiame kontekste verta paminėti ir 2012 m. lapkričio 14–16 dienomis vykusios *Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją Šalių narių konferencijos Įgyvendinimo priežiūros grupės* atnaujintos trečiosios sesijos metu patvirtintą ataskaitą, kurioje pateiktas vertinimas, kaip Lietuvai sekasi įgyvendinti aptariamą konvenciją. Oficialioje ataskaitos santraukoje[147] prieštaringai atrodo vertinimą rengusios grupės akcentuojama pozicija, esą blogai (ir verta kompetentingų Lietuvos institucijų peržiūros) yra tai, jog neatskirti vieši ir privatūs subjektai turto iššvaistymo ir turto pasisavinimo atvejais (BK 183 ir 184 straipsniai; Ataskaitos 2.1.1.3 punkto 2 pastraipa, 2.1.1.1 punkto 5–7 pastraipos), o dėl šių subjektų sujungimo kyšininkavimo, prekybos poveikiu, papirkimo ir piktnaudžiavimo tarnyba atvejais pastebėjo tik privalumus (BK 225–228 straipsniai; Ataskaitos 2.1.1.2 punkto 6 pastraipa). Kita vertus, vertintojai net neatkreipė dėmesio į tai, kad korupcija privačiame sektoriuje BK 230 straipsnio 3 dalies atveju neapima kai kurių Konvencijos 21 straipsnyje nurodomų subjektų, nors kitu – piktnaudžiavimo tarnyba (BK 228 straipsnis ir atitinkamai Konvencijos 19 straipsnis) – atveju, *nepaisant abiejų reikalavimų ribotumo* (Konvencija reikalauja tik *apsvarstyti* galimybę imtis įstatymų leidybos ar kitų priemonių), padarė didžiausią „istoriją“ dėl to, kad mūsų BK 228 straipsnis reikalauja pasekmių („didelės žalos“), o (kriminalizuoti vienareikšmiškai net nereikalaujanti) Konvencija tokio apribojimo nesuponuoja (Ataskaitos 2.1.1 1 punkto 9 pastraipa ir 2.1.1.3 punkto 5 pastraipa).

Kitais aspektais abejonių dėl Konvencijoje numatytų veikų tinkamo kriminalizavimo iš esmės nėra. Tam iš dalies padeda ir tai, jog, kaip teisingai pažymima Konvencijos įgyvendinimo ataskaitoje, naujajame BK suliejus su korupcija viešajame ir privačiame sektoriuose siejamas veikas, sumažinta spragų galimybė (Ataskaitos autorių tai buvo įvertinta kaip sėkmingos gerosios praktikos pavyzdys)[148].

---

[147] Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Implementation Review Group. Review of implementation of the United Nations Convention against Corruption. Executive summary (on Lithuania) CAC/COSP/IRG/I/1/1/Add.9, Resumed third session, Vienna, 14-16 November 2012. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/ExecutiveSummaries/V1255483e.pdf.*

[148] Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15 – 42 of Chapter III. “Criminalization and law enfor-

Be kita ko, Lietuva yra tinkamai įgyvendinusi tiek reikalavimą kriminalizuoti Konvencijos 25 straipsnio „a“ punkte numatytas veikas (nepagrįsto atlygio žadėjimas, siūlymas ar davimas siekiant išgauti melagingus parodymus ar sutrukdyti parodymų davimui arba įrodymų pateikimui vykstant bylos dėl šios Konvencijos nustatytų nusikaltimų įvykdymo nagrinėjimui), kurias apima BK 233 straipsnio 1 dalis („Tas, kas bet kokiu būdu siekė paveikti liudytoją, nukentėjusį asmenį, ekspertą, specialistą ar vertėją, kad šie ikiteisminio tyrimo metu, teisme arba Tarptautiniame baudžiamajame teisme ar kitoje tarptautinėje teisminėje institucijoje duotų melagingus parodymus, išvadas, paaiškinimus ar neteisingai išverstų, arba trukdė jiems pagal šaukimą atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, į teismą arba į Tarptautinį baudžiamąjį teismą ar kitą tarptautinę teisminę instituciją“), tiek ir Konvencijos 26 straipsnyje numatytą pareigą imtis būtinų priemonių pagal jos teisės principus, kad nustatytų juridinių asmenų atsakomybę už dalyvavimą Konvencijos nustatytuose nusikaltimuose (Įgyvendinimo priežiūros grupės ataskaitoje ši sritis apskritai pažymėta kaip Lietuvos stiprioji pusė ir geroji praktika[149]).

Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos yra seniausias teisiškai saistantis tarptautinis dokumentas, kuriame numatomas valstybių Konvencijos šalių įsipareigojimas kriminalizuoti korupciją privačiame sektoriuje (Konvencija priimta 1999 m. sausio 27 d., o įsigaliojo 2002 m. liepos 1 d., t. y. dar iki Tarybos pamatinio sprendimo 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją priėmimo).

Iš korupcinių veikų Konvencija reikalauja kriminalizuoti tik kyšininkavimą (aktyvųjį ir pasyvųjį) bei prekybą poveikiu.

Konvencijoje numatytas privalomas kyšininkavimo kriminalizavimas yra siauriausias iš trijų minėtų dokumentų. Tai lemia specifinis kriminalizavimo kriterijus, pagal kurį Konvencija taikoma tik tyčiniams veiksmams „komercinės veiklos eigoje“ (Tarybos pamatiniame sprendime ribojimų (išskyrus tai, jog

cement” and articles 44–50 of Chapter IV. “International cooperation” of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010–2015, p. 30. Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf.*

[149] Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Implementation Review Group. Review of implementation of the United Nations Convention against Corruption. Executive summary (on Lithuania) CAC/COSP/IRG/I/1/1/Add.9, Resumed third session, Vienna, 14-16 November 2012, p. 8. Prieiga per internetą*: https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/ImplementationReviewGroup/ExecutiveSummaries/V1255483e.pdf.*

subjektas turi atstovauti privačiam sektoriui) apskritai nėra, o Jungtinių Tautų konvencijoje prieš korupciją vartojama platesnė kategorija – „ekonominės, finansinės ar komercinės veiklos metu“).

Paminėtina ir tai, jog Konvencija (šiuo požiūriu jau standartiškai) ribotai taikoma tik atvejams, kai kyšis duodamas „už pažeidžiant savo pareigas atliekamą veiksmą arba neveikimą“.

Kita vertus, išlaikoma anksčiau aptartuose dokumentuose esanti (tad jau galima sakyti, kad standartinė), tačiau Lietuvoje nenorima perimti nuostata, kad kyšį priimančiais subjektais laikomi visi asmenys, „kurie vadovauja privataus sektoriaus subjektams arba juose eina bet kokias pareigas“: „Kiekviena Šalis priima reikiamus teisės aktus ir imasi kitų būtinų priemonių, kad pagal jos nacionalinę teisę baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi tyčiniai veiksmai komercinės veiklos eigoje, kai asmenims, kurie vadovauja privataus sektoriaus subjektams arba juose eina bet kokias pareigas, tiesiogiai ar netiesiogiai yra žadamas, siūlomas ar duodamas bet koks nepagrįstas atlygis, skirtas jiems patiems arba bet kuriam kitam asmeniui, už pažeidžiant savo pareigas atliekamą veiksmą arba neveikimą“ (7 straipsnis) ir „Kiekviena Šalis priima reikiamus teisės aktus ir imasi kitų būtinų priemonių, kad pagal jos nacionalinę teisę baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi privataus sektoriaus subjektams vadovaujančių ar juose bet kokias pareigas einančių asmenų tyčiniai veiksmai komercinės veiklos eigoje, kai tie asmenys tiesiogiai arba netiesiogiai prašo arba gauna bet kokį nepagrįstą atlygį ar pažadą dėl tokio atlygio arba kai jie priima pasiūlymą ar pažadą dėl tokio atlygio, skirto jiems patiems ar bet kuriam kitam asmeniui, už pažeidžiant savo pareigas atliekamą veiksmą arba neveikimą“ (8 straipsnis).

Konvencija numato ir privalomą prekybos poveikiu kriminalizavimą (nors už prekybą poveikiu atsakomybė minima ir Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją 18 straipsnyje, pastarojoje tai daroma ne imperatyviai, o nustatant, kad valstybės Konvencijos narės „svarsto galimybę priimti reikiamus teisės aktus“): „Kiekviena Šalis priima reikiamus teisės aktus ir imasi kitų būtinų priemonių, kad pagal jos nacionalinę teisę baudžiamuoju nusikaltimu būtų laikomi tyčiniai veiksmai, kai bet kuriam asmeniui, kuris teigia arba patvirtina galįs mainais už nepagrįstą atlygį daryti netinkamą poveikį 2, 4–6 ir 9–11 straipsniuose nurodytų asmenų sprendimams, tiesiogiai ar netiesiogiai yra žadamas, duodamas ar siūlomas bet koks nepagrįstas atlygis, neatsižvelgiant į tai, ar tas atlygis yra skirtas jam pačiam ar bet kuriam kitam asmeniui, taip pat kai mainais už poveikį yra pra-

šomas, gaunamas ar priimamas pasiūlymas ar pažadas dėl tokio atlygio, nesvarbu, ar tas poveikis padaromas ir ar tariamu poveikiu pasiekiamas norimas rezultatas“ (12 straipsnis). Taigi šiuo požiūriu Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos yra išskirtinis teisinis instrumentas.

Be to, Konvencija reikalauja numatyti atsakomybę už pajamų, gautų padarius su korupcija susijusį nusikaltimą, plovimą (13 straipsnis), buhalterinius nusikaltimus (14 straipsnis), taip pat už bendrininkavimą (15 straipsnis), juridinio asmens atsakomybę (18 straipsnis) bei jurisdikcijai (17 straipsnis) bei sankcijoms ir priemonėms taikomus reikalavimus (19 straipsnis).

Vertinant ratifikavus Konvenciją Lietuvos priimtų įsipareigojimų atitiktį mūsų BK, tenka pripažinti, kad Lietuvos prisiimti įsipareigojimai įgyvendinami nevisiškai. Nepaisant to, kad 2012 m. birželio 17–21 dienomis vykusios 60-osios Valstybių prieš korupciją grupės (GRECO) plenarinės sesijos metu patvirtintoje *Rekomendacijų Lietuvai įgyvendinimo ataskaitoje*[150] nurodoma, jog visos su inkriminavimu susijusios rekomendacijos įgyvendintos (problemos išspręstos), abejonių kelia pasyviosios korupcijos veikų subjekto apibūdinimas BK ir jo atitiktis Konvencijos 7 bei 8 straipsniams. Šiuo požiūriu taikytini samprotavimai bei argumentai, kurie buvo pateikti aptariant BK atitiktį Tarybos pamatiniam sprendimui 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje.

Beje, verta paminėti, kad 2009 m. patvirtintoje (ankstesnėje) ataskaitoje GRECO aiškiai atkreipė dėmesį į šią problemą[151], tačiau dėl nežinomų priežasčių šis vertintojų pastebėtas ir ataskaitoje eksplicitiškai įvardintas Lietuvos teisinio reguliavimo trūkumas nebuvo įtrauktas į ataskaitos pabaigoje pateikiamą rekomendacijų (kurių įgyvendinimas specifiškai kontroliuojamas) sąrašą[152]. Taigi galima sakyti, kad GRECO tam tikra prasme „pamiršo“ šią problemą. Tačiau tai jokiu

[150] Europos Taryba. Valstybių prieš korupciją grupė (GRECO). Strasbūras, 2013 m. gegužės 10 d. Greco RC-III (2013) 6E. Trečiasis vertinimo etapas. Rekomendacijų Lietuvai įgyvendinimo ataskaita („Inkriminavimas (ETS 173 ir 191, GPC 2)“ ir „Politinių partijų finansavimo skaidrumas“). Priimta 60-ajame GRECO plenariniame posėdyje (Strasbūras, 2012 m. birželio 17–21 d.). 5, 11, 15 ir 19 punktai. Prieiga per internetą: *https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2013)6_Second_Lithuania_LT.pdf.*

[151] Council of Europe. Group of States Against Corruption (GRECO). Strasbourg, 2 July 2009 Public Greco Eval III Rep (2008) 10E. Theme I. Third Evaluation Round. Evaluation Report on Lithuania (on Incriminations (ETS 173 and 191, GPC 2) (Theme I)). Adopted by GRECO at its 43rd Plenary Meeting (Strasbourg, 29 June – 2 July 2009). 72 punktas. Prieiga per internetą: *http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3%282008%2910_Lithuania_One_EN.pdf.*

[152] *Ibid.* Žr. 87 punktą.

būdu nereiškia, jog ji išspręsta. Juo labiau kad (kaip jau buvo minėta) Lietuvos įsipareigojimų kontekste ji yra sisteminė ir susijusi su ne vieno reikalavimus Lietuvos baudžiamajai teisei nustatančio teisės akto netinkamu įgyvendinimu.

Tai, kad ši problema išties aktuali, liudija ir oficialios Konvencijos aiškinamosios ataskaitos[153] 52–55 punktuose pateikiami samprotavimai[154]. Tiesa, šios ataskaitos autorių manymu, akcininkai neturėtų patekti į pasyviosios korupcijos subjektų sąrašą.

Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos Papildomas protokolas, priimtas 2003 m. gegužės 15 d. ir įsigaliojęs 2005 m. vasario 1 d. (Lietuva pasirašė 2010 m. gruodžio 2 d., o ratifikavo 2012 m. liepos 26 d.), korupcijos privačiame sektoriuje kontekste gali kelti papildomų abejonių, susijusių su klausimu, ar jame numatoma pareiga kriminalizuoti arbitrų ir prisiekusiųjų kyšininkavimą apskritai priskirtina privačiam sektoriui.

Jei dėl prisiekusiųjų vaidmens galima kelti daugiau klausimų ir abejonių (nes jie yra teismo kaip valstybės institucijos sudėtinis elementas), tai arbitras, kitaip nei valstybės pareigūnu esantis teisėjas, yra privatus asmuo (o ir pats arbitražas – ne valdžios, o bent jau santykinai privati institucija)[155], tad jo atsakomybė sietina būtent su privataus sektoriaus subjektais (nors reikia pripažinti, kad įprastinės atsakomybę už korupciją privačiame sektoriuje ribojančios formuluotės, kaip antai Jungtinių Tautų konvencijoje prieš korupciją esanti sąlyga, kuri atsakomybę sieja su kyšininkavimu „ekonominės, finansinės ar komercinės veiklos metu“, nesuteikia prielaidų arbitrus ar prisiekusiuosius laikyti tinkamais kyšininkavimo privačiame sektoriuje subjektais.

Pernelyg nesigilinant į šią problemą pasakytina, kad Protokolo 2–6 straipsniais nustatoma pareiga kriminalizuoti tyčinius bet kurio asmens veiksmus, kai

---

[153] Council of Europe. Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption. European Treaty Series - No. 173. Strasbourg, 27.I.1999. Prieiga per internetą: *https://rm.coe.int/-CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce44.*

[154] Pavyzdžiui: „*Business activity“ is to be interpreted in a broad sense: it means any kind of commercial activity, in particular trading in goods and delivering services, including services to the public (transport, telecommunication etc)*“ ir „*It would also include persons who do not have the status of employee or do not work permanently for the company – for example consultants, commercial agents etc. – but can engage the responsibility of the company*“. *Ibid.* Žr. 53 ir 54 punktus.

[155] Žr., pavyzdžiui: *Varapnickas T.* Absoliutaus imuniteto taikymo arbitrams prielaidos ir perspektyvos // Teisė, 2016, Nr. 101, p. 170. Prieiga per internetą: *http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/10450/8531*; *Weston M.* Reexamining Arbitral Immunity in an Age of Mandatory and Professional Arbitration // Minnesota Law Review, 2004, Vol. 88, No. 3, p. 495. Prieiga per internetą: *https://ssrn.com/abstract=1019659.*

jis *pagal bet kurios valstybės nacionalinį įstatymą* vykdančiam savo funkcijas *arbitrui arba prisiekusiajam* tiesiogiai ar netiesiogiai žada, siūlo arba duoda bet kokį nepagrįstą atlygį, skirtą jam pačiam arba bet kuriam kitam asmeniui už jo, kaip arbitro, veikimą arba neveikimą, taip pat tyčiniai savo funkcijas *pagal bet kurios valstybės nacionalinį įstatymą* vykdančio *arbitro arba prisiekusiojo veiksmai*, kai jis tiesiogiai arba netiesiogiai prašo arba gauna bet kokį nepagrįstą atlygį, skirtą sau pačiam ar bet kuriam kitam asmeniui arba kai jis priima pasiūlymą ar pažadą dėl tokio atlygio už jo, kaip arbitro arba prisiekusiojo, veikimą arba neveikimą.

Lietuva šį įsipareigojimą vykdo tinkamai. Jis perkeltas į BK 230 straipsnio 3 dalį, numatant, kad arbitrai ir prisiekusieji (nesvarbu, kurioje jurisdikcijoje jie veikia) prilyginami valstybės tarnautojui, tad išvengiant normų dubliavimo ir spragų grėsmės jiems taikomos visos BK nuostatos, reglamentuojančios atsakomybę už nusikalstamas veikas valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams (BK 225–230 straipsniai).

Europos Tarybos konvencija dėl manipuliacijų sporto varžybomis priimta 2014 m. rugsėjo 18 d. ir įsigaliojo 2019 m. rugsėjo 1 d. Deja, kol kas Lietuvos Respublika dar nėra baigusi prisijungimo procedūros: 2014 m. rugsėjo 18 d. Konvencija buvo pasirašyta Lietuvos Respublikos vardu, tačiau iki šiol nėra ratifikuota Seime.

Konvencija labai plati ir apima įvairias su manipuliacijomis sporte susijusias problemas, akcentuodama įvairius prevencinius mechanizmus (įskaitant 8 straipsnyje apibūdinamą sporto organizacijų finansavimą ir pan.).

Su kriminalizavimu susijusi tik santykinai nedidelė jos dalis – vos keli straipsniai, iš kurių tik vienas (15 straipsnis), be to, tik iš dalies, skirtas tiesiogiai korupcijai sporte kriminalizuoti, o antrasis (16 straipsnis) siejamas su pinigų, gautų iš nusikaltimų, padarytų manipuliuojant sporto varžybomis, plovimu, trečiasis (17 straipsnis) skirtas bendrininkavimui, o ketvirtasis (18 straipsnis) – juridinių asmenų atsakomybei. Tradiciškai yra ir nuostatų, skirtų jurisdikcijos apibūdinimui (19 straipsnis) bei reikalavimui, kad Konvencijos 15–18 straipsniuose numatytais atvejais būtų taikomos efektyvios, proporcingos bei atgrasančios sankcijos tiek fiziniams, tiek juridiniams asmenims.

Įdomu tai, kad pagrindinis su korupcinių veikų kriminalizavimu susijęs Konvencijos 15 straipsnis privalomąjį baudžiamosios atsakomybės taikymą sieja su kiekvienos valstybės nacionalinėje teisėje taikomomis originaliomis prievartos, korupcijos ir sukčiavimo kategorijomis: „Kiekviena šalis užtikrina, kad

jos nacionalinė teisė sudaro galimybes taikyti baudžiamąsias sankcijas už manipuliacijas sporto varžybomis, kai jos susijusios su prievarta, korupcija ar sukčiavimu, kaip tai apibrėžiama nacionalinėje teisėje.“

Nors Konvencijos įgyvendinti Lietuva formaliai dar neprivalo, galima avansu konstatuoti, kad galiojantis BK gali palikti tam tikrų spragų, kurių nepašalina netgi minėtas specifinis nukreipimas į nacionalinę teisę. Problema gali kilti netgi dėl ganėtinai naujo BK 181^1 straipsnio, kuris nuo 2017 m. sausio 1 d. kriminalizavo naują veiką – manipuliavimą sporto varžybomis („Tas, kas neteisėtai paveikė sąžiningą profesionalių sporto varžybų eigą arba rezultatą“) ir, atrodytų, turėjo padėti išspręsti visas su Konvencijos įgyvendinimu susijusias problemas. Kol kas nėra aišku, kaip bus oficialiai interpretuojama Konvencija, bet BK 181^1 straipsnio formuluotėje esančio manipuliavimo objekto apribojimas „profesionaliomis sporto varžybomis“ neatlaiko kritikos: tokio apribojimo ar bent jau su juo derančių užuominų nerasime nei Konvencijoje, nei jos aiškinamojoje ataskaitoje[156]. Turint omenyje tai, jog netgi, pavyzdžiui, olimpinės žaidynės nelaikomos „profesionaliomis sporto varžybomis“ (vadinasi, Sočyje vykusiose olimpinėse žaidynėse Rusijos atstovų demonstruoti triukai neatitiktų tokios nusikaltimo sudėties), pasirinktas reguliavimas daugiau nei gluminantis. Juolab kad profesionalumo kriterijus siejamas su sportininkais, o ne pačiomis varžybomis, nes profesionalu laikomas tas sportininkas, kuris sportą laiko savo darbine veikla ir iš jo užsidirba pragyvenimui.

Dar daugiau. Atsiradus specialiai nusikaltimo sudėčiai dar mažiau tikėtina, kad (jau esant aptartai LAT pozicijai, kad valstybės tarnautojui prilyginamas gali būti tik asmuo, kurio darbovietė atlieka visuomenei svarbias funkcijas) teismai sportininkų ar trenerių korupcines veikas bus linkę vertinti kaip nusikaltimus valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams.

Kita vertus, prievartos (fizinės arba psichinės) taikymas aiškiai atitinka BK 135, 138, 140, taip pat 148 straipsnius, tad jis jau vienaip ar kitaip yra kriminalizuotas, vadinasi, netgi jei čia atsirastų dar ir manipuliavimo sporto varžybomis motyvų, šiuo aspektu sunkumų kilti neturėtų.

[156] Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions. Prieiga per internetą: *https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383f.*

2.2. Darbo teisės priemonės

Atlikti tyrimai rodo, kad korupcija darbo santykiuose yra gana plačiai paplitęs fenomenas[157]. Remiantis „Vilmorus“ atlikta apklausa, 38 proc. Lietuvos gyventojų mano, kad asmens pasinaudojimas pažintimis įsidarbinant yra labai paplitęs reiškinys[158]. Visgi darbo santykius reguliuojančiame Darbo kodekse[159] korupcijos sąvoka apskritai nėra vartojama. Nepaisant to, akivaizdu, kad tos pačios korupcinio pobūdžio veikos, kurių įprastai pasitaiko valstybės tarnyboje, ne mažiau būdingos ir privatiniams darbo santykiams. Be to, praktikoje ne visada paprasta atskirti, ar konkreti situacija priskirtina viešajam, ar privačiajam sektoriui, taip pat abiejų sektorių veiklos sritys persipynusios (pavyzdžiui, tie patys asmenys gali dirbti gydytojais privačiose ir valstybinėse sveikatos priežiūros įstaigose arba dėstytojais privačiose ir valstybinėse aukštosiose mokyklose). Todėl būtina nubrėžti bent bendras diskurso apie korupciją darbo santykiuose gaires. Remiantis ankstesniuose tyrimuose[160] atlikta teisės aktų bei doktrinos analize, korupciją darbo santykiuose galima apibrėžti kaip bet kokį asmenų, dirbančių pagal darbo sutartį, elgesį, neatitinkantį jiems suteiktų įgaliojimų ar teisės aktuose nustatytų elgesio standartų, ar tokio elgesio skatinimą, siekiant naudos sau ar kitiems asmenims ir taip pakenkiant įmonės interesams.

Korupcijos darbo santykiuose prielaidas galima paaiškinti tik įvertinus šiuolaikinės įmonės prigimtį ir veikimo principus. Įmonės prigimtis natūraliai sukuria korupcinės veikos rizikas – tai nulemia tokie visuotinai pripažįstami skiriamieji įmonės požymiai kaip savarankiškas teisinis subjektiškumas ir ypač valdymo organams deleguotas juridinio asmens valdymas[161]. Bent kiek dides-

---

[157] PricewaterhouseCoopers. Economic Crime: People, Culture and Controls: The 4th Biennial Global Economic Crime Survey (London: PricewaterhouseCoopers, 2007). Prieiga per internetą: *https://www.pwc.com/gx/en/forensics/globaleconomic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf.*

[158] Vilmorus. Lietuvos korupcijos žemėlapis, 2016. Prieiga per internetą: *https://www.stt.lt/lt/-menu/tyrimai-ir-analizes/.*

[159] Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // TAR, 2016, Nr. 23709.

[160] *Ragauskas P., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Vitkutė E. A.* Korupcija privačiame sektoriuje. Lietuvos teisės institutas, 2014. Prieiga per internetą: *https://www.stt.lt/documents/soc_tyrimai/Korupcija_privaciame_sektoriuje._LTI.pdf*; *Ambrazevičiūtė K., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P.* Atsakomybės už korupciją privačiame sektoriuje teisinis reguliavimas. Lietuvos teisės institutas, 2018; *Ambrazevičiūtė K.* Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97).

[161] *Petroševičienė O.* Juridinių asmenų samprata ir jos raidos tendencijos // Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 274; *Lauraitytė E.* Sutartinės bendrovės teorijos susiformavimas ir sutartinė bendrovės prigimtis // Teisė, 2014, t. 90, p. 148.

nėse įmonėse atsiradęs atskyrimas tarp įmonės ekonominių savininkų (akcininkų, narių ar kitokių dalyvių) ir sprendimus priimančių darbuotojų (valdytojų) neišvengiamai sukuria interesų konflikto galimybę, nes atskirtas valdymas visuomet reiškia, kad valdymo funkcijas atliekantis fizinis asmuo (darbuotojas) priiminės sprendimus, susijusius su kito asmens (įmonės – darbdavio) turtu ir veikla (įskaitant sprendimus dėl kitų darbuotojų).

Be to, korumpuotas elgesys yra tikėtinas, kai darbuotojo pareigos susijusios su vienašališku sprendimų priėmimu, papildomų teisių suteikimu ar atėmimu, ypač jei tokia sprendimų priėmimo tvarka nėra tiksliai reglamentuota įmonės vidaus aktuose. Akivaizdu, kad didžiausia korupcijos rizika susijusi su asmenimis, įmonėje turinčiais plačiausius įgaliojimus. Visgi praktikoje kiekvienas darbuotojas tam tikromis sąlygomis gali įgyti sprendimo priėmimo galią ir pradėti ja piktnaudžiauti. Kaip pavyzdį būtų galima paminėti Šiaulių apygardos teismo nagrinėtą bylą, kurioje į klientų namus diegti paslaugų atvykęs bendrovės „Teo“ darbuotojas melagingai nurodė, kad kai kurie diegimo darbai į kainą neįeina, o jo darbo valandos kaina yra 50 Lt, kuriuos paslaugos gavėjai jam sumokėjo ir apie įvykį informavo įmonę. Darbdavys atleido darbuotoją, situaciją įvertinęs kaip šiurkštų darbo pareigų pažeidimą, o teismas padarė išvadą, kad darbo sutartis buvo nutraukta pagrįstai[162].

Teisinis reguliavimas. Trumpai apžvelgus korupcijos darbo santykiuose sampratą bei prielaidas reikia žengti dar vieną žingsnį – aptarti priemones, nukreiptas prieš korupciją darbo santykiuose. Todėl toliau bus patikrinti trijų lygmenų – tarptautinio, Europos Sąjungos ir nacionalinio – teisės šaltiniuose įtvirtintos darbo teisės priemonės, kuriomis galima reaguoti į korupcinę veiklą darbovietėje.

Korupcijos darbo santykiuose kontekste plačiausios taikymo apimties privalomas tarptautinis teisės aktas yra Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją[163]. Korupcijai privačiame sektoriuje yra skirtas 12 straipsnis, kurio 1 dalis nustato, kad kiekviena Konvencijos šalimi esanti valstybė ne tik pagal pagrindinius savo nacionalinės teisės principus imasi priemonių užkirsti kelią korupcijai privačiame sektoriuje bei sustiprinti apskaitos ir audito standartus privačiame sektoriuje, bet prireikus nustato veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias civilines, administracines ar baudžiamąsias sankcijas už tokių priemonių nesi-

[162] Šiaulių apygardos teismo 2015 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-952-440/2015.
[163] 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Žin., 2006, Nr. 136-5145.

laikymą. Taigi Jungtinių Tautų konvencijoje prieš korupciją apsiribojama bendru įpareigojimu numatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias sankcijas, plačiau jų nedetalizuojant. Be to, darbo teisės priemonės atskirai nėra minimos ir lieka neaišku, ar į sąvoką „civilinės, administracinės ar baudžiamosios sankcijos“ galėtų būti priskirtos ir darbo teisės sankcijos. Todėl vertinant antikorupcines darbo teisės priemones, įtvirtintas tarptautiniu lygmeniu, tenka konstatuoti jų nebuvimą.

Regioniniu lygmeniu korupcijos privačiame sektoriuje atveju yra svarbios dvi Europos Tarybos konvencijos, kurias Lietuvos Respublika taip pat yra ratifikavusi – Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos[164] ir Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos[165]. Visgi, kaip matyti iš konvencijų pavadinimų, jų taikymo sritis yra atitinkamai baudžiamoji atsakomybė ir reakcija į korupcines veikas civilinės teisės priemonėmis, tuo tarpu drausminės atsakomybės ar kitokių darbo santykiuose naudojamų priemonių prieš korupcines veikas jos neapima. Kita vertus, abiejose konvencijose įtvirtintos svarbios nuostatos dėl asmenų, pranešančių apie korupcines veikas, apsaugos, kuri aktualiausia yra situacijose, kai apie korupciją praneša darbuotojas (Baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos 22 straipsnis, Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 9 straipsnis).

Europos Sąjungos lygmeniu korupcijai privačiame sektoriuje yra skirtas Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje[166]. Tačiau šis teisės aktas mini tik baudžiamąją atsakomybę, tačiau jokių kitų sankcijų, *inter alia*, kurios galėtų būti pritaikytos darbo santykiuose, nėra. Taip pat ir Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu[167], yra apribota baudžiamosios atsakomybės sritimi ir darbo teisės sankcijų taip pat neapima. Fragmentiškuose Europos Sąjungos darbo teisės aktuose drausminės atsakomybės ar kitokių sankcijų darbo santykiuose, kurios galėtų būti pritaikytos korupcinių veikų atžvilgiu, klausimai iki šiol nebuvo reglamentuojami.

Vertinant prieš korupciją nukreiptų darbo teisės priemonių įtvirtinimą nacionaliniuose teisės aktuose, pirmiausia reikia pažymėti, jog nei Darbo kodekse, nei kituose darbo santykius reglamentuojančiuose įstatymuose neįtvirtintos jo-

[164] 1999 m. sausio 27 d. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 23-853.
[165] 1999 m. lapkričio 4 d. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 126-5733.
[166] 2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.
[167] 1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Žin., 2004, Nr. 112-4178.

kios korupcinę veiklą ar juolab atsakomybę už ją žyminčios sąvokos. Toks nebuvimas gali būti paaiškinamas korupcijos sąvokos paskirtimi – ji pirmiausia yra skirta kriminalizuoti tam tikrą elgesį, o tai neatitinka darbo įstatymų paskirties. Kita vertus, neabejotina, jog sąvokos nenumatymas neeliminuoja nei korupcinio pobūdžio veikų darbo santykiuose egzistavimo ir atitinkamai galimybės kelti korupcinę veiklą atlikusio darbo santykių subjekto atsakomybės klausimą naudojant bendrąsias atsakomybę už darbo pareigų pažeidimus reglamentuojančias normas.

Apibendrinant konstatuotina, kad nei tarptautiniuose, nei Europos Sąjungos, nei nacionaliniuose teisės aktuose jokių privalomų nuostatų dėl reakcijos į korupciją darbo priemonėmis nėra. Šis klausimas reguliuojamas bendrosiomis darbo teisės normomis arba paliekamas spręsti lokaliu, įmonės lygmeniu.

Darbo sutarties vykdymo sustabdymas. Darbo kodekse yra įtvirtinta keletas būdų, kuriais darbdavys gali reaguoti į darbuotojo darbo pareigų pažeidimą, *inter alia*, į korupcinio pobūdžio elgesį. Pirmiausia darbdavys turi teisę naudoti laikiną priemonę – sustabdyti darbo sutarties vykdymą (Darbo kodekso 49 straipsnio 3 dalis), t. y. darbdavys, tirdamas darbuotojo galimai padaryto darbo pareigų pažeidimo aplinkybes, turi teisę nušalinti darbuotoją nuo darbo iki trisdešimt kalendorinių dienų mokėdamas jam vidutinį jo darbo užmokestį. Neabejotina, kad įtarimai atlikus ar atliekant korupcinę veiklą patenka į darbo pareigų pažeidimo atvejus ir įgalina taikyti nurodytą teisės normą. Teismų praktika darbo sutarties vykdymo sustabdymo, o ypač korupcijos privačiame sektoriuje, atveju nėra gausi. 2019 m. sausio 10 d. Vilniaus apygardos teisme išspręsta byla, kurioje buvo keliamas klausimas dėl darbuotojo atleidimo iš darbo teisėtumo. Darbdaviui (mokyklos direktoriui) kilus įtarimui, kad darbuotojas (mokyklos direktoriaus pavaduotojas ūkio reikalams) už mokyklos lėšas pylėsi kurą į savo asmeninę transporto priemonę ir tuo kuru naudojosi asmeniniais tikslais, darbdavys savaitei sustabdė darbo sutarties vykdymą nurodydamas mokėti vidutinį atlyginimą, siekiant nešališkai ir nekliudomai ištirti jo veiklą, o vėliau, po atlikto tyrimo, atleido darbuotoją iš direktoriaus pavaduotojo ūkio reikalams pareigų Darbo kodekso 58 straipsnio 3 dalies 7 punkto pagrindu, t. y. dėl kitų pažeidimų, kuriais šiurkščiai pažeidžiamos darbuotojo darbo pareigos. Teismas pripažino, kad šiuo atveju darbo sutarties vykdymo sustabdymas buvo pagrįstas[168]. Kitoje byloje buvo sprendžiamas 30 dienų darbo su-

[168] Vilniaus apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-961-910/2019.

tarties vykdymo sustabdymo termino imperatyvumo klausimas. Teismas pripažino, kad tokio termino viršijimas (spręstoje byloje – trimis dienomis) nepažeidžia darbuotojo teisių, kadangi nušalinimo laikotarpiu jam buvo mokamas darbo užmokestis. Kadangi jokie kiti darbo teisių pažeidimai nebuvo nurodyti ir pagrįsti, teismas nematė pagrindo spręsti, kad vien dėl ilgesnio nušalinimo termino buvo pažeistos darbuotojo darbo teisės ir kad dėl to jis taip pat patyrė neturtinę žalą[169].

Reikėtų atkreipti dėmesį ir į Konstitucinio Teismo spręstą analogiškų teisinių santykių reglamentavimo problemą, tai yra nušalinimo instituto reglamentavimo, įtvirtinto Švietimo įstatymo 59 straipsnio 16 dalyje, atitikties Konstitucijai klausimą[170]. Pagrindinis reglamentavimo skirtumas tarp šios Švietimo įstatymo nuostatos ir reguliavimo, įtvirtinto Darbo kodekso 49 straipsnio 3 dalyje, yra pirmosios teisės normos reglamentavimo imperatyvumas, t. y. Švietimo įstatyme buvo nustatyta, jog gavus bet kokio pobūdžio ir iš bet kokio šaltinio informaciją apie tai, kad švietimo įstaigos vadovas galimai padarė šiurkštų darbo pareigų pažeidimą arba nėra nepriekaištingos reputacijos, ne vėliau kaip per 3 darbo dienas nuo tokios informacijos gavimo dienos privalo būti pradėtas tarnybinis patikrinimas, o tokio patikrinimo laikotarpiu švietimo įstaigos vadovas privalo būti visais atvejais nušalintas nuo pareigų. Kitaip tariant, nenumatyta jokia pareiga ar galimybė gautą informaciją patikrinti ir yra „sudaromos prielaidos kilti situacijoms, kai, gavus anoniminę ar visiškai neargumentuotą, subjektyvia asmens nuomone pagrįstą ar kitokią bet kokio patikimumo informaciją ar informaciją, pateiktą piktnaudžiaujant jos teikimo teise, Švietimo įstatymo 59 straipsnio 16 dalyje (2018 m. birželio 29 d. redakcija) nurodyti subjektai bet kokiu atveju privalo pradėti tarnybinį patikrinimą, o jį pradėję privalo visais atvejais nušalinti minėtą vadovą nuo pareigų ir neturi jokių galimybių įvertinti šios priemonės būtinumo ir proporcingumo. Minėtiems subjektams taip pat nenustatyta pareiga panaikinti švietimo įstaigos vadovo nušalinimą nuo pareigų, kai ši priemonė tampa nebereikalinga, nenustatyti ir reikalavimai šios priemonės taikymo trukmei“[171]. Toks reguliavimas pripažintas prieštaraujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatai „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“, konstituciniam teisinės valstybės principui.

[169] Vilniaus apygardos teismo 2020 m. balandžio 28 d. civilinė byla Nr. 2A-950-852/2020.
[170] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutarimas.
[171] *Ibid*.

Visgi Darbo kodekso 49 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas darbo sutarties vykdymo sustabdymas yra tik laikino pobūdžio priemonė, skirta patvirtinti arba paneigti kilusius įtarimus dėl darbo pareigų pažeidimo ir nėra savarankiška priemonė. Jei tyrimo metu įtarimai nepatvirtinti, darbuotojas grąžinamas į ankstesnį darbą, priešingu atveju galima kalbėti apie antrąjį galimą Darbo kodekse įtvirtintą darbdavio elgesio variantą kaip *ultima ratio* priemonę – darbo sutarties nutraukimą. Pastebėtina, kad darbo sutarties nutraukimui darbo sutarties vykdymo sustabdymas nėra būtina išankstinė sąlyga, todėl darbo sutartis gali būti nutraukta nepriklausomai, ar jos vykdymas prieš tai buvo sustabdytas, ar ne.

Darbo sutarties nutraukimas. Darbo pareigų pažeidimas atliekant korupcinio pobūdžio veikas yra pagrindas nutraukti darbo sutartį darbdavio iniciatyva dėl darbuotojo kaltės (Darbo kodekso 58 straipsnis) ir tai yra pagrindinė sankcija, kurią darbdavys gali taikyti tokio darbuotojo atžvilgiu. Teisėtas darbo sutarties nutraukimas dėl darbuotojo atliktų korupcinio pobūdžio veikų turi atitikti tam tikras sąlygas, kurios bus aptartos žemiau.

Pirmoji sąlyga – darbo sutartimi ar įstatymais įtvirtintų pareigų neatitinkantis darbuotojo elgesys. Darbo kodekso 58 straipsnio, reglamentuojančio darbo sutarties nutraukimą dėl darbuotojo kaltės, taikymo sąlyga yra darbuotojo veiksmų neteisėtumas – tai yra darbo pareigų pažeidimas. Korupcines darbuotojo veikas paprastai nesunkiai galima kvalifikuoti darbuotojų darbo pareigų pažeidimu. Nors konkrečios darbo teisės normos, minėta, korupcijos tiesiogiai nemini, tačiau bendrosios darbuotojo pareigos, išplaukiančios iš Darbo kodekso 24 straipsnio – pareiga veikti sąžiningai (Darbo kodekso 24 straipsnio 1 dalis), pareiga naudoti darbdaviui priklausančias darbo priemones tik darbo reikmėms (Darbo kodekso 24 straipsnio 4 dalis), o ypač – darbuotojo pareiga vengti interesų konflikto[172] (Darbo kodekso 24 straipsnio 5 dalis) yra savo turiniu pakankamai plačios, kad apimtų daugumą praktikoje pasitaikančių darbuotojo korupcinių veikų. Jas papildo konkrečios Darbo kodekse nustatytos darbuotojo pareigos: Darbo kodekso 31 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta darbuotojo pareiga saugoti darbdavio turtinius ir neturtinius interesus, naudotis darbdavio perduotomis darbo priemonėmis, turtu ir lėšomis taupiai ir pagal jų tikslinę paskirtį. Nurodytas kodekse įtvirtintas pareigas papildo darbdavio galimybė susitarti su darbuotoju dėl nekonkuravimo (Darbo kodekso 38 straipsnis) ir dėl

[172] Doktrinoje nurodoma, kad pareiga vengti interesų konflikto kyla iš lojalumo pareigos ir iš įpareigojimo elgtis sąžiningai. Žr. *Davulis T.* Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Vilnius: Registrų centras, 2018, p. 98.

konfidencialios informacijos apsaugos (Darbo kodekso 39 straipsnis). Kalbant apie konfidencialios informacijos apsaugą pažymėtina, kad konfidencialią informaciją, kuri atitinka komercinės paslapties požymius, nurodytus Civilinio kodekso[173] 1.116 straipsnio 1 dalyje, darbuotojas privalo saugoti ir be jokių papildomų konfidencialumo sutarčių, nes ši pareiga yra įtvirtinta kituose įstatymuose (žr. Komercinių paslapčių apsaugos įstatymo[174] 4 straipsnį ir Konkurencijos įstatymo[175] 15 straipsnio 1 dalies 3 punktą, 4 dalį). Be to, svarbus darbuotojo pareigų šaltinis yra vietiniai norminiai teisės aktai, kuriuose dažnai yra įtvirtinamos detalios ir tiesiogiai korupcines veikas reglamentuojančios nuostatos, todėl pastarieji teisės aktai yra reikšmingas darbuotojų pareigų šaltinis korupcijos prevencijos požiūriu.

Tačiau darbo pareigų pažeidimas, nors ir yra būtina, tačiau savaime nėra pakankama sąlyga darbo sutarties nutraukimui. Turi būti konstatuotas „kokybinis“ kriterijus: darbuotojo darbo pareigų pažeidimas turi būti šiurkštus (Darbo kodekso 58 straipsnio 2 dalies 1 punktas) arba turi būti padaryti du vienodi darbo pareigų pažeidimai per paskutinius dvylika mėnesių. Kitaip tariant, darbuotojas gali būti atleidžiamas už korupcinio pobūdžio veiką, kuri nėra šiurkštus darbo pareigų pažeidimas, tik jei jau buvo padarytas toks pats pažeidimas ir nuo jo nepraėjo 12 mėnesių.

Darbo kodekse yra pateikiamas ir nebaigtinis šiurkščių darbo tvarkos pažeidimų sąrašas. Korupcinės veikos kontekste aktualiausi Darbo kodekso 58 straipsnio 3 dalies 5 punktas (tyčia padaryta turtinė žala darbdaviui ar bandymas tyčia padaryti jam turtinės žalos) ir 6 punktas (darbo metu ar darbo vietoje padaryta nusikaltimo požymių turinti veika), tačiau, kaip jau buvo minėta, šiurkštiems pažeidimams iš esmės galima priskirti visas korupcinio pobūdžio veikas, kuriomis šiurkščiai pažeidžiamos darbuotojo darbo pareigos (Darbo kodekso 58 straipsnio 3 dalies 7 punktas). Be to, teismų praktika pripažino darbdavio teisę lokaliniuose aktuose numatyti nebaigtinį šiurkščių darbo pareigų pažeidimų sąrašą[176], taip patvirtindama plačią darbdavio diskreciją priskirti

[173] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 74-2262.
[174] Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymas // TAR, 2018, Nr. 7477.
[175] Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Žin., 1999, Nr. 30-856.
[176] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-305 / 2010. Be to, tokia pati pozicija buvo išdėstyta ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarime Nr. 45 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą pagal darbo kodekso 136 straipsnio 3 dalies 1 ir 2 punktus, taikymo teismų praktikoje“, p. 9.11.

prie šiurkščių tiek lokaliniuose aktuose numatytus, tiek nenumatytus pažeidimus. Nors ir šiose bylose buvo reikalaujama, kad darbdavys įrodytų, jog nusižengimas kvalifikuotas šiurkščiu pagrįstai, o teismai – vertintų, atsižvelgdami į konkrečias bylos aplinkybes[177], tačiau buvo atmestas reikalavimas (kuris būtų apribojęs darbdavio galimybes pasinaudoti aptariamu pagrindu), jog darbdavys įrodytų neigiamų padarinių atsiradimą[178]. Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, jog šiurkštaus pažeidimo įvertinimas priklauso ir nuo darbdavio veiklos specifikos, nulemiančios ypatingus darbo tvarkos reikalavimus[179].

Antroji sąlyga – naudos siekimas. Naudos siekimo požymis, kuris pripažįstamas kaip kvalifikuojantis korupcines veikas[180], yra svarbus atribojant korupcines veikas tiek nuo kitų darbo pareigų pažeidimo (pavyzdžiui, tiesiog aplaidaus darbo pareigų vykdymo), tiek nuo situacijų, kuomet neteisėtumo apskritai negalima konstatuoti. Netaikant šio požymio, būtų itin sudėtinga atskirti korupcines veikas nuo didelės įvairovės kitų pareigų neatlikimo ar netinkamo atlikimo atvejų. Dalyje korupcinių veikų naudos siekimas yra neatskiriama neteisėtų veikų dalis (pavyzdžiui, kyšio paėmimas, turto pasisavinimas), kitose ji numanoma (pavyzdžiui, papirkimas, prekyba poveikiu). Naudos gali būti siekiama tiek sau, tiek kitam asmeniui (paprastai tai būna giminystės, svainystės ar kitais artimais socialiniais ryšiais susijęs asmuo). Tačiau nagrinėjamų darbo santykių kontekste svarbu pastebėti, kad bet kuriuo atveju naudos nesiekiama įmonei. Jei veika, tegu ir neteisėta, siekiama naudos įmonei (pavyzdžiui, karteliniai susitarimai), tuomet gali būti keliamas atsakomybės kitais pagrindais klausimas, tačiau kalbėti apie korupciją darbo santykiuose pagrindo, manytina, nėra. Taigi korupcinės veikos subjektas – darbuotojas – turi siekti naudos sau ar susijusiam asmeniui, tačiau tokie veiksmai neduoda naudos darbdaviui, bet, atvirkščiai, yra priešingi pastarojo interesams.

Nauda korupcinėse veikose tradiciškai suvokiama plačiai (materialinė nauda, privilegijos, geri santykiai, įtakos išplėtimas, *etc*.), tokia plati naudos samprata turėtų būti taikoma ir darbo santykiuose.

---

[177] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-532/2005.
[178] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-305/2010.
[179] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-248/2010.
[180] Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015, Nr. 3856.

Naudos siekimo požymį darbo santykiuose gali komplikuoti tai, kad konkrečios naudos gavimą ir ypač jos dydį gali būti labai sunku įrodyti. Ypač tai aktualu, kai susiduriama su išorine korupcija, kuomet nauda darbuotojui teikiama ar pažadama teikti trečiojo asmens, kuris, natūralu, šios informacijos darbdaviui neatskleis. Nurodytą problemą padeda spręsti tai, kad korupcinės veikos vidiniuose įmonių dokumentuose paprastai apibrėžiamos formaliai (siejamos su objektyvių veiksmų atlikimu ar neatlikimu), todėl naudos siekimas, nors ir svarbus, tačiau atskirai paprastai nėra įrodinėjamas ir yra numanomas. Kartu darbuotojo siekiamos naudos pobūdis ir mastas gali būti svarbūs kriterijai individualizuojant jo atžvilgiu taikomą drausminę atsakomybę.

Trečioji sąlyga – žalos padarymas. Nors trečiuoju korupcinės veikos požymiu yra nurodomas žalos padarymas, darbo santykiuose jo negalima suabsoliutinti. Turima galvoje tai, kad, sureikšminus žalos reikalavimą ir būtinybę ją įrodyti kiekvienu atveju, atsakomybės už korupcines veikas taikymas gali pasidaryti itin komplikuotas ir neveiksmingas. Pirmiausia kyla neaiškumų dėl sąvokai „žala“ suteikiamo turinio. Jei jai suteiktume civilinę turtinės ir neturtinės žalos prasmę[181], toks aiškinimas būtų per siauras ir labai apribotų atsakomybės už korupcinius veiksmus taikymą. Be to, toks žalos aiškinimas neatitiktų teisės aktuose numatytų korupcijos požymių: ankstesnėje Lietuvos Respublikos nacionalinėje kovos su korupcija programoje buvo tiesiogiai nurodoma, kad žala turėjo būti padaryta piliečių ar valstybės interesams. Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programoje[182] žalos požymis tiesiogiai nebeminimas, tik nurodoma, kad korupcinio pobūdžio teisės pažeidimu yra pažeidžiami viešieji interesai[183]. Tai suponuoja būtinybę sąvokai „žala“ suteikti plačią reikšmę, apimant tiek turtinių, tiek neturtinių, be to, ne tik individualių, bet ir viešųjų interesų pažeidimą. Pritaikant

[181] Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalyje turtinė žala yra apibrėžiama kaip asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 1 dalyje nurodoma, jog neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.

[182] Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015, Nr. 3856.

[183] Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // TAR, 2015, Nr. 3856.

tokią plačią žalos sampratą darbo santykiams, tai galėtų būti žala įmonės reputacijai, pasitikėjimui ja, kitų darbuotojų ir visuomenės demoralizavimas, sąžiningos konkurencijos iškreipimas ir pan. Dėl šios priežasties kyla žalos įrodinėjimo problema, nes, taip plačiai suvokiant žalos požymį, dažnai nebūtų įmanoma pateikti ją pagrindžiančių įrodymų. Problemą toliau komplikuoja tai, kad reali žala kyla ne visuomet, nes korupcinis pažeidimas gali būti laiku pastebimas ir jam užkertamas kelias, arba neigiamų pasekmių nekyla dėl kitų priežasčių. Todėl darytina išvada, jog žala dėl korupcijos darbo santykiuose nebūtinai turi būti tik reali, bet pakanka tokios žalos grėsmės (potenciali žala). Kartu tai reiškia, kad žala neturėtų būti formuluojama kaip privalomas įrodinėtinas korupcinio pažeidimo elementas. Ir iš tiesų, pirmų dviejų požymių turinti veika visuomet sukelia nurodytas neigiamas pasekmes ar bent jų dalį. Turima galvoje tai, kad, sureikšminus žalos reikalavimą ir būtinybę ją įrodyti kiekvienu atveju, atsakomybės už korupcines veikas taikymas gali pasidaryti itin komplikuotas ir neveiksmingas. Taigi, darbo santykiuose realios žalos požymio, kaip atskiro įrodinėtino būtinojo požymio, reikalavimas būtų perteklinis, nes korupcinei veikai konstatuoti užtenka žalos grėsmės.

Išsakytą mintį patvirtina ir jau egzistuojanti teisėkūros bei teisės taikymo praktika. Tiek Baudžiamajame kodekse, tiek įmonių vidaus tvarkos taisyklėse dažniausiai numatomi formalūs teisės pažeidimai, nepaisant, ar dėl to buvo padaryta konkreti žala. Pavyzdžiui, teismai yra sprendę bylą, kuomet degalinės operatorė leido be apskaitos ir neatlygintinai užpildyti automobilio dujų balioną suskystintosiomis dujomis savo pažįstamam asmeniui. Teismas tai vertino kaip patikėto turto iššvaistymą, nors dėl suskystintųjų dujų tūrio kitimo įrodyti žalos padarymo faktą buvo sudėtinga[184]. Pabrėžtina, kad žalos požymis neminimas ir „Transparency International“ pateikiamame korupcijos apibrėžime („Korupcija – tai piktnaudžiavimas patikėta galia, siekiant privačios naudos“)[185].

Žalos fakto ir dydžio nustatymas yra svarbus taikant atsakomybę darbuotojui už darbdaviui padarytą žalą korupcinėmis veikomis (Darbo kodekso X skyrius). Tačiau ši atsakomybė darbuotojui (kuri ankstesniame kodekse buvo įvardijama kaip materialinė atsakomybė) yra savarankiška atsakomybės rūšis ir būtent jos paskirtis yra kompensuoti darbdaviui visus realiai patirtus turtinius

[184] Vilniaus apygardos teismo 2012 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-125-603/2012.
[185] Transparency International. Faqs On Corruption. Prieiga per internetą: *http://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption.*

praradimus. Taip pat žalos padarymo faktas gali turėti įtakos vertinant veikos pavojingumą ir taikant baudžiamąją atsakomybę už kai kurias korupcines veikas (pavyzdžiui, taikant Baudžiamojo kodekso 211 straipsnyje nustatytą atsakomybę už komercinės paslapties atskleidimą, turi būti nustatytas papildomas didelės turtinės žalos nukentėjusiam asmeniui požymis).

Ketvirtoji sąlyga – kaltė. Kita atleidimo pagal Darbo kodekso 58 straipsnį sąlyga yra darbuotojo kaltė dėl korupcinio pobūdžio veikų atlikimo. Nors Darbo kodeksas nenurodo nei kaltės formos, nei kaltės laipsnio, kurie būtų pakankami pripažinti darbuotoją kaltu ir pritaikyti atleidimo iš darbo sankciją, Lietuvos teismai ne vienoje atleidimo iš darbo dėl darbuotojo kaltės byloje yra pasisakę, jog darbuotojo kaltė nesiejama vien su jo tyčiniais veiksmais[186]. Taikant atsakomybę už korupcinio pobūdžio pareigų neatlikimą arba netinkamą atlikimą darbuotojo kaltė gali pasireikšti tiek kaltu veikimu, tiek kaltu neveikimu. Be to, siekdamas ginti darbuotoją kaip silpnesniąją darbo sutarties šalį bei užkirsti kelią darbdavio piktnaudžiavimui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs praktiką, kad turi būti kreipiamas dėmesys ne tik į formalų darbuotojo veiksmų neatitikimą nustatytoms jo pareigoms, bei ir šio neatitikimo priežastis bei pasekmes[187], be to, ginčo teisme atveju pareiga įrodyti darbuotojo kaltės buvimą tenka darbdaviui, o jo įrodinėjamos konkrečios aplinkybės turi būti pagrįstos ne formaliais darbuotojo darbo trūkumais, o konkrečiu darbo drausmės pažeidimu[188].

Darbo sutarties nutraukimas su juridinio asmens vadovu. Išskirtinis juridinio asmens vadovo statusas reikalauja atskiro darbo santykių pasibaigimo jo korupcinės veikos atveju aptarimo. Primintina, jog juridinio asmens vadovo padėties specifiškumą lemia, viena vertus, tarp darbdavio (juridinio asmens) ir vadovo sudaroma darbo sutartis[189]. Kita vertus, juridinio asmens vadovas atstovauja darbdaviui tiek kolektyviniuose, tiek individualiuose darbo santykiuose. Taigi juridinio asmens vadovas tuo pačiu yra ir darbuotojas, ir darbdavio atstovas. Tokia dvilypė vadovo padėtis suponuoja išskirtines jo galias, interesų

[186] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-565/2007.
[187] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2008.
[188] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-10/2006.
[189] Kai kurie įstatymai numato atvejus, kai su juridinio asmens vadovu gali būti sudaroma ne darbo, bet civilinė sutartis – pavyzdžiui, Mažųjų bendrijų įstatymo 22 straipsnio 2 dalis (Lietuvos Respublikos mažųjų bendrijų įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 83-4333), kuri nustato, kad su mažosios bendrijos vadovu sudaroma civilinė (paslaugų) sutartis. Tokie atvejai išeina už darbo teisės ribų.

konflikto riziką ir atitinkamai būtinybę darbdaviui turėti galimybę nutraukti darbo sutartį su vadovu nevaržomam Darbo kodekso įtvirtintų apribojimų, jei pastarasis pradeda piktnaudžiauti jam suteiktomis galiomis ir veikti priešingai darbdavio interesams. Ilgą laiką darbo įstatymai šio klausimo nesprendė ir nenustatė specialių taisyklių, kuriomis operatyviai galėtų pasinaudoti darbdavys. Spragą užpildė teismų praktika, kurioje buvo konstatuota[190], jog administracijos vadovo ir bendrovės santykiai atitinka ne darbo, o civilinius pavedimo teisinius santykius. Tai savo ruožtu suponuoja išskirtinę darbo sutarties nutraukimo tvarką – atšaukimą bei atleidimą iš pareigų, kuri reglamentuojama specialiajame bendrovių veiklą reglamentuojančiame Akcinių bendrovių įstatyme[191]. Analogišką darbo sutarties su vadovu pasibaigimo pagrindą numatė ir kitų juridinių asmenų formų įstatymai, pavyzdžiui, Individualių įmonių įstatymo 7 straipsnio 4 dalis[192]. Ši tendencija atsispindi ir Darbo kodekso 101–106 straipsniuose.

Teisine prielaida juridinio asmens vadovui taikyti specialų darbo sutarties nutraukimo režimą yra Darbo kodekso 104 straipsnio 1 dalis, įgalinanti darbo sutartį su juridinio asmens vadovu pabaigti ne tik Darbo kodekse bei kituose įstatymuose numatytais darbo sutarties pasibaigimo pagrindais, bet ir atšaukus juridinio asmens vadovą įstatymuose arba steigimo dokumentuose nustatyta tvarka. Teismų praktikoje yra suformuluota ir daugiau darbo sutarties su juridinio asmens vadovu nutraukimo taisyklių: juridinio asmens organo teisė atšaukti jo išrinktą bendrovės vadovą yra absoliuti (svarbu tik kad nebūtų pažeisti procedūriniai reikalavimai)[193], juridinio asmens vadovą galima atšaukti nepriklausomai nuo jo kaltės buvimo[194], taip pat neprivaloma atšaukiamam vadovui motyvuoti ir įrodyti atšaukimo motyvų pagrįstumo[195].

Kadangi atšaukiant vadovą darbdavys neprivalo įrodinėti kaltės ir netgi motyvuoti, sunku ir netgi neįmanoma būtų tiksliai pasakyti, kokią dalį vadovų

---

[190] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-760/2001. Pastebėtina, kad įmonės vadovo teisinio statuso dvilypumas ir darbo įstatymų taikymas vadovo atžvilgiu ribota apimtimi dar anksčiau buvo pabrėžtas profesoriaus V. Mikelėno. Žr. *Abramavičius A., Mikelėnas V*. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999, p. 264–269.

[191] Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žin, 2000, Nr. 64-1914.

[192] Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas // Žin., 2003, Nr. 112-4991.

[193] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2005.

[194] *Ibid.*

[195] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-457/2005.

atšaukimų Lietuvoje sudaro atvejai, kuriuose atšaukimo priežastis yra vadovo korupcinis elgesys. Tačiau faktą, kad vadovai dažnai atlieka tokias korupcines veikas, liudija gausus bylų, kuriose iš vadovų reikalaujama atlyginti įmonei padarytą žalą dėl pažeistos lojalumo pareigos ir supainiotų interesų, skaičius. Tai yra paaiškinama tuo, kad vadovas turi daugiau informacijos ir galimybių paveikti kasdienę įmonės veiklą, taigi, daryti didesnę įtaką bendrovei, nei bet kuris kitas darbuotojas. Todėl ir piktnaudžiavimo pavojus yra didesnis, o mastai – daug žalingesni darbdaviui. Dėl šios priežasties vadovo atšaukimas išlieka kaip svarbi galima sankcija, taikoma vadovui korupcinių veikų atveju.

2.3. Civilinės teisės priemonės

Korupcija daro didžiulę žalą tiek nacionaliniam, tiek tarptautiniam verslui. Dažniausiai žala privačiajame sektoriuje pasireiškia sąžiningo verslininko prarasta galimybe sudaryti naudingą sutartį, kuomet sandorio sudarymo galimybė atitenka kyšį ar kitą naudą pasiūliusiam nesąžiningam konkurentui, o kartais tokiu būdu netgi sukliudoma apskritai patekti į konkrečios valstybės rinką. Savo ruožtu viena iš korupcinę sutartį sudariusių šalių paprastai nukenčia, nes sumoka didesnę kainą, o jos vartotojai nukenčia dėl mažesnės pasirinkimo galimybės arba/ir didesnių kainų.

Korupcija pirmiausia yra baudžiamosios teisės sąvoka, o privatinės teisės šaltiniuose ne tik kad nėra specialios pošakės, instituto ar pavienių teisės normų, skirtų spręsti korupcinių veiklų teisines pasekmes, tačiau netgi nėra vartojamos pačios „korupcijos“ ar „korupcinių veiklų“ sąvokos. Tačiau tai nereiškia, kad korupcinio pobūdžio reiškiniai ar priemonės, nukreiptos prieš juos, nepatenka į civilinės teisės sferą. Civilinių gynimo būdų taikymas pasižymi daugybe privalumų, kurie reikšmingai gali papildyti ir išplėsti baudžiamosios teisės ar darbo teisės sankcijas.

Pirma, skirtinga (gerokai platesnė) neteisėtumo samprata civilinėje teisėje. Dėl dominuojančio dispozityvaus metodo vienas išskirtinių civilinės teisės bruožų – jos normų dispozicijų vertinamasis pobūdis[196]. Tai įgalina labai lankstų civilinių normų pritaikymą, kuris, skirtingai nei baudžiamojoje teisėje, nėra apibrėžtas konkrečia veikos sudėtimi. Todėl korupcinės veikos, nors taip ir neįvardijamos, civilinės teisės prasme gali būti priskirtinos neteisėtiems veiksmams.

[196] *Pakalniškis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 48.

Be to, civilinės teisės normos gali būti aiškinamos plečiamai, o tai paprastai nėra įmanoma aiškinant baudžiamosios teisės normas. Galiausiai galima taikyti kelis skirtingus civilinius gynimo būdus iš karto, be to, jie taikomi paties nukentėjusiojo pasirinkimu. Visos nurodytos aplinkybės leidžia užpildyti spragas, kurias palieka baudžiamoji teisė.

Antra, svarbus civilinių gynimo būdų pranašumas yra skirtingos kaltės baudžiamojoje ir civilinėje teisėse sampratos ir jos reikšmės. Pirma, kaltės nustatymas yra būtinasis nusikaltimo sudėties požymis ir galioja bendrasis principas *nullum crimen sine culpa* (nėra nusikalstamos veikos be kaltės) (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 3 dalis[197]), o kai kuriuos civilinius gynimo būdus galima taikyti nenustatinėjant asmens kaltės. Pavyzdžiui, daugeliui sandorių negaliojimo pagrindų kaltė nėra būtinoji jų taikymo sąlyga. Antra, net jei kaltė yra būtinoji gynimo būdo sąlyga, kaip yra, pavyzdžiui, civilinės atsakomybės atveju, ji suvokiama visiškai kitaip nei baudžiamojoje teisėje ir įgalina gerokai platesnį civilinės atsakomybės taikymą, lyginant su baudžiamąja atsakomybe. Galiausiai – baudžiamojoje teisėje vienas pagrindinių postulatų yra nekaltumo prezumpcija, o civilinėje teisėje galioja atvirkštinė – žalą padariusio asmens – kaltumo prezumpcija (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalis).

Trečia, civilinėje teisėje gali būti palankesnis senaties terminų skaičiavimas, o tai savo ruožtu įgalina taikyti civilinius gynimo būdus tais atvejais, kai baudžiamosios atsakomybės taikyti nebėra galimybės. Apkaltinamojo nuosprendžio priėmimo senaties termino pradžia skaičiuojama nuo nusikaltimo padarymo (Baudžiamojo kodekso 95 straipsnio 2 dalis). O civilinių gynimo būdų atveju taikoma ieškinio senatis pagal bendrąją taisyklę skaičiuojama nuo tada, kai reikalavimą turintis teisę pareikšti asmuo sužinojo ar turėjo sužinoti apie savo teisių pažeidimą (Civilinio kodekso 1.127 straipsnio 1 dalis). Kadangi korupcinės veikos pasižymi dideliu latentiškumu, retai kada jų padarymas bus žinomas iš karto. Todėl civilinės ieškinio senaties skaičiavimas yra palankus nukentėjusiam asmeniui, nes ieškinio senaties pradžios data paprastai bus daug vėlesnė ir sutaps su korupcinės veikos paaiškėjimo momentu, o ne jo atlikimo momentu.

Ketvirta, baudžiamoji atsakomybė yra laikoma kraštutine priemone (*ultima ratio*), todėl teismai ją taiko atsargiau bei kelia aukštesnius įrodinėjimo reikalavimus. To nėra civilinių reikalavimų atžvilgiu, kuomet abi ginčo šalys pripažįstamos esančios lygioje padėtyje.

[197] Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 89-2741.

Penkta, suinteresuoti privatūs asmenys (įskaitant konkuruojančias įmones) neretai turi daugiau specialių ar konkrečių žinių ir galimybių sužinoti apie korupcinę veiką bei surinkti atitinkamų įrodymų. Taip yra nebūtinai visose situacijose, tačiau reikia turėti omenyje, jog civilinės teisinės priemonės nekonkuruoja su kitų teisės šakų normomis, o jas papildo.

Galiausiai reikia paminėti, kad civilinių gynimo būdų taikymas nepašalina kitų atsakomybės rūšių bei priemonių taikymo galimybės. Todėl civiliniai reikalavimai gali būti pareikšti kartu esant iškeltai baudžiamajai bylai už padarytą korupcinio pobūdžio nusikalstamą veiką (toje pačioje baudžiamojoje byloje arba atskiroje civilinėje byloje). Tai nelaikytina pakartotiniu baudimu už tą pačią veiką, nes atsakomybė taikoma už skirtingus pažeidimus (baudžiamoji ar kitokia atsakomybė už neleistinos veikos padarymą, civiliniai gynimo būdai dėl neteisėtų civilinių padarinių sukėlimo). Dėl nurodytos priežasties tiksliau yra kalbėti ne apie civilinių gynimo būdų taikymą už korupcines veikas *per se*, o jų taikymą dėl korupcijos padarinių. Todėl civiliniai gynimo būdai korupcinių veikų atveju yra ne kitų teisinės atsakomybės rūšių alternatyva, tačiau jas papildo.

Išryškinus civilinių gynimo būdų svarbą, su ja disonuoja iš esmės neegzistuojanti teismų praktika, kurioje būtų sprendžiami civilinių korupcijos pasekmių klausimai. Šiuo požiūriu Lietuva nėra išskirtinė – tokia pati situacija pastebima ir kitose Europos bei pasaulio regionų valstybėse, kur aptariamosios srities teismų praktika yra itin skurdi arba apskritai neegzistuojanti[198]. Keltina prielaida, kad bent iš dalies tokia situacija yra nulemta verslo subjektų nežinojimo apie jų teisines galimybes. Kitaip sakant, susidaro ydingas ratas – kadangi verslo subjektai nepakankamai žino apie savo galimybes ir jomis nesinaudoja, nesiformuoja teismų praktika, nėra kilusius ginčus lydinčio viešumo, todėl nesusidaro prielaidos tuos pačius verslo subjektus informuoti.

Užsienio doktrinoje taikant civilinius gynimo būdus korupcinių veikų pasekmėms yra siūloma taikyti tipinį korupcinio elgesio kaip trišalio santykio modelį. Pagal šį modelį, korupcinė veika gali būti suprantama kaip trišalis santykis tarp atstovaujamojo, jo atstovo ir kyšio davėjo[199].

Pirmasis elementas yra teisinis santykis tarp atstovaujamojo ir jo atstovo. Nors tipinis korupcinio elgesio modelis yra itin panašus į klasikinį civilinį ats-

[198] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 3.
[199] *Ibid*., p. 5.

tovavimo santykį (kuris taip pat yra trišalis santykis tarp atstovaujamojo, atstovo ir trečiojo asmens[200]), vis dėlto korupcinis modelis su pastaruoju nesutampa ir yra platesnis. Atstovas pasiūlytame modelyje turi būti suprantamas kaip bet koks asmuo, kuris veikia ar turėtų veikti atstovaujamojo naudai santykiuose su trečiaisiais asmenimis, o kokiu pagrindu ši lojalumo pareiga atsiranda, nėra svarbu. Vadinasi, atstovu gali būti darbuotojas, valdymo ar kitokio organo narys, sutarties pagrindu veikiantis konsultantas ar kita. Paprastai atstovais būna fiziniai asmenys (pavyzdžiui, darbuotojai ar valdymo organo nariai), nors yra įmanoma, kad juo būtų ir juridinis asmuo (pavyzdžiui, pasamdyta konsultacinė įmonė). Atstovaujamasis savo ruožtu gali būti ir fizinis, ir juridinis asmuo, nors praktikoje pagrindiniai ir ryškiausi korupcijos atvejai susiję su atstovaujamaisiais – juridiniais asmenimis.

Antras tipinio korupcinės veiklos modelio elementas yra santykis tarp kyšio davėjo ir atstovo. Paprasčiausioje situacijoje tai būtų įmonė, kuri yra suinteresuota sudaryti sutartį ar gauti kitokią pirmenybės privilegiją iš atstovaujamojo ir dėl šios priežasties siūlanti kyšį atstovui, tikėdamasi, kad pastarasis paveiks atstovaujamojo sprendimą kyšio davėjo naudai. Tarp atstovo ir kyšio davėjo yra sudaromas savarankiškas sandoris, to nėra „tikrame“ civiliniame atstovavime. Kadangi tai yra vienas centrinių korupcinės veikos elementų, be to, svarbus sprendžiant dėl civilinių pasekmių taikymo ir atskiriant nuo kitų sudaromų sutarčių, toliau apibūdindami šį susitarimą įvardinsime kaip „susitarimą dėl kyšio“. Svarbu, jog paprastai toks susitarimas nėra niekaip įforminamas, gali nebūti netgi išreikšto jokio žodinio susitarimo, ir susitarimas dėl kyšio gali būti tik numanomas iš šalių veiksmų. Kyšio davimas (ar numatomas jo gavimas ateityje) sukelia pasekmes atstovo elgesiui ir pastarasis pažeidžia savo lojalumo (fiduciarines) pareigas atstovaujamajam. Priklausomai nuo santykių tarp atstovaujamojo ir atstovo, tai gali būti palankaus sprendimo ar palankios išvados kyšio davėjui priėmimas, sutarties su juo sudarymas ar kita. Tačiau korupcijos apibrėžimas nereikalauja, kad realiai kiltų tolesnės pasekmės atstovaujamajam (pavyzdžiui, kad atstovaujamasis realiai sudarytų sutartį). Todėl net jei tolesnių pasekmių nekilo, korupcinė veika bet kokiu atveju yra įvykusi sudarant susitarimą dėl kyšio.

Trečias tipinio korupcinės veiklos modelio elementas yra santykis tarp atstovaujamojo ir kyšio davėjo. Kaip jau minėta, su atstovu sudarius susitarimą dėl

[200] *Papirtis V.* (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004, p. 82.

kyšio, šis pažeidžia savo lojalumo pareigą atstovaujamojo atžvilgiu ir skatina pastarąjį priimti sprendimą, naudingą kyšio davėjui. Praktikoje įprasčiausia situacija yra tarp atstovaujamojo ir kyšio davėjo sudaroma sutartis, kuri paprastai yra mažiau naudinga atstovaujamajam (pavyzdžiui, kyšio davėjas sumoka mažesnę kainą, teikia prastesnės kokybės prekes ar paslaugas nei kiti tiekėjai), taip pat padaro žalą tretiesiems asmenims, kurie praranda galimybę sąžiningai sudaryti sutartį su atstovaujamuoju. Šią sutartį aiškumo dėlei vadinsime „pagrindine sutartimi“.

Taigi dėl korupcinės veikos įprastai sudaromos dvi skirtingos sutartys, kurias reikia aiškiai atskirti: pirma, susitarimas dėl kyšio ir, antra, pagrindinė sutartis. Kaip bus parodyta toliau, šių dviejų sutarčių atžvilgiu gali būti taikomos skirtingos teisės normos ir kilti skirtingų civilinių pasekmių.

Daugumoje prieš korupcines problemas nukreiptų tarptautinių ir regioninių teisės aktų baudžiamoji teisė yra pirminė ir pagrindinė priemonė mėginant suvaldyti ir sustabdyti korupciją. Civilinės teisės instrumentai dažniausiai yra visai neminimi arba nurodomi kaip antrinė ir pagalbinė priemonė, padedanti nukentėjusiems kompensuoti patirtą žalą bei kitaip pašalinti civilines korupcinių veikų pasekmes.

Pastarąją funkciją civilinei teisei numato 2003 metų Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, kuri yra pirmasis tarptautinis plataus pobūdžio antikorupcinis dokumentas. Civilinės atsakomybės už korupciniais veiksmais padarytą žalą požiūriu aktualūs keli šios konvencijos straipsniai. Pirmiausia, jau minėtas 12 straipsnis, skirtas korupcijai privačiajame sektoriuje, kurio 1 dalyje nustatyta, jog kiekviena Konvencijos šalimi esanti valstybė pagal pagrindinius savo nacionalinės teisės principus privalo nustatyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias civilines (bei administracines ir baudžiamąsias) sankcijas už priemonių, užkertančių kelią korupcijai privačiajame sektoriuje bei sustiprinančių apskaitos ir audito standartus privačiajame sektoriuje, nesilaikymą. Antra, Konvencijos 35 straipsnis įpareigoja valstybes imtis būtinų priemonių pagal savo nacionalinės teisės principus užtikrinti, kad dėl korupcinės veiklos žalą patyrę asmenys arba subjektai, siekdami kompensacijos, turėtų teisę iškelti bylą asmenims, atsakingiems už patirtą žalą. Be to, šią normą papildo 53 straipsnis, numatantis valstybės pareigą užtikrinti, kad jos jurisdikcijoje kitos Konvencijos valstybės narės galėtų pareikšti civilinį ieškinį, gauti kompensaciją ar atlyginti žalą. Trečia, Konvencijos 26 straipsnis už dalyvavimą Konvencijoje nustatytuose nu-

sikaltimuose numato juridinių asmenų atsakomybę, kuri, pagal valstybės Konvencijos šalies teisės principus, gali būti civilinė (taip pat baudžiamoji arba administracinė). Be to, šio straipsnio 4 dalyje įtvirtintas reikalavimas, kad atsakomybėn patrauktiems juridiniams asmenims būtų taikomos veiksmingos, proporcingos ir atgrasančios baudžiamosios arba nebaudžiamosios sankcijos, įskaitant pinigines baudas. Ketvirta, Konvencijos 34 straipsnyje numatyta valstybių narių pareiga spręsti dėl korupcinių veiksmų pasekmių, o tarp konkrečių priemonių gali būti sutarties pripažinimas negaliojančia arba panaikinimas. Kita vertus, paminėta priemonė yra minima tik kaip galimybė ir konkretus jos įgyvendinimas paliktas valstybių narių nuožiūrai.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad Konvencijoje yra numatyta keletas galimų civilinės teisės priemonių reaguojant į korupcinę veiką – nekonkretizuotos civilinės sankcijos, nukentėjusių asmenų teisė pareikšti civilinį ieškinį, juridinių asmenų atsakomybė, kuri turi apimti ir pinigines baudas, bei rekomendacinio pobūdžio priemonės – sutarties pripažinimas negaliojančia arba niekine. Visgi Konvencijoje pagrindinis instrumentas, nukreiptas į korupcinę veiką, yra baudžiamoji atsakomybė, o civilinės teisės priemonėms suteikiamas papildomos reakcijos vaidmuo.

Kitas tarptautinio pobūdžio dokumentas – Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius[201] taip pat numato galimybę valstybėms šalims pasirinkti papildomas civilines sankcijas kiekvienam asmeniui, kuriam taikomos sankcijos už užsienio pareigūno papirkimą (3 straipsnio 4 dalis) arba netinkamą apskaitos tvarkymą (8 straipsnio 2 dalis). Nors konkretūs civiliniai gynimo būdai šioje konvencijoje nėra nurodomi, įgyvendindamos 3 straipsnio 4 dalį dalis valstybių taiko sudarytos sutarties nutraukimą[202].

Kalbant apie regioninio lygmens teisės aktus, tiriamosios temos kontekste neabejotinai svarbiausia yra 1999 metų Europos Tarybos civilinės teisės konvencija dėl korupcijos. Pirmiausia reikia pabrėžti, kad Konvencija nėra tiesioginio veikimo teisės aktas, ją pasirašiusios valstybės įsipareigoja įtvirtinti jos principus ir normas savo nacionalinėse teisės sistemose ir taip užtikrinti, kad asmenys, patyrę žalą dėl korupcinių veikų, galėtų apginti savo teises ir intere-

[201] Kaip matyti ir iš pačios Konvencijos pavadinimo, jos taikymo sritis yra siauresnė, palyginti su Jungtinių Tautų konvencija, nes taikoma tik užsienio pareigūnų papirkimo atveju.
[202] *Uriarte C.* The OECD Anti-Bribery Convention: More than a Criminal Law Instrument // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 33.

sus, be kita ko, ir gaudami žalos atlyginimą (1 straipsnis). Tai įgyvendinama valstybei numačius teisę pareikšti ieškinį, siekiant visiško tokios žalos atlyginimo. Atitinkamai žalos atlyginimas asmenims, nukentėjusiems nuo korupcinių veikų, priklausomai nuo patirtos žalos pobūdžio gali apimti materialinę žalą, negautą pelną ir (arba) nepiniginius nuostolius (3 straipsnis). Be to, Europos Tarybos civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato ir solidarią atsakovų atsakomybę už korupcinę veiką (4 straipsnis). Visgi tokiais atvejais, kuomet ieškovas dėl savo kaltės prisidėjo prie žalos padarymo ar jos padidėjimo, Konvencija numato galimybę atlyginimą jam sumažinti ar visai panaikinti (6 straipsnis). Be to, yra sprendžiamas senaties klausimas – žalos atlyginimo išieškojimo procesui taikomas senaties terminas yra ne trumpesnis kaip treji metai nuo tos dienos, kai žalos patyręs asmuo sužinojo ar pagrįstai turėjo sužinoti apie patirtą žalą arba atliktą korupcinę veiką, taip pat atsakingo asmens tapatybę. Tačiau toks procesas negali būti pradėtas pasibaigus senaties terminui, kuris yra ne trumpesnis kaip dešimt metų nuo korupcinės veikos dienos (7 straipsnis).

Toliau, Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 8 straipsnis skirtas reguliuoti korupcinių veikų įtaką sutarčių galiojimui. Pirmoji šio straipsnio dalis imperatyviai nustato, jog kiekviena valstybė narė savo nacionalinėje teisėje numato, kad bet kokia sutartis ar sutarties nuostata, numatanti korupcinę veiką, yra niekinė. Ši nuostata skirta susitarimams dėl kyšio ir aiškiai nustato tokio susitarimo pasekmes – jis yra niekinis (todėl, manytina, Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos neatitiktų reguliavimo, pagal kurį tokia sutartis būtų tik nuginčijama). O 8 straipsnio 2 dalis nustato, kad valstybės narės nacionalinėje teisėje numato galimybę visoms sutarties šalims, kurių valią pažeidžia korupcinė veika, kreiptis į teismą, kad sutartis būtų pripažinta negaliojančia, nepaisant jų teisės reikalauti nuostolių atlyginimo. Šioje nuostatoje kalbama apie pagrindinių sutarčių, kurios sudarytos įvykus korupcinėms veikoms, pasekmes. Kadangi pagrindinės sutartys, kaip minėta, yra savarankiškos ir susijusios su kitų asmenų interesais, jų teisinės pasekmės skiriasi nuo susitarimo dėl kyšio pasekmių – pagrindinė sutartis nebūtinai yra niekinė. Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencija apsiriboja tik pagrindinio susitarimo šalimis ir tiesiogiai nenumato galimybės dėl sutarties negaliojimo kreiptis tretiesiems asmenims (kurie nėra sutarties šalys).

Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos gerokai plačiau nei Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją reglamentuoja žalos, asmenų patirtos dėl korup-

cinių veiksmų, atlyginimo mechanizmą. Kita vertus, abi šios konvencijos pasižymi netiesioginiu veikimu ir nustato tik minimalius reikalavimus valstybėms narėms, todėl civilinės atsakomybės įgyvendinimas nemažai priklauso nuo valstybės iniciatyvumo.

Atlikus ES teisės analizę, galima daryti išvadą, jog tiek Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiajame sektoriuje, tiek Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu, yra apribotos baudžiamosios atsakomybės sritimi ir galimybės reaguoti į korupcinę veiką civilinės teisės priemonėmis nenumato.

Kalbant apie nacionalinį reglamentavimą, tiesiogiai Lietuvos Respublikos teisės aktuose civilinė atsakomybė už korupciją nėra įtvirtinta. Tačiau dauguma atvejų civiliniai gynimo būdai už korupciją yra taikomi bendraisiais pagrindais, vadovaujantis Civilinio kodekso[203] normomis. Dėl visa apimančio turtinių santykių reguliavimo pobūdžio korupcinės veikos atveju iš esmės galėtų būti taikomi bet kurie kodekse numatyti civiliniai gynimo būdai, jei, žinoma, tenkinamos jų taikymo sąlygos. Beje, 2013 metais Jungtinių Tautų inicijuotame vertinime pripažinta, jog Lietuvos Respublikos civilinė teisinė sistema, numatanti sutarčių nutraukimą bei žalos atlyginimą, atitinka Jungtinių Tautų civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos nuostatas[204].

Tai nėra tik Lietuvos specifika – didžioji dalis Europos valstybių neturi specialaus reguliavimo, skirto korupcinių veikų civilinėms teisinėms pasekmėms, o bendrųjų civilinių gynimo būdų taikymas yra laikomas visiškai pakankamu[205].

Viena iš civilinių gynimo būdų korupcijos pasekmių atžvilgiu ypatybių yra ta, kad, skirtingai nuo baudžiamosios ar administracinės atsakomybės, civiliniai gynimo būdai paprastai nėra susieti su konkrečiais ir tiksliai apibrėžtais teisės pažeidimais. Iš to išplaukia, kad paprastai nukentėjęs asmuo gali pasirinkti jam palankiausią gynimo būdą, be to, taikyti kelis jų iš karto.

---

[203] Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

[204] Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15–42 of Chapter III. "Criminalization and law enforcement" and articles 44–50 of Chapter IV. "International cooperation" of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010 – 2015. Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf.*

[205] *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 4.

Įvertinus tarptautiniame, regioniniame ir šiuo metu Lietuvos civiliniuose įstatymuose įtvirtintus civilinius gynimo būdus, patys aktualiausi[206] yra sutarčių pripažinimas negaliojančiomis, restitucija ir turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas.

Sutarčių, sudarytų atliekant korupcines veikas, negaliojimas. Prieš pradedant atskirų sandorių negaliojimo pagrindų taikymo su korupcija susijusioms sutartims analizę, reikia trumpai paminėti įstatymo daromą skirtumą tarp niekinių ir nuginčijamų (Civilinio kodekso 1.78 straipsnis) sandorių. Šis skyrimas yra svarbus turint omenyje susitarimo dėl kyšio ir pagrindinės sutarties atskyrimą ir atsižvelgiant į Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos reikalauja, kad susitarimas dėl kyšio būtų laikomas niekiniu sandoriu, o pagrindinė sutartis gali būti nebūtinai niekinė, bet, priklausomai nuo situacijos, nuginčijama. Taip pat ši perskyra svarbi ir dėl kitų aspektų: asmenų, kurie gali pareikšti reikalavimą dėl sutarties negaliojimo, rato, galimybės sutartį patvirtinti ir t. t. (Civilinio kodekso 1.78 straipsnis). Beje, skirtingose valstybėse požiūris dėl abiejų sutarčių negaliojimo gali skirtis: susitarimas dėl kyšio laikomas negaliojančiu (ir niekiniu) iš esmės visose jurisdikcijose, vis dėlto pagrindinė sutartis kai kuriose valstybėse ne tik bus laikoma nuginčijama, tačiau ir jos negaliojimą bus stengiamasi kuo labiau riboti motyvuojant civilinės apyvartos stabilumo sumetimais, o nukentėjusiems asmenims suteikiant kitus civilinius gynimo būdus, pavyzdžiui, žalos atlyginimo reikalavimą ar reikalavimą sumažinti sutarties kainą[207].

Reikėtų atkreipti dėmesį į sutarčių, susijusių su korupcija, negaliojimą iš dalies. Civilinio kodekso 1.96 straipsnis nustato, kad sandorio dalies negaliojimas nedaro negaliojančių kitų jo dalių, jeigu galima daryti prielaidą, kad sandoris būtų buvęs sudarytas ir neįtraukiant negaliojančios dalies. Nurodyta taisyklė netaikytina susitarimo dėl kyšio atveju (toks susitarimas negalioja *in corpore*), tačiau ji yra aktuali vertinant pagrindinės sutarties negaliojimą. Kai kurių

[206] Šių gynimo būdų aktualumas pripažįstamas teisės doktrinoje (pvz., *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015; *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009) bei tarptautiniuose teisės aktuose (1999 m. lapkričio 4 d. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Žin., 2002, Nr. 126-5733; 2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Žin., 2006, Nr. 136-5145).

[207] *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 20.

valstybių teisėje laikomasi pozicijos, jog jei galima atskirti su susitarimu dėl kyšio susijusią dalį, likusi pagrindinės sutarties dalis gali likti galioti[208]. Kadangi Lietuvoje yra tokį sprendimą įgalinanti norma, reikėtų laikytis nuostatos, kad jei yra tenkinamos Civilinio kodekso 1.96 straipsnio sąlygos, pagrindinė sutartis galėtų iš dalies likti galioti.

Imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujančio sandorio negaliojimas. Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 1 dalis nurodo, kad imperatyvioms įstatymo normoms prieštaraujantys sandoriai yra niekiniai ir negaliojantys. Atrodytų, jog šis straipsnis automatiškai gali būti pritaikytas su korupcija susijusioms sutartims ir lemti jų negaliojimą. Tačiau yra ne visai taip. Lietuvos teismų praktikoje yra keliami reikalavimai, pirma, nustatyti konkrečią imperatyvią teisės normą, kuriai galimai prieštarauja sandoris; antra, įrodyti, kad ginčo sandoris pažeidžia nurodytoje normoje įtvirtintą imperatyvą, ir, trečia, įrodyti, kad šio pažeidimo padarinys tikrai yra sandorio negaliojimas[209]. Pritaikant aptartas Civilinio kodekso 1.80 straipsnio sąlygas susitarimui dėl kyšio davimo, gana sudėtinga visais atvejais nurodyti konkrečią imperatyvią normą, kuri draudžia tartis dėl to, kad vienas privatus subjektas suteiks tam tikrą naudą kitam subjektui. Pats draudimas duoti tam tikrą naudą („kyšį“) nėra imperatyvia forma įtvirtintas kaip bendras draudimas. Galima rasti tik pavienių atvejų, kuomet tam tikros naudos gavimas yra draudžiamas – Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymo[210] (toliau – Slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas) 13 straipsnyje nustatyta, kad bendrosios praktikos slaugytojas ir išplėstinės praktikos slaugytojas privalo nepriimti kyšių ir elgtis taip, kad savo veiksmais neprovokuotų paciento, jo artimųjų giminaičių ar kitų paciento atstovų duoti kyšį[211]. Taigi, jei tokio tiesioginio draudimo duoti ar gauti kyšį įstatyme nėra įtvirtinta, pats savaime susitarimas dėl naudos gavimo negali būti

[208] Žr.: *Fogt M. M.* Civil Law Consequences of Corruption in Danish Law – The Oil-for-Food Programme Cases and Beyond // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 103.

[209] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-432/2008; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2008. Reikalavimas nurodyti konkrečią imperatyvią teisės normą, kuriai prieštarauja sandoris, nurodomas ir teisės doktrinoje. Žr.: *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.* Lietuvos Respublikos CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 182.

[210] Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas // Žin., 2001, Nr. 62-2224.

[211] Anksčiau draudimas priimti dovanas buvo numatytas CK 6.470 straipsnio 4 dalyje, bet ji 2006 metais buvo panaikinta.

prieštaraujantis imperatyviai įstatymo normai. Imperatyvia norma negali būti laikomi Baudžiamojo kodekso straipsniai, numatantys baudžiamąją atsakomybę už korupcines veikas, nes šios normos tik nustato atsakomybę, tačiau ne imperatyvų draudimą sudaryti tam tikrus sandorius, bei nenumato, kad tokie sandoriai būtų niekiniai[212]. Taigi, Civilinio kodekso 1.80 straipsnio pagrindu susitarimas dėl kyšio negalios tik esant aiškiai ir imperatyviai teisės normai, tačiau tokių normų yra nedaug ir jos retai skirtos privačiajame sektoriuje dirbantiems asmenims.

Tuo labiau sunku bus pritaikyti praktikoje Civilinio kodekso 1.80 straipsnyje nurodytą negaliojimo pagrindą pagrindinei sutarčiai. Nei turinio, nei tikslo požiūriu pagrindinė sutartis paprastai jokių imperatyvių normų nepažeidžia. Vien tik naudos gavėjui naudingesnių sąlygų įtvirtinimas sutartyje nepažeidžia jokio įstatyminio imperatyvo, atvirkščiai, tarp privačių subjektų veikiantis sutarčių laisvės principas įgalina tokių sąlygų nustatymą.

Tais atvejais, kuomet imperatyvų draudimą teisės normose vis dėlto bus galima rasti (kaip kad jau nurodytas Slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymo 13 straipsnis), toks sandoris turėtų būti laikomas negaliojančiu.

Apibendrinant galima teigti, kad sandorio negaliojimas dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms gali būti pritaikytas tik susitarimams dėl kyšio davimo, bet tik itin retais atvejais, kuomet įstatyme yra tiesiogiai nurodytas draudimas imti dovanas, kyšius ar kitais būdais suformuluotas imperatyvus draudimas gauti naudą. Tuo tarpu pagrindinė sutartis yra savarankiška ir paprastai nebus negaliojanti aptariamu pagrindu (nebent pagrindinė sutartis savo ruožtu pažeis kitas imperatyvias normas).

Viešajai tvarkai ar gerai moralei prieštaraujančio sandorio negaliojimas. Niekiniais ir negaliojančiais yra laikomi ir sandoriai, prieštaraujantys viešajai tvarkai ar gerai moralei (Civilinio kodekso 1.81 straipsnis). Atkreiptinas dėmesys, jog taikant šią įstatymo normą yra svarbu ne tik šalių atlikti veiksmai, bet ir jų ketinimai – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pasisakęs, jog „nagrinėjant civilines bylas dėl sutarčių pripažinimo negaliojančiomis pagal Civilinio kodekso

[212] Tokia pozicija randama ir kitų valstybių doktrinoje, pavyzdžiui, Estijos. Žr.: *Kairjak M.* Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 164. Tačiau kitose valstybėse galima aptikti ir kitokią poziciją. Pavyzdžiui, Vokietijoje baudžiamojo įstatymo nustatyta atsakomybė už korupcines veikas prilyginama įstatyminiams draudimams CK prasme. Žr.: *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 176.

1.81 straipsnį, sutarties šalių ketinimai iš tiesų turi labai svarbią reikšmę. Pagal Civilinio kodekso 1.81 straipsnio prasmę, turi būti įrodyta, kad pagrindinis ir vienintelis sutarties šalių ketinimas buvo nukreiptas į tikslo, priešingo viešajai tvarkai ar gerai moralei, pasiekimą“[213].

Būtent dėl plačiai suprantamos „viešosios tvarkos“ kategorijos aptariamas sandorio negaliojimo pagrindas yra tinkamas susitarimų dėl kyšio davimo atveju. Nors, minėta, bendrojo draudimo gauti naudą iš kito asmens įstatymuose nėra (ir nelabai gali būti), tačiau viešosios tvarkos kategorija leidžia įvertinti ne tik patį naudos gavimą, bet ir tikslą, dėl kurio nauda buvo suteikta. Jei nauda atstovui buvo suteikta siekiant daryti įtaką jo lojalumo pareigos nesilaikymui, toks elgesys aiškiai prieštarauja viešajai tvarkai ar/ir gerai moralei, todėl patenka į Civilinio kodekso 1.81 straipsnio taikymo sritį. Dar labiau šią išvadą sustiprina baudžiamojo įstatymo normos, kyšio davimą ar gavimą priskiriančios prie nusikalstamų veikų, tai yra suteikiančios patį didžiausią socialiai neigiamo elgesio statusą. Todėl tokie veiksmai vienareikšmiškai priskirtini prie veiksmų, prieštaraujančių viešajai tvarkai. Tai, kad susitarimo dėl kyšio davimo negaliojimas paprastai yra nulemtas prieštaravimo viešajai tvarkai, atitinka ir kitų valstybių teisinę praktiką, pavyzdžiui, Estijos[214], Vokietijos[215], Čekijos[216], Nyderlandų[217], Lenkijos[218], Portugalijos[219] ir kitų.

---

[213] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2003.
[214] *Kairjak M.* Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 163–164.
[215] *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 163.
[216] *Valdhans J.* Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 112–113.
[217] *Makinwa A. O., Kramer X. E.* Contracts Tainted by Corruption: Does Dutch Civil Law Augment the Criminalization of Corruption? // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 213.
[218] *Pazdan M., Zachariasiewicz M.* Civil Law Forfeiture as Means to Restrict the Application of the In Pari Delicto-Principle and Other Private Law Consequences of Corruption Under Polish Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 243.
[219] *De Lima Pinheiro L.* Corruption in International Commercial Contracts – A Portuguese Substantive and Private International Law Perspective // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 272–273.

Tačiau tokios pačios išvados negalima padaryti vertinant pagrindinę sutartį. Dėl tų pačių priežasčių, kurios buvo nurodytos analizuojant Civilinio kodekso 1.80 straipsnio taikymą, pagrindinės sutarties teisėtumas paprastai išplaukia iš sutarčių laisvės principo, o jokių nuostatų, prieštaraujančių viešajai tvarkai ar gerai moralei, joje paprastai nebūna. Atkreiptinas dėmesys, kad kai kurių užsienio valstybių teisėje prieštaravimo viešajai tvarkai pagrindas yra išplečiamas ir pagrindinei sutarčiai, tačiau tokiu atveju paprastai reikalaujama įrodyti papildomus elementus, pavyzdžiui, Vokietijoje turi būti nustatyta nepagrįstai didelė šalių įsipareigojimų disproporcija[220]. Taip pat Prancūzijos doktrinoje nurodoma, kad susitarimas dėl kyšio galėtų būti laikomas pagrindinės sutarties priežastimi ir atitinkamai pirmosios neteisėtumas lemia ir antrosios neteisėtumą bei negaliojimą[221]. Vis dėlto teismų praktikos, patvirtinančios šią poziciją, nėra.

Apibendrinant teigtina, kad Civilinio kodekso 1.81 straipsnis yra lengviau pritaikomas pagrindas nei Civilinio kodekso 1.80 straipsnis, kuriuo remiantis susitarimas dėl kyšio davimo galėtų būti laikomas negaliojančiu, ir tai yra vienas pagrindinių ar net pagrindinis tokių susitarimų negaliojimo pagrindas. Tačiau pagrindinė sutartis, būdama savarankiška sutartis, automatiškai nėra prieštaraujanti viešajai tvarkai ir paprastai remiantis Civilinio kodekso 1.81 straipsniu negalės būti pripažinta negaliojančia. Todėl turi būti tikrinami ir kiti pagrindai, kurių pagrindu galima būtų pripažinti negaliojančia pagrindinę sutartį.

Juridinio asmens teisnumui prieštaraujančio sandorio negaliojimas. Civilinio kodekso 1.82 straipsnio 1 dalis numato, kad su juridiniu asmeniu sudaromi sandoriai, kurie prieštarauja juridinio asmens tikslams, taip pat ir sandoriai, sudaryti privataus juridinio asmens valdymo organų, pažeidžiant privataus juridinio asmens steigimo dokumentuose nustatytą jo kompetenciją, gali būti nuginčijami ir pripažinti negaliojančiais. Reikia atkreipti dėmesį, kad skiriasi privačiųjų ir viešųjų juridinių asmenų teisnumas, atitinkamai skiriasi ir jų sudarytų sandorių negaliojimas[222]. Privataus juridinio asmens valdymo organų sudarytas san-

[220] *Weller M.* Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

[221] *Jazulot B., Meiselles M.* Civil Law Consequences of Corruption and Bribery in France // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 233.

[222] Tai, kad juridinis asmuo priskiriamas viešiesiems juridiniams asmenims, nebūtinai reiškia, kad toks asmuo priskirtinas viešajam sektoriui. Kai kurie viešieji asmenys, pavyzdžiui, viešosios įstaigos ar asociacijos, gali būti įsteigtos ir kontroliuojamos privačių asmenų, todėl tokių juridinių asmenų sudaryti korupciniai sandoriai patenka į korupcijos privačiajame sektoriuje sritį.

doris, kuris pažeidžia jo steigimo dokumentuose nustatytą kompetenciją ar prieštarauja jo tikslams, gali būti pripažintas negaliojančiu tik tuomet, kai kita sandorio šalis veikė nesąžiningai, t. y. žinojo ar turėjo žinoti, kad šis sandoris prieštarauja privataus juridinio asmens veiklos tikslams. Tuo tarpu viešųjų juridinių asmenų sudaryti sandoriai, prieštaraujantys jų veiklos tikslams, gali būti pripažįstami negaliojančiais nepaisant kitos sandorio šalies sąžiningumo (Civilinio kodekso 1.82 straipsnio 2 dalis).

Remiantis išdėstytomis aptariamo sandorio negaliojimo pagrindo sąlygomis, jis nėra itin reikšmingas susitarimo dėl kyšio atveju, nes paprastai susitarimą dėl kyšio sudarantys juridinio asmens organai veikia su įmonės savininkų žinia ir įstatų ar savo kompetencijos nepažeidžia. Kita vertus, tam tikromis aplinkybėmis šis pagrindas galėtų būti taikomas – pavyzdžiui, jei paaiškėtų, jog naudos gavėjo arba tarpininkaujančios įmonės vadovas savo iniciatyva pasiūlė kyšį atstovui. Tačiau ir tokiu atveju logiškiau ir paprasčiau būtų remtis Civilinio kodekso 1.81, o ne 1.82 straipsniu, kurį gerokai sunkiau taikyti praktikoje. Tačiau šis pagrindas yra tinkamas sprendžiant pagrindinės sutarties galiojimo klausimą, kuriai, minėta, nėra tinkami anksčiau aptarti negaliojimo pagrindai. Civilinio kodekso 1.82 straipsnis yra tinkamas tokiomis aplinkybėmis, kai susitarimą dėl kyšio sudaro įmonės vadovas ar kiti valdymo organų nariai. Tuomet yra tikėtina, kad toks sprendimą priimti turintis teisę asmuo sudarys įmonei nenaudingą pagrindinę sutartį (nenaudingumas čia apimtų tuos atvejus, jei pirmenybė suteikiama ne geresnes, o blogesnes sutarties sąlygas siūlančiam kyšio davėjui). Tad, jei pagrindinė sutartis nurodytas sąlygas atitiktų, ji galėtų būti pripažinta negaliojančia.

Be to, viena iš būtinųjų Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymo sąlygų – kitos sandorio šalies nesąžiningumas (išskyrus atvejį, kuomet sutartis sudaryta su viešuoju juridiniu asmeniu). Tai gali sukelti problemų, ypač kuomet kyšio davėjas nesutampa su sutartį sudariusiu asmeniu. Trečiojo asmens, su kuriuo sudaryta sutartis, sąžiningumas yra preziumuojamas ir būtent atstovaujamasis turėtų įrodyti, kad sutartį sudaręs asmuo žinojo apie susitarimą dėl kyšio. Vien tai, kad valdymo organo narys pažeidė savo kompetenciją ar sandoris nėra naudingas atstovaujamajam, nėra pakankamas pagrindas pripažinti sandorį negaliojančiu. Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymą dar labiau riboja tai, kad Lietuvos teismai yra išreiškę aiškią poziciją, jog Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymas yra kraštutinė priemonė, kuri taikoma tik jei juridinio asmens intere-

sų negalima apginti kitais būdais, pavyzdžiui, reiškiant ieškinį dėl nuostolių atlyginimo savo valdymo organams, sudariusiems tokį sandorį[223].

Apibendrinant galima teigti, kad Civilinio kodekso 1.82 straipsnio taikymas yra įmanomas ginčijant pagrindinę sutartį, tačiau visgi yra ganėtinai ribotas, nes gali būti sudėtinga įrodyti ne tik tai, kad sutartis pažeidžia juridinio asmens valdymo organų kompetenciją ar veiklos tikslus, bet ir kitos sutarties šalies nesąžiningumą. Be to, Lietuvos teismai pirmenybę teikia ne sutarties pripažinimui negaliojančia, o kitiems gynimo būdams.

Dėl suklydimo sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu. Nuo romėnų teisės laikų žinomas sutarties negaliojimo dėl suklydimo pagrindas gali būti svarbus papildymas ginčijant pagrindinę sutartį, turint omenyje gana ribotą Civilinio kodekso 1.82 straipsnį. Susitarimo dėl kyšio atveju aptariamas pagrindas nėra aktualus, nes abi šalys, susitardamos dėl kyšio, puikiai supranta susitarimo esmę ir sąlygas.

Tačiau užsienio praktika ir doktrina patvirtina, kad kai kuriais atvejais pagrindinė sutartis galėtų būti pripažinta sudaryta dėl suklydimo[224]. Ypač toks atvejis tikėtinas, kuomet pagrindinė sutartis yra sudaroma atstovaujamajam remiantis kyšį gavusio atstovo pozicija. Tuomet galima teigti, kad atstovaujamasis suklydo dėl sutarties sąlygų, nes atstovas tokiais atvejais pateikia neišsamią, klaidingą ar kitokiu būdu šališką informaciją, turinčią įtakos atstovaujamojo sprendimui sudaryti sutartį su naudos gavėju. Atstovaujamajam tektų pareiga įrodyti, kad jei jam būtų pateikta dėl kyšio davimo neiškreipta informacija, jis sandorio nebūtų sudaręs arba būtų jį sudaręs iš esmės kitomis sąlygomis (pvz., mažesne kaina). Vis dėlto tokiais atvejais labiau tinkami yra Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje numatyti apgaulės arba su civilinio atstovo pareigų pažeidimu susiję pagrindai (žr. toliau). Be to, Civilinio kodekso 1.90 straipsnio taikymą apsunkina to paties straipsnio 7 dalis, kuri nustato, jog suklydusi šalis neturi teisės reikalauti pripažinti sutartį negaliojančia, jeigu ji savo teises ir interesus adekvačiai gali apginti kitais gynimo būdais. Tai reiškia, kad Civilinio kodekso 1.90 straipsnis yra taikomas kaip išimtinis gynimo būdas, o tai labai apriboja jo veiksmingumą.

---

[223] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis, priimta civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2006.

[224] Kai kuriose valstybėse suklydimas yra taikomas ne kaip sutarties negaliojimo, bet kaip jos nutraukimo pagrindas.

Dėl apgaulės sudaryto sandorio negaliojimas. Civilinio kodekso 1.91 straipsnis numato šešis skirtingus sandorio negaliojimo pagrindus, iš kurių aktualūs yra du, tai yra sandorio negaliojimas dėl apgaulės ir dėl piktavališko šalies atstovo susitarimo su kita šalimi.

Aptariant ankstesnį sandorio negaliojimo dėl suklydimo pagrindą, buvo nurodyta situacija, kuomet atstovaujamasis sudaro pagrindinę sutartį paveiktas atstovo pateiktos informacijos. Tokiu atveju paprastai galima laikyti, kad yra įvykusi apgaulė Civilinio kodekso 1.91 straipsnio prasme. Apgaulės samprata yra detalizuojama to paties Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 5 dalyje, pagal kurią apgaulė taip pat gali būti sandorio šalies tylėjimas, t. y. aplinkybių, kurias žinodama kita sandorio šalis nebūtų sudariusi sandorio, nuslėpimas, jeigu, vadovaujantis protingumo, teisingumo ir sąžiningumo principais, tos aplinkybės turėjo būti atskleistos kitai šaliai, arba aktyvūs veiksmai, kuriais siekiama suklaidinti kitą sandorio šalį dėl sandorio efekto, jo esminių sąlygų, sandorį sudarančio asmens civilinio teisinio subjektiškumo bei kitų esminių aplinkybių. Paprastai tai kaip tik apibūdina atstovo veiksmus, atstovaujamajam pateikiant žinomai klaidingą informaciją arba nutylint tam tikrą reikšmingą informaciją (pavyzdžiui, kad yra kiti galimi tiekėjai, galintys pasiūlyti kokybiškesnę arba pigesnę produkciją). Be to, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 6 dalis aiškiai numato, kad apgaulę gali panaudoti nebūtinai kita sutarties šalis, o trečiasis asmuo (šiuo atveju – kyšį gavęs atstovas). Tiesa, tokiu atveju Civilinis kodeksas riboja sandorio negaliojimą, įvesdamas papildomą įrodinėtiną aplinkybę, jog kita sutarties šalis (šiuo atveju – naudos gavėjas) žinojo arba turėjo žinoti apie atstovo apgaulę.

Dėl šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi sudaryto sandorio pripažinimas negaliojančiu. Šalies atstovas, sudarydamas sandorį įgaliotojo vardu, turi vadovautis ne savo vidine valia, o elgtis kaip tarpininkas, siekiantis vienos šalies valios išraišką pateikti kitai sandorio šaliai. Kai vienos šalies atstovas sąmoningai, piktavališkai susitaręs su kita sandorio šalimi (t. y. naudos gavėju) iškreipia savo atstovaujamosios sandorio šalies valią, negalima laikyti, kad sandoris išreiškia įgaliojusios tokį atstovą šalies valią. Pažymėtina, kad Civilinio kodekso 1.91 straipsnyje vartojama atstovo samprata yra platesnė už civilinio atstovo sampratą. Toks platesnis atstovo supratimas visiškai atitinka tipinį korupcinės veikos modelį. Atitinkamai toks sandoris taip pat gali būti pripažintas negaliojančiu pagal atstovaujamojo ieškinį.

Užsienio praktika patvirtina, kad šalies atstovo piktavališkas susitarimas su antrąja šalimi yra dažnai naudojamas pagrindas kreiptis dėl pagrindinės sutar-

ties negaliojimo[225]. Taip pat tai būtų vienas veiksmingiausių pagrindų ginčijant tokią sutartį Lietuvos teisės sistemoje. Civilinio kodekso 1.91 straipsnio aktualumą tiriamos temos požiūriu rodo vienas pirmųjų šio straipsnio taikymo atvejų Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje. 2009 metais buvo sprendžiama byla[226], kurioje susiklostė tokia situacija: ieškinį pareiškusios įmonės direktorius ir dar trys vadovaujančias pareigas einantys darbuotojai, nenutraukę darbo sutarčių, įsteigė kitą įmonę, o vienas iš minėtų trijų ieškovo darbuotojų tapo naujai įsteigtos įmonės (atsakovo) direktoriumi. Be kitų vėlesnių veiksmų, tarp ieškovo ir atsakovo buvo sudaryta ilgalaikė rangos sutartis, kuria ieškovas įsipareigojo pirkti iš atsakovo rangos darbus, nepaisant to, kad tokie darbai buvo pagrindinė paties ieškovo veiklos sritis. Tokiomis aplinkybėmis sudaryta sutartis buvo visiškai nenaudinga ieškovui, nes didžiąją dalį pajamų, gautų pagal rangos sutartis su trečiaisiais asmenimis, jis privalėjo sumokėti atsakovui, nors tuo pat metu jam tekdavo visa atsakomybė tretiesiems asmenims už tinkamą sutarčių vykdymą, ir buvo naudojamos tik jo medžiagos darbams atlikti. Be to, sudarytoje sutartyje neaptarta darbų kaina, nenustatyta jokių reikalavimų darbų kokybei, tokiu būdu atsakovui suteikiant teisę vienašališkai nustatyti atliktų darbų kainas, apimtį ir kokybę.

Pagal aukščiau pristatytą tipinį korupcijos modelį, galima įžvelgti, jog aptartoje situacijoje yra visi korupcijos požymiai: atstovaujamasis (pradinė įmonė), atstovas (įmonės direktorius, kuris kartu buvo ir kyšio davėjo akcininkas) ir kyšio davėjas (naujai įsteigta įmonė, gaunanti naudą iš sudarytos rangos sutarties). Pats kyšis šiuo atveju pasireiškė tiesiogine turtine nauda, kurią gauna akcininkas kaip įmonės savininkas, o įmonės veiklos pelningumą aptartoje situacijoje sąlygojo sudaryta rangos sutartis.

Nors pirmosios ir antrosios instancijos teismai reikalavimo dėl rangos sutarties netenkino, kasacinis teismas panaikino jų sprendimus ir sutartį pripažino negaliojančia. Teismas tokį sprendimą priėmė būtent Civilinio kodekso 1.91 straipsnio pagrindu, konkrečiai – dėl piktavališko vienos šalies atstovo susitarimo su kita šalimi. Teismas pabrėžė, jog šios normos tikslas yra užtikrinti, kad sudarant sandorius nebus iškreipta atstovaujamojo valia ir nebus pažeistas privataus juridinio asmens tikslas – pelno siekimas vienodomis su kitais asmeni-

[225] *Michalowska K.* Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O. (*ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 191.
[226] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2009.

mis sąlygomis. Tai ypač aktualu, kai juridinio asmens sandorius sudaro jo atstovas, kartu būdamas ir įmonės vadovas[227].

Taip pat Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, jog piktavališkas susitarimas pagal Civilinio kodekso 1.91 straipsnį yra tyčinė veika, dėl kurios sudaryto sandorio sąlygos yra nenaudingos atstovaujamajam. Pažymėtina, kad piktavališko susitarimo atveju yra ir vienos sutarties šalies atstovo, ir kitos šalies (jos atstovo) kaltės, todėl nustatant, ar yra pagrindas sandorį pripažinti negaliojančiu dėl piktavališko susitarimo, reikia konstatuoti vienos sutarties šalies atstovo ir kitos šalies (jos atstovo) kaltę tyčios forma[228]. Nors tokia kasacinio teismo praktika regimai padidina įrodinėjimo naštą atstovaujamajam, tačiau, įrodžius susitarimą dėl kyšio, tai būtų vienareikšmiškas šalių tyčios patvirtinimas.

Atstovo, viršijusio įgaliojimus arba sudariusio atstovaujamojo interesams prieštaraujantį sandorį, sudarytos sutarties negaliojimas. Dar vienas sandorių negaliojimo pagrindas, tiksliau – jų grupė, yra susijusi su atstovo, pažeidžiančio savo teises, sudarytų sandorių negaliojimu. Pažymėtina, kad tokios situacijos gali persidengti su aptartu Civilinio kodekso 1.91 straipsniu. Vis dėlto tai savarankiški pagrindai, turintys savo skirtumų. Visų pirma, skirtingai nuo Civilinio kodekso 1.91 straipsnio, atstovavimas čia suprantamas siaurąja prasme, t. y., norint taikyti aptariamų negaliojimo pagrindų grupę, tarp atstovaujamojo ir atstovo turi būti susiklostę civiliniai atstovavimo santykiai (Civilinio kodekso 2.132 straipsnis), o pagrindinė sutartis sudaryta per atstovą. Minėta, kad tipinis korupcinių veikų modelis tokius atvejus apima, tačiau jais neapsiriboja. Be to, kaip jau buvo nurodyta, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio taikymui turi būti nustatyta tyčinė atstovo kaltė. Aptariamų pagrindų atveju toks reikalavimas nėra keliamas.

Analizuojant pirmąjį iš nurodytų pagrindų, Civilinio kodekso 1.92 straipsnis numato, jog jeigu asmens atstovo įgaliojimus apribojo įstatymai ar sutartis ir atstovas šiuos apribojimus viršijo, toks sandoris gali būti pripažintas negaliojančiu pagal atstovaujamojo ieškinį, jeigu atstovaujamasis sandorio nepatvirtino. Užsienio teisės doktrinoje galima rasti argumentavimą, jog atstovo įgaliojimai yra numanomai apriboti, neleidžiant jam sudaryti sutarties dėl paimto kyšio[229]. Kadangi atstovas tokius numanomus apribojimus pažeidžia, galima taikyti Civilinio kodekso 1.92 straipsnį.

---

[227] *Ibid.*

[228] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-361/2009.

[229] *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015, p. 23.

Vis dėlto patikimesni atrodo kiti du Civilinio kodekso pagrindai. Pirma, Civilinio kodekso 2.134 straipsnio 1 dalis nustato, kad atstovas atstovaujamojo vardu negali sudaryti sandorių, tarp jų ir su tuo asmeniu, kurio atstovas jis tuo metu yra. Tokie sandoriai gali būti pripažinti negaliojančiais atstovaujamojo reikalavimu[230]. Šiuo atveju pagrindinę sutartį būtų galima pripažinti negaliojančia, jei paaiškėtų, kad atstovaujamojo atstovas kartu yra ir naudos gavėjo atstovas. Tiesa, matyt, Civilinio kodekso 2.134 straipsnio 1 dalies taikymui teismai reikalautų būtent formalaus atstovavimo – t. y. atstovas turėtų sudarydamas sutartį pagal pavedimą atstovauti tiek naudos gavėjui, tiek atstovaujamajam. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad šiuo atveju netgi nėra būtina įrodinėti susitarimo dėl kyšio buvimo. Vis dėlto, manytina, tokia situacija praktikoje būtų itin reta.

Todėl pats veiksmingiausias per civilinį atstovą sudaryto sandorio ginčijimui yra Civilinio kodekso 2.135 straipsnis, kurio 1 dalis numato, kad jeigu atstovas, pažeisdamas suteiktas teises, sudaro atstovaujamojo interesams prieštaraujantį sandorį, toks sandoris atstovaujamojo reikalavimu gali būti pripažintas negaliojančiu, jeigu trečiasis asmuo apie tokį interesų konfliktą žinojo ar turėjo žinoti. Visos galimybės taikyti šį pagrindą yra tuo atveju, jei pagrindinę sutartį pasirašė susitarimą dėl kyšio sudaręs atstovas. Akivaizdu, kad toks atstovas veikia interesų konflikto sąlygomis. Tai, kad įstatymas papildomai numato apribojimą reikalaudamas įrodyti, jog trečiasis asmuo, su kuriuo sudaryta pagrindinė sutartis, apie tokį interesų konfliktą žinojo ar turėjo žinoti, neatrodo didelis apsunkinimas. Įrodžius, kad su atstovu buvo sudarytas susitarimas dėl kyšio, kartu paprastai bus įrodyta ir reikalaujama nustatyti aplinkybė, nes kyšį davęs asmuo ir bus naudos gavėjas (arba su juo susijęs asmuo).

Restitucija. Restitucija yra tiesiogiai susijusi su aukščiau aptartu sandorių negaliojimu, nes, remiantis Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalimi, restitucija yra bendroji sandorių negaliojimo pasekmė. Taigi, sandorio negaliojimo ir restitucijos santykis yra santykis, susiklostęs tarp priežasties ir pasekmės. Lietuvos teismų praktikoje yra išaiškinta, kad teismas, pripažindamas sandorį negaliojančiu, privalo išspręsti restitucijos klausimą *ex officio*[231]. Tai reiškia, kad ieškovui pakanka pareikšti reikalavimą dėl sandorio negaliojimo, o atskiro reikalavimo dėl restitucijos reikšti nėra būtina, nes teismas sandorio pripažinimo

[230] Atkreiptinas dėmesys, kad ši taisyklė nėra absoliuti, nes CK 2.135 straipsnio 2 dalis patikslina, kad nors asmuo tuo pat metu negali būti abiejų sandorio šalių atstovas, tačiau ši nuostata netaikoma vykdant prievoles, taip pat kai abi sandorio šalys aiškiai išreiškia savo valią, kad atstovas veiktų dėl jų abiejų interesų.

[231] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-874; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4/2006.

negaliojančiu atveju savo iniciatyva turi išspręsti restitucijos taikymo klausimą. Todėl restitucija aktuali tiek susitarimo dėl kyšio, tiek pagrindinės sutarties pasekmių išsprendimo atveju.

Civilinis kodeksas skiria kelias restitucijos formas. Pirma, bendroji taisyklė yra dvišalė restitucija, kurios turinys yra detalizuojamas Civilinio kodekso 1.80 straipsnio 2 dalyje: viena negaliojančios sutarties šalis privalo grąžinti kitai sandorio šaliai visa, ką yra gavusi pagal sandorį (restitucija), o kai negalima grąžinti to, ką yra gavusi, natūra, – atlyginti to vertę pinigais. Atvejai, kuomet taikoma dvišalė restitucija, priklauso nuo toje situacijoje pritaikyto sandorio negaliojimo pagrindo. Tačiau iš karto pažymėtina, kad dvišalė restitucija labiau būdinga pagrindinės sutarties negaliojimo atveju.

Kita restitucijos forma yra vienašalė restitucija. Kadangi tai išimtinis atvejis, ši restitucijos forma taikoma tik išskirtiniais įstatymo nustatytais atvejais. Korupcinių veiksmų atveju ši forma yra itin aktuali, nes ji yra numatyta kaip Civilinio kodekso 1.81 ir 1.91 straipsniuose įtvirtintų sandorių negaliojimo pagrindų pasekmė. Kaip minėta, Civilinio kodekso 1.81 straipsnis yra pagrindinis, kurį reikėtų taikyti pripažįstant niekiniu ir negaliojančiu susitarimą dėl kyšio, o Civilinio kodekso 1.91 straipsnis yra iš esmės veiksmingiausias ginčijant pagrindinę sutartį, sudarytą dėl korupcijos. Visgi susitarimo dėl kyšio atveju vienašalės restitucijos taikymas yra ribotas, nes ji taikoma, tik jeigu jos taikymas neprieštarauja imperatyvioms įstatymų normoms ar gerai moralei, t. y. kai nebuvo pasiektas viešajai tvarkai ar geros moralės normoms prieštaraujančio sandorio tikslas, o viešosios teisės normos nenustato tokio sandorio šalims turtinių sankcijų (Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 3 dalis). Susitarimai dėl kyšio kaip tik patenka į pastarąją kategoriją, todėl jų atveju labiau tikėtina, kad bus taikoma ne Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 3 dalis, o to paties straipsnio 2 dalis, numatanti restitucijos netaikymą. Taigi paprastai vienašalę restituciją bus galima taikyti tik apgaulės ir atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi atvejais.

Kaip nurodo pats pavadinimas, vienašalė restitucija reiškia, kad šiuo atveju gautą naudą grąžina tik viena sandorio šalis – ta, kuri veikė nesąžiningai. Pagrindinės sutarties negaliojimo atveju tai būtų naudos gavėjas, kuris turėtų grąžinti gautas sumas atstovaujamajam. Kaip yra nurodęs kasacinis teismas, Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos vienašalės restitucijos esmė yra piktavališkai veikusiam nesąžiningam asmeniui apriboti galimybę turėti bet kokios naudos iš jo nesąžiningų veiksmų[232].

[232] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2011.

Galiausiai trečioji galimybė yra restitucijos netaikymas. Ši restitucijos forma taip pat yra aktuali nagrinėjamų situacijų atveju, nes, kaip minėta, ji yra taikoma Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 2 dalies atveju. Tiesa, tokiu atveju keliama sąlyga, jog abi šalys žinojo ar turėjo žinoti, jog sandoris prieštarauja viešajai tvarkai ar gerai moralei (Civilinio kodekso 1.81 straipsnio 2 dalis). Akivaizdu, kad korupcinio susitarimo atveju abi šalys gerai žino, jog sudaro neteisėtą sandorį, todėl nurodyta sąlyga yra tenkinama. Restitucijos netaikymas nereiškia, kad jokių neigiamų pasekmių pripažinto negaliojančiu susitarimo dėl kyšio šalių atžvilgiu nekyla – tokio sandorio pasekmes nustato baudžiamosios ar administracinės teisės normos[233].

Žalos, patirtos dėl korupcinių veikų, atlyginimas. Civilinės atsakomybės[234] taikymas korupcines veikas padariusiam asmeniui (asmenims) yra vienas svarbiausių ar netgi prioritetinis gynimo būdas nuo korupcijos nukentėjusiam asmeniui, nes atlieka kompensacinę funkciją[235], t. y. leidžia gauti realią turtinę satisfakciją dėl korupcijos sąlygotų nuostolių. Nors nurodyta kompensacinė civilinės atsakomybės funkcija yra svarbi, negalima nepaminėti ir prevencinės civilinės atsakomybės funkcijos, kuri pasireiškia tuo, jog korupcines veikas atlikęs asmuo patirs realius turtinius praradimus. Tokiu būdu neigiamų turtinių pasekmių rizika gali būti įtaigus ar netgi įtaigiausias argumentas vengti daryti korupcinę veiką.

Lietuvos, kaip ir daugelio užsienio valstybių, teisėje civilinė atsakomybė gali būti deliktinė[236] arba sutartinė[237] (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 2 dalis). Dėl korupcinės veikos, priklausomai nuo aplinkybių, galima taikyti jas abi. Jei tarp žalą padariusio asmens ir nukentėjusio asmens nėra sutartinių santykių,

---

[233] *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A*. Lietuvos Respublikos CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 187.

[234] Civilinė atsakomybė CK 6.245 straipsnio 1 dalyje apibrėžiama kaip turtinė prievolė, kurios viena šalis turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti padarytus nuostolius (žalą) ar sumokėti netesybas (baudą, delspinigius).

[235] Apie kompensacinę funkciją kaip pagrindinę civilinės atsakomybės funkciją žr.: *Mikelėnas V.* Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2005, p. 27–40.

[236] Deliktinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, atsirandanti dėl žalos, kuri nesusijusi su sutartiniais santykiais, išskyrus atvejus, kai įstatymai nustato, kad deliktinė atsakomybė atsiranda ir dėl žalos, susijusios su sutartiniais santykiais (CK 6.245 straipsnio 4 dalis).

[237] Sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius) (CK 6.245 straipsnio 3 dalis).

tuomet būtų taikoma deliktinė atsakomybė. Tokie teisiniai santykiai susiklosto tarp trečiojo asmens, kuris prarado galimybę sudaryti sutartį su atstovaujamuoju. Korupcinė veika (įskaitant korupcinį susitarimą) *per se* yra neteisėtas veiksmas, patenkantis į generalinio delikto (Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 1 dalis) taikymo sritį[238].

Už korupcines veikas įmanoma ir sutartinė civilinė atsakomybė. Pirmiausia tai atvejai, kai tarp atstovaujamojo ir atstovo yra sudaryta sutartis (pavyzdžiui, pavedimo). Sudaręs susitarimą dėl kyšio ir atitinkamai sulaužęs savo lojalumo pareigą atstovaujamajam, atstovas kartu pažeidžia ir sutartį, dėl to jam kyla sutartinė atsakomybė (Civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalis, 6.256 straipsnio 2 dalis). Kitas sutartinės atsakomybės atvejis būtų, kai konkurse dalyvaujantys asmenys pagal konkurso sąlygas vieni kitiems įsipareigoja neatlikti jokių korupcinių veiksmų. Tokios sutartys yra taikomos Vokietijos praktikoje[239]. Jei tokį įsipareigojimą prisiėmęs konkurso dalyvis jį sulaužo duodamas kyšį, tai jau yra sutartinis pažeidimas. Civilinės sutartinės atsakomybės specifika ta, kad šalys iš anksto sutartyje gali nustatyti netesybų dydį (šiuo atveju tai greičiausiai būtų konkrečia suma apibrėžta bauda), kurio teisme nebereikėtų įrodinėti.

Kadangi civilinės atsakomybės už korupcines veikas taikymo atveju turi būti nustatytos bendrosios civilinės atsakomybės sąlygos – tai yra neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos, bei kaltė[240], šių sąlygų ypatumai taikant jas korupcinėms veikoms toliau aptariami atskirai.

Neteisėti veiksmai. Pirmoji būtina civilinės atsakomybės sąlyga – jog ji atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (Civilinio kodekso 6.246 straipsnis). Taigi neteisėti veiksmai yra

---

[238] Lietuvoje civilinės atsakomybės taikymas yra grindžiamas generalinio delikto taisykle, reiškiančia, kad kiekvienas asmuo turi pareigą elgtis taip, kad savo veiksmais nepadarytų kitam asmeniui žalos, o jei tokia žala kyla – atsakingas asmuo turi pareigą ją atlyginti. Žr. *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 366.

[239] *Meyer O.* Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 163.

[240] Kai kuriais atvejais civilinė atsakomybė kyla ir yra taikoma be kaltės (CK 6.248 straipsnio 1 dalis). Tačiau tai yra išimtinė situacija, įmanoma tik įstatymų arba sutarties numatytais atvejais. Galiojantys įstatymai nenustato taisyklės, jog civilinė atsakomybė už korupciniais veiksmais padarytą žalą kiltų be kaltės, todėl, pagal bendrąją taisyklę, kaltės sąlyga taip pat turės būti nustatyta. Kartu reikia atsižvelgti, jog įmanoma, kad korupcinė veika pateks į specialaus delikto atvejį, kuomet civilinė atsakomybė kyla be kaltės.

apibrėžti labai plačiai ir yra siejami ne tik su konkrečios įstatyminės ar sutartinės pareigos ar draudimo pažeidimu, kuris gali pasireikšti ir neveikimu, tačiau ir bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai.

Korupcijos atveju neteisėtų veiksmų buvimas kaip civilinės atsakomybės sąlyga abejonių sukelti neturėtų. Aiškinant šią sąlygą, privaloma remtis ir Civilinės teisės konvencijoje dėl korupcijos pateikta neteisėtų veiksmų samprata, kuri, be kita ko, detalizuoja už žalą atsakingus subjektus: atsakovas atliko korupcinę veiką ar leido ją atlikti, ar nesiėmė reikiamų priemonių, kad korupcinės veikos būtų išvengta. Taigi pirmiausia neteisėtus veiksmus padaro ir už žalą atsako abi korupcinės veikos pusės – ir kyšio davėjas, ir kyšio gavėjas. Be to, atsakomybė neapsiriboja tik tiesiogiai kyšį davusiais ar jį priėmusiais asmenimis, tačiau apima ir visus kitus susijusius asmenis, kurie galbūt jokios tiesioginės ar netiesioginės naudos negavo (ar ši nauda nebuvo įrodyta), tačiau leido korupcinę veiką atlikti, ar nesiėmė reikiamų priemonių, kad jos būtų išvengta. Tokie asmenys galėtų būti, pavyzdžiui, įmonės vadovai, kurie neužtikrino (nors tai įeina į jų pareigas), kad įmonės darbuotojai ar atstovai neatliktų korupcinės veikos. Taip pat aktualios Civilinio kodekso normos, jog darbdavys atsako už savo darbuotojų, einančių savo darbines pareigas, o atstovaujamas asmuo – už savo atstovo, vykdančio pavedimą, padarytą žalą (Civilinio kodekso 6.264 ir 6.265 straipsniai). Tai ypač aktualu tuo atveju, kai įmonė sutartį dėl korupcijos ar kitą korupcinę veiką vykdo ne tiesiogiai, bet pasinaudodama tarpininko – atstovo paslaugomis (toks scenarijus įprastas tarptautinės korupcijos atveju).

Jei yra įrodyta bet kuri Baudžiamajame kodekse nustatyta nusikalstama korupcinė veika (atkreipiamas dėmesys, kad Baudžiamojo kodekso 230 straipsnio 3 dalis įgalina baudžiamąją atsakomybę už korupcines veikas taikyti asmenims, veikiantiems privačiajame sektoriuje), tai laikytina įstatymo draudžiamų veiksmų atlikimu. Tai yra pats paprasčiausias atvejis, kuomet veiksmų neteisėtumas Civilinio kodekso 6.246 straipsnio požiūriu konstatuojamas iš esmės automatiškai.

Tačiau netgi jei baudžiamoji atsakomybė ir nebuvo taikoma – o tai gali atsitikti dėl įvairių priežasčių, pavyzdžiui, dėl suėjusios apkaltinamojo nuosprendžio senaties ar dėl skirtingų įrodinėjimo standartų – neteisėti veiksmai civilinės atsakomybės požiūriu vis tiek gali būti konstatuoti. Korupcinės veikos atžvilgiu atstovas paprastai pažeidžia vieną ar kelias pakankamai aiškiai apibrėžtas įstatymines arba sutartines pareigas. Pavyzdžiui, valdymo organo narys turi fiduciarines pareigas juridinio asmens atžvilgiu, tarp jų ir lojalumo bei interesų

konflikto vengimo (Civilinio kodekso 2.87 straipsnis). Net ir tuo atveju, jei atstovas nėra atstovaujamojo valdymo organo narys ar darbuotojas, tačiau veikia kitais sutartiniais pagrindais, iš sudarytos sutarties jam taip pat kyla tam tikros pareigos atstovaujamojo atžvilgiu (ypač jos ryškios pavedimo sutarties atveju: įgaliotinis privalo įvykdyti jam duotą pavedimą elgtis sąžiningai ir rūpestingai, kad įvykdymas geriausiai atitiktų įgaliotojo interesus, bei vengti asmeninių interesų konflikto su įgaliotojo interesais (Civilinio kodekso 6.760 straipsnio 1 dalis). Taigi pastaruoju atveju yra iš sutarties kylančios lojalumo pareigos, kurių sulaužymas taip pat laikytinas neteisėtais veiksmais.

Net ir tuo atveju, jei aiškiai išreikštos įstatyminės ar sutartinės pareigos tarp korupcinę veiką padariusio asmens ir nukentėjusio asmens nėra, veiksmų neteisėtumas išplauks iš bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimo (Civilinio kodekso 6.246 straipsnio 1 dalis), taip pat bendrosios pareigos nepadaryti kitam asmeniui žalos (CK 6.263 straipsnio 1 dalis) pažeidimo.

Baigiant neteisėtų veiksmų aptarimą, keltinas klausimas, kaip turi būti atlyginta žala, jei atsakovų yra keli (pagal bazinį korupcijos modelį – bent jau du: kyšio davėjas ir atstovas), tai yra, ar jų atsakomybė yra dalinė, ar solidari. Šiuo atveju turėtų būti taikoma bendroji norma, jog kelių asmenų veiksmais padarytos žalos atlyginimo atveju yra preziumuojama solidarioji pareiga (Civilinio kodekso 6.6. straipsnio 3 dalis). Taip pat ir Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 4 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad tuo atveju, jei keli atsakovai yra atsakingi už tą pačią korupcinę veiką, jie yra atsakingi solidariai. Taigi ir nacionalinis reguliavimas neturėtų nukrypti nuo šio reikalavimo. Kadangi korupcinės veikos atveju tarp žalą padariusių asmenų egzistuoja sutartiniai (aiškiai išreikšti arba paslėpti) ryšiai arba kitoks bendrumas, solidariosios atsakomybės taikymas visiškai pagrįstas. Tokiu atveju žalą patyręs asmuo turi teisę reikalauti, kad kiekvienas iš neteisėtą korupcinę veiką atlikusių asmenų atlygintų visą žalą ar jos dalį, taip pat pasirinkti, ar reikalauti iš jų žalos bendrai, ar iš kiekvieno iš jų atskirai (Civilinio kodekso 6.6 straipsnio 4 dalis).

Žala. Turtinės žalos padarymas, o ypač jos dydžio nustatymas yra bene labiausiai komplikuota iš visų civilinės atsakomybės sąlygų korupcinių veikų atveju. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato, kad žala yra viena iš būtinųjų civilinės atsakomybės sąlygų (Civilinės teisės konvencijos dėl korupcijos 4 straipsnio 1 dalis), taip pat pateikia bendras gaires dėl žalos atlyginimo: pirma, įtvirtintas visiškos žalos atlyginimo principas (Civilinės teisės konvencijos

dėl korupcijos 3 straipsnio 1 dalis, ją atitinka Civilinio kodekso 6.263 straipsnio 2 dalis), antra, kad žalos atlyginimas gali apimti materialinę žalą[241], negautą pelną ir nepiniginius nuostolius (t. y. neturtinę žalą). Tačiau žalos dydžio nustatymo Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos toliau nedetalizuoja.

Pagal vieną iš pagrindinių žalos klasifikacijų, žala gali būti turtinė ir neturtinė. Tiek viena, tiek kita yra įprasta ir dažna korupcinių veikų pasekmė. Tačiau kyla komplikuotas klausimas – kaip nustatyti patirtos žalos dydį. Kadangi turtinės bei neturtinės žalos nustatymo bei jų dydžio nustatymo kriterijai skiriasi, jie nagrinėjami atskirai.

Turtinė žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų (Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalis). Kaip buvo minėta, civilinė atsakomybė remiasi visišku žalos atlyginimo principu, kuris reiškia, kad padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymas ar sutartis nustato ribotą atsakomybę (Civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalis). Kitaip sakant, nukentėjusi šalis turi atsidurti tokioje padėtyje, kurioje būtų buvusi, jei nebūtų įvykusi korupcinė veika.

Vis dėlto korupcinių veikų atveju retai susiduriama su aiškiai apibrėžtu turto sugadinimu ar netekimu. Dažniausiai pasitaikančios korupcinės veikos (pvz., prioritetinės padėties tam tikram klientui suteikimas) paprastai tiesiogiai nelemia turto netekimo ar jo sugadinimo. Žala pasireiškia per didele kaina, prastesnės kokybės prekių ar paslaugų gavimu ar pan. Sumos, kurias vykdydama dėl korupcijos sudarytą sutartį, sumoka įmonė, nėra turto netekimas, nes jos yra išmokamos sutarties pagrindu ir dažniausiai atstovaujamasis tam tikrą priešpriešinį ekvivalentą (prekę ar paslaugą) taip pat gauna, tik ne tokiomis naudingomis sąlygomis. Tai lemia, jog nuostoliai dėl korupcijos paprastai pasireikš turėtomis išlaidomis arba netiesioginiais nuostoliais.

Vienas iš galimų nuostolių dydžio apskaičiavimo būdų – įvertinti, kiek atstovaujamasis būtų sutaupęs, jei būtų sudaręs sutartį su kitu asmeniu, t. y. žalos dydį sudaro pagrindinės sutarties ir hipotetinės sutarties su konkuruojančiu ūkio subjektu skirtumas. Toks nuostolių dydžio apskaičiavimas yra pripažintas

[241] „Materialinės žalos“ sąvoką nacionalinės teisės kontekste reikėtų suprasti kaip tiesioginius nuostolius (turto netekimą arba sužalojimą bei turėtas išlaidas).

ir Lietuvos teismų praktikoje[242], taip pat žinomas ir kitose valstybėse[243]. Tačiau problema taikant šį būdą gali kilti, jei klausimas dėl nuostolių keliamas praėjus laiko tarpui nuo pagrindinės sutarties sudarymo ir nebėra įmanoma sužinoti, kokią sutarties kainą būtų pasiūlę konkuruojantys ūkio subjektai.

Kitaip yra apskaičiuojami nuostoliai trečiųjų asmenų, kurie prarado galimybę sudaryti sutartį dėl korupcinio susitarimo. Šiuo atveju nuostoliai turėtų būti apskaičiuojami kaip trečiojo asmens negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs, jei sutartis būtų sudaryta. Savo ruožtu pastarieji galėtų būti apskaičiuoti pagal naudos gavėjo grynąjį pelną, jei trečiasis asmuo gali įrodyti, kad taiko panašią pelno maržą[244].

Įdomus klausimas yra dėl pačio kyšio pripažinimo nuostoliais. Kai kurių užsienio jurisdikcijų atstovai yra išreiškę poziciją, jog kyšis negali būti laikomas nuostoliais[245]. Tačiau kitos valstybės leidžia reikalauti kyšio dydžio sumos iš atsakingų asmenų[246]. Lietuvos teisinio reguliavimo požiūriu atsižvelgtina į Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 2 dalį, kuri numato, kad jeigu atsakingas asmuo iš savo neteisėtų veiksmų gavo naudos, ši nauda kreditoriaus reikalavimu gali būti pripažinta nuostoliais. Taigi, žalą patyręs atstovaujamasis, remdamasis šia taisykle, galėtų prašyti pripažinti atstovo gautą kyšį atstovaujamojo nuostoliais. Galbūt tai nebūtų pagrindinis žalos apskaičiavimo metodas ir vargu ar kyšio dydis būtų visiškai pakankamas atlyginti atstovaujamojo nuostolius, tačiau tai galėtų būti žalos dydžio apskaičiavimo metodas, jei nebūtų patikimesnių kriterijų.

Be to, reikia atsižvelgti, jog be tiesioginių nuostolių ir negautų pajamų į nuostolius įskaičiuojamos ir kitos išlaidos (Civilinio kodekso 6.249 straipsnio 4 dalis):

---

[242] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-38 / 2005. Nurodytoje byloje buvo sprendžiamas ikisutartinių nuostolių klausimas. Manytina, kad tie patys išaiškinimai galėtų būti taikomi ir su korupcija susijusioms sutartims.

[243] OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing, p. 33. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en. *Meyer O.* Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 162.

[244] OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing, p. 34. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en.

[245] *Kull I.* Civil Law Consequences of Corruption in Estonia // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 179.

[246] *Kraft D*. English Private Law and Corruption: Summary and Suggestions for the Development of European Private Law // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 219.

1) protingos išlaidos, skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti;
2) protingos išlaidos, susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu;
3) protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka.

Visų nurodytų trijų išlaidų grupių buvimas įmanomas ir korupcinių veikų atveju. Pavyzdžiui, dėl numanomos ar paaiškėjusios korupcinės veikos kilusios žalos įmonė užsako auditą, kuris ir nustato tikrąjį žalos mastą. Tokiu atveju išlaidas, sumokėtas audito bendrovei, galima būtų priskirti atlyginamiems nuostoliams.

Minėta, Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos numato ir neturtinės žalos atlyginimo galimybę (3 straipsnio 2 dalis) jos nedetalizuodama. Lietuvos teisėje neturtinės žalos klausimas yra reguliuojamas Civilinio kodekso 6.250 straipsnyje. Pagal šio straipsnio 1 dalį, neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Korupcijos atveju dažniausiai galima kalbėti apie reputacijos pablogėjimą, kuris paveikia sutartyse dėl korupcijos dalyvaujančius juridinius asmenis (net jei teisiškai atstovaujamasis bus nekaltas dėl savo atstovo veiksmų, būtent jam gali tekti didžiausia reputacinė žala dėl paaiškėjusio korupcijos fakto). Tačiau reputacijos pablogėjimo paprastai negalės įrodyti tretieji asmenys, kurie neteko galimybės sudaryti sutartį. Kita vertus, Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 1 dalis nepateikia baigtinio neigiamų neturtinių pasekmių sąrašo, todėl jis gali pasireikšti ir kitaip. Šiuo požiūriu vertinga yra kai kurių Europos valstybių pozicija (pavyzdžiui, Austrijos, Vokietijos, Prancūzijos) atlyginti juridinių asmenų patirtą neturtinę žalą, padarytą nesąžiningos konkurencijos veiksmais[247].

Svarbi yra Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata, jog neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Dėl šios teisės normos prasmės ir taikymo Lietuvos teisės sistemoje iki šiol nėra visiškai aiškaus atsakymo. Jei vertintume nurodytą teisės normą gramatiniu požiūriu, neturtinė žala gali būti atlyginta, tik kai įstatyme yra aiški nuoroda, jog konkrečiu atveju šis gynimo būdas taikomas[248]. Kadangi korupcinių veikų ir atsakomybės už juos Civilinis kodeksas ar kiti civiliniai įstatymai nereguliuoja, neturtinės žalos būtų įmanoma reikalauti tik tais atvejais, kurie patektų į specialių atvejų sudėtį. Vienas

[247] *Cirtautienė S*. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 156.
[248] *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 345.

iš tokių atvejų būtų tos pačios Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies nuostata, jog neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo. Kadangi korupcinės veikos yra nusikalstamo pobūdžio, priėmus apkaltinamąjį nuosprendį galima būtų priteisti ir neturtinę žalą. Kitas aktualus su korupcija susijęs atvejis, kuomet įstatymas aiškiai nustato neturtinės žalos atlyginimą, yra sandorio negaliojimas dėl apgaulės arba šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi (Civilinio kodekso 1.91 straipsnio 3 dalis).

Vis dėlto nėra iki galo aišku, ar neturtinės žalos atlyginimas yra apribotas tik įstatyme numatytais atvejais. Konstitucinis Teismas 2000 metų nutarime[249] yra konstatavęs, kad Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies normoje įtvirtinta įstatymų leidėjo pareiga išleisti įstatymą ar įstatymus, nustatančius žalos atlyginimą asmeniui už jam padarytą materialinę ir moralinę žalą. Taigi Konstitucijoje garantuojama asmens teisė į neteisėtais veiksmais padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą, įskaitant teisminį žalos išieškojimą. Remiantis nurodyta Konstitucinio Teismo pozicija, Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalies nuostatą galima aiškinti taip, kad neturtinė žala taip pat turi būti atlyginta visais atvejais, kuomet yra pažeidžiamos asmens teisės, taip pat ir kai jos pažeidžiamos dėl korupcinių veikų[250]. Lietuvos teisės doktrinoje yra išsakyta pozicija, kad siauras Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalies aiškinimas gali būti įveiktas taikant Konstituciją ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, jei nustatomas jose įtvirtintų asmens teisių ir laisvių pažeidimas[251]. Vis dėlto neturtinės žalos reikalavimo ribos įstatyme tiesiogiai nenumatytais atvejais išlieka ne iki galo aiškios.

Apibendrinant galima teigti, kad bent tam tikrais, įstatyme aiškiai įtvirtintais atvejais, už korupcinių veikų sukeltą žalą galima reikalauti ir neturtinės žalos atlyginimo. Kartu lieka erdvė šios žalos reikalavimo atvejus plėsti ir kitais, įstatyme šiuo metu tiesiogiai nenumatytais atvejais.

---

[249] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., 2000, Nr. 54-1587.

[250] Šiai pozicijai pagrįsti galima pasiremti ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išspręsta byla, kuomet nesant specialaus įstatymo, nustatančio žalos atlyginimą, teismas pripažino esant įstatymo spragą ir remdamasis Konstitucijos 30 straipsniu bei Konstitucinio Teismo praktika, priteisė žalos atlyginimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-138/2009). Nors šioje byloje buvo sprendžiamas turtinės žalos atlyginimo klausimas, teismo išaiškinimai nebuvo siejami tik su turtine žala.

[251] *Cirtautienė S.* Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p. 56.

Priežastinis ryšys tarp korupcinio pobūdžio veikų ir kilusios žalos. Pati priežastinio ryšio samprata, taikoma korupcinių veikų atveju, specifika nepasižymi. Ją apibrėžia Civilinio kodekso 6.247 straipsnis, kuris nustato, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu (Civilinio kodekso 6.247 straipsnis). Taigi, kilusi žala turi būti susijusi su atlikta korupcine veika. Kaip nurodoma doktrinoje ir teismų praktikoje, Lietuvoje yra įtvirtinta lankstaus priežastinio ryšio doktrina, leidžianti atsižvelgti į įvairias reikšmingas situacijos aplinkybes[252].

Nesant nacionalinės teismų praktikos, sunku vienareikšmiškai atsakyti, kaip priežastinio ryšio nustatymas vyktų žalos, kilusios dėl korupcinių sutarčių, atveju. Kitų valstybių požiūriai šiuo klausimu gali būti labai skirtingi: pavyzdžiui, Vokietijoje pripažįstama, kad trečiajam asmeniui būtų labai sudėtinga įrodyti priežastinį ryšį tarp jų galimų netekimų ir susitarimo dėl kyšio, Lenkijos teisinės sistemos požiūriu[253] tai nekelia didesnių sunkumų.

Kaltė. Civilinės atsakomybės ypatumas, lyginant ją su baudžiamąja atsakomybe, yra skolininko kaltės prezumpcija (išskyrus įstatymų numatytus atvejus (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 1 dalis)). Nurodyta kaltės prezumpcija labai palengvina civilinės atsakomybės taikymą ir suteikia papildomo veiksmingumo sprendžiant korupcinėmis veikomis padarytos žalos atlyginimo klausimą.

Primintina, kad kaltės samprata civilinėje teisėje skiriasi nuo taikomos baudžiamojoje teisėje, t. y. jei taikant baudžiamąją atsakomybę reikia nustatyti subjektyviąją kaltę, civilinėje teisėje taikoma objektyvioji kaltės samprata[254]. Laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 2 dalis). Įstatymas toliau detalizuoja, jog kaltė gali pasireikšti tyčia arba neatsargumu (Civilinio kodekso 6.248 straipsnio 2 dalis).

---

[252] *Mikelėnas V.* Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. Tomas 1. Vilnius: Justitia, 2003, p. 338; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2006.

[253] *Michalowska K.* Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009, p. 192–193.

[254] *Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S*. Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 61.

Korupcinių veikų atveju, kaip ir kitais civilinės atsakomybės taikymo atvejais, asmens kaltė būtų preziumuojama vien dėl nustatyto įvykusio korupcinės veikos ir jos sukeltos žalos fakto, o atsakovui ar atsakovams tektų pareiga įrodyti, jog jis ėmėsi visų atitinkamomis aplinkybėmis galimų veiksmų, kad korupcinė veika ir jos pasekmės nekiltų. Jei klausimas kiltų dėl kyšį davusio asmens ar jį priėmusio atstovo atsakomybės, tokie veiksmai būtų laikytini tyčiniais, nes nors paprastai šie asmenys specialiai ir nesiekia padaryti žalos atstovaujamajam, tačiau bet kuris protingas visuomenės narys supranta arba privalo suprasti, jog aktyvūs ir sąmoningi korupciniai veiksmai sukelia aiškią numatomą grėsmę dėl žalos atsiradimo. Tokiu atveju paneigti kaltę būtų iš esmės neįmanoma. Tik tais atvejais, kuomet kyla klausimas dėl tiesiogiai korupcijoje nedalyvavusių, tačiau galimai sudariusių sąlygas jai kilti asmenų, pastarieji galėtų įrodyti, kad ėmėsi visų jiems prieinamų protingų priemonių konkrečioje situacijoje, kad korupcinė veika neįvyktų. Tokiu atveju jie paneigtų savo kaltę ir atsakomybė jiems neturėtų būti taikoma.

2.4. Civilinis turto konfiskavimas

Dar viena teisinė priemonė, kuria galima kovoti užkardant korupcines veikas, yra civilinio turto konfiskavimo institutas. Pastarasis, skirtingai nuo aukščiau aptartų civilinių gynimo būdų, yra specialiai nukreiptas būtent prieš korupcines (ir prieš kai kurias kitas nusikalstamas, pavyzdžiui, organizuoto nusikalstamumo) veiklas.

Civilinio turto konfiskavimo instituto tiesiogiai kaip privalomo neįtvirtina nė vienas iš aukščiau aptartų tarptautinių teisės aktų (svarbu pažymėti, kad nėra ir draudimo tokią teisinę priemonę nustatyti). Tačiau šio instituto galimybė yra minima Jungtinių Tautų konvencijoje prieš korupciją, kur numatyta, kad valstybės turi svarstyti galimybę taikyti tokias priemones, kokių gali prireikti, kad būtų leista konfiskuoti tokį turtą nepriėmus nuosprendžio baudžiamojoje byloje, kai nusikaltėlis negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn dėl jo mirties, slapstymosi arba nedalyvavimo teismo posėdyje ar kitais atitinkamais atvejais (54 straipsnio 1 dalies c punktas).

Panašiai, Europos Tarybos konvencijos dėl nusikalstamu būdu įgytų pajamų plovimo, paieškos, arešto ir konfiskavimo bei terorizmo finansavimo 23 straipsnio 5 dalis („Pareiga konfiskuoti“) nustato, jog „šalys pagal savo nacionalinę teisę kuo plačiau bendradarbiauja su Šalimis, prašančiomis taikyti konfiskacijai ly-

giavertes nuosavybės paėmimo priemones, kurios nėra baudžiamosios sankcijos, kai tokias priemones dėl įvykdytos nusikalstamos veikos nurodo taikyti prašančiosios Šalies teisminė institucija, jei nustatyta, kad atitinkamas turtas – tai pajamos iš nusikaltimų ar kitas turtas, nurodytas Konvencijos 5 straipsnyje“.

Vis dėlto nurodytos nuostatos, nors ir rodo tam tikrą politinę kryptį, tačiau, minėta, tiesiogiai nesukuria jokių privalomų įpareigojimų valstybėms.

Pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą jau yra sprendęs dėl civilinio turto konfiskavimo procedūros teisėtumo, ypač jos galimo konflikto su Europos žmogaus teisių konvencijos 6 straipsnyje įtvirtinta nekaltumo prezumpcija ir Konvencijos 1 protokolo 1 straipsnyje įtvirtintos nuosavybės neliečiamumo principu, ir konstatavęs, kad ši priemonė gali būti pateisinta ir nurodytų Konvencijos nuostatų nepažeidžia[255].

Europos Sąjungos lygiu, aptariamo civilinio konfiskavimo kontekste, šiuo metu minėtini du teisės aktai. Pirma, tai 2014 m. balandžio 3 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje[256]. Nurodytos direktyvos 4 straipsnio „Konfiskavimas“ antroji dalis numato, kad tais atvejais, kuomet nėra priimtas galutinis apkaltinamasis nuosprendis dėl nusikalstamos veikos ir todėl konfiskavimas šiuo pagrindu neįmanomas, bent jau tais atvejais, kai jis neįmanomas dėl įtariamojo arba kaltinamojo ligos arba slapstymosi, valstybės narės imasi reikiamų priemonių, kad būtų užtikrinta galimybė konfiskuoti nusikaltimo priemones ir pajamas tais atvejais, kai baudžiamasis procesas pradėtas dėl nusikalstamos veikos, kuri gali tiesiogiai arba netiesiogiai duoti ekonominės naudos, ir pagal tą procesą būtų buvę galima priimti apkaltinamąjį nuosprendį, jeigu įtariamasis arba kaltinamasis būtų galėjęs dalyvauti procese. Tokiu būdu ES direktyva, skirtingai nuo anksčiau minėtų tarptautinių teisės aktų, jau tiesiogiai reikalauja nacionalinėje teisėje numatyti konfiskavimo, kuris taikomas nesant apkaltinamojo nuosprendžio, procedūrą. Tiesa, direktyva kaip privalomus nurodo tik tuos atvejus, kai apkaltinamasis nuosprendis neįmanomas dėl įtariamojo arba kaltinamojo ligos arba slapstymosi, tačiau valstybės narės laisvos tokį konfiskavimą taikyti ir kitais atvejais.

---

[255] Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija išsamiai yra aptarta: *Bikelis S., Mikšys S.* Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.

[256] 2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje // OL, L 127, 29/04/2014, p. 39–51. Direktyva turėjo būti perkelta į nacionalinę valstybių narių teisę iki 2015 m. spalio 4 d.

Antrasis reikšmingas Europos Sąjungos teisės aktas yra 2018 m. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2018/1805 dėl nutarimų įšaldyti ir nutarimų konfiskuoti turtą tarpusavio pripažinimo[257]. Šis reglamentas taikomas ir tokiam turtui, kuris konfiskuojamas nepriimant galutinio apkaltinamojo nuosprendžio pagal priimančiosios valstybės teisę, įvykus procesui, susijusiam su nusikalstama veika (2 straipsnio 3 dalis). Tačiau reikia pastebėti, kad reglamentas taikomas baudžiamosiose bylose priimtus nutarimus įšaldyti arba nutarimus konfiskuoti ir netaikomas nutarimams, priimtiems vykstant procesams civilinėse arba administracinėse bylose.

Minimas institutas tik neseniai buvo numatytas Lietuvos nacionalinėje teisėje – Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymas (toliau – CTKĮ) buvo priimtas 2020 m. kovo 31 d. ir įsigaliojo nuo 2020 m. liepos 1 d.[258] Nors korupcinės veikos nėra vienintelės, kurių atžvilgiu minimas įstatymas yra taikomas, tačiau CTKĮ 1 straipsnio 2 dalis aiškiai įtvirtina, jog įstatymo tikslas yra, greta organizuoto nusikalstamumo ir savanaudiškų nusikaltimų, būtent korupcijos prevencija. Taigi, CTKĮ yra viena iš specialiai skirtų priemonių, nukreiptų prieš korupcines veikas ir jų sukeliamas pasekmes.

Kadangi įstatymas įsigaliojo dar neseniai, realios jo teisminio taikymo praktikos dar nėra, todėl čia tegalima aptarti tik galutinę įstatymo redakciją bei teisės doktrinos išsakytus vertinimus, tuo tarpu įstatymo taikymo praktikoje veiksmingumas paaiškės tik po kurio laiko. Tuo tarpu Lietuvos teisės doktrinoje civilinio turto konfiskavimo institutas, taip pat CTKĮ projektas ir priėmimas jau sulaukė pakankamai daug dėmesio[259], atskirai paminėtini Lietuvos teisės insti-

---

[257] 2018 m. lapkričio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2018/1805 dėl nutarimų įšaldyti ir nutarimų konfiskuoti turtą tarpusavio pripažinimo // OL L 303.

[258] TAR, 2020, Nr. 6992. Verta paminėti, kad įstatymo priėmimo procesas buvo gana komplikuotas, nes buvo pateikti keli įstatymo projektai, kurie sulaukė nemenkos kritikos, pradinis Seimo priimtas įstatymas buvo Prezidento vetuotas ir įsigaliojo Seimui pritarus Prezidentūros pateiktoms pastaboms.

[259] Žr., pavyzdžiui, *Drakšas R.* Civilinis turto konfiskavimas kaip organizuoto nusikalstamumo užkardymo teisinis instrumentas // Jurisprudencija, 2019, 26(1); *Didžiulis L*. Priverstinė santuoka iš išskaičiavimo arba kelios teorinės pastabos apie naująjį Civilinio turto konfiskavimo įstatymą, 2020. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/l-didziulis-priverstine-santuoka-is-isskaiciavimo-arba-kelios-teorines-pastabos-apie-naujaji-civilinio-turto-konfiskavimo-istatyma/*; *Palevičienė S., Murauskienė D.* Civilinio turto konfiskavimo įstatymas – priimtas ne laiku ir ne vietoje // Verslo žinios, 2020-04-06. Prieiga per internetą: *https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2020/04/06/civilinio-turto-konfiskavimo-istatymas---priimtas-ne-laiku-ir-ne-vietoje*; *Dūda M.* Teisininko komentaras. Civilinio turto konfiskavimo įstatymas. 2020-06-07.

tuto mokslininkų tyrimai[260]. Kartu pažymėtina, kad ankstesnės Lietuvos teisės instituto studijos rengtos iki CTKĮ galutinės redakcijos priėmimo, todėl čia tinkama įvertinti įsigaliojusio įstatymo reguliavimą.

Pažymėtina, kad nėra visiško aiškumo, kuriai teisės šakai – baudžiamosios ar civilinės teisės – reikėtų priskirti civilinį turto konfiskavimą. Viena vertus, CTKĮ priėmimo aplinkybės bei tikslai rodo akivaizdų ryšį su baudžiamąja teise. CTKĮ aiškinamajame rašte, pagrindžiant įstatymo poreikį, buvo aiškiai įvardytas siekis kovoti su sunkiu, organizuotu, taip pat intelektualiuoju nusikalstamumu, o tuo tikslu taikyti „vieną iš efektyviausių ilgalaikę perspektyvą turinčių užkardymo būdų – pakirsti ekonominį nusikaltimus darančių asmenų potencialą, įdiegti visuomenėje principinę „nusikaltimai neapsimoka“ nuostatą“[261]. Be to, į civilinį turto konfiskavimo instituto įvedimą reikia žvelgti kaip į gerokai anksčiau prasidėjusių veiksmingų baudžiamųjų priemonių paieškų dalį, o konkrečiai – 2010 m. gruodžio 2 d. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas buvo pakeistas, numatant galimybes efektyviau taikyti turto konfiskavimo institutą, taip pat įtvirtinta galimybė taikyti išplėstinį turto konfiskavimą bei nustatyta baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą praturtėjimą. Nepaisant nurodytų pokyčių, jų praktinis veiksmingumas nebuvo vertinamas visiškai patenkinamai. Tame pačiame aiškinamajame rašte nurodoma, kad absoliuti ikiteisminių tyrimų dauguma dėl neteisėto praturtėjimo buvo nutraukti, o iš teismui perduotų ikiteisminių tyrimų – didžiojoje dalyje priimti išteisinamieji nuosprendžiai, taip pat ir išplėstinis turto konfiskavimas inicijuotas išskirtinai pavieniais atvejais[262]. Akivaizdu, kad civilinio turto konfiskavimo įvedimu buvo siekiama papildyti nepakankamai veiksmingai veikiančius aukščiau nurodytus konfiskavimą, išplėstinį konfiskavimą ir baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą praturtė-

---

Prieiga per internetą: *https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-civilinio-turto-konfiskavimo-istatymas.d?id=84454409.* Taip pat paminėtina, kad 2019 m. rudenį Vilniaus universiteto Teisės fakultetas organizavo specialiai aptariamam institutui skirtą mokslinę konferenciją „Civilinis turto konfiskavimas Lietuvoje: žingsnis pirmyn ar atgal?“.

[260] *Bikelis S. (ats. red.), Čepytė B., Girdauskas M., Medelienė A., Mulevičius M., Simaitis R., Žėkas T.* Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Klasikiniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai. Vilnius: Justitia, 2014; *Bikelis S., Mikšys S.* Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018. Taip pat žr. S. Bikelio komentarą „Ar civilinis turto konfiskavimas startuos su užtrauktu rankiniu stabdžiu?“ 2020-04-18. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/18/s-bikelis-ar-civilinis-turto-konfiskavimas-startuos-su-uztrauktu-rankiniu-stabdziu/.*

[261] Aiškinamasis raštas Nr. XIIIP-3216 „Dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIIIP-3214- XIIIP-3217“, 2019-02-11.

[262] *Ibid.*

jimą. Kitaip sakant, civilinio turto konfiskavimo institutas atsirado bei yra grindžiamas būtent baudžiamosios politikos argumentais bei tikslais.

Taip pat ir sąvoka „konfiskavimas“ turi aiškų ryšį su baudžiamojoje teisėje numatyta baudžiamojo poveikio priemone, nes turto paėmimas inicijuojamas valstybės, vykdomas neatlygintinai bei jis yra paimamas valstybės naudai, o tai jį realiai paverčia tam tikra valstybės taikoma neigiama sankcija. Pastarieji požymiai nėra būdingi civilinei teisei[263]. Čia verta priminti, jog 1964 m. priimtas ir iki 2001 m. galiojęs Civilinis kodeksas numatė konfiskavimo galimybę, tačiau po nepriklausomybės paskelbimo tai buvo vertinama kaip sovietinis reliktas, kurio naujajame 2001 m. Civiliniame kodekse buvo atsisakyta, kaip nesuderinama su civilinės teisės prigimtimi[264].

Sąsaja su baudžiamąja teise matyti iš asmenų, kurių atžvilgiu gali būti pradėta civilinio turto konfiskavimo procedūra. Tai yra asmenys, kurie įtariami, kaltinami ar nuteisti dėl CTKĮ įvardytų konkrečių nusikalstamų veikų, taip pat su jais susiję asmenys. Taigi, Lietuvos reglamentavime turtas, kuris konfiskuojamas, yra susietas su nusikalstamomis veikomis, įskaitant korupciją, nors pačios šios veikos ir neturi būti nustatytos. Galiausiai, pati civilinio turto konfiskavimo priemonė yra inicijuojama ir daugiausia atliekama ikiteisminio tyrimo institucijų (prokuratūros, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos ir Lietuvos policijos).

Kita vertus, su baudžiamąja teise visiškai sutapatinti šio instituto neišeina dėl vienos svarbiausių jo taikymo ypatybių, t. y. civilinis turto konfiskavimas nėra siejamas su asmens kalte bei baudžiamosios atsakomybės nustatymu. Jau pats instituto pavadinimas – **civilinis** turto konfiskavimas – rodo aiškų atsiribojimą nuo baudžiamosios teisės (kartu – ir nuo baudžiamajame procese taikomų įrodinėjimo standartų, kurie ir yra laikomi kliūtimi veiksmingam klasikinių baudžiamosios teisės priemonių taikymui). Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje taip pat įprastai laikomasi pozicijos, jog civilinis turto konfiskavimas laikytinas būtent civiliniu procesu, o ne baudžiamuoju[265].

---

[263] Lietuvos teisės mokslininkai nurodo, kad civilinis turto konfiskavimas, nepaisant pavadinimo, yra baudžiamojo poveikio priemonė. Žr. *Palevičienė S., Murauskienė D.* Civilinio turto konfiskavimo įstatymas – priimtas ne laiku ir ne vietoje // Verslo žinios, 2020-04-06. Prieiga per internetą: *https://www.vz.lt/finansai-apskaita/2020/04/06/civilinio-turto-konfiskavimo-istatymas---priimtas-ne-laiku-ir-ne-vietoje*; *Didžiulis L.* Priverstinė santuoka iš išskaičiavimo arba kelios teorinės pastabos apie naująjį Civilinio turto konfiskavimo įstatymą, 2020. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/l-didziulis-priverstine-santuoka-is-isskaiciavimo-arba-kelios-teorines-pastabos-apie-naujaji-civilinio-turto-konfiskavimo-istatyma/.*

[264] *Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A.* Lietuvos Respublikos CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001, p. 183.

[265] *Bikelis S., Mikšys S.* Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018, p. 10.

CTKĮ taip pat pabrėžia civilinio turto konfiskavimo procedūros atskirumą nuo baudžiamojo proceso (CTKĮ 4 straipsnis), nurodant, jog atliekant civilinio turto konfiskavimo procedūrą ar bylą dėl civilinio turto konfiskavimo nagrinėjant teisme, asmeniui pareiškus įtarimą dėl CTKĮ 2 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodytų nusikaltimų, tai nesustabdo pradėtos civilinio turto konfiskavimo procedūros ar bylos dėl civilinio turto konfiskavimo nagrinėjimo teisme (CTKĮ 4 straipsnio 3 dalis). Tiesa, nurodytas atskyrimas nebuvo atliktas iki galo, nes CTKĮ 4 straipsnio 1 dalis numato, kad kai asmeniui pareikštas įtarimas dėl CTKĮ 2 straipsnio 2 dalies 1 punkte nurodytų nusikaltimų, civilinio turto konfiskavimo procedūra nepradedama tol, kol baudžiamajame procese bus priimtas galutinis prokuroro procesinis sprendimas arba įsiteisės galutinis teismo sprendimas tam asmeniui. Ši nuostata pagrįstai buvo sukritikuota teisės mokslininkų kaip prieštaringa ir mažinanti civilinio turto konfiskavimo procedūros veiksmingumą[266].

Taip pat, prie civilinės teisės aptariamą institutą priartina ir kai kurie proceso bruožai. Kaip nurodoma CTKĮ 12 straipsnio 1 dalyje, bylos dėl civilinio turto konfiskavimo nagrinėjamos Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka pagal prokuroro ieškinį dėl viešojo intereso gynimo. Taigi procesas vyksta pagal civilinio proceso taisykles, kurios savo prigimtimi yra skirtos spręsti būtent privačių asmenų ginčus.

Nurodytos civilinio turto konfiskavimo ypatybės neleidžia griežtai priskirti jo prie civilinės arba baudžiamosios teisės ir darytina išvada, kad institutas yra mišraus pobūdžio[267].

Civilinio turto konfiskavimo taikymo sąlygos. Civilinio turto konfiskavimo sąlygas nustato CTKĮ 2 straipsnis. Šis straipsnis pirmiausia apibrėžia turtą, kurio atžvilgiu gali būti vykdomas civilinis konfiskavimas[268]. Tai atitinka daugelyje šalių pripažįstamą civilinio turto konfiskavimo ypatybę, jog tai yra procesas, nukreiptas prieš tam tikrą turtą, bet ne prieš asmenį. Paties turto sąvoka CTKĮ nėra apibrėžta ir tai vertintina pozityviai, nes taikant sisteminį aiškinimą

[266] *Bikelis S.* Ar civilinis turto konfiskavimas startuos su užtrauktu rankiniu stabdžiu? // teise.pro, 2020-04-18. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/18/s-bikelis-ar-civilinis-turto-konfiskavimas-startuos-su-uztrauktu-rankiniu-stabdziu/.*

[267] Pastarąjį teiginį patvirtina ir kiti Lietuvos teisės mokslininkai. Žr. *Bikelis S., Mikšys S*. Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018, p. 11.

[268] CTKĮ 2 str. 1 d. nustatyta, kad konfiskuotas gali būti ne tik turtas, bet ir iš jo gauta turtinė nauda.

konfiskuotinas turtas turėtų būti aiškinamas plačiąja prasme[269], kaip apimantis ne tik nekilnojamuosius ar kilnojamuosius daiktus, bet ir pinigus, vertybinius popierius, kitas turtines vertybes[270], įskaitant ir tokias turto rūšis, kurios šiuo metu dar gali būti nežinomos, bet bus pripažįstamos turtu ateityje. Kita vertus, iš CTKĮ 2 straipsnio aiškiai matyti, kad konfiskuojamas turtas yra apibrėžtas per jo savininkus, kurie yra susiję su tam tikromis nusikalstamomis veikomis.

Atsižvelgiant į sisteminį normų aiškinimą bei Konstitucinio Teismo jurisprudenciją[271], turto priklausymą nuosavybės prasme reikia suprasti Civilinio kodekso 4 knygos prasme (Civilinio kodekso 4.37 straipsnis).

Antra, nurodyto turto savininkai jo negali pagrįsti teisėtomis pajamomis.

Trečia, šio turto bendra vertė[272] neatitinka aukščiau nurodytų asmenų teisėtų pajamų ir šis skirtumas viršija 2 000 bazinių bausmių ir nuobaudų dydžio sumą (šiuo metu tai yra 100 000 Eur).

Ketvirta, yra įvestas apribojimas – civilinio turto konfiskavimo procedūra negali būti pradedama ir taikoma turtui, iš kurio pagal Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso, kitų įstatymų nuostatas negali būti išieškoma (CTKĮ 2 straipsnio 7 dalis).

Penkta, tarp sąlygų turtui konfiskuoti yra ir terminas, po kurio turtas buvo įgytas, tačiau šis klausimas yra aptariamas atskirai toliau.

Viena didžiausių problemų konfiskuojant galimai nusikalstamu būdu įgytą turtą yra ta, jog toks turtas yra perleidžiamas tretiesiems asmenims, tokiu būdu formaliai išvengiant civilinio konfiskavimo taikymo sąlygų. CTKĮ sprendžia šią problemą numatydamas papildomas nuostatas dėl galimybės konfiskuoti ir tokį turtą, kuris atitinka aukščiau nurodytas sąlygas, bet yra perleistas kitam fiziniam ar juridiniam asmeniui, kuris žinojo arba turėjo žinoti, kad šio turto perdavimo arba įsigijimo tikslas buvo išvengti šio turto konfiskavimo. Toks asmuo yra įvardijamas nesąžiningu įgijėju. CTKĮ taikymą tokių nesąžiningų įgijėjų atžvilgiu palengvina CTKĮ 2 straipsnio 4 dalyje numatytos specialios prezump-

[269] Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2020 m. birželio 26 d. įsakymo Nr. I-173 „Dėl turto tyrimo atlikimo ir organizavimo civilinio turto konfiskavimo metu tvarkos aprašo“ (TAR, 2020, Nr. 14215) 54 p. nurodoma, kad turtu laikomi tie civilinių teisių (nuosavybės) objektai, kurie turi objektyvią ekonominę vertę ir kuriuos galima įvertinti pinigine išraiška.
[270] Palyginimui žr. CK 1.97 str. 1 d.
[271] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 189[1] straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // TAR, 2017, Nr. 4356.
[272] Turto vertė nustatoma pagal turto įgijimo metu buvusią jo rinkos vertę (CTKĮ 2 str. 6 d.).

cijos, kurios numato, jog įgijėjo nesąžiningumas preziumuojamas, kai aukščiau aptartas sąlygas atitinkantis turtas:

1) perleidžiamas asmens, iš kurio turtas konfiskuotinas, artimiesiems giminaičiams (tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams), broliams, seserims, seneliams ir vaikaičiams);
2) įgytas sudarius apsimestinį ar tariamą sandorį;
3) įgytas neatlygintinio sandorio pagrindu iš asmens, kurio turtas konfiskuotinas;
4) įgytas juridinio asmens, kurio vadovas, valdymo organo narys arba dalyviai, valdantys ne mažiau kaip penkiasdešimt procentų juridinio asmens akcijų (pajaus, įnašų), yra asmenys, kurių turtas konfiskuotinas.

Iš nurodytų prezumpcijų neaiškiausia lieka antroji, siejanti nesąžiningumo prezumpcijos taikymą su apsimestiniu ar tariamu sandoriu. Konkrečiai, nėra aiškumo, kokiu būdu turės būti nustatomas sandorio tariamumas ar apsimestinumas. Nors tokie sandoriai priskiriami prie niekinių, tačiau, kaip jau aptarta aukščiau, tik teismas gali konstatuoti niekinio sandorio faktą. Ar toks konstatavimas turės būti atliktas ankstesnėje byloje? Ar prokuroras kreipdamasis į teismą dėl civilinio turto konfiskavimo kartu turės reikšti ir reikalavimą dėl atitinkamų sandorių pripažinimo apsimestiniais ar tariamaisiais? Logiškesnis būtų antrasis variantas, jį netiesiogiai patvirtina Turto tyrimo atlikimo ir organizavimo civilinio turto konfiskavimo metu tvarkos aprašo 53 punktas, nurodantis, kad tyrimo metu renkami duomenys ir apie turto įgijimą sudarius apsimestinį ar tariamą sandorį. Sandorio pripažinimo apsimestiniu arba tariamuoju atveju lieka neaiškus ir CTKĮ santykis su Civiliniu kodeksu, nes Civilinio kodekso 1.86 straipsnis tariamojo sandorio negaliojimo atvejais numato tik abišalę restituciją, o ne turto konfiskavimą. Šiuos neaiškumus palikta išspręsti CTKĮ teisminio taikymo praktikai.

Reikia manyti, kad atvejais, kurie nors ir nepatenka tarp nurodytų prezumpcijų, įgijėjo nesąžiningumas taip pat galėtų būti įrodytas[273], tačiau pastaruoju atveju nesąžiningumas nėra preziumuojamas ir turės būti įrodinėjamas bendrąja tvarka. Kita vertus, įgijėjai turi turėti galimybę nesąžiningumo prezumpciją paneigti, įrodydami, kad nežinojo arba neturėjo žinoti, kad turto per-

[273] Tokius asmenis tiesiogiai nurodo Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2020 m. birželio 26 d. įsakymo Nr. I-173 „Dėl turto tyrimo atlikimo ir organizavimo civilinio turto konfiskavimo metu tvarkos aprašo“ 11.9.5 punktas.

davimo arba įsigijimo tikslas buvo išvengti šio turto konfiskavimo ir tokiu atveju turtas iš jų neturėtų būti konfiskuojamas. Tais atvejais, kai trečiųjų asmenų, kuriems turtas perleistas, nesąžiningas įgijimas neįrodomas, taip pat kai konfiskuotinas turtas yra paslėptas, suvartotas ar turto negalima konfiskuoti dėl kitų priežasčių arba turtą konfiskuoti būtų netikslinga, iš CTKĮ 2 straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens išieškoma to turto vertę atitinkanti pinigų suma.

Civilinio turto konfiskavimo procedūra. Civilinio turto konfiskavimo procedūrą galima išskirti į dvi stadijas. Pirmoji stadija yra turto tyrimo procedūra. Kaip jau buvo nurodyta, ši stadija yra daugiau (ar išimtinai) viešosios teisės pobūdžio. Sprendimą pradėti turto tyrimą priima prokuroras savo iniciatyva, nustatęs, kad yra pagrindas įtarti, kad asmuo turi CTKĮ nurodytą nuosavybės teise jam priklausantį konfiskuotiną turtą (CTKĮ 4 straipsnio 2 dalis).

Patį turto tyrimą organizuoja ir jam vadovauja prokuroras, o atlieka Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos ir Lietuvos policija, esant reikalui gaunant duomenis iš Valstybinės mokesčių inspekcijos bei kitų institucijų ir asmenų. Prokuroras gali atlikti visą turto tyrimą ar atskirus turto tyrimo veiksmus (CTKĮ 4 straipsnio 5–6 d.). Tyrimo procedūrą detalizuoja Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintas Turto tyrimo atlikimo ir organizavimo civilinio turto konfiskavimo metu tvarkos aprašas.

Turto tyrimas turi būti atliekamas per kuo trumpesnį terminą, bet ne ilgiau kaip per 6 mėnesius. Jei yra objektyvių priežasčių, dėl kurių būtina pratęsti turto tyrimo atlikimo terminą, prokuroras atlikimo terminą ypatingais atvejais gali pratęsti ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui, tačiau terminas gali būti pratęstas ne daugiau kaip du kartus (CTKĮ 5 straipsnio 5 dalis).

Tyrimo metu nustačius pakankamą pagrindą manyti, kad asmens, dėl kurio atliekamas turto tyrimas, turtas nėra gautas teisėtu būdu ar iš to turto yra gauta turtinė nauda ir šis turtas neatitinka asmens teisėtų pajamų arba kad asmuo yra nesąžiningas įgijėjas, turto tyrimą atliekanti institucija ar prokuroras jam įteikia pranešimą apie galimą civilinį turto konfiskavimą (CTKĮ 8 straipsnio 1 dalis). Tokiam asmeniui CTKĮ numato ir tam tikras teises, visų pirma – pateikti paaiškinimus ir duomenis (dokumentus) apie turto įsigijimo ir pajamų gavimo šaltinius, juos pagrįsti ir įrodinėti, kad jo turto vertė atitinka jo teisėtas pajamas arba kad jis nėra nesąžiningas įgijėjas, be kita ko, pateikdamas informaciją, apimančią ilgesnį negu turto tiriamąjį laikotarpį. Tačiau tarp kitų deklaruojamų tiria-

mojo teisių, kurių dalis yra bendrosios bet kurio asmens teisės (pavyzdžiui, turėti atstovą, neduoti parodymų prieš save, savo šeimos narius ar artimuosius giminaičius ar gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų ir įstaigų, kitų viešųjų juridinių asmenų duomenis apie savo turtą, pajamas ar sandorius), nėra vienos svarbiausių teisių, kurias asmuo turėtų turėti – tai yra teisės skųsti prokuroro ar tyrimą atliekančių Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos arba Lietuvos policijos veiksmų (vienintelė išimtis yra sprendimai dėl turto arešto). Pabrėžtina, kad prokuroro nutarimą atsisakyti pradėti turto tyrimą gali panaikinti aukštesnysis prokuroras savo iniciatyva ar turto tyrimą inicijavusios institucijos prašymu (CTKĮ 4 straipsnio 4 dalis). Labai abejotina, ar tokia teisių ir pareigų disproporcija santykiuose su valstybės institucijomis gali būti laikoma proporcinga ir teisėta.

Baigusi turto tyrimą atsakinga institucija prokurorui kartu su surinktais duomenimis pateikia turto tyrimo išvadą, kurioje pateikiamas vienas iš šių siūlymų:

1) nutraukti turto tyrimą;
2) nutraukti turto tyrimą ir perduoti informaciją Valstybinei mokesčių inspekcijai įvertinti pagal Lietuvos Respublikos mokesčių administravimo įstatymą;
3) baigti turto tyrimą ir priimti sprendimą dėl kreipimosi į teismą dėl civilinio turto konfiskavimo.

Prokuroras, susipažinęs su turto tyrimo išvada, per 10 dienų nuo turto tyrimo išvados gavimo dienos priima vieną iš nurodytų trijų sprendimų arba sprendimą gautą turto tyrimo išvadą grąžinti papildyti turto tyrimą atlikusiai institucijai, jeigu dar nėra pasibaigęs tyrimui nustatytas 6 mėnesių turto tyrimo terminas.

Antroji stadija yra bylos dėl civilinio turto konfiskavimo nagrinėjimas teisme. Kaip minėta, pastarosios bylos nagrinėjamos bendrosios kompetencijos teismuose[274] Civilinio proceso kodekso nustatyta tvarka pagal prokuroro ieškinį dėl viešojo intereso gynimo. Tokiu būdu pasiekiamas vienas svarbiausių civilinio turto konfiskavimo instituto tikslų – kadangi tai yra civilinė byla, išvengiama poreikio laikytis baudžiamojo proceso garantijų bei įrodinėjimo standartų.

CTKĮ konkrečiai įvardija tik ieškovą (t. y. prokurorą), bet ne atsakovą. Visgi pakankamai aišku, kad atsakovas yra asmuo, dėl kurio buvo atliekamas turto tyrimas, taigi tai turi būti vienas iš turto savininkų, nurodytų CTKĮ 2 straipsnio 2 dalyje, arba įtariamas nesąžiningas įgijėjas (CTKĮ 2 straipsnio 3 dalis). Nėra

[274] CTKĮ 12 str. 1 d. nustato specialų civilinio turto konfiskavimo bylų teismingumą – ieškinys yra pateikiamas apygardos teismui.

priežasčių, kodėl viename procese negalėtų būti sujungiami reikalavimai prieš kelis tokius asmenis, jei nesąžiningiems įgijėjams yra perleista tik dalis turto, o kita dalis yra likusi pas CTKĮ 2 straipsnio 2 dalyje nurodytą asmenį.

Įrodinėjimo ypatybės civilinio turto konfiskavimo procese. Kaip ne kartą minėta, civilinio turto konfiskavimo instituto esmė yra taikyti kitus (veiksmingesnius) turto neteisėto gavimo įrodinėjimo standartus. Pirmiausia nurodyto tikslo pasiekiama turto konfiskavimą vykdant civilinio proceso tvarka, nes civiliniame procese paprastai taikomas tikimybių pusiausvyros principas, kuris yra žemesnis, taigi palankesnis prokurorui nei visiško įsitikinimo standartas, teismo taikomas baudžiamosiose bylose. Tiesa, konkretaus įrodinėjimo standarto CTKĮ nenustato, todėl galutinai šis klausimas bus išspręstas tik būsimoje teismų praktikoje.

Toliau itin svarbią reikšmę turi CTKĮ suformuluotos prezumpcijos, kurios įrodinėjimo pareigą perkelia turto įgijėjui. Tai dar labiau palengvina prokuroro padėtį teisminio nagrinėjimo metu. Svarbiausia, CTKĮ numato, kad visais atvejais, kai turtą nuosavybės teise turi ir jo negali teisėtomis pajamomis pagrįsti CTKĮ 2 straipsnio 2 dalyje nurodyti asmenys, yra preziumuojama, kad turtas nėra gautas teisėtu būdu. Taigi būtent atsakovui (turto savininkui) tenka įrodinėjimo pareiga paneigti nurodytą prezumpciją, pagrindžiant ginčo turtą teisėtomis pajamomis. Be to, CTKĮ 2 straipsnio 4 dalis papildomai įtvirtina įgijėjo nesąžiningumo prezumpciją, kuri jau buvo aptarta aukščiau.

Taikymas laike. Vienas daugiausia kritikos sukėlusių (ir, matyt, kelsiančių ateityje) klausimų yra civilinio turto konfiskavimo taikymas laiko požiūriu, o tiksliau – ar gali šis institutas būti taikomas konfiskuojant turtą, įgytą **iki** įstatymo įsigaliojimo. Sprendžiant šį klausimą turėjo būti rastas balansas tarp dviejų probleminių ir vienas kitam prieštaraujančių aspektų. Viena vertus, suprantamas kai kurių įstatymo projekto palaikytojų požiūris, jog taikant įstatymą tik ateičiai, jis neapimtų daugelio anksčiau neteisėtai įgyto turto, o tuo pačiu tai susilpnintų įstatymo veiksmingumą[275]. Kita vertus, vienas pagrindinių teisės principų – jog teisės normos nėra taikomos retroaktyviai (*lex retro non agit*), o ypač negali būti atgal taikomos neigiamas sankcijas numatančios teisės normos, o kaip tik tokioms civilinį turto konfiskavimą ir reikia priskirti. Net jei lai-

[275] *Širinskienė A.* Kas laimės dėl Prezidento veto. 2020-01-22. Prieiga per internetą: *https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/agne-sirinskiene-kas-laimes-del-prezidento-veto.d?id=83336211.*

kytume civilinį turto konfiskavimą civilinės teisės institutu, atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, jog civilinės teisės normos, skirtingai nei atsakomybę švelninančios baudžiamosios normos[276], atgal negalioja[277]. Be to, kaip teisingai nurodoma asmenų, kritikavusių CTKĮ, retroaktyvus įstatymo taikymas atlieka nebe deklaruojamą prevencinę (CTKĮ 1 straipsnio 2 dalis), o baudimo funkciją.

Atsižvelgiant į nurodytų pozicijų suderinimą, vienas iš įstatyme įtrauktų apribojimų laiko atžvilgiu yra nuostata, jog įstatymas taikomas turtui, kuris įsigytas po 2010 m. gruodžio 11 d.[278], taip pat 2020 m. sausio mėnesį priimtame įstatymo tekste buvusi nuostata, jog civilinio turto konfiskavimo procedūra gali būti pradėta tik tais atvejais, kai bent viena iš CTKĮ numatytų konfiskavimo sąlygų įvyko ne anksčiau kaip 2010 m. gruodžio 11 d. Tačiau vien šis apribojimas laikytas nepakankamu. Tai buvo viena iš priežasčių, dėl kurių Lietuvos Respublikos Prezidentas grąžino Seimo priimtą CTKĮ pakartotinai svarstyti. Seimas, svarstydamas CTKĮ iš naujo, priėmė Respublikos Prezidento pateiktą pasiūlymą ir įstatymas įsigaliojo su nauja nuostata, jog civilinio turto konfiskavimo procedūra gali būti pradėta tik tais atvejais, kai bent viena iš CTKĮ numatytų civilinio turto konfiskavimo sąlygų atsirado ne anksčiau kaip įsigaliojus įstatymui, tai yra ne anksčiau kaip 2020 m. liepos 1 d. Kita vertus, nuostata, kad įstatymas taikomas turtui, kuris įsigytas po 2010 m. gruodžio 11 d., išliko (CTKĮ 15 straipsnio 3 dalis). Su ja taip pat koreliuoja CTKĮ 5 straipsnio 3 dalies nuostata, nustatanti, jog turto tyrimas atliekamas dėl turto, kuris įgytas ne anksčiau kaip prieš 10 metų iki CTKĮ 2 straipsnyje nurodytais atvejais sprendimo asmenį pripažinti įtariamuoju baudžiamajame procese priėmimo, sprendimo atsisakyti pradėti baudžiamąjį procesą priėmimo arba sprendimo įtraukti asmenį į organizuotų nusikalstamų grupių narių sąrašą priėmimo.

Taigi, tam tikras CTKĮ taikymo retroaktyvumas išlieka, o kartu lieka iki galo neišsklaidytos abejonės dėl šių įstatymo nuostatų atitikties teisės principams.

---

[276] Vargu ar kas rimtai imtų teigti, kad civilinio turto konfiskavimo normos sušvelnina teisinių santykių subjekto padėtį ir kartu nepakenkia kitiems teisinių santykių subjektams.

[277] Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. *3K-3-108/1999*.

[278] Nurodyta data yra susieta su 2010 m. gruodžio 11 d. įsigaliojusiais Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso pakeitimais, įtvirtinusiais baudžiamąją atsakomybę už neteisėtą praturtėjimą ir išplėstinį turtą konfiskavimą.

2.5. Savireguliavimas

Globalioje ekonomikoje vienas svarbiausių įmonės sėkmės rodiklių yra reputacija ir patikimumas. Kaip nurodoma Antikorupcinės aplinkos kūrimo vadove verslui, poreikis privačiame sektoriuje diegti antikorupcines priemones kyla iš visuomenės lūkesčių („Kiekvienas gyventojas turi teisę gyventi skaidrioje ir sąžiningai valdomoje visuomenėje, kuri remiasi teisinės valstybės principu, todėl tiek visuomenė, tiek įvairios visuomeninės organizacijos tikisi, kad visos verslo organizacijos, nepaisant šalies, kurioje vykdo savo veiklą, bus sąžiningos, veiklą vykdys etiškai, atsakingai ir skaidriai“); valstybės lūkesčių (atitinkami lūkesčiai numatyti Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje[279], Nacionalinėje kovos su korupcija programoje[280] ir kituose dokumentuose), darbuotojų lūkesčių („Organizacijos tikisi, kad jų darbuotojai bus lojalūs ir motyvuoti. Darbuotojai tikisi, kad darbdavys demonstruos etiškas vertybes, socialinę atsakomybę, gins darbuotojo interesus ir rodys aiškią poziciją kovojant su korupcija, kitu nesąžiningu elgesiu“); verslo partnerių lūkesčių („Verslo organizacijos tikisi, kad jų verslo rinkos dalyviai (partneriai, tiekėjai, klientai ir t. t.) sąžiningai vykdys savo sutartinius įsipareigojimus ir nebus korumpuoti, antraip organizacijos rizikuotų tapti bendrininkėmis korupcinėje veikloje ir galėtų būti kartu patrauktos baudžiamojon ar civilinėn atsakomybėn. Taip pat egzistuoja didelė reputacijos rizika, jei paaiškėtų, kad organizacija palaiko verslo ryšius su korumpuotomis bendrovėmis ar į korupciją įsivėlusiais pavieniais fiziniais asmenimis. Tinkamai valdyti korupcijos riziką verslo santykiuose reiškia ir nuosekliai įgyvendinti griežtą antikorupcijos politiką, todėl būsimam verslo partneriui visada verta iš karto aiškiai pasakyti, kokius reikalavimus ir lūkesčius organizacija kelia kovos su korupcija srityje“) bei investuotojų lūkesčių („Vis daugiau investuotojų imasi atsakingo investavimo praktikos, keldami aiškius organizacijos rizikos valdymo, verslo etikos ir socialinės atsakomybės lūkesčius. Esminė šių lūkesčių dalis – nulinė tolerancija korupcijai ir nuosekli antikorupcinė veikla. Šie lūkesčiai reiškia: pirma, vadovybės prisiimtą atsakomybę. Verslo organizacija turi turėti nulinės tolerancijos korupcijai nuostatą ir viešai prieinamą vadovybės patvirtintą politiką, ką tai reiškia bendrovei, kuri apimtų pagrindines su verslo sritimi susijusias korupcijos rizikas. Vadovybė taip pat privalo užtikrinti, kad organizacijo-

[279] Patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimu Nr. IX-907 (Lietuvos Respublikos Seimo 2017 m. sausio 17 d. nutarimo Nr. XIII-202 redakcija).
[280] Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo“ // TAR, 2015-03-16, Nr. 3856.

je būtų sukurta sistema spręsti galimus korupcijos incidentus; antra, įgyvendinimą ir atitiktį. Nulinės tolerancijos korupcijai reikalavimas turi būti diegiamas taikant veiksmingas korupcijos prevencijos priemones, kurios turi būti integruotos į organizacijos verslo procesus. Antikorupcinės priemonės turi padėti užkirsti kelią korupcijai ir identifikuoti situacijas, susijusias su organizacijos rizikomis, bei apimti incidentų valdymo gaires; trečia, atskaitomybę ir komunikaciją. Nulinės tolerancijos korupcijai nuostatą turi aiškiai įvardyti aukščiausioji valdžia, o vadovai – tai išaiškinti visai organizacijai. Aukščiausiosios valdymo grandies balsas yra labai svarbus siekiant rezultatų kovojant su korupcija“)[281]. Antikorupcijos vadove verslui pateikiamas sąrašas privataus sektoriaus įmonių antikorupcinei aplinkai kurti, kurį sudaro nuostatos dėl vadovybės vaidmens antikorupcinėje veikloje, organizacijos antikorupcinė politika, korupcijos rizikų, su kuriomis organizacija susiduria savo verslo aplinkoje, įvertinimas, dirbančių darbuotojų tolerancijos korupcijai ir neetiškam elgesiui tyrimas, priimamų į darbą darbuotojų sąžiningumo ir lojalumo vertinimas, darbuotojų antikorupcinis švietimas, etikos ir elgesio kodeksai, interesų konflikto valdymo politika, dovanų ir reprezentavimo politika, labdaros ir paramos teikimo politika, lobistinės veiklos politika, pranešimo mechanizmas ir pranešėjų apsauga, verslo partnerių tikrinimas, skaidrumas ir atskaitingumas visuomenei, antikorupcinės veiklos organizavimas, antikorupcinės programos rengimas, įgyvendinimas ir peržiūrėjimas bei organizacijos korupcijos prevencijos sistemos brandos vertinimas[282]. Atkreiptinas dėmesys, kad 2020 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Seime užregistruotame Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymo projekte[283] numatyta, kad korupcija laikomos atitinkamos nusikalstamos veikos ne tik viešajame, bet ir privačiame sektoriuje, taip pat numatyta pareiga privačioms įmonėms kurti antikorupcinę aplinką, o Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybai pavesta stebėti, vertinti ir analizuoti ne tik viešojo sektoriaus subjektų veiklą kuriant korupcijai atsparią aplinką, bet ir korupcijai atsparios aplinkos kūrimo tendencijas privačiame sektoriuje, taip pat koordinuoti

[281]Antikorupcijos vadovas verslui. Vilnius, 2016, p. 8–12. Prieiga per internetą: *https://governance.lt/wp-content/uploads/2018/08/Antikorucijos-vadovas-verslui-_2018-01-12.pdf.*

[282] *Ibid.*, p. 30–31. Prieiga per internetą: *https://governance.lt/wp-content/uploads/2018/08/-Antikorucijos-vadovas-verslui-_2018-01-12.pdf.*

[283] Korupcijos prevencijos įstatymo Nr. IX-904 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIP-5042. Prieiga per internetą: *https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/74ea6d80bb5b11ea9a12d-0dada3ca61b?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=b5c66eb2-79db-4054-a3ef-2bd1e-b9c7e6a.*

korupcijai atsparios aplinkos kūrimo ne tik viešajame, bet ir privačiame sektoriuje veiklą[284].

Tam, kad reputacijos ir patikimumo tikslai būtų pasiekti, įmonė turi būti įsidiegusi integralumo ir atitikties standartus ir užtikrinti tinkamą jų priežiūrą. Natūralu, kad platesnis ir išsamesnis reguliavimas reikalauja atitinkamų įmonės iniciatyvų ir noro vykdyti nustatytas taisykles, nes gali kilti grėsmė, kad patvirtinti dokumentai bus formalūs, ir jei ir tenkins reguliacinį įpareigojimą, realaus teigiamo poveikio ir korupcijos rizikos suvaldymo tai gali ir neužtikrinti. Taigi, kiekviena įmonė turi dėti dideles pastangas diegdama vertybes ir kurdama organizacinę etikos kultūrą. Dar daugiau, paprastai (kaip ir buvo minėta remiantis Antikorupcijos vadove verslui) pagrindinis akstinas įmonei įgyvendinti antikorupcines priemones yra ne reguliacinis įpareigojimas, o už jį reiklesni lūkesčiai iš darbuotojų, klientų, savininkų, verslo partnerių bei pilietinės visuomenės. Taigi, kiekviena įmonė turėtų apmąstyti ir įsidiegti veiksmingą etikos ir atitikties programą, kuri būtų individualizuota pagal įmonės ir minėtų susijusių asmenų poreikius ir lūkesčius ir būtų išsamesnė nei reguliacinis neindividualizuotas įpareigojimas, ir turėtų apimti vidines, išorines ir kolektyvines priemones.

Elgesio modelio keitimas ir vadovybės vaidmuo. Visuotinis antikorupcinių taisyklių laikymasis įmonėse remiantis patvirtintomis ir veikiančiomis etikos ir atitikties programomis padeda užkardyti ir nustatyti įvykusius korupcijos atvejus organizacijos viduje, taip (paprastai) išvengiant išorinių sankcijų bei reputacinės žalos, o tai yra svarbu pačiai įmonei, ir bendro pobūdžio žalos visuomenės ir valstybės gerovei. Be to, tos įmonės, kurios kuria stiprią antikorupcinę aplinką, didina savo galimybes prisitraukti profesionalius darbuotojus, kuriems yra svarbi įmonės reputacija. Kuo daugiau įmonių laikosi tokio modelio, tuo stipresnė antikorupcinė aplinka ir kultūra kuriama privačiame sektoriuje.

Taigi vien reguliacinė aplinka niekada nebus pakankamas saugiklis siekiant užtikrinti korupcijos nebuvimą įstaigoje. Pirmiausia etikos sistemos organizacijoje kūrimas turėtų būti pradedamas nuo individualios lyderystės ir organizacinio įsipareigojimo, o ne formalios atitikties procesams ar sistemai. Tokia lyderystė neretai vadinama „tono nustatymu iš viršaus“, ir jos principai taikomi tiek santykiuose su įmonės darbuotojais, tiek su išoriniais subjektais (partneriais, valstybės institucijomis, klientais ir pan.). Panašiai kaip ir pasitikėjimo kūrimo atveju, įmonės etikos kultūros kūrimas reikalauja ilgalaikių organizacijos pas-

[284] *Ibid*., 1, 2 ir 19 straipsniai.

tangų, ir užtenka tik poros neteisingų sprendimų, kad ši (sukurta) sistema sugriūtų. Taigi sistema turi būti kuriama be išimčių jokiems asmenims ar jokioms nepateisinamoms veikoms – bet kokia etikos standartų ar vertybių išimtis gali demotyvuoti įmonės darbuotojus ir niekais paversti visas įdėtas pastangas. Kalbant apie išorinę reputaciją, t. y. įmonės reputaciją visuomenėje ir verslo aplinkoje, bet koks skandalas, net ir dirbtinai išpūstas, gali akimirksniu sugriauti kelerius metus vykdytą progresą, kurtą panaudojant didelius darbo ir investicinius išteklius. Todėl geriausias būdas ginti etikos kultūrą organizacijoje yra aktyviai ją skatinti, praktikuoti, vykdyti nuolatinius mokymus, atnaujinti, išgirsti darbuotojų pastabas ir komentarus, kitaip tariant – daugiausia tvari organizacinė kultūra priklauso nuo nuolatinio ir tęstinio korporatyvinio įsipareigojimo integruoti įmonės etikos standartus į verslo strategiją ir operacijas. Įmonės vadovybė ir visų lygmenų darbuotojai turėtų laikytis įmonės vertybių ir standartų visose savo atsakomybių srityse ir priimdami bet kokį su įmone susijusį sprendimą. Pasitelkdami lyderystę, įmonės vadovai ir valdyba gali kurti etikos principais grįstą organizaciją ir tapti pavyzdžiu partneriams, konkurentams ir visam privačiam sektoriui. Tokie veiksmai padeda organizacijai veiksmingai pereiti nuo formalaus etikos taisyklių patvirtinimo (formalios atitikties keliamiems teisės aktų reikalavimams) iki realiai veikiančios organizacinės kultūros, kur etika yra vienas iš pagrindinių kriterijų priimant verslo sprendimus bet kokiu įmonės lygmeniu. Kai įmonė turi aiškią ir nuoseklią etikos programą, kuri yra verslo strategijos dalis, besiremianti institucine svertų ir atsvarų sistema, pasitelkus ją galima priimti teisingus sprendimus, kai iškyla etinių dilemų. Etika grįstai įmonei etika yra poreikis vykdyti verslą etiškai, o ne tik tinkamai užtikrinti atitiktį. Praktikoje tai reiškia, kad įmonė turi būti pasirengusi nukentėti finansiškai, užuot pamintų etikos standartus[285].

Teisinė atitiktis, grindžiama poreikiu įgyvendinti tam tikrus reguliacinius įpareigojimus, to nepadarius, gresiant tam tikroms sankcijoms, buvo istoriškai pirminis žingsnis, skirtas užkardyti korupciją privačiame sektoriuje. Kelių valstybių vyriausybės, taip pat tarptautinės organizacijos išleido gaires su rekomendacijomis privataus sektoriaus įmonėms kurti antikorupcinės etikos ir atitikties programas. Pavyzdžiui, Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras (angl. UNOCD, *United Nations Office on Drugs and Crime*) išleido Antikorupcijos

[285] *Sullivan J. D., Wilson A., Nadgrodkiewicz A.* (2013). Prieiga per internetą: *https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/finance/role_corporate_governance_sullivan_eng.pdf.*

etikos ir atitikties programą verslui[286] bei Antikorupcinės etikos ir atitikties vadovą verslui[287] (bendradarbiaujant su EBPO ir Pasaulio banku). Tarptautinė Standartizacijos organizacija taip pat patvirtino standartizuotą antikorupcijos valdymo procesą ISO 37001[288].

Vis dėlto ankstyvosios atitikties programos buvo problemiškos, kadangi įmonės stengėsi orientuotis į pačius procesus, tokius, kaip elgesio kodeksų priėmimas ir atitinkamų vidaus taisyklių ir procedūrų pasitvirtinimas, tačiau nebuvo vertinama, koks rezultatas tuo pasiektas ir kokį poveikį šie dokumentai turi įstaigoje, ar realiai pasikeitė darbuotojų elgesys. Ilgainiui paaiškėjo, kad toks požiūris neturėjo įtakos keičiant probleminius įmonių praktikos procesus. Atitikties programos buvo laikomos atskira taisyklių grupe nuo verslo operacijų, ir dėl to šios programos negalėjo pakeisti organizacijos vertybių ir darbo metodų. Tuomet, kai privačiame versle iškilo korupcinių problemų ir ištyrinėjus išsamiau paaiškėjo, kad jas nulėmė ne atskirų darbuotojų nesąžiningi veiksmai, bet specifinė organizacinė kultūra, pradėta kreipti dėmesį į realų antikorupcinės etikos taisyklių įgyvendinimą įstaigoje, o ne tik formalų taisyklių laikymąsi. Tokią dėmesio transformaciją paskatino racionalaus pasirinkimo teorijos taikymas praktikoje. Pirminė sistema buvo grindžiama prielaida, kad privalomų įpareigojimų ir sankcijų sistema už atitikties ir antikorupcinių pažeidimų nesilaikymą atgrasys nuo korupcinių veikų įmonėse. Tačiau paaiškėjo, kad vien tik pasitikėjimas reguliacine ir sankcijų sistema buvo pernelyg brangus ir neefektyvus tiek ekonomine, tiek socialine prasme – psichologų ir bihevioristų tyrimai parodė, kad elgesio pokyčiai, skatinami sankcijomis, atsieina brangiai tiek asmenų savijautai (didelis pasitikėjimo vienų kitais nuosmukis tarp įstaigos darbuotojų, kai kiekvieną kolegą vertini kaip galimą pažeidėją), tiek ir sistemos įdiegimo kaštams (priežiūros, inspekcijų išlaidos ir pan.). Siekiant pakeisti korporatyvinę mąstyseną taip, kad bet koks korupcinis veiksmas būtų nepriimtinas jokiame lygmenyje, pirmiausia aukščiausio lygmens vadovybė turi užtikrinti ir įrodyti likusiam personalui, kad ji nepritaria bet kokiems korupciniams pažei-

[286] An Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/13-8449-8_Ebook.pdf.*

[287] Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business. UNDC, OECD and World Bank, 2013. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/-2013/Anti-CorruptionEthicsComplianceHandbook.pdf.*

[288] ISO 37001 Anti-bribery Management Systems. Prieiga per internetą: *https://www.iso.org/-iso-37001-anti-bribery-management.html.*

dimams. Kitaip tariant, vadovybės lygmeniu turi būti demonstruojamas nulinės korupcijos tolerancijos pavyzdys. Tokia idėja turi būti tinkamai iškomunikuota darbuotojams ne kaip privalomas taisyklių rinkinys, tačiau pateikta kaip pozityvi žinutė, informuojanti darbuotojus, ko iš jų yra tikimasi[289].

Kalbant apie Lietuvą, Antikorupcinės aplinkos vadove verslui, kuris parengtas atsižvelgiant į minėtus Jungtinių Tautų, EBPO ir Pasaulio banko standartus, taip pat pirmuoju antikorupcinės aplinkos privataus sektoriaus įmonėse elementu nurodomas poreikis vadovui savo pavyzdžiu rodyti antikorupcinį elgesį. Teigiama, kad „aktyvus įsitraukimas ir įsipareigojimas užtikrina veiksmingos antikorupcijos programos sukūrimą bei nuoseklų jos įgyvendinimą organizacijoje“. Vadovai raginami ne vien deklaruoti savo ryžtą kovoti su korupcija, bet savo asmeniniu pavyzdžiu nuolat skatinti laikytis aukščiausių standartų. Aukščiausių vadovų elgesys yra ypač svarbus formuojant vidurinės grandies vadovų bei visų organizacijos darbuotojų požiūrį kovojant su korupcija. Vadovai turėtų skatinti darbuotojų mokymąsi ir kompetencijos kovos su korupcija srityje ugdymą, taip pat turėtų vertinti vidines diskusijas, kurių metu darbuotojai galėtų aptarti problemines situacijas, galimus jų sprendimo būdus, įgytų vienodą supratimą apie tai, kas organizacijoje yra priimtina, o kas turėtų būti vienareikšmiškai atmesta. Remiantis šiuo vadovu, organizacijos vadovybė taip pat turėtų dalyvauti periodiškai vertinant galimas su korupcija susijusias rizikas, tobulinant antikorupcijos programą bei nustatant priemones, leidžiančias sumažinti grėsmes[290].

Darbuotojų įtraukimas į organizacinių vertybių kūrimą ir palaikymą. Kaip minėta, antikorupcinių nuostatų įmonėje organizavimą turėtų inicijuoti įmonės vadovybė, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad be darbuotojų aiškaus suvokimo ir palaikymo taisyklės taip pat nebus realiai įgyvendinamos. Svarbu užtikrinti, kad darbuotojai ne tik suprastų elgesio taisykles, bet ir vadovautųsi jomis. Jau tampa populiaru, kad darbinantis privačiame sektoriuje vienas iš darbuotojų atrankos etapų yra vertybių interviu – jo metu įvertinama, ar žmogus remiantis jo paties puoselėjamomis vertybėmis atitinka įmonės vertybių skalę ir ar potencialaus darbuotojo ir įmonės požiūris į vertybines nuostatas sutampa. Tokie vertybiniai interviu po truputį pakeičia anksčiau gana plačiai naudotą antikorupcinį darbuotojų patikrinimą, kai būdavo užduodami standartiniai klau-

[289] Preventing private sector corruption.
[290] Antikorupcijos vadovas verslui, p. 29.

simai antikorupcijos tema, ir atsakymus bet kuris asmuo galėjo žinoti, tačiau tai nebūtinai reiškia, kad jų ir laikosi praktikoje (pavyzdžiui, kaip elgtumėtės, jei jums būtų pasiūlytas kyšis; ar galima priimti dovanas, kurios jums teikiamos dėl jūsų atliekamo darbo ir pan.).

Kalbant apie darbuotojų įtraukimą į įmonės antikorupcinių nuostatų kūrimą ir palaikymą, galima išskirti du pagrindinius instrumentus – antikorupcinį švietimą ir saugaus pranešėjų kanalo užtikrinimą.

Kalbant apie antikorupcinį švietimą, juo pirmiausia neutralizuoti rizikas, kylančias iš įvairių korupcijos rizikų veiksnių, tokių, kaip poreikio užtikrinti gerą žmogiškųjų išteklių valdymą, poreikio darbuotojams ar atskiroms jų kategorijoms suteikti reikiamas žinias apie integralumo taisykles, poreikio didinti tam tikrų kategorijų darbuotojų profesionalumą, poreikio didinti įstaigos darbuotojų supratimą apie integralumo poreikį ir pan.[291]. Paprastai antikorupciniais mokymais siekiama dvejopų tikslų. Pirma, mokymai turėtų skatinti gilesnį supratimą apie korupcijos reiškinį (kaip tai veikia, kokios jos priežastys ir pasekmės ir t. t.), taip pat kaip korupcija pasireiškia įvairiose srityse ir institucijose. Antra, mokymai turėtų suteikti analitinius pagrindus kovai su korupcija praktikoje (šis tikslas keliamas įstaigos darbuotojams, kurie atsakingi už antikorupcinės aplinkos kūrimą).

Mokymų dalyvis mokymo metu turėtų suprasti savo vaidmenį ir ko iš jo tikimasi, suprasti savo vaidmenį vaidmenų su kolegomis žaidimuose; priimti įstaigos lūkesčius dėl jo elgesio. Jis turi patikėti, kad tai, ko iš jo prašoma, išties yra reikalinga, taip pat dalyvis turėtų suvokti poreikį prisidėti savo mintimis ir idėjomis prie antikorupcinės aplinkos kūrimo procedūrų (kitaip jis tik liks pasyvus stebėtojas). Mokymai turėtų būti orientuoti ne į teorinių žinių suteikimą, o dalyviams kylančių praktinių problemų sprendimą. Jei yra galimybė, prieš mokymų vykdymą galima paprašyti jų dalyvių pateikti klausimus, kuriuos jie norėtų analizuoti mokymų metu.

Gana ilgai praktikoje pagrindiniai darbuotojų antikorupcinio švietimo metodai buvo susijusios literatūros sklaida ir mokymų vedimas grupėse. Ilgainiui, atsiradus galimybėms naudotis elektroninėmis priemonėmis, rengiama vis daugiau elektroninių mokymų programų. Jos yra patogesnės (darbuotojas gali bet kada prisijungti, skaityti ar žiūrėti medžiagą, atsakinėti į klausimus, gauti išsa-

[291] *Michael B., Kennon E., Kroman Hansen J.* The Future of Anti-Corruption Measures in Lithuania // Viešoji politika ir administravimas, 2006, Nr. 16.

mesnius kai kurių reiškinių ar kategorijų paaiškinimus, atsakymų paaiškinimus ir t. t.). Tai yra santykinai nebrangi ir laiko planavimo prasme patogi antikorupcinio švietimo priemonė. Tačiau ekspertai pastebi, kad elektroninių antikorupcinio švietimo priemonių nereikėtų pervertinti, kadangi jos eliminuoja vieną svarbiausių mokymų aspektų – diskusijos buvimą. Būtent diskutuodami darbuotojai keičia savo požiūrį, gilinasi į anksčiau nežinotus požiūrius, juos vertina. Etinės dilemos dažnai turi kontekstinių niuansų ir, atrodytų, panaši situacija turi keletą sprendimų ar sprendimo argumentacijų priklausomai nuo organizacijos, kurioje jis priimamas. Taigi, užuot būtų ieškoma vienintelio teisingo sprendimo, mokymų tikslas yra plėtoti darbuotojų kompetencijas atpažinti probleminės etikos situacijas ir jas sistemiškai vertinti remiantis įmonės vertybėmis[292].

Saugių pranešėjų kanalų įdiegimas nėra savanoriškai vykdoma korupcijos prevencijos privačiame sektoriuje priemonė – jei įmonėje dirba daugiau nei 50 darbuotojų, ji privalo įdiegti pranešimų kanalą remiantis Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymu[293] ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu dėl Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymo įgyvendinimo[294]. Atkreiptinas dėmesys, kad pranešėjų kanalas skirtas pateikti pranešimus apie planuojamas, daromas ar padarytas negeroves darbe ar su darbo santykiais susijusius atvejus. Pranešti galima ne tik apie korupcines veikas, bet ir kur kas platesnį ratą veikų, tokių, kaip pavojus visuomenės saugumui ar sveikatai, asmens gyvybei ar sveikatai; pavojus aplinkai; kliudymas arba neteisėtas poveikis teisėsaugos institucijų atliekamiems tyrimams ar teismams vykdant teisingumą; neteisėtos veiklos finansavimas; neteisėtas ar neskaidrus viešųjų lėšų ar turto naudojimas; turto įgijimas neteisėtu būdu; padaryto pažeidimo padarinių slėpimas, trukdymas nustatyti padarinių mastą bei kiti pažeidimai. Toks sąrašas numatytas Pranešėjų apsaugos įstatyme, tiesa, kai privataus sektoriaus įmonė turi mažiau nei 50 darbuotojų, ji pati gali rinktis, dėl kokių pažeidimų darbuotojai gali kreiptis vidiniu pranešimų kanalu.

Kiekviena įmonė turėtų būti suinteresuota, kad apie korupcinius ir kitus pažeidimus asmenys pirmiausia praneštų pačioje įmonėje, o ne praneštų į išorę ar paviešintų. Tai svarbu ne tik dėl galimos reputacinės žalos, bet ir siekiant už-

[292] Prevention of Corruption in the Public Sector in Eastern Europe and Central Asia. Prieiga per internetą: *http://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Prevention-Corruption-Report.pdf.*
[293] Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymas // TAR, 2017-12-07, Nr. 19743.
[294] Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2018 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1133 „Dėl Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymo įgyvendinimo“ // TAR, 2018-11-21, Nr. 18760.

kardyti galimai didesnius finansinius nuostolius, jei pažeidimas bus ir toliau tęsiamas. Kad žinantys apie pažeidimus darbuotojai išdrįstų kalbėti, įmonė turi dėti visas įmanomas pastangas, kad pranešėjai įgytų pasitikėjimą ir nebijotų atskleisti ką žino. Paprastai šiuo tikslu skiriamas pareigūnas, kurį saisto konfidencialumo pasižadėjimas. Taip pat pageidautina, kad potencialus pranešėjas žinotų tokio pranešimo pateikimo pasekmes. Pavyzdžiui, Airijos „Transparency International" vienoje savo iniciatyvų *Speak up safely* (Prabilk saugiai)[295] pateikia rekomendacijas galimiems pranešėjams, tarp kurių yra tokie patarimai, kaip: „įsitikink, kad gali pagrįsti, apie ką ir dėl ko praneši"; „nuo pat pradžių siek gauti profesionalią pagalbą"; „nerink įrodymų pats", „gerai apgalvok savo strategiją"; „ieškok pagalbos ir palaikymo"; „įsitikink pranešimo kanalo saugumu", „nesielk impulsyviai", „apgalvok, kaip turėtum elgtis po to, kai pateiksi pranešimą".

Tačiau net ir esant įstatyminiam įpareigojimui, nei minėtas įstatymas, nei Vyriausybės nutarimas nenustato konkrečių organizacinių tokio kanalo įdiegimo reikalavimų. Dar daugiau – vienas iš atvejų, kada asmuo, ketinantis pranešti apie negeroves įmonėje, gali kreiptis tiesiogiai į Generalinę prokuratūrą (aplenkdamas reikalavimą kreiptis per įmonės pranešimo kanalą) – šio įstatymo 4 straipsnio 3 dalies 5 punkte numatyta, kad asmuo gali tiesiogiai kreiptis į kompetentingą instituciją (Generalinę prokuratūrą), kai yra pagrindas manyti, kad, pateikus informaciją apie pažeidimą vidiniu informacijos apie pažeidimus teikimo kanalu, pranešėjo anonimiškumas ar asmens konfidencialumas gali būti neužtikrintas arba bus siekiama pažeidimą, apie kurį pranešta, nuslėpti.

Antikorupcinės programos. 2020 m. registruotame Korupcijos prevencijos įstatymo projekte kalbama tik apie viešojo sektoriaus subjekto pareigą patvirtinti antikorupcinę politiką, kuri suprantama kaip bendra viešojo sektoriaus subjekto antikorupcinės veiklos kryptis ir įsipareigojimas savo darbuotojams, teikiamų administracinių, viešųjų ar kitų paslaugų vartotojams, tiekėjams, partneriams ir visuomenei netoleruoti korupcijos, laikytis etikos ir skaidrumo principų, valdyti ir mažinti korupcijos riziką. Nors ir nėra privaloma, tačiau kiekvienai privataus sektoriaus įmonei taip pat rekomenduojama turėti panašaus pobūdžio strateginio lygmens instrumentą, kuris leistų integruoti antikorupcines nuostatas į įmonės verslo ir valdymo procesus.

Antikorupcinės aplinkos vadove verslui nurodoma, kad antikorupcinėje politikoje turėtų būti įvardijamas organizacijos įsipareigojimas laikytis jos veik-

[295] Transparency International Ireland. Speak up safely guide. Prieiga per internetą: *https://transparency.ie/sites/default/files/20.01_speak_up_safely.pdf.*

lą reglamentuojančių nacionalinių bei tarptautinių teisės aktų reikalavimų, jose nustatytų veiklos standartų, taip pat verslo etikos normų bei skaidraus verslo principų; apibrėžiami organizacijos netoleruojami veiksmai (korupcija, kyšininkavimas, neleistinos dovanos, interesų konfliktas, neskaidri parama ir pan.); trumpai išvardijamos organizacijoje įgyvendinamos korupcijos prevencijos priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti skaidrią organizacijos veiklą; nurodomi pagrindiniai lūkesčiai kovos su korupcija srityje jos darbuotojams, vadovams, oficialiems atstovams, partneriams, klientams ir viešajam sektoriui[296].

Egzistuoja skirtingi būdai, kaip į verslo praktiką įlieti etikos ir atsparumo korupcijas nuostatas, tačiau jie visi savo pobūdžiu yra panašūs:

- verslo lyderiai ir vadovai aiškiai iškomunikuoja paramą sąžiningam elgesiui ir asmeniškai yra pasiryžę elgtis pagal savo deklaruojamo elgesio modelį. Tačiau panašų toną turėtų nustatyti ir vidutinės grandies vadovai, kurie yra darbuotojų komandų lyderiai. Kitaip tariant, etiškas elgesys turi būti kiekvieno darbuotojo atsakomybė, tačiau tą turėtų inicijuoti ir demonstruoti įmonės vadovybė;
- priimtino elgesio gairės, vertybės ir darbuotojų pareigos turėtų būti suprantamai iškomunikuojami esant kiekvienai progai, įskaitant įmonės elgesio kodeksą;
- norint antikorupcinės aplinkos rezultatą pasiekti naudojant kuo mažiau įmonės resursų, antikorupcinės priemonės turėtų būti grindžiamos rizikos vertinimu;
- įmonės etikos vertybės turėtų būti integruotos į kasdienius verslo procesus, o tai palaikyti praktikoje lėšos turėtų būti skirtos net ir įmonei patiriant ekonominį sunkmetį;
- įmonėje turėtų būti įdiegta vidaus kontrolės sistema bei galimybė darbuotojams pranešti apie daromus ar ketinamus daryti pažeidimus (t. y. darbuotojams turi būti užtikrinamas saugus pranešimų kanalas);
- antikorupcinės etikos ir atitikties programa turėtų būti suprantama kaip tęstinis mokymosi procesas, ir šių priemonių veiksmingumas turėtų būti periodiškai peržiūrimas[297].

Bet kuriuo atveju, visų lygmenų vadovai turėtų visiškai palaikyti antikorupcinę kultūrą ir vertybes. Kuriant antikorupcinės politikos įgyvendinimo progra-

[296] Antikorupcijos vadovas verslui, p. 30.
[297] Preventing private sector corruption.

mą būtinai reikia numatyti jos priežiūros mechanizmus. Atkreiptinas dėmesys, kad kiekviena įmonė turėtų kurti antikorupcinę politiką pagal savo specifiką – veiklos pobūdį, dydį, teisinę formą ir kitus svarbius parametrus. Pavyzdžiui, didelėse įmonėse vienu iš vadovybės antikorupcinės pozicijos demonstravimo būdų galėtų būti vadovo vaizdo pristatymas su savo pažiūrų išdėstymu, išsiųstas elektroniniu paštu darbuotojams arba pateiktas įmonės vidiniame internete, arba atvirutės su vadovo citata, apibūdinančia jo pažiūras – tokios priemonės gali būti naudojamos tais atvejais, kai dėl įmonės dydžio ar geografinio išsidėstymo vadovas neturi galimybės tiesiogiai susitikti su visais darbuotojais.

Taip pat, jei įmanoma, didesnėse įmonėse rekomenduotina nusimatyti bendravimo su verslo partneriais principus, taip pat taisyklių taikymą įmonių grupėje. Antikorupcijos gerąja praktika taip pat laikomi atvejai, kai įmonė verslo santykius turi tik su antikorupcinio elgesio pasižadėjimą pateikusiais asmenimis, t. y., pasirašant sutartį, pridedamas priedas, numatantis kitos šalies įsipareigojimus laikytis tokių pačių antikorupcijos standartų, kokių laikosi pati įmonė. Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikaltimų biuro parengtose gairėse dėl antikorupcinės etikos ir atitikties programų privataus sektoriaus įmonėms siūloma į savo antikorupcinės sistemos elementus taip pat įtraukti išsamaus antikorupcijos programos ir jos įgyvendinimo plano parengimą, plano įgyvendinimo kontrolę, išsamias politikas atskiroms įmonės rizikos sritims, vidaus kontrolę ir apskaitą, vidinę komunikaciją ir mokymus[298].

Tuo tarpu mažesnėse verslo įmonėse gali visai nereikėti formalių ir sudėtingų antikorupcinės politikos diegimo procesų – gali pakakti trumpai išdėstytų antikorupcijos principų ir periodinių kolektyvo susitikimų pasidalinant informacija apie kylančius sunkumus ir patirtį juos įveikiant arba paprašant patarimo, kaip elgtis konkrečiose situacijose[299].

Praktinių patarimų, kaip reikėtų įmonės veikloje įtvirtinti verslo etikos principų veikimą, galima rasti ir kitų tarptautinių organizacijų išleistose gairėse ir rekomendacijose, pavyzdžiui, Pasaulio ekonomikos forumo Partnerystės prieš korupciją iniciatyvoje (PACI)[300], „Transparency International“ Verslo princi-

[298] UNODC Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide. Prieiga per internetą: An Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide (unodc.org).
[299] *Ibid.*
[300] World Economic Forum's Partnering Against Corruption Initiative (PACI). Prieiga per internetą: *https://www.weforum.org/communities/partnering-against-corruption-initiative.*

puose kovojant su kyšininkavimu[301], G20 bei EBPO Korporatyvinio valdymo principuose[302] ir kitų iniciatyvų medžiagoje[303].

Rizikos valdymo principų naudojimas įmonės antikorupcinėje aplinkoje. Kaip buvo minėta, net kai įmonė yra įsidiegusi realiai veikiančią antikorupcinius elgesio standartus užtikrinančių priemonių sistemą, ši sistema turi būti nuolat stebima ir prireikus atnaujinta. Kitaip tariant, nė vienos organizacijos veikla nestovi vietoje, taip pat keičiasi išorinė aplinka – nauji teisiniai reikalavimai, naujos verslo tendencijos, kitas partnerių, konkurentų ir trečiųjų asmenų vaidmuo lemia, kad nė viena organizacija negali būti užtikrinta, kad korupcijos rizikos nebeegzistuoja. Todėl įmonės antikorupcinė politika bei etikos ir atitikties programos turėtų numatyti ir procedūras, skirtas identifikuoti ir valdyti su korupcija susijusias rizikas. Korupcijos rizikos vertinimas yra esminė priemonė siekiant užtikrinti, kad korupcijos prevencijai skirti ištekliai būtų panaudoti kiek įmanoma tikslingiau. Tam, kad būtų užkirstas kelias korupcijai, reikia aiškiai žinoti, kur, kada ir kokioms aplinkybėms esant tai gali nutikti. Neverta švaistyti išteklių siekiant užtikrinti korupcijos nebuvimą „visur“ – tai gali privesti ne tik prie išteklių naudojimo be reikalo, bet tokiu būdu galima ir apsunkinti įprastinius verslo procesus. Be to, skiriant vienodai dėmesio visoms sritims, ten, kur labiausiai reikia, naudojamos priemonės gali būti nepakankamos[304].

Korupcijos rizikos būna skirtingos, nuo jų pobūdžio priklauso ir tai, kokių priemonių reikia imtis. Kiek grėsminga korupcijos rizika daugiausia priklauso nuo rizikos veiksnio pobūdžio. Rizikos veiksniai – tai individo, institucijos ar proceso bruožai ar ypatybės, kurie padidina korupcinio elgesio, integralumo pažeidimo, neetiško elgesio ar kitos elgsenos, kuri gali turėti neigiamą poveikį viešojo sektoriaus institucijos tikslams pasiekti, tikimybę. Korupcijos rizikos veiksniai – tai įvairios aplinkybės, kurios gali paskatinti, sukelti ar leisti korupcinį ar neetišką elgesį[305]. Teorijoje išskiriamos trys pagrindinės korupcijos rizikos veiksnių rūšys:

---

[301] Transparency International. Business Principles on Countering Bribery. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.org/en/publications/business-principles-for-countering-bribery.*
[302] G20/OECD Principles of Corporate Governance. Prieiga per internetą: *https://www.oecd-ilibrary.org/g20-oecd-principles-of-corporate-governance_5js09wmjzz45.pdf?itemId=%2Fcontent-%2Fpublication%2F9789264236882-en&mimeType=pdf.*
[303] Pvz., žr. Alliance for Integrity. Prieiga per internetą: *http://www.allianceforintegrity.org/*; G20 Business 20 (B20). Prieiga per internetą: *http://www.b20tokyo.org/about/*; OECD CleanGovBiz Initiative. Prieiga per internetą: *http://www.oecd.org/CleanGovBiz/.*
[304] Preventing private sector corruption.
[305] Regional Corruption Initiative. Prieiga per internetą: *http://www.rai-see.org.*

1) išoriniai ir sisteminiai rizikos veiksniai (veiksniai, kurių įmonė nekontroliuoja, bet turėtų apie juos žinoti; pavyzdžiui, neefektyvus teisėsaugos darbas; neefektyvi ar nepakankama įstaigos veiklos priežiūra ir kontrolė; neskaidrūs finansų procesai ir pan.);
2) vidiniai (organizaciniai, instituciniai) rizikos veiksniai (veiksniai, kuriuos įmonė gali kontroliuoti, pvz., įmonės veiklos, tokios, kaip gero valdymo taisyklės ir politika, valdymas, sprendimų priėmimas, operacijų atlikimo gairės ir kitos vidinės taisyklės, įgalinančios įmonę įgyvendinti savo tikslus, misiją ir uždavinius, pavyzdžiui, silpnos antikorupcinio elgesio nuostatos, procedūros ar sistemos; nuolatinės nesėkmės vykdant egzistuojančias politikas, procedūras ar sistemas; silpni ar tarpusavyje nesuderinti vidiniai procesai; nėra įspėjimo sistemų, pranešančių apie įvairias netinkamas praktikas; silpnos valdymo ir administravimo priemonės, įskaitant valdymo nesėkmes (vidurinio ar aukštesnio lygmens vadovai arba nesupranta, kad atliekami korupciniai veiksmai, arba tokius veiksmus toleruoja, žiūri pro pirštus; nepakankama ar silpna darbo priežiūra, kontrolė ar auditas; neegzistuoja taisyklės ar procedūros, skatinančios skaidrumą ir integralumą, silpna organizacinė kultūra (neaiškios žinutės apie tai, kas priimtina, netinkamas požiūris į kolegas ar vadovybę, skaidrumo ir integralumo taisyklių neveikimas, blogi darbo įpročiai ir pan.); nepakankama ar netinkama mokymų ir švietimo sistema, įskaitant vadovus ir prižiūrėtojus; nepakankami žmogiškieji, finansiniai ir laiko ištekliai; valstybės tarnautojai turi pernelyg plačius įgaliojimus, neatitinkančius jų pareigų, pavyzdžiui, nežinojimas; amoralumas; praktinių įgūdžių trūkumas; spaudimas darbo aplinkoje ir pan.).

Korupcijos rizikos valdymui gali būti pasitelktas ISO 31000:2018 standartas *Rizikos valdymas – principai ir gairės*[306]. Jis nustato pagrindinius rizikos valdymo sistemos elementus: įmonė ar įstaiga turi jaustis visiškai atsakinga už savo rizikas ir sukurti tinkamą rizikos valdymo sistemą; rizikos valdymo sistema turi būti nuolat tobulinama atsižvelgiant į konteksto kaitą; turi būti paskirti asmenys, atsakingi už rizikos valdymą. Jie turi būti tinkamai apmokyti, turėti pakankamai išteklių; priimant sprendimus turi būti atsižvelgiama į galimas rizikas; visiems įstaigos ar įmonės dalyviams periodiškai turi būti teikiama infor-

[306] ISO 31000:2018 Risk management – Guidelines. Prieiga per internetą: *https://www.iso.org/standard/65694.html.*

macija apie rizikos valdymo veiksmus. Standarte numatyta, kad visi įstaigos ar įmonės darbuotojai yra atsakingi už korupcijos rizikos valdymą visame įstaigos ar įmonės veiklos procese. Labai abstrakčiai atsakomybės lygmenis galima suskirstyti taip: strateginiame lygmenyje – už rizikos valdymą atsakingi įstaigos ar įmonės vadovai; veiklos lygmenyje – vidurinio lygmens vadovai / paskirti darbuotojai / tarnautojai; atskirų veiksmų lygmenyje – kiti darbuotojai. Standarte vienu esminiu rizikos valdymo ramsčiu įvardinta lyderystė, kurios vaidmuo lemiamas visuose įmonės veiklos procesų etapuose (sukūrimas, įgyvendinimas, vertinimas, gerinimas, integracija).

Antikorupcinės aplinkos vadove verslui taip pat įmonės raginamos atlikti korupcijos rizikos analizę privataus sektoriaus įmonėse[307], nors įstatyminis įpareigojimas tą atlikti yra numatytas tik viešojo sektoriaus organizacijoms. Įvairių metodikų, kaip turėtų būti atliekama korupcijos rizikos analizė, pateikė ir kelios tarptautinės organizacijos bei iniciatyvos[308].

Apibendrinant galima pažymėti, kad net ir tuo atveju, kai nėra aiškaus reguliacinio įpareigojimo, privataus sektoriaus įmonės, siekdamos kurti pasitikėjimą ir reputaciją, turėtų imtis antikorupcinių priemonių ne tik nusistatymo, bet ir aktyvaus jų įgyvendinimo. Didelis dėmesys turėtų būti skiriamas antikorupcinių vertybių puoselėjimui įmonės kultūroje, antikorupcinių nuostatų diegimui į įmonės procesus, taip pat vienas iš kriterijų įmonei pasirenkant partnerius ar tiekėjus turėtų būti jų antikorupcinių nuostatų įgyvendinimas bei pasižadėjimas laikytis ateityje.

[307] Antikorupcijos vadovas verslui, p. 29–32.

[308] Pvz., žr. United Nations Global Compact, the Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission (COSO). Prieiga per internetą: *https://www.coso.org/Pages/Purchase-Guide.aspx*; Transparency International Risk Assessment Guidelines. Prieiga per internetą: *https://www.antibriberyguidance.org/guidance/4-risk-assessment/guidance.* UNODC University Module Series. Module 5. Private sector corruption. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/e4j/en/anti-corruption/module-5/index.html.*

IŠVADOS

1. Įvairiuose oficialiuose dokumentuose neretai vartojamo *korupcijos privačiame sektoriuje* termino sąvokai Lietuvoje būdingas teisinis neapibrėžtumas ir netgi prieštaringumas: nors bendroji *korupcijos* sąvoka Lietuvos įstatymuose apibrėžiama, ji iš esmės nesuderinama su privačiu sektoriumi (o ir *privataus sektoriaus* sąvokos turinys teisine prasme neapibrėžtas).
2. Korupciją privačiame sektoriuje siūlome apibūdinti kaip ***privataus sektoriaus subjektui suteiktų įgaliojimų arba iš jų kylančių elgesio standartų neatitinkantį elgesį siekiant naudos sau arba kitiems asmenims ir suvokiant, kad tai gali daryti žalos (pakenkti) trečiųjų asmenų arba visuomenės interesams***. Šiame kontekste konkretų subjektą privačiam sektoriui derėtų priskirti, jei jis atitinka šiuos požymius: (a) jis nėra valdingus įgaliojimus nepavaldžių subjektų atžvilgiu turinti viešosios valdžios įstaiga; (b) jam nebūdinga sisteminio pobūdžio subordinacija viešosios valdžios įstaigoms bei su tuo susijęs veiksmingos administravimo kontrolės potencialas, (c) jam taikomas bendrojo leidimo teisinio reguliavimo režimas (leidžiama viskas, kas neuždrausta). Todėl netgi nepaisant nominaliai turimo viešojo juridinio asmens statuso, kai kuriuos atitinkamus subjektus tikslinga priskirti privačiam sektoriui.
3. Korupcijos daromos žalos dydžio iš esmės nėra pagrindo savaime sieti su tuo, ar ji reiškiasi viešajame, ar privačiame sektoriuje. Kurioje srityje patiriama didesnė žala, daugiausia priklauso ne nuo sektoriaus, o nuo sektoriaus kontekste praktiškai atsitiktinės konkrečių pažeidžiamų interesų svarbos ir realią žalą patyrusių asmenų skaičiaus.
4. Kintanti korupcinių pažeidimų samprata savo turinio elementais apima ir konkurencijos pažeidimus. Antai konkurenciją ribojantiems susitarimams būdingi visi būtinieji korupcijos elementai: piktnaudžiavimas turimais (įgytais) įgaliojimais, naudos siekimas ir tuo daroma žala. Tačiau už konkurencijos teisės pažeidimus kylanti atsakomybė nėra baudžiamosios prigimties – ji kyla ne konkretiems tokius veiksmus sumaniusiems asmenims (kurie galimai siekė naudos netgi ne verslo subjektui, bet sau arba savo artimiesiems), o pačiai įmonei, kuriai taikomos ekonominės sankcijos. Tad tikrasis iniciatorius ir kaltininkas iš esmės lieka nenubaustas. Siekiant didesnio tokio pobūdžio pažeidimų užkardymo efektyvumo tikslinga svarstyti korup-

cinių pažeidimų tyrimo ir atsakomybės taikymo principų perėmimą nagrinėjant konkurencijos pažeidimus ir taikant atsakomybę už jų atlikimą.

5. Korupcija turi reikšmingų panašumų su lobistine veikla. Nors negalima teigti, kad lobistinė veikla savaime suponuoja korupcinius mechanizmus, riba tarp neskaidraus lobizmo ir korupcinės veiklos kartais būna labai trapi. Vykdant lobistinę veiklą didžiausios kylančios korupcijos rizikos yra susijusios su prekyba poveikiu ir papirkimu. Prekybos poveikiu sudėtis artimesnė tuo atveju, kai lobistinę veiklą vykdo kitas asmuo nei naudos gavėjas – tokiu atveju egzistuoja tarpininkas, kuris bendrauja su politiku ar kitu sprendimų priėmėju ir daro įtaką savo užsakovo interesais. Papirkimo rizika kyla, kai asmuo, kuris ketina daryti įtaką politikui ar sprendimų priėmėjui, tiesiogiai kreipiasi į šį asmenį ir atsiranda tikimybė, kad už tai jam atsilygina ar ketina atsilyginti. Skirtumą tarp lobistinės veiklos ir prekybos poveikiu iš esmės lemia du dalykai: a) asmens galimybes daryti poveikį politikams ar sprendimų priėmėjams nulemia šio asmens profesinė padėtis, socialiniai ryšiai, giminystės ar svainystės ryšiai ir pan.; b) politiko ar kito sprendimų priėmėjo gaunama nauda yra neteisėta.
6. Dovanos ir kyšio atskyrimo atveju teisinės ir socialinės taisyklės ne visais aspektais sutampa. Vertinant socialines nuostatas galima išskirti šiuos skirtumus: a) laukiamo elgesio konkretumas (kyšio atveju laukiama greito rezultato, dovanos atveju – neapibrėžto); b) socialinis neteisingumas (kai „dovanų“ praktika formuoja tvarką, kuri įgalina vienus turtėti kitų sąskaita ir taip iškreipiamas socialinis teisingumas) ir žalos pojūtis; c) mainams naudojamo gėrio nuosavybė (tais atvejais, kai ant mainų svarstyklių lėkštutės dedama ne sau, o kitiems priklausantis gėris mainais už gėrį sau, turėtų būti įžvelgiamas kyšis, o ne dovana); d) papildomas kriterijus – jei neformalūs mainai yra pateisinami visuomenėje ir vykdomi atvirai, juos galima laikyti dovanojimu, tačiau jei jie yra smerkiami ir nepateisinami, tai – greičiausiai kyšis. Remiantis galiojančiais teisės aktais, tam, kad dovana nebūtų laikoma kyšiu, turėtų būti taikomas dvigubas filtras – pirma, turi būti atskirta, ar dovanojama dėl asmeninio, ar tarnybinio santykio. Antra, turi būti įvertinta, ar dėl tarnautojo užimamų pareigų teikiama dovana dovanojama pagal tradiciją, ar iš savanaudiškų paskatų.
7. Lietuva buvo pirmeivė, dar 1994 m. viduryje kriminalizavusi korupciją privačiame sektoriuje iš esmės tokia pačia apimtimi, kaip kriminalizuota ko-

rupcija viešajame sektoriuje. Deja, tuo pat metu, kai problema aktualizavosi Europos Sąjungos ir pasauliniame kontekste, Lietuva šioje srityje neišlaikė ne tik lyderystės, bet ėmė atsilikti be jokio aiškaus sprendimo padariusi atžangą: 2003 m. įsigaliojusiame BK atsisakius atskirų korupcijai privačiame sektoriuje kriminalizuoti skirtų sudėčių ir projektuojant, kad atitinkamų veikų kriminalizavimui pakaks privataus sektoriaus atstovų prilyginimo valstybės tarnautojui (galiojanti BK 230 straipsnio redakcija sudaro sąlygas tiek viešųjų, tiek ir privačių juridinių asmenų vardu veikiančius bei administracinius įgaliojimus turinčius darbuotojus ar profesine veikla besiverčiančius asmenis traukti baudžiamojon atsakomybėn už kyšininkavimą), kasacinio teismo privalomai sektinais precedentais buvo interpretuota, kad būtinoji baudžiamosios atsakomybės už kyšininkavimą ir piktnaudžiavimą prielaida yra atitinkamomis korupcinėmis veikomis sukeliama specifinė žala viešiesiems interesams. Ši interpretacija atvėrė milžinišką korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo spragą ir dar labiau paaštrino iš Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės kylančių Lietuvos įsipareigojimų klausimą.

8. Teisinių įpareigojimų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už korupciją privačiame sektoriuje, turi vos keli tarptautiniai ir supranacionaliniai teisės aktai, tai: (a) Tarybos pamatinis sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje, priimtas 2003 m. liepos 22 d.; (b) Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją, priimta 2005 m. spalio 31 d.; (c) Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos, priimta 1999 m. sausio 27 d.; (d) Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos dėl korupcijos Papildomas protokolas, priimtas 2003 m. gegužės 15 d.; (e) Europos Tarybos konvencija dėl manipuliacijų sporto varžybomis, priimta 2014 m. rugsėjo 18 d. Vis dėlto Lietuva nesugeba tinkamai įgyvendinti netgi juose formuluojamų pareigų. Esminė (sisteminė) problema susijusi su kyšininkavimo ir papirkimo subjekto apibūdinimu: nors pagal tris pirmuosius paminėtus dokumentus korupcijos privačiame sektoriuje subjektu laikomas kiekvienas privataus sektoriaus subjekto darbuotojas, mūsų BK 230 straipsnio 3 dalis nustato, kad baudžiamoji atsakomybė už kyšininkavimą ir papirkimą galima tik tuomet, kai darbuotojas turi administracinius įgaliojimus arba teisę veikti juridinio asmens ar kitos organizacijos vardu, arba teikia viešąsias paslaugas. Prieštaravimą Pamatiniam sprendimui ir abiem minėtoms konvencijoms dar labiau pabrėžia tai, kad netgi šiuos kriterijus atitinkantys

asmenys baudžiamojon atsakomybėn dažniau netraukiami nei traukiami. Nes, remiantis minėtomis teismų praktikoje suformuluotomis taisyklėmis, jų atstovaujamos darbovietės neatitinka ypatingos svarbos viešųjų interesų požiūriu testo.

9. Nors Lietuva dar neprivalo įgyvendinti Europos Tarybos konvencijos dėl manipuliacijų sporto varžybomis, kyla sunkumų netgi dėl *novelos* – BK 181[1] straipsnio, kuris nuo 2017 m. sausio 1 d. kriminalizavo naują veiką – manipuliavimą sporto varžybomis ir, atrodytų, turėjo padėti ateityje išspręsti su Konvencijos įgyvendinimu susijusias problemas. BK 181[1] straipsnio formuluotėje esančio manipuliavimo objekto apribojimas „profesionaliomis sporto varžybomis“ neatlaiko kritikos. Turint omenyje tai, jog netgi olimpinės žaidynės nelaikomos „profesionaliomis sporto varžybomis“, pasirinktas reguliavimas akivaizdžiai nepakankamas.
10. Nei tarptautiniuose, nei regioniniuose, nei nacionaliniuose teisės aktuose nėra jokių privalomų nuostatų dėl reakcijos į korupciją darbo priemonėmis. Šis klausimas reguliuojamas bendrosiomis darbo teisės normomis arba paliekamas spręsti lokaliu lygmeniu. Tačiau tai nekliudo kai kuriuos darbo santykiuose atliekamus neteisėtus veiksmus kvalifikuoti kaip korupcinio pobūdžio. Dar daugiau, tyrimai rodo, kad korupcija darbo santykiuose yra gana plačiai paplitęs fenomenas.
11. Korupciją darbo santykiuose įgalina šiuolaikinė įmonės prigimtis, grindžiama valdymo organams deleguotu įmonės valdymu, o tai savo ruožtu suteikia pastariesiems plačią diskreciją ir ribotą jų išorinę kontrolę. Kartu klaidinga manyti, kad korupcinės veikos yra būdingos tik aukščiausiesiems įmonės vadovams. Iš esmės kiekvienas įmonės darbuotojas gali įgyti sprendimo priėmimo galių ir atlikti korupcinio pobūdžio veiksmus.
12. Pagrindinės darbo teisinės sankcijos, kurias darbuotojui dėl korupcinės veikos gali taikyti darbdavys, yra darbo sutarties vykdymo sustabdymas (laikino pobūdžio priemonė) ir darbo sutarties nutraukimas darbdavio iniciatyva dėl darbuotojo kaltės (DK 58 straipsnis). Be to, vadovų pareigas einančių darbuotojų atžvilgiu papildomai gali būti taikomas atšaukimas, o tai praktikoje yra svarbi apsaugos nuo korumpuoto vadovo priemonė.
13. Korupcijai darbo santykiuose konstatuoti svarbiausia yra darbo sutartimi ar darbo įstatymais įtvirtintų pareigų neatitinkantis darbuotojo elgesys bei naudos sau ar kitiems asmenims siekimas. Tuo tarpu būtinybės įrodinėti

žalos požymį negalima suabsoliutinti, nes atsakomybės už korupcines veikas taikymas neretai taptų itin komplikuotas ir neveiksmingas. Korupcinio pobūdžio veikai konstatuoti užtenka žalos grėsmės.

14. Atsakomybė už korupciją darbo santykiuose yra platesnė nei baudžiamoji atsakomybė, kadangi taikant darbo sutarties nutraukimą darbdavio iniciatyva dėl darbuotojo kaltės nėra pateikiamas baigtinis sąrašas apibrėžtų atvejų, kuomet ši sankcija gali būti taikoma. Praktiškai darbuotojo pareigos būna suformuluotos pakankamai abstrakčiai, o tai leidžia jų pažeidimą pritaikyti labai plataus spektro korupcinio pobūdžio darbuotojo elgesiui. Todėl galimi darbo pareigų pažeidimai apima ir tas korupcines veikas, už kurias numatyta baudžiamoji atsakomybė (kyšininkavimą, prekybą poveikiu, komercinės paslapties atskleidimą, *etc*.), tačiau jomis neapsiriboja ir gali būti taikoma gerokai platesniam veikų ratui. Be to, pačiam darbdaviui yra suteikiama diskrecija vertinti, ar padarytas darbo pareigų pažeidimas yra šiurkštus, taip pat – ar už tai turėtų būti taikoma sankcija – darbo sutarties nutraukimas be įspėjimo.
15. Nepaisant to, kad nėra specialių antikorupcinių civilinės teisės normų, civilinės teisės metodas ir reguliavimo objektas taip pat įgalina tokiais atvejais taikyti civilinius gynimo būdus. Todėl civiliniai gynimo būdai gali būti, o tam tikra apimtimi ir šiuo metu praktikoje yra taikomi sprendžiant korupcinių veikų pasekmes.
16. Tarptautiniuose ir regioniniuose teisės aktuose kaip priemonės, nukreiptos prieš korupcines veikas, nurodomi esami civiliniai gynimo būdai, tokie kaip sutarčių negaliojimas, restitucija, žalos atlyginimas.
17. Civilinių gynimo būdų taikymas pasižymi daugybe privalumų, kurie reikšmingai gali papildyti ir išplėsti baudžiamosios teisės sankcijas: lankstesnė ir platesnė neteisėtumo samprata, žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kai kuriais atvejais palankesnis nukentėjusiam asmeniui senaties terminų skaičiavimas, patirtų nuostolių kompensavimas nukentėjusiam asmeniui ir kiti.
18. Metodologiniu pagrindu taikant civilinius gynimo būdus korupcinių veikų pasekmėms, užsienio doktrinoje yra pasiūlytas trišalis kyšio davėjo, atstovo ir atstovaujamojo modelis. Atkreiptinas dėmesys, kad šis modelis nesutampa su civilinio teisinio atstovavimo samprata. Remiantis šiuo modeliu, skirtinos dvi sutartys: susitarimas dėl kyšio ir pagrindinė sutartis.

19. Vertinant sandorių negaliojimo požiūriu, skirtingi negaliojimo pagrindai taikomi susitarimui dėl kyšio ir pagrindinei sutarčiai. Susitarimas dėl kyšio turėtų būti laikomas niekiniu arba dėl prieštaravimo imperatyvioms įstatymo normoms (CK 1.80 straipsnis), arba dėl prieštaravimo viešajai tvarkai ir gerai moralei (CK 1.81 straipsnis). Visgi, atsižvelgiant į teismų praktikos išaiškinimus, tinkamesnis susitarimo dėl kyšio negaliojimo pagrindas yra tokio sandorio prieštaravimas viešajai tvarkai ir gerai moralei, o prieštaravimas imperatyvioms įstatymo normoms yra išimtinis atvejis, kuomet tam tikroms asmenų kategorijoms įstatyme yra tiesiogiai įtvirtintas draudimas gauti kyšį (naudą).
20. Pagrindinė sutartis yra savarankiška sutartis, kurios galiojimo tiesiogiai neturėtų veikti susitarimo dėl kyšio negaliojimas. Todėl pagrindinės sutarties galiojimas vertintinas atskirai. Paprastai nėra pagrindo pripažinti niekinėmis pagrindinių sutarčių ir joms taikomi kiti, nei susitarimo dėl kyšio atveju, negaliojimo pagrindai, kuriais remiantis tokios sutartys gali būti nuginčytos. Labiausiai tinkami nuginčijimo pagrindai yra CK 1.91 straipsnyje įtvirtintas sandorio negaliojimas dėl apgaulės bei šalies atstovo piktavališko susitarimo su antrąja šalimi pagrindas, taip pat civiliniam atstovui pažeidus jam suteiktas teises (CK 1.92, 2.134, 2.135 straipsniai). Pagrindinė sutartis gali negalioti ir remiantis kitais sandorių negaliojimo pagrindais, konkrečiai dėl suklydimo (CK 1.90 straipsnis) ir dėl prieštaravimo juridinio asmens teisnumui (CK 1.82 straipsnis), tačiau šie pagrindai teismų praktikoje yra susieti su papildomų aplinkybių nustatymu ir taikomi kaip kraštutinė priemonė, o tai apsunkina jų taikymą.
21. Priklausomai nuo konkretaus sandorio negaliojimo pagrindo taikymo, korupcinių susitarimų pasekmėms bus taikoma abišalė restitucija, vienašalė restitucija arba restitucijos netaikymas. Pagrindinės sutarties atveju paprastai bus taikoma abišalė arba vienašalė restitucija, o susitarimo dėl kyšio atveju – vienašalė restitucija arba restitucijos netaikymas.
22. Dėl savo kompensacinės funkcijos žalos atlyginimo reikalavimai yra itin reikšmingi nukentėjusiems nuo korupcinės veikos asmenims, ir ypač – tretiesiems asmenims, kuriems kitų gynimo būdų taikymas patirtos žalos negali atlyginti. Taip pat žalos atlyginimo reikalavimas gali būti taikomas kartu ir su kitais civiliniais gynimo būdais.
23. Bendrųjų civilinės atsakomybės sąlygų nustatymas korupcinių veikų atveju ypatingų komplikacijų nekelia. Didžiausias neaiškumas šiuo metu yra kaip

būtų apskaičiuojamas patirtos turtinės žalos dydis. Nesant nacionalinės teismų praktikos, šiuo metu aiškaus atsakymo į šį klausimą nėra.

24. Vertinant civilinio turto konfiskavimą funkciniu požiūriu, jis galėtų tapti svarbia papildoma priemone kovojant su korupcinėmis veikomis ir jų pasekmėmis. Dėl aukščiau aptarto palengvinto įrodinėjimo bei civilinio proceso pobūdžio išvengiama baudžiamojo proceso sunkumų.
25. Taip pat civilinis turto konfiskavimas leidžia išvengti kliūčių, kurios kyla korupcinių veikų atveju privatiems asmenims bandant inicijuoti civilinių gynimo būdų taikymą. Civilinio turto procesą inicijuoja valstybinės institucijos, disponuojančios daug didesniais finansiniais, informaciniais ir kitais resursais, be to, jų pagrindinės veiklos funkcijos ir yra susijusios su nusikaltimų užkardymu, tuo tarpu privatūs asmenys motyvacijos gali neturėti. Išvengiama ir kitų civilinių gynimo būdų trūkumų – kaip buvo nurodyta, kai kuriais gynimo būdais gali pasinaudoti tik sutartinių santykių šalys, o kalbant apie žalos atlyginimą – jos dydžio įrodinėjimas dažniausiai yra gana didelis iššūkis civiliniam ieškovui ir retai bus pajėgus pašalinti visą korupcinę veiką atlikusio asmens gautą naudą.
26. Kita vertus, nacionalinis civilinio turto konfiskavimo reguliavimas jo priėmimo metu sulaukė itin daug kritikos ir buvo atkreiptas dėmesys į daugelį įstatymo netobulumų, kurių buvo galima išvengti ir anaiptol ne visi jų buvo ištaisyti galutinėje CTKĮ redakcijoje. Nėra iki galo aišku, netgi kokia yra pagrindinė CTKĮ funkcija. Nors pats įstatymas ir jo parengiamieji dokumentai įvardija prevencinę funkciją, jo taikymas turto, įgyto dešimt metų iki įstatymo įsigaliojimo, atžvilgiu verčia manyti, kad, greta prevencinės, egzistuoja ir baudimo funkcija. Dar didesnių abejonių kyla dėl ne iki galo subalansuoto valstybės vardu veikiančių institucijų, organizuojančių ir atliekančių tyrimą bei galinčių pasinaudoti palankiomis įstatymo prezumpcijomis ir plačia taikymo apimtimi, ir tiriamojo, kurio teisės CTKĮ atspindėtos itin siaurai, pusiausvyros. Beveik neabejotina, kad dėl CTKĮ nuostatų anksčiau ar vėliau bus kreiptasi į Konstitucinį Teismą, taip pat dar nėra aišku, kaip šis institutas bus priimtas ir taikomas bendrosios kompetencijos teismų. Taigi, tikrojo civilinio turto konfiskavimo poveikio Lietuvos teisinėje sistemoje dar teks palaukti.
27. Šiuolaikinėje visuomenėje, kurios gerovė grindžiama privataus sektoriaus ekonominiais pajėgumais, natūralu šiais pajėgumais naudotis ir kontroliuo-

jant korupciją privačiame sektoriuje. Tačiau praktika liudija, kad modelis, kuomet privačiame sektoriuje bandoma įdiegti valstybės reikalaujamą atitikties ir korupcijos prevencijos sistemą, nepasiteisino tiek, kiek buvo tikėtasi. Daroma prielaida, kad įmonės antikorupcinės ir etikos vertybės turi būti integruotos į visus įmonės procesus, o ne veikti kaip priedas prie jų. Dėl to skatintina, kad įmonės pasitvirtintų antikorupcinę politiką ir antikorupcinį elgesį demonstruotų pirmiausia įmonės vadovybė, taip pat turi būti vykdomi nuolatiniai darbuotojų mokymai, nustatyti saugikliai, kad pasirenkant įmonės partnerius jie būtų patikimi ir tinkamai užtikrintų korupcijos prevenciją savo organizacijoje.

REFERUOJAMŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės aktai bei kiti oficialūs dokumentai

1995 m. liepos 26 d. Konvencija dėl Europos Bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengta vadovaujantis Europos Sąjungos sutarties K.3 straipsniu // Valstybės žinios, 2004, Nr. 112-4178.

1997 m. lapkričio 21 d. Konvencija dėl kovos su užsienio pareigūnų papirkimu sudarant tarptautinius verslo sandorius // Teisės aktų registras, 2017-06-30, Nr. 11183.

1999 m. sausio 27 d. Baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-853.

1999 m. lapkričio 4 d. Civilinės teisės konvencija dėl korupcijos // Valstybės žinios, 2002, Nr. 126-5733.

2003 m. liepos 22 d. Tarybos pagrindų sprendimas 2003/568/TVR dėl kovos su korupcija privačiame sektoriuje // OL 2004 m. specialusis leidimas, 19 skyrius, 6 tomas, p. 182.

2003 m. spalio 31 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš korupciją // Valstybės žinios, 2006, Nr. 136-5145.

2014 m. balandžio 3 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2014/42/ES dėl nusikaltimų priemonių ir pajamų iš nusikaltimų įšaldymo ir konfiskavimo Europos Sąjungoje // OL, L 127, 29/04/2014, p. 39–51.

2018 m. lapkričio 14 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2018/1805 dėl nutarimų įšaldyti ir nutarimų konfiskuoti turtą tarpusavio pripažinimo // OL L 303/1.

Conference of the States Parties to the United Nations Convention against Corruption Implementation Review Group. Review of implementation of the United Nations Convention against Corruption. Executive summary (on Lithuania) CAC/COSP/-IRG/I/1/1/Add.9, Resumed third session, Vienna, 14-16 November 2012. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/WorkingGroups/-ImplementationReviewGroup/ExecutiveSummaries/V1255483e.pdf.*

Council of Europe. Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption. European Treaty Series - No. 173. Strasbourg, 27.I.1999. Prieiga per internetą: *https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800cce44.*

Council of Europe. Group of States Against Corruption (GRECO). Strasbourg, 2 July 2009 Public Greco Eval III Rep (2008) 10E. Theme I. Third Evaluation Round. Evaluation Report on Lithuania (on Incriminations (ETS 173 and 191, GPC 2) (Theme I)). Adopted by GRECO at its 43rd Plenary Meeting (Strasbourg, 29 June –

2 July 2009). Prieiga per internetą: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoEval3%282008%2910_Lithuania_One_EN.pdf.

Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15 – 42 of Chapter III. "Criminalization and law enforcement" and articles 44 – 50 of Chapter IV. "International cooperation" of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010–2015. Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf.

Europos Sąjungos sutartis ir Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo su priedais (suvestinės redakcijos) // OL 2016/C 202/01.

Europos Taryba. Valstybių prieš korupciją grupė (GRECO). Strasbūras, 2013 m. gegužės 10 d. Greco RC-III (2013) 6E. Trečiasis vertinimo etapas. Rekomendacijų Lietuvai įgyvendinimo ataskaita („Inkriminavimas (ETS 173 ir 191, GPC 2)" ir „Politinių partijų finansavimo skaidrumas"). Priimta 60-ajame GRECO plenariniame posėdyje (Strasbūras, 2012 m. birželio 17–21 d.). Prieiga per internetą: https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/GrecoRC3(2013)6_Second_Lithuania_LT.pdf.

Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions. Prieiga per internetą: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016800d383f.

General Assembly resolution 58/4 of 31 October 2003. United Nations Convention against Corruption. Prieiga per internetą: https://www.unodc.org/documents/brussels/UN_Convention_Against_Corruption.pdf.

Legislative Guide for the Implementation of the United Nations Convention against Corruption. Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/LegislativeGuide/UNCAC_Legislative_Guide_E.pdf.

Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Based on Article 9 of Council Framework Decision 2003/568/JHA of 22 July 2003 on Combating Corruption in the Private Sector. COM(2011) 309 final. Brussels, 6.6.2011.

Technical Guide to the United Nations Convention Against Corruption. Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/TechnicalGuide/09-84395_Ebook.pdf.

Travaux Préparatoires of the negotiations for the elaboration of the United Nations Convention against Corruption. Prieiga per internetą: http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/Publications/Travaux/Travaux_Preparatoires_-_UNCAC_E.pdf.

II. Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 64-1914.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262.

Lietuvos Respublikos civilinio turto konfiskavimo įstatymas // Teisės aktų registras, 2020, Nr. 6992.

Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Teisės aktų registras, 2016, Nr. 23709.

Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros 2020 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. I-173 „Dėl turto tyrimo atlikimo ir organizavimo civilinio turto konfiskavimo metu tvarkos aprašo“ // Teisės aktų registras, 2020, Nr. 14215.

Lietuvos Respublikos įmonių grupių konsoliduotosios finansinės atskaitomybės įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 99-3517; 2008, Nr. 79-3099; Teisės aktų registras, 2015-05-27, Nr. 2015-08119.

Lietuvos Respublikos alternatyviųjų kolektyvinio investavimo subjektų valdytojų įstatymas // Teisės aktų registras, 2014-12-30, Nr. 2014-21092; 2019-01-08, Nr. 2019-00224.

Lietuvos Respublikos finansinių priemonių rinkų įstatymas // Valstybės žinios, 2007, Nr. 17-627; 2011, Nr. 145-6818; Teisės aktų registras, 2018-06-14, Nr. 2018-09854.

Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 112-4991.

Lietuvos Respublikos komercinių paslapčių teisinės apsaugos įstatymas // Teisės aktų registras, 2018, Nr. 7477.

Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr. 30-856.

Lietuvos Respublikos korupcijos prevencijos įstatymas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 57-2297.

Lietuvos Respublikos mažųjų bendrijų įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 83-4333.

Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymas // Teisės aktų registras, 2017-12-07, Nr. 19743.

Lietuvos Respublikos slaugos praktikos ir akušerijos praktikos įstatymas // Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2224.

Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnybos įstatymas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 41-1162; Teisės aktų registras, 2017-12-29, Nr. 2017-21647.

Lietuvos Respublikos teisėkūros pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 110-5564.

Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 84-2000; 1999, Nr. 56-1809; 2002, Nr. 118-5296; 2006, Nr. 4-102; Teisės aktų registras, 2017-05-04, Nr. 2017-07550.

Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. sausio 17 d. nutarimas Nr. IX-711 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija programos patvirtinimo (Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2011–2014 metų programos patvirtinimo)“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 10-355; 2009, Nr. 60-2346; 2011, Nr. 77-3727.

Lietuvos Respublikos Seimo 2002 m. gegužės 28 d. nutarimas Nr. IX-907 „Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo“ // Žin., 2002, Nr. 56-2233; 2012, Nr. 76-3945; Teisės aktų registras, 2017-01-25, Nr. 2017-01424.

Lietuvos Respublikos Seimo 2015 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. XII-1537 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija 2015–2025 metų programos patvirtinimo“ // Teisės aktų registras, 2015, Nr. 3856.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. rugsėjo 4 d. nutarimas Nr. 1059 „Dėl Lietuvos Respublikos nacionalinės kovos su korupcija strategijos“ // Valstybės žinios, 2001, Nr. 77-2702.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2018 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1133 „Dėl Lietuvos Respublikos pranešėjų apsaugos įstatymo įgyvendinimo“ // Teisės aktų registras, 2018-11-21, Nr. 18760.

III. Mokslinė literatūra

Abramavičius A., Mikelėnas V. Įmonių vadovų teisinė atsakomybė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1999.

Alexander C. Legal and binding: Time, change and long-term transactions // Journal of the Royal Anthropological Institute, 2001, No 7, p. 467–485.

Ambrazevičiūtė K., Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P. Atsakomybės už korupciją privačiame sektoriuje teisinis reguliavimas. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.

Ambrazevičiūtė K. Korupcija darbo santykiuose // Teisės problemos, 2019, Nr. 1(97).

Anders G. & Nuijten M. Corruption and the secret of law: An introduction // *Nuijten M. & Anders G.* (Ed.). Corruption and the secret of law: A legal anthropological perspective. Abingdon, UK: Ashgate Publishing Group, 2008.

Barratt P. and Pasewaldt D. (Eds.). Anti Bribery and Corruption Review, 2017, p. 8. Prieiga per internetą: *https://financialmarketstoolkit.cliffordchance.com/content/-micro-facm/en/financial-markets-resources/resources-by-type/guides/anti-bribery-and-corruption-review--june2017/_jcr_content/parsys/download/file.res/Anti-_Bribery_and_Corruption_Review__June_2017_6035860.pdf.*

Belmi P., Pfeffer J. How “organization” can weaken the norm of reciprocity: The effects of attributions for favors and a calculative mindset // Academy of Management Discoveries, 2015, Nr. 1.

Betteridge A. H. Gift exchange in Iran: The locus of self-identity in social interaction // Anthropological Quarterly, 1985, No 58.

Bikelis S. (ats. red.), Čepytė B., Girdauskas M., Medelienė A., Mulevičius M., Simaitis R., Žėkas T. Kad nusikaltimai neapsimokėtų. Klasikiniai ir modernūs turto konfiskavimo mechanizmai. Vilnius: Justitia, 2014.

Bikelis S., Mikšys S. Civilinio turto konfiskavimo perspektyvos Lietuvoje. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2018.

Bonell M. J., Meyer O. (ed.) General Report // The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Bonell M. J., Meyer O. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Bourdieu P. Marginalia - Some additional notes of the gift // *Schrift A. D.* (Ed.). The Logic of the Gift. New York, NY: Routledge, 1997.

Burda R. Korupcija privačiame sektoriuje: apibrėžties ir teisinio reguliavimo galimybės // Verslo ir teisės aktualijos, 2012, Nr. 7 (1), p. 201–220.

Camerer C. Gifts as economic signals and social symbols // The American Journal of Sociology, 1988, No 94 (Suppl).

Carrier J. Gifts, commodities, and social relations: A Maussian view of exchange // Sociological Forum, 1991, No 6.

Cirtautienė S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008.

Davulis T. Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras. Vilnius: Registrų centras, 2018.

De Lima Pinheiro L. Corruption in International Commercial Contracts – A Portuguese Substantive and Private International Law Perspective // *Bonell M. J., Meyer O*. (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Donaldson T., Dunfee T. W. Ties that Bind: A Social Contracts Approach to business Ethics // Harvard Business Review Press, 1999.

Drakšas R. Civilinis turto konfiskavimas kaip organizuoto nusikalstamumo užkardymo teisinis instrumentas // Jurisprudencija, 2019, 26(1).

Felson M. Corruption in the broad sweep of history // *Graycar A., Smith R. G.* (Ed.). Handbook of global research and practice in corruption. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2011, p. 12–17.

Ferraro E. Owing and being in debt. A contribution from the Northern Andes of Ecuador // Social Anthropology, 2004, No 12.

Fogt M. M. Civil Law Consequences of Corruption in Danish Law – The Oil-for-Food Programme Cases and Beyond // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Fort T. L., Noone J. L. Gifts, Bribes, and Exchange: Relationships in NonMarket Economies and Lessons for Pax E-Commercia // Cornell International Law Journal, 2000, No 3(33).

Gaál P. Gift, fee or bribe? Informal payments in Hungary // *Kotalik J. & Rodriguez D.* (Ed.). Global Corruption Report 2006. Berlin, Germany: Transparency International, 2006.

Gavelytė I. Kyšininkavimas kaip korupcinė nusikalstama veika // Teisė, 2004, t. 53, p. 80–101.

Graycar A., Jancsics D. Gift Giving and Corruption // International Journal of Public Administration, 2017, Vol 40, No. 12, p. 1013–1023.

Graycar A., Villa D. The loss of governance capacity through corruption // Governance, 2011, No 24.

Gregory C. A. Gifts and commodities. London and New York, NY: Academic Press, 1982.

Jancsics D. Imperatives in informal organizational resource exchange in Central Europe // Journal of Eurasian Studies, 2015, No 6.

Jancsics D. Petty corruption in Central and Eastern Europe: The client's perspective // Crime, Law and Social Change, 2013, No 60.

Jazulot B., Meiselles M. Civil Law Consequences of Corruption and Bribery in France // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Kairjak M. Still Some Unclarity Regarding the Legal Consequences Arising from the Nullity of Agreements Through Corruption – Estonia // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Kavoliūnaitė-Ragauskienė E., Ragauskas P., Vitkutė E. A. Korupcija privačiame sektoriuje: normatyvinė samprata ir paplitimas tam tikrose srityse. Vilnius: Justitia, 2014.

Klitgaard R. Controlling corruption. Berkeley, CA: University of California Press, 1988.

Komter A. Gifts and social relations: The mechanisms of reciprocity // International Sociology, 2007, No 22.

Kraft D. English Private Law and Corruption: Summary and Suggestions for the Development of European Private Law // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Kull I. Civil Law Consequences of Corruption in Estonia // *Meyer O*. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Larsen D., Watson J. J., A guide map to the terrain of gift value // Psychology & Marketing, 1983, 18.

Ledeneva A. V. Russia's economy of favours: Blat, networking and informal exchange. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.

Lemmergaard J. & Muhr S. L. Regarding gifts - On Christmas gift exchange and asymmetrical business Relations // Organization, 2011, No 18.

Liebert U. Parliamentary lobby regimes // *Döring H*. (Ed.) Parliaments and majority rule in Western Europe. Frankfurt, Germany, 1995: Campus Verlag.

Lomnitz L. A. & Sheinbaum D. Trust, social networks and the informal economy: A comparative analysis // Review of Sociology, 2004, No 10.

Lomnitz L. A. Informal exchange networks in formal systems: A theoretical model // American Anthropologist, 1998, No 90.

Macneil I. R. Exchange revisited // Ethics, 1986, No 96.

Makinwa A. O., Kramer X. E. Contracts Tainted by Corruption: Does Dutch Civil Law Augment the Criminalization of Corruption? // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Malinowski B. Argonauts of the Western Pacific: An account of native enterprise and adventure in the archipelagoes of Melanesian New Guinea. New York, NY: Dutton, 1961.

Mauss M. The gift: The form and reason for exchange in archaic societies. London, UK: Routledge, 2002.

Meyer O. (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Meyer O. Combating Corruption by Means of Private Life – the German Experience // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Michalowska K. Civil Law Consequences of Corruption in Poland // *Meyer O. (*ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Michael B., Kennon E., Kroman Hansen J. The Future of Anti-Corruption Measures in Lithuania // Viešoji politika ir administravimas, 2006, Nr. 16.

Michailovič I. Korupcijos apibrėžimo problematika // Teisė, 2005, Nr. 54, p. 110–121.

Misangyi V. F., Weaver G. R., & Elms H. Ending corruption: The interplay among institutional logics, resources, and institutional entrepreneurs // Academy of Management Review, 2008, No 33.

Mikelėnas V. Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai. Vilnius: Justitia, 2005.

Mikelėnas V. Lietuvos Respublikos CK komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. 1 tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

Mikelėnas V., Vileita A., Taminskas A. Lietuvos Respublikos CK komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Vilnius: Justitia, 2001.

Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S. Civilinės atsakomybės praktikumas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.

Otnes C. & Beltramini R. F. Gift giving: An overview // *Otnes C. & Beltramini R. F. (Ed.).* Gift giving: A research anthology. Bowling Green, OH: Bowling Green State University Popular Press, 1996.

Pakalniškis V. (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. I tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

Papirtis V. (red.) Civilinė teisė. Bendroji dalis. II tomas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.

Pazdan M., Zachariasiewicz M. Civil Law Forfeiture as Means to Restrict the Application of the In Pari Delicto-Principle and Other Private Law Consequences of Corruption Under Polish Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Palidauskaitė J. Korupcijos ir atsakomybės problema viešojo administravimo sistemoje // Viešoji politika ir administravimas, 2005, Nr. 13, p. 25–38.

Petroševičienė O. Juridinių asmenų samprata ir jos raidos tendencijos // Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.

Pickworth J. and Williams D. (Eds.). Bribery & Corruption. Second edition. Prieiga per internetą: *http://www.allenovery.com/SiteCollectionDocuments/Bribery%20and-%20Corruption%20in%20Belgium.pdf.*

Piliponytė J. Korupcijos konstravimas: pokomunistinių šalių praktika. Daktaro disertacija. Vilnius, 2006.

Piliponytė J. Korupcija: teoriniai bandymai apibrėžti ir paaiškinti // Sociologija. Mintis ir veiksmas, 2004, Nr. 2, p. 83–95.

Raudonienė A. Modernėjanti klasikinio korupcijos apibrėžimo Lietuvoje kaita // Jurisprudencija, 2002, Nr. 32 (24), p. 114–121.

Reich C. A. The new property // Yale Law Journal, 1964, Vol. 73, No. 5, p. 733–787.

Rivkin-Fish D. Bribes, gifts and unofficial payments: Rethinking corruption in post-Soviet Russian health care // *Haller D. & Shore C.* (Ed.). Corruption: Anthropological perspectives. London, UK: Pluto Press, 2005.

Rose-Ackerman S. Bribes and gifts // *Ben-Ner A. & Putterman L.* (Ed.). Economics, values, and organization. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.

Rose-Ackerman S. Corruption and government. Causes, consequences and reform. Cambridge university press, 1999.

Sahlins M. D. On the sociology of primitive exchange // *Banton M.* (Ed.). The relevance of models for social anthropology. New York, NY: Praeger, 1965.

Sherry Jr. J. F. Gift giving in anthropological perspective // Journal of Consumer Research, 1983, No 10.

Schieffelin E. L. Reciprocity and the construction of reality // Man, 1980, No 15.

Schoor B. Fighting Corruption Collectively: How Successful are Sector-Specific Coordinated Governance Initiatives in Curbing Corruption? Springer, 2017.

Shore C. & Haller D. Introduction - Sharp practice: Anthropology and the study of corruption // *Haller D., Shore C.* (Ed.). Corruption: Anthropological perspectives. London, UK: Pluto Press, 2005.

Smart A. & Hsu C. L. Corruption or social capital? Tact and the performance of guanxi in market socialist China // *Nuijten M. & Anders G.* (Ed.). Corruption and the secret of law: A legal anthropological perspective. Abingdon, UK: Ashgate Publishing Group, 2008.

Smith D. J. A culture of corruption: Everyday deception and popular discontent in Nigeria. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Sousa L., Coroado S., Lag B. Lobbying Regulation: beyond Trading in Influence. Conference draft, First Annual Conference 27-28 August 2015, University of Sussex, Brighton.

Sullivan J. D., Wilson A., Nadgrodkiewicz A. The role of corporate governance in fighting corruption. Prieiga per internetą: *https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ru/Documents/finance/role_corporate_governance_sullivan_eng.pdf.*

Stern G., Feldman R. Too Big To Fail: The Hazards of Bank Bailouts. Brookings Institution Press, Washington, D.C., 2004.

Strathern M. Gifts money cannot buy // Social Anthropology, 2012, No 20.

Szarek-Mason P. The European Union's Fight Against Corruption: The Evolving Policy Towards Member States and Candidate Countries. Cambridge University Press, 2010.

Šatienė G. Kriminalistinio korupcijos apibūdinimo ypatumai // Jurisprudencija, 2005, Nr. 65 (57), p. 113–121.

Torsello D., Venard B. The Anthropology of Corruption // Journal of Management Inquiry, SAGE Publications (UK and US), 2015, No 25(1), p. 34–54.

Uriarte C. The OECD Anti-Bribery Convention: More than a Criminal Law Instrument // *Meyer O.* (ed.) The Civil Law Consequences of Corruption. Baden-Baden: Nomos, 2009.

Valdhans J. Consequences of Corrupt Practices in Business Transactions (Including International) in Terms of Czech Law // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Varapnickas T. Absoliutaus imuniteto taikymo arbitrams prielaidos ir perspektyvos // Teisė, 2016, t. 101. Prieiga per internetą: *http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/-viewFile/10450/8531.*

Weston M. Reexamining Arbitral Immunity in an Age of Mandatory and Professional Arbitration // Minnesota Law Review, 2004, Vol. 88, No. 3. Prieiga per internetą: *https://ssrn.com/abstract=1019659.*

Webb P. The United Nations Convention against Corruption: Global Achievement or Missed Opportunity? // Journal of International Economic Law, 2005, Vol. 8, p. 191–229.

Weller M. Who Gets the Bribe? – The German Perspective on Civil Law Consequences of Corruption in International Contracts // *Bonell M. J., Meyer O.* (ed.) The Impact of Corruption on International Commercial Contracts. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer International Publishing, 2015.

Werner C. Gifts, bribes, and development in post-soviet Kazakstan // Human Organization, 2000, No 59.

Werve J. Global Integrity. The Corruption Notebooks 2006: Stories From the Worldwide Struggle Against Abuses of Power. Global Integrity, 2006.

Wouters J., Ryngaert C., Cloots A. S. The International Legal Framework against Corruption // Melbourne Journal of International Law, 2013, Vol 14, p. 75. Prieiga per internetą: *https://law.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/1687445/-08Wouters,-Ryngaert-and-Cloots1.pdf.*

Zaksaitė S. Korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo, kvalifikavimo ir įrodinėjimo problemos: kai kurių praktinių pavyzdžių analizė // Teisės apžvalga, 2012, Nr. 2 (9), p. 36–54.

Zaksaitė S. Korupcijos privačiame sektoriuje kriminalizavimo problemos // Verslo ir teisės aktualijos, 2012, Nr. 7 (2), p. 333–350.

IV. Teismų praktika

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. spalio 6 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. gruodžio 22 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. birželio 26 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2017 m. kovo 15 d. nutarimas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. rugsėjo 19 d. nutarimas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 1999 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-108/1999.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. spalio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-760/2001.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-874.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-62/2003.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. sausio 19 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-38/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-191/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-457/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-532/2005.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-10/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-539/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. spalio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-567/2006.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. vasario 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-243/2007.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-660/2007.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-565/2007.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugsėjo 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-432/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-449/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. spalio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-472/2008.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. kovo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-138/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. rugsėjo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-361/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-555/2009.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-248/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2010 m. liepos 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-305/2010.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-22/2011.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. sausio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-5/2012.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-89/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. liepos 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-328/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-50-648/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. gruodžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-548-699/2015.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. gruodžio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-424-696/2016.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-269-303/2020.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. birželio 18 d. nutarimas Nr. 45 „Dėl Darbo kodekso normų, reglamentuojančių darbo sutarties nutraukimą pagal darbo kodekso 136 straipsnio 3 dalies 1 ir 2 punktus, taikymo teismų praktikoje“.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2014 m. balandžio 15 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A-552-629-14.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-858-1830-12.

Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. sausio 4 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-63-1728/2010.

Vilniaus apygardos teismo 2012 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-125-603/2012.

Vilniaus apygardos teismo 2019 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-961-910/2019.

Vilniaus apygardos teismo 2020 m. balandžio 28 d. civilinė byla Nr. 2A-950-852/2020.

Šiaulių apygardos teismo 2015 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-952-440/2015.

Kauno apylinkės teismo 2017 m. gruodžio 29 d. teismo baudžiamasis įsakymas baudžiamojoje byloje Nr. 1-3025-813/2017.

V. Kiti šaltiniai

Aiškinamasis raštas dėl įstatymų projektų Reg. Nr. XIIIP-3214-XIIIP-3217. Prieiga per internetą: *https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/28fed8102dc811e9a505-bd13c24940c9?jfwid=2vcao0buc.*

An Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/-2013/13-84498_Ebook.pdf.*

Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business. UNDC, OECD and World Bank, 2013. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/Anti-CorruptionEthicsComplianceHandbook.pdf.*

Antikorupcijos vadovas verslui. Vilnius, 2016. Prieiga per internetą: *https://governance.lt/wp-content/uploads/2018/08/Antikorucijos-vadovas-verslui-_2018-01-12.pdf.*

Bikelis S. Ar civilinis turto konfiskavimas startuos su užtrauktu rankiniu stabdžiu? 2020-04-18. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/18/-s-bikelis-ar-civilinis-turto-konfiskavimas-startuos-su-uztrauktu-rankiniu-stabdziu/.*

Burson-Marsteller. A Guide to Effective Lobbying in Europe. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.cz/wp-content/uploads/Lobbying-in-Europe.pdf.*

Council of Europe. Chart of signatures and ratifications of Treaty 173. Prieiga per internetą: *https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/173/-signatures?desktop=true.*

Country Review Report of Lithuania: Review by the Russian Federation and Egypt of the implementation by Lithuania of articles 15–42 of Chapter III. "Criminalization and law enforcement" and articles 44–50 of Chapter IV. "International cooperation" of the United Nations Convention against Corruption for the review cycle 2010–2015. Prieiga per internetą: *http://www.unodc.org/documents/treaties/UNCAC/CountryVisitFinalReports/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Report/2013_10_29_Lithuania_Final_Country_Review_Report.pdf.*

Didžiulis L. Priverstinė santuoka iš išskaičiavimo arba kelios teorinės pastabos apie naująjį Civilinio turto konfiskavimo įstatymą, 2020. Prieiga per internetą: *http://www.teise.pro/index.php/2020/04/02/l-didziulis-priverstine-santuoka-is-is-skaiciavimo-arba-kelios-teorines-pastabos-apie-naujaji-civilinio-turto-konfiskavimo-istatyma/.*

Dovana mokytojai. Prieiga per internetą: *https://www.laisvalaikiodovanos.lt/dovana-mokytojai.*

Dovana mokytojui. Prieiga per internetą: *https://dovanumeistrai.lt/2018/09/29/dovana-mokytojui/.*

Dūda M. Teisininko komentaras. Civilinio turto konfiskavimo įstatymas. 2020-06-07. Prieiga per internetą: *https://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininko-komentaras-civilinio-turto-konfiskavimo-istatymas.d?id=84454409.*

Europos Komisija. Specialusis Eurobarometras 470. Korupcija. 2017 m. spalis, p. 2. Prieiga per internetą: https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKy/82028.

Explanatory Report to the Criminal Law Convention on Corruption. Prieiga per internetą: https://rm.coe.int/16800cce441999.

GRECO Third Evaluation Round. Evaluation and Compliance Reports. Prieiga per internetą: https://www.coe.int/en/web/greco/evaluations/round-3.

ISO 37001 Anti-bribery Management Systems. Prieiga per internetą: https://www.iso.org/iso-37001-anti-bribery-management.html.

Istanbul Anti-corruption Action Plan country reports. Prieiga per internetą: https://www.oecd.org/corruption/acn/istanbulactionplancountryreports.htm.

Korupcijos prevencijos įstatymo Nr. IX-904 pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIIIP-5042. Prieiga per internetą: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/74ea6d80bb5b11ea9a12d0dada3ca61b?positionInSearchResults=0&searchModelUUID=b5c66eb2-79db-4054-a3ef-2bd1eb9c7e6a.

Lietuvos korupcijos žemėlapis 2018. Prieiga per internetą: https://www.stt.lt/documents/tyrimai_ir_analizes/LKZ_atask_2018_stt_04-08.ppt.

Lobbying in Europe. Hidden Influence, Privileged Access. Transparency International, 2015. Prieiga per internetą: http://www.transparency.org/whatwedo/publication/lobbying_in_europe.

Lobbying Regulation in the EU Member States. European Parliamentary Research Service Blog (April 27, 2016). Prieiga per internetą: https://epthinktank.eu/2016/04/26/eu-transparency-register/lobbying-regulation-in-the-eu-member-states/.

Mokytojų dienos dovanos. Prieiga per internetą: https://www.dovanusala.lt/lt/289-mokytoju-dienos-dovanos?gclid=Cj0KCQjw2IrmBRCJARIsAJZDdxDI2xwMXqyeDY6rTK4zYTP2ZkwrjlCdVMeS9O0ddM1Hg7Nj32Z-nqwaAtZSEALw_wcB; https://www.dovanusala.lt/lt/289-mokytoju-dienos-dovanos?gclid=Cj0KCQjw2IrmBRCJARIsAJZDdxDI2xwMXqyeDY6rTK4zYTP2ZkwrjlCdVMeS9O0ddM1Hg7Nj32Z-nqwaAtZSEALw_wcB.

New Rules on Private-to-Private Corruption Adopted in Italy. Prieiga per internetą: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=1674b31b-ae64-4939-8a13-ec99f9c4d9e7.

OECD. Prevention of Corruption in the Public Sector in Eastern Europe and Central Asia. Prieiga per internetą: http://www.oecd.org/corruption/acn/ACN-Prevention-Corruption-Report.pdf.

OECD/The World Bank. Identification and Quantification of the Proceeds of Bribery: Revised edition, February 2012, OECD Publishing. Prieiga per internetą: http://dx.doi.org/10.1787/9789264174801-en.

Palevičienė S., Murauskienė D. Civilinio turto konfiskavimo įstatymas – priimtas ne laiku ir ne vietoje // Verslo žinios, 2020-04-06. Prieiga per internetą: *https://www.vz.lt/-finansai-apskaita/2020/04/06/civilinio-turto-konfiskavimo-istatymas---priimtas-ne-laiku-ir-ne-vietoje.*

PricewaterhouseCoopers, Economic Crime: People, Culture and Controls: The 4th Biennial Global Economic Crime Survey (London: PricewaterhouseCoopers, 2007). Prieiga per internetą: *https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf.*

Sveikatos apsaugos ministerijos korupcijos prevencijos projektai. Prieiga per internetą: *https://sam.lrv.lt/lt/korupcijos-prevencija/korupcijos-prevencijos-projektai.*

Širinskienė A. Kas laimės dėl Prezidento veto. 2020-01-22. Prieiga per internetą: *https://www.delfi.lt/news/ringas/politics/agne-sirinskiene-kas-laimes-del-prezidento-veto.d?id=83336211.*

UN Anticorruption Module 5. Preventing private sector corruption. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/e4j/en/anti-corruption/module-5/key-issues/preventing-private-sector-corruption.html.*

Transparency International. Anti-Corruption helpdesk. Regulating private-to-private corruption. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.org/files/content/-corruptionqas/Regulating_private_to_private_corruption_2014.pdf.*

Transparency International Bribe Payers Index 2008. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.org/files/content/pressrelease/2008_BPI_report_final_08_12.pdf.*

Transparency International. Bribe Payers index 2011. Prieiga per internetą: *http://files.transparency.org/content/download/98/395/file/2011_BPI_EN.pdf.*

Transparency International. FAQs on corruption. Prieiga per internetą: *http://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption.*

Solons seek punishment of corruption in private sector. Philippine Daily Inquirer, December 26, 2014. Prieiga per internetą: *http://newsinfo.inquirer.net/659633/-solons-seek-punishment-of-corruption-in-private-sector.*

Transparency International. Global Corruption Report 2009: corruption and the private sector. Cambridge University Press, 2009. Prieiga per internetą: *http://dieppresse.com/images/mediadb/pdf/TransparencyInternational2009.pdf.*

Transparency International Ireland. Speak up safely guide. Prieiga per internetą: *https://transparency.ie/sites/default/files/20.01_speak_up_safely.pdf.*

„Transparency International" Lietuvos skyrius (TILS). Jungtinių Tautų konvencijos prieš korupciją įgyvendinimo peržiūros paralelinė ataskaita: Lietuva, 2011. Prieiga per internetą: *https://www.transparency.lt/wp-content/uploads/2015/10/jt_-konvencija_pries_korupcija_paraleline_ataskaita_final-1.pdf.*

UNODC Anti-Corruption Ethics and Compliance Programme for Business: A Practical Guide. Prieiga per internetą: *https://www.unodc.org/documents/corruption/Publications/2013/13-84498_Ebook.pdf.*

Transparency International. Faqs On Corruption. Prieiga per internetą: *http://www.transparency.org/whoweare/organisation/faqs_on_corruption.*

Vilmorus. Lietuvos korupcijos žemėlapis, 2016. Prieiga per internetą: *https://www.stt.lt/-lt/menu/tyrimai-ir-analizes/.*

World Economic Forum's Partnering Against Corruption Initiative (PACI). Prieiga per internetą: *https://www.weforum.org/communities/partnering-against-corruption-initiative.*

CORRUPTION IN THE PRIVATE SECTOR

Summary

Kristina Ambrazevičiūtė,
Eglė Kavoliūnaitė-Ragauskienė, Petras Ragauskas
Law Institute of Lithuania

Corruption in the private sector is a phenomenon that has recently received increasing attention in various discourses and has become not only a relevant social topic, but also an object of various research (including scientific) and legal regulation. However, the actualization of this topic is not universal and all the more comprehensive. Even to date, corruption and especially bribery in the minds of most people and in the language that expresses it have been associated with an abuse of official authority.

Back in 1994 by widely criminalizing corruption in the private sector Lithuania became the pioneer at that time. While the problem soon became acknowledged in the European Union and global context, and at the same time Lithuania not only wasn't able to maintained its leadership in this field, but also made some setbacks.

It is in this context a special research program "A New Approach to Corruption: Challenges and Opportunities Beyond the Public Sector" was initiated and carried out by researchers of the Lithuanian Law Institute and also funded by the Lithuanian government. This monograph is a kind of quintessence of the research carried out during the implementation of the mentioned program, and its aim is a generalized assessment of the problem of corruption in the private sector in the Lithuanian context.

To achieve this goal, two tasks had been set, which are reflected quite clearly in the structure of the monograph: (a) formulation of the problem of corruption in the private sector (including definition of the phenomenon, assessment of the relationship with public sector corruption, separation from related phenomena and damage); (b) analysis of the main measures to address corruption in the private sector in Lithuania (including criminal law, labor law, civil law and private sector self-regulation).

So let us go through the main findings presented in this monograph.

The concept of corruption in the private sector, which is officially used in Lithuania, is characterized by legal uncertainty and even controversy. Although the general concept of corruption is defined in Lithuanian law, it is in principle incompatible with the private sector as such (which is in fact not legally defined).

There is, in principle, no reason to attribute the extent of the damage caused by corruption in itself to whether it occurs in the public or private sector. The extent of damage depends largely not on the sector as such but on incidental occurrence of the specific vulnerable interests in the context of given sector and the number of persons who have actually suffered damage.

The changing concept of corruption related offenses includes competition offenses in its content elements. For example, anti-competitive agreements are characterized by all the necessary elements of corruption: abuse of existing (acquired) powers, seeking profit and harm. However, liability for infringements of competition law is not criminal in nature, it does not lie with specific individuals who intend to do so (who may have benefited not even the business but from themselves or their relatives) but with the undertaking itself, which is subject to economic sanctions. Thus, the factual initiator and perpetrator remain largely unpunished. In order to increase the effectiveness of the prevention of such violations, it is appropriate to consider the adoption of the principles of investigation and application of liability for corruption offences in the investigation of competition violations and application of liability for their commission.

Corruption has significant similarities to lobbying. While lobbying cannot be said to presuppose corrupt mechanisms in itself, the line between non-transparent lobbying and corruption is sometimes very narrow. In lobbying, the greatest risks of corruption are related to the trade of influence and bribery. Trade of influence is closer when lobbying is carried out by a person other than the beneficiary, in which case there is an intermediary who interacts with the politician or other decision-maker and advocates the interests of his client. The risk of bribery arises when a person who intends to influence a politician or decision-maker addresses that person directly and there is a likelihood that he or she will be rewarded or intends to be rewarded for doing so. The distinction between lobbying and trading in influence is largely determined by two things: (a) a person's ability to influence politicians or decision-makers is determined by that person's professional situation, social ties, kinship or in-laws, etc.; (b) the benefit accruing to the politician or other decision-maker is unlawful.

In the case of the separation of gifts and bribes, the legal and social rules do not overlap in all respects. The following differences can be distinguished when assessing social attitudes: a) the specificity of the expected behavior (in the case of a bribe, a quick result is expected, in the case of a gift, an uncertain one); (b) social injustice (where the practice of 'gifts' creates an order that enables some to become rich at the expense of others and thus distorts social justice) and a sense of harm; (c) ownership of the good used for the exchange (in cases where the good belonging to others is placed on the plates of the exchange scales in exchange for a good for oneself, a bribe should be seen, not a gift); (d) an additional criterion is that if informal exchanges are justified in society and carried out openly, they can be considered as gifts, but if they are condemned and unjustified, they are most likely a bribe. Under current law, in order for a gift not to be considered a bribe, a double filter should be applied: first, a distinction must be made between giving as a personal or official relationship. Secondly, it must be assessed whether the gift given by the staff member in the course of his duties is a traditional move or a selfish incentive.

As it was already mentioned Lithuania was a leader back in 1994 by criminalizing corruption in the private sector to essentially the same extent as corruption in the public sector had been criminalized. Unfortunately, at the same time as the problem became relevant and acknowledged in the European Union and global context, Lithuania wasn't able not only to maintain its leadership in this field, but began to lag behind without making any clear decision. After the entry into force of the new Penal Code (hereinafter – PC), renouncing separate provisions for criminalizing corruption in the private sector and designing that the criminalization of relevant acts would be sufficient to equate private sector representatives with civil servants (the current wording of Article 230 of the PC creates conditions for persons from both public and private legal entities and even those engaged in professional activities to be prosecuted for bribery), the Court of Cassation's mandatory precedents have interpreted that the necessary precondition for criminal liability in case of bribery is specific damage to the public interest caused by the alleged act of corruption. This interpretation opened a huge gap in the criminalization of corruption in the private sector and further exacerbated the issue of Lithuania's obligations under the European Union and international law.

Only a few international and supranational instruments have legal obligations to prosecute corruption in the private sector: (a) Council Framework De-

cision 2003/568 / JHA on combating corruption in the private sector, adopted in 2003; (b) the United Nations Convention against Corruption, adopted in 2005; (c) the Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption, adopted in 1999; (d) Additional Protocol to the Council of Europe Criminal Law Convention on Corruption, adopted in 2003; (e) Council of Europe Convention on the Manipulation of Sports Competitions, adopted in 2014. Unfortunately Lithuania has difficulties in proper implementation of at least first three of these documents. A fundamental (systemic) problem is related to the description of the entity of bribery and bribery: although according to the mentioned documents every employee of a private sector entity is considered as a perpetrator of private sector corruption, Article 230 (3) of our PC stipulates that crimes of bribery and abuse of office are criminal acts only if the employee has administrative powers or the right to act on behalf of a legal entity or other organization, or provides public services. The contradiction with the Framework Decision and the two conventions on corruption mentioned above is further underlined by the fact that even those who meet these criteria are more often not prosecuted. Because, according to the above-mentioned rules of case law, the workplaces they represent do not pass the test of overriding public interest.

Although Lithuania is not yet legally obliged to implement the Council of Europe Convention on Manipulation of Sports Competitions, there are difficulties even with the novella - Article 1811 of the PC, which has been in force since January 1st of 2017. In this article a new criminal act, the manipulation of sporting competitions, was introduced and seemed to have helped to resolve problems with the implementation of the Convention in the future. Alas the restriction of the object of manipulation in the wording of Article 1811 of the PC to "professional sports competitions" does not withstand criticism. Given that even the Olympic Games are not considered "professional sports competitions", the wording chosen is clearly insufficient.

There are no binding provisions in international, regional or national legislation on responding to corruption in the workplace by means of labour law. This issue is governed by general labor law or left to the local level. However, this does not prevent some illegal acts in the labour relationship from being classified as corrupt. Moreover, research shows that corruption in the sphere of labour law is a fairly widespread phenomenon.

Corruption in the sphere labour activities is enabled by the modern nature of the company, based on the management of the company delegated to the

management bodies, which in turn gives the latter a wide margin of discretion and limited external control. At the same time, it is a mistake to think that acts of corruption are typical only of the top managers of a company. In principle, every employee of a company can gain decision-making powers and commit acts of a corrupt nature.

The main legal sanctions prescribed by labour law that can be imposed on an employee by an employer due to corruption are suspension of the employment contract (a temporary measure) and termination of the employment contract at the initiative of the employer due to the employee's fault (Article 58 of the Labor Code). In addition, senior staff may be subject to additional dismissal, which in practice is an important safeguard against corrupt management.

The most important thing for establishing corruption in employment is the employee's conduct that does not comply with the obligations established by the employment contract or labor law, and the pursuit of benefits for oneself or other persons. Meanwhile, the need to prove the nature of the damage cannot be absolute, as the application of liability for corrupt acts would often become extremely complicated and inefficient. The threat of damage is sufficient to establish an act of a corrupt nature.

Liability for corruption in the employment relationship goes beyond criminal liability, as termination of employment at the initiative of the employer based on fault of the employee does not provide an exhaustive list of defined cases in which this sanction may be applied. In practice, the employee's duties are formulated in a sufficiently abstract manner, which allows their violation to be applied to a very wide range of corrupt behavior. Therefore, possible breaches of duty include those acts of corruption for which criminal liability is provided (bribery, trading in influence, disclosure of trade secrets, etc.), but are not limited to those and may cover a much wider range of acts. In addition, the employer is given the discretion to assess whether the breach of duty is serious and whether a contract should be terminated without notice.

Despite the absence of specific anti-corruption civil law norms, the civil law approach and the subject matter of regulation also allow for civil remedies in such cases. Therefore, civil remedies can be, and to some extent are, used in practice to deal with the consequences of corruption.

International and regional law lists existing civil remedies, such as contract invalidity, restitution, and damages, as measures against corruption.

The use of civil remedies has a number of advantages that can significantly complement and extend criminal law sanctions: a more flexible and broader concept of illegality, a presumption of fault on the part of the injured party and others.

Applying civil remedies to the consequences of corruption on a methodological basis, a tripartite model of bribe-giver, agent and principal is proposed in doctrine. It should be noted that this model does not coincide with the concept of civil legal representation. Based on this model, two contracts can be distinguished: a bribe agreement and a master contract.

From the point of view of the invalidity of transactions, the different grounds for invalidity apply to the bribe agreement and the main contract. An agreement on a bribe should be considered null and void either because of a conflict with mandatory rules of law (Article 1.80 of the Civil Code (hereinafter – CC)) or because of a conflict with public policy and good morals (Article 1.81 of the CC).

The main contract is a stand-alone contract, the validity of which should not be directly affected by the invalidity of the bribe agreement. The validity of the main contract must therefore be assessed separately. As a general rule, there are no grounds for nullifying the main contracts and they are subject to grounds of invalidity other than in the case of a bribe agreement, on the basis of which such contracts may be challenged. The most appropriate grounds for contestation are the invalidity of the transaction due to fraud and malicious agreement of the party's representative with the other party enshrined in Article 1.91 of the CC, as well as the civil representative in case of violation of the rights granted to him (Articles 1.92, 2.134, 2.135). The main contract may also be invalid on other grounds for invalidity of transactions, in particular due to error (Article 1.90 of the CC) and objection to the legal personality (Article 1.82 of the CC), but in practice these grounds are linked to the establishment of additional circumstances and are used as a last resort (that complicates their application).

Depending on application of the specific ground for invalidity of the transaction, the consequences of corrupt agreements will be subject to reciprocal restitution, unilateral restitution or non-restitution. In the case of a master contract, reciprocal or unilateral restitution will normally apply, and in the case of a bribe agreement, unilateral restitution or non-restitution.

Due to their compensatory function, claims for damages are particularly important for victims of corruption, and in particular for third parties who cannot be compensated by the use of other remedies. The claim for damages may also be applied in conjunction with other civil remedies.

Establishing general conditions of civil liability in cases of corruption does not pose any particular complications. The biggest uncertainty at the moment is how the amount of property damage suffered would be calculated. In the absence of national case law, there is currently no clear answer to this question.

From a functional point of view, the civil confiscation of property could be an important additional tool in the fight against corruption and its consequences. The facilitated standards of proofing discussed above and the nature of the civil proceedings avoid the difficulties of criminal proceedings.

Civil confiscation also avoids the obstacles that private individuals face in trying to initiate civil remedies in cases of corruption. It is initiated by state institutions with much larger financial, information and other resources, in addition, their main operational functions are related to crime prevention, while private individuals may not be motivated. Other disadvantages of civil remedies are avoided — as has been pointed out, some remedies are available only to the parties to the contractual relationship and, in the case of damages and unjust benefits, proof of their amount is usually quite a challenge for the civil plaintiff.

On the other hand, the national regulation of the civil confiscation at the time of its adoption received a great deal of criticism and highlighted many of the imperfections in the law that could have been avoided in the final version of the according law. It is not entirely clear even what the main function of that specific law is. Although the law itself and its preparatory documents identify a preventive function, its application to property acquired ten years before the law enters into force suggests that, in addition to the preventive function, there is a punitive function. Even more questionable is the imbalance between the institutions acting on behalf of the State, which organize and conduct the investigation and are able to benefit from favorable presumptions and wide scope of application of the law, and the person under scrutiny, whose rights are reflected very narrowly in the law. It is almost certain that the provisions of this law will sooner or later be referred to the Constitutional Court, and it is not yet clear how it will be applied by the courts of general jurisdiction. Thus, the real impact of the confiscation of civil property on Lithuanian legal system will be revealed only some years later.

There is no question — legal regulation is very important and even crucial factor in combat corruption in private sector. But legal regulation is not sufficient. In modern society whose prosperity is based on the economic capacity of

the private sector, it is quite natural to use this capacity also to control corruption in the private sector. However, practice shows that the model of trying to implement the compliance and corruption prevention system required by the state in the private sector has not worked as well as expected. It is assumed that the company's anti-corruption and ethical values must be integrated into all company processes and not act as an adjunct to them. Therefore, it is necessary to encourage companies to adopt anti-corruption policies and demonstrate anti-corruption behavior first of all by the company's management, as well as continuous training of employees, safeguards to ensure that they are reliable and adequately prevent corruption in their organization.